KLAIPĖDOS UNIVERSITETAS

Raimonda Mikašauskienė

INTARPINIAI IR *STA* KAMIENO VEIKSMAŽODŽIAI SENOJOJE LIETUVIŲ RAŠTIJOJE

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, filologija (04H)

Klaipėda, 2018

Mokslo daktaro disertacija rengta 2014–2018 metais Klaipėdos universitete pagal Vytauto Didžiojo universitetui kartu su Klaipėdos universitetu, Šiaulių universitetu ir Lietuvių kalbos institutu Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2017 m. liepos 17 d. įsakymu Nr. V-574 suteiktą doktorantūros teisę.

Mokslinis vadovas:
prof. dr. Dalia Pakalniškienė (Klaipėdos universitetas, Humanitariniai mokslai, Filologija, 04H)

Turinys

Iliustracijų sąrašas 5
Lentelių sąrašas 7
Santrumpos 9
ĮVADAS 13
1. BENDRIEJI VEIKSMAŽODŽIŲ TYRIMO PRINCIPAI 19
2. INTARPINIŲ IR *STA* KAMIENO VEIKSMAŽODŽIŲ MORFOLOGINĖ STRUKTŪRA 45
2.1. Trumposios šaknies veiksmažodžiai 45
2.1.1. Pagrindinio laipsnio šaknies veiksmažodžiai 46
2.1.1.1. *CaC* tipas 47
2.1.1.2. *CeC* tipas 57
2.1.2. Nykstamojo laipsnio šaknies veiksmažodžiai 64
2.1.2.1. *CiC* tipas 65
2.1.2.2. *CuC* tipas 93
2.2. Ilgosios šaknies veiksmažodžiai 108
2.2.1. Veiksmažodžiai su ilguoju balsiu šaknyje 108
2.2.2. Veiksmažodžiai su mišriuoju dvigarsiu šaknyje 125
2.2.3. Veiksmažodžiai su dvibalsiu šaknyje 140
3. INTARPINIŲ IR *STA* KAMIENO VEIKSMAŽODŽIŲ SEMANTIKA 143
3.1. Būklės predikatai 143
3.2. Veiklos predikatai 155
3.3. Vyksmo predikatai 158
3.4. Atsitikimo predikatai 167
3.4.1. Nesietiniai atsitikimo predikatai 168
3.4.2. Sietiniai antrinius požymius turintys atsitikimo predikatai 185
3.4.2.1. Įžangos predikatai 186
3.4.2.2. Kompletyvai 202
3.4.2.3. Savaiminiai limitatyvai 215
IŠVADOS 221
LITERATŪRA IR ŠALTINIAI 225

Iliustracijų sąrašas

1 pav. Veiksmažodžių akcionalinės klasės 36
2 pav. Būklės predikatų semantinės grupės 154
3 pav. Veiklos predikatų semantinės grupės 157
4 pav. Vyksmo predikatų semantinės grupės 167
5 pav. Atsitikimo predikatų semantinės grupės 184
6 pav. Įžangos predikatų semantinės grupės 201
7 pav. Kompletyvų semantinės grupės 214
8 pav. Savaiminių limitatyvų semantinės grupės 219

Lentelių sąrašas

1 lentelė. *CaC* tipo veiksmažodžių registras 47
2 lentelė. *CeC* veiksmažodžių registras 57
3 lentelė. *CiC* tipo veiksmažodžių registras 66
4 lentelė. Veiksmažodžio gimti pagrindinių formų registras 68
4 lentelė. *CuC* tipo veiksmažodžių registras 93
5 lentelė. Veiksmažodžių su ilguoju balsiu šaknyje registras 108
6 lentelė. Veiksmažodžių su mišriuoju dvigarsiu šaknyje registras 126
7 lentelė. Veiksmažodžių su dvibalsiu šaknyje registras 140

Santrumpos

BB – Jono Bretkūno „Biblija“ (naudotasi J. Palionio ir J. Žilinskaitės sudarytu J. Bretkūno *Rinktinių raštų* leidimu, 1983).

BG – Jono Bretkūno „Giesmės Duchaunos“, 1589 (naudotasi elektronine šaltinio versija iš lki.lt)

BKa – Jono Bretkūno „Kancionalas“, 1589 (naudotasi elektronine šaltinio versija iš lki.lt)

BKo – Jono Bretkūno „Kolektos“, 1589 (naudotasi elektronine šaltinio versija iš lki.lt)

BP – Jono Bretkūno „Postilė“, 1591 (naudotasi O. Aleknavičienės faksimiliniu leidimu, 2005)

DK – Mikalojaus Daukšos „Katekizmas“. KATHECHISMAS ARBA MOKSLAS KIEKWIENAM KRIKSZCZIONI PRIWALVS. PARASZITAS PER D. IAKVBA LEDESMA Theologa Societatis IESV.

Iʒgulditas iʒ Lięʒuwio Ląnkißko ing Lietuwißka per Kuniga Mikałoiu Daugßa Kánonika Ʒemaicʒiu. Iʒſpáuſtas Wilniuie Metůſę vʒgimímo Wießpaties 1595{.} (naudotasi elektronine šaltinio versija iš lki.lt).

DLKG – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika.

DLKT – Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas.

DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas.

DP – Mikalojaus Daukšos „Postilė“. – Poſtilla CATHOLICKA. Tái eſt: Iʒguldimas Ewangeliu kiekwienos Nedelos ir ßwętes per wiſſús metús. Per Kúnigą MI-

KALOIV DAVKSZ{A} Kanonîką Médnikų / iż łękißko pergûldita. Su walá ir dałâidimu wîreuſiuių.W Wilniui / Drukârnioi Akadêmios SOCIETATIS IESV, A. D. 1599 (naudotasi elektronine šaltinio versija iš lki.lt).

DK – KATHECHISMAS ARBA MOKSLAS KIEKWIENAM KRIKSZCZIONI PRIWALVS. PARASZITAS PER D. IAKVBA LEDESMA Theologa Societatis IESV. Iżgulditas iż Liężuwio Łankißko ing Lietuwißka per Kuniga Mikałoiu Daugßa Kánonika Ɜemaicżiu. Iżſpáuſtas Wilniuie Metůſę vżgimímo Wießpaties 1595{.} (naudotasi elektronine šaltinio versija iš lki.lt)

DrŽ – Druskininkų tarmės žodynas.

DvŽ – *Dieveniškių* šnektos *žodynas*.

KaltŽ – Kaltanėnų šnektos žodynas.

KpŽ – Kupiškėnų žodynas.

KretŽ – Kretingos tarmės žodynas.

KzRŽ – Kazlų Rūdos šnektos žodynas.

LKA – Lietuvių kalbos atlasas.

LKE – Lietuvių kalbos enciklopedija.

LKG – Lietuvių kalbos gramatika.

LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas (I–XX).

LKŽe – Lietuvių kalbos žodyno (I–XX) elektroninė versija.

LzŽ – Lazūnų tarmės žodynas.

Mž – Martyno Mažvydo raštai. „Katekizmas“ – CATECHISMVSA PRAsty S‹adei, Makslas skaitima raschta yr giesmes del krikschc‹anistes bei del berneliu iaunu nauiey sugulditas KARALIAVCZVI VIII. dena Meneses Sausia, Metu vßgimima Diewa. M. D. XLVIII.

Giesme S. Ambraßeijaus, bey S. Augustina, kurë wadin: Te Deũ laudamus. Su gesmemis ape isch numirusiu priekelima Jesaus Christaus, Jschgulditas per M. Mossuida Waitkuna &c. Ant naudos Ragaynes Baßnic‹ey ir kitu etc. [1549].

FORMA Chrikstima. Kaip Baßnic‹as Istatimæ Hert‹iki stes Prusu / ir kitosu § emesu laikoma ira. Drukawot Karalauc‹ui per Iona Daubmana / Metu Christaus M. D. LIX.

PARAPHRASIS, permanitina poteraus malda / per Martina Moswida ischguldita. (tekstas išspausdintas kartu su šaltiniu BG, įdėtas jo pabaigoje).

Gesmes Chriksc‹oniskas gedomas Baßnic‹osu per Aduenta ir Kaledas ik Gramnic‹u. Isch spaustas Karalauc‹ui nůg Iona Daubmana Metu Diewa / M. D. LXVI.

GESMES Chriksc‹oniskas gedomas baßnic‹osu per Welikas ir Sekminias ik Aduenta. Ischspaustas Karalauc‹ui / nůg Iona Daubmana Metu Diewa / M. D. LXX.

(visiems nurodytiems Mž tekstams tirti naudotasi žodynu Urbas 1996 ir elektronine versija iš epaveldas.lt)

PPAŽ – Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas.

PS I – Konstantino Sirvydo „Punktai sakymų“ I d. – PUNKTY KAZAN od Adwentu áż do Postu / Litewskim ięzykiem, z wytłumáczeniem ná Polskie PRZEZ Kśiędzá KONSTANTEGO SZYRWIDA / eologá Societatis IESV / Z DOZWOLENIEM STARSZYCH wydáne. W WILNIE W Drukárni Akádemiey Societatis IESV ROKU M. DC. XXIX. (naudotasi K. Morkūno sudarytu Sirvydo *Punktų sakymų* veiksmažodžių indeksu (1980) bei elektronine šaltinio versija iš epaveldas.lt)

PS II – Konstantino Sirvydo „Punktai sakymų“ II d. – PUNKTY KAZAN NA POST WIELKI Ięzykiem Litew iem *Przez* W. X. CONSTANTEGO SZYRWIDA eologá Societatis IESV nápisáne, á Teraz ná Pol i Ięzyk przetłumaczone / y oboiem do Druku podáne. Zá pozwoleniem Stárßych. W Wilnie / W Drukárni Akademii Societatis IESV. Roku Pańskiego, 1644 (naudotasi K. Morkūno sudarytu Sirvydo *Punktų sakymų* veiksmažodžių indeksu (1980) bei elektronine šaltinio versija iš epaveldas.lt)

SD – Konstantino Sirvydo „Dictionarium trium linguarum“, ~ 1620 (naudotasi elektronine šaltinio versija iš lki.lt)

SD 3 – Konstantino Sirvydo „DICTIONARIUM TRIUM LINGVARUM“, In vſum Studioſæ Iuventutis, AVCTORE R. P. CONSTANTINO SZYRWID è SOCIETATE JESU Cum Superiorum permiſſu editum. Qvarta editio recognita & aucta. VILNÆ, Typis Academicis Societatis IESV. Anno Domini M. DC. LXXVII (naudotasi leidimu: Pakalka, Kazys. *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1979).

ŠRDŽ – Šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodynas.

ŠVŽŽ – Šiaurės vakarų žemaičių žodynas.

VidŽ – Vidiškių šnektos žodynas.

WP – Volfenbiutelio postilė, 1573. ISCHGVLDIMAS EVANGELIV PER WISVS METTVS, SVRINKTAS DALIMIS ISCHDAVGIA PASTILLỴ, TAI EST ISCH PASTILLAS NICVLAI HEMINGY ‹←HE=MINGI›, ANTONY CORVINI, IO ANNIS SPANGENBERGI, MARTINI LVTHERI, PHILIPPI MELANTHONIS, IOANNIS BRENTY, ARSATY, SCHOPER, LEONARDI KVLMĀNI IODOCY WILICHI IR ISCH KITTỴ φ (naudotasi elektronine šaltinio versija iš lki.lt).

ZanŽ – Zanavykų šnektos žodynas.

ZtŽ – Zietelos šnektos žodynas.

žr. – žiūrėti, žiūrėkite.

plg. – palyginti, palyginkite.

Vietovių santrumpos, pvz., Kp, Šts ir t.t., ir kiti įvairūs ženklai yra tokie pat kaip LKŽ ir LKA.

Įvadas

Kalbos istorijai pažinti, be kitų (onomastikos, tarmių) šaltinių, itin svarbi yra senoji raštija. Pirmieji lietuvių kalbos rašytiniai paminklai pasirodė palyginti vėlai, tačiau ir kelių šimtų metų lietuviškoje raštijoje fiksuojama archajiškų kalbos ypatybių. Sinchroninė ir diachroninė senųjų rašytinių tekstų analizė yra vienas patikimiausių būdų tirti ir vertinti kalbos raidą. Lietuvių kalbos institutui parengus daugelio senųjų raštų suskaitmenintas elektronines versijas, tirti senuosius raštus tapo lengviau negu kada nors anksčiau, tačiau darbų, skirtų senosios raštijos lingvistinei analizei, o ypač sisteminių lietuviškų senųjų raštų tyrimų yra nedaug. Tai ypač pasakytina apie veiksmažodžio tyrinėjimus, kurie labai svarbūs siekiant nustatyti ankstyviausią rašytinės lietuvių kalbos modelį bei išsiaiškinti veiksmažodžių formų vartoseną bei konkurenciją, formaliosios struktūros variantiškumo priežastis ir sąlygas.

Darbo objektas – intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai, paliudyti pirmuosiuose lietuvių rašytiniuose paminkluose, reprezentuojančiuose visus rašytinius kalbos variantus – vakarinį, vidurinį ir rytinį.

Darbo medžiaga, **tyrimo metodika.** Vakarinio, Mažosios Lietuvos, rašytinio varianto tyrimams pasirinkti Martyno Mažvydo, Jono Bretkūno tekstai ir *Volfenbiutelio Postilė*. Vidurinį rašytinį variantą reprezentuoja Mikalojaus Daukšos, rytinį – Konstantino Sirvydo darbai. Pasirinkti raštai, kuriems būdinga geografinė ir tarminė diferenciacija, turi vieną bendrą bruožą – būdami ankstyviausia rašytinės istorijos grandimi, jie visi tik ėjo lietuvių bendrinės kalbos link, todėl į juos žiūrime kaip į

tam tikrą tik besiformuojančią vientisą sistemą. Be to, kaip teigia Jonas Palionis, nors Rytų Prūsijos ir LDK literatūrinės kalbos raida XVI–XVII a. buvo gana skirtinga, net ėjo dviem atšakomis, tarp jų būta ir tam tikrų abipusių sąveikų – prūsinės literatūros kalbos atšaka veikė LDK besiformavusią literatūrinę kalbą, tuo pat metu LDK įtakos neišvengė ir prūsinė atšaka (1967, 13). Be to, minėtus raštus jungia ir daugmaž bendras istorinis laikotarpis – šiame darbe analizuojami tik XVI–XVII a. raštai.

Veiksmažodžiai iš Bretkūno giesmių, Daukšos postilės ir katekizmo, Volfenbiutelio postilės bei Sirvydo žodyno rinkti iš abėcėlinių šių tekstų konkordancijų. Mažvydo raštų duomenys rinkti iš jo tekstų žodyno (Urbas, 1996), Bretkūno veiksmažodžiai – iš Onos Aleknavičienės parengtos *Bretkūno postilės* faksimilės (2005) bei Jono Palionio ir Julijos Žukauskaitės sudaryto Bretkūno rinktinių raštų tomo (1983). Sirvydo veiksmažodžiai rinkti iš Kazio Morkūno sudaryto Sirvydo *Punktų sakymų* veiksmažodžių indekso (1980, 109–222) bei Kazimiero Pakalkos parengto trečiojo Sirvydo žodyno leidimo (Pakalka, 1979). Probleminiais atvejais remtasi spaudinių reprodukcijomis, pateiktomis duomenų bazėje epaveldas.lt.

Tyrimui sudarytas intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių, randamų senuosiuose raštuose, registras – pagrindinės ir išvestinės formos kartu su sakiniais, kuriuose atsispindi jų leksinė ir kategorinė reikšmė. Šis struktūrinis veiksmažodžių tipas tyrimui pasirinktas todėl, kad jam būdingos specifinės raiškos ir turinio ypatybės, kurios leidžia juos išskirti iš kitų šakninių veiksmažodžių. Darbe remiamasi vidinės rekonstrukcijos metodu, kuris taikomas vienai kalbai, siekiant atskleisti veiksmažodžio sistemos dėsningumus / nenuoseklumus ir paaiškinti juos kitais tos pačios kalbos duomenimis bei rekonstruoti ankstyviausią tos kalbos veiksmažodžio sistemą. Atliekant vidinę rekonstrukciją svarbu paisyti tiriamos kalbos reiškinių vidinių, sisteminių ryšių. Tiriant minėtą veiksmažodžių struktūrinį tipą, laikomasi sisteminio požiūrio, mat tiek fonologinis, tiek morfologinis, net semantinis lygmenys yra svarbūs, nes yra glaudžiai susiję ir vienas kitą veikia. Siekiant tyrimo išsamumo ir objektyvumo, sinchroninės analizės rezultatai gretinami su lietuvių tarmių medžiaga ir dabartinės lietuvių kalbos veiksmažodžio sistema. Tiriamųjų veiksmažodžių formų variantiškumo chronologijai ir paplitimui nustatyti remiamasi *Lietuvių kalbos žodynu* (LKŽe) bei tarminiais žodynais, *Lietuvių kalbos atlaso* (LKA) duomenimis, dabartinės lietuvių kalbos faktais iš *Dabartinės lietuvių kalbos žodyno* (DLKŽe) ir VDU kompiuterinės lingvistikos centro sudaryto *Lietuvių kalbos tekstyno*.

Darbe taikomi diachroninio pobūdžio morfologinės analizės principai, aprašomasis, vidinės rekonstrukcijos metodai, taikoma sisteminės analizės metodika. Semantikos tyrimui taikyti predikatinės ir komponentinės analizės metodai.

Darbo aktualumas. Lietuvių kalbos intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai yra tyrinėti įvairiais sinchroniniais ir diachroniniais aspektais. Minėtini Christiano Stango (Stang, 1966), Peterio Arumos (Arumaa, 1957), Jano Otrembskio (Otrębski 1956), Ježio Kurilovičiaus (Kuryłowicz, 1964), Jono Kazlausko (Kazlauskas, 1969),

Vladimiro Toporovo (Топоров, 1973), Simo Karaliūno (Karaliūnas, 1987), Jaroslavo Gorbačiovo (Gorbachov, 2007, 2014), Migelio Vilanuevos-Svensono (Svensson, 2016, 37–59; 2011, 33–58; 2010, 204–33) darbai, kuriuose analizuojama intarpo ir *sta* kamieno kilmė, šios veiksmažodžių klasės vieta indoeuropietiškojo veiksmažodžio sistemoje, apofonijos ir diatezės vaidmuo, įvairūs raidos klausimai.

Daug dėmesio šių veiksmažodžių problematikai skyrė Klaipėdos universiteto kalbininkai. Audronė Kaukienė vykdė lietuvių kalbos *a* kamieno ir kitų šakninių veiksmažodžių istorijos tyrimus (Kaukienė, 1994, 2006), *a* kamieno sąsajas su nagrinėjamo tipo veiksmažodžiais tyrė Dalia Kiseliūnaitė (1991). Dalia Pakalniškienė tyrinėjo diatezines intarpinių resp. *sta* kamieno ir kitų struktūrinių tipų veiksmažodžių opozicijas, darybą, analizavo rytų baltų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių formaliosios ir semantinės struktūros ypatumus, leksemų ir alternuojančių formų chronologiją (Pakalniškienė, 1995, 1996a, 1996b, 1997, 2000, 2005a, 2005b). Sinchroninę kupiškėnų patarmės intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių analizę atliko Asta Balčiūnienė (2007, 2014).

Tačiau lig šiol nesama tyrimo, kuriame senųjų raštų intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai būtų analizuojami kaip visuma – toks tyrimas yra svarbus sudarant sisteminį senųjų lietuviškųjų raštų kalbos aprašą, aiškinantis veiksmažodžių struktūros ir leksikos raidą bei bendruosius pokyčius lietuvių veiksmažodžio sistemoje. Tai pirmas kompleksinis intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių, užfiksuotų senuosiuose raštuose, sinchroninis ir diachroninis aprašas.

Tyrimas turi teorinę ir praktinę vertę: pirmiausia, išsamus veiksmažodžių registras papildo kitų senųjų raštų tyrinėjimus, atskleidžia veiksmažodžių sistemos raidą, kitimo tendencijas ir vidinius pokyčių motyvus, chronologinę ir arealinę distribuciją. Tyrimo išvados svarbios lietuvių kalbos morfologijai, istorijai, tolesniems sinchroniniams ir diachroniniams senųjų raštų veiksmažodžio tyrimams.

Darbo naujumas ir temos tyrimo būklė. Senųjų raštų veiksmažodžio struktūros tyrimai nėra gausūs: atematinių veiksmažodžių aprašą, remdamasis senųjų raštų duomenimis, parengė Algirdas Sabaliauskas (Sabaliauskas, 1957), studiją apie atematinius Mikalojaus Daukšos veiksmažodžius parašė Alfredas Senas (Senn, 1934). Struktūriniai Martyno Mažvydo tekstų veiksmažodžių modeliai, laikų ir nuosakų vartojimo ypatumai aprašyti Zigmo Zinkevičiaus (1979, 16–21), Audronės Kaukienės ir Dalios Pakalniškienės (1997, 88–93), Volfenbiutelio postilės atematinius veiksmažodžius, senovinius dalyvius, tariamosios bei geidžiamosios nuosakos formas tyrinėjo Z. Zinkevičius (2002, 51–77). Bretkūno Biblijos atematinius veiksmažodžius aprašė Lina Raudienė (2005), Jurgis Pakerys ištyrė mišriojo tipo ir priesaginius veiksmažodžius Mažosios Lietuvos raštijoje (2005). Senųjų raštų sangrąžinius veiksmažodžius analizavo A. Kaukienė (2006). Aprašyti net lietuvių kalbos priesaginiai veiksmažodžiai slavizmai ir hibridai senuosiuose LDK raštuose (Smetonienė, 2015).

Šis darbo naujumas grindžiamas sistemine sinchronine ir diachronine senuosiuose raštuose užfiksuotų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių analize: tiriama ne tik formalioji, bet ir semantinė struktūra, siekiant atskleisti sosiūriškojo dvipusio kalbos ženklo specifiką – struktūros ir reikšmės ryšius. Be to, veiksmažodžių struktūriniai požymiai tiriami dar nedaug lietuvių kalbos veiksmažodžiui taikytais natūraliosios morfologijos metodais: aptariama fleksinių klasių hierarchija, stabiliųjų ir nestabiliųjų fleksinių klasių buvimas, nustatomi fleksinių formų tipai, jų konstrukcinio ikoniškumo laipsniai. Veiksmažodžių semantikos aprašui taikoma akcionalinė predikatų klasifikacija, leidžianti nustatyti universaliausias veiksmažodžių grupes pagal aspektines ypatybes bei išryškinti būdingiausius jų reikšmės bruožus.

Darbe nesiribojama deskriptyvine analize, stengiamasi atskleisti veiksmažodžių sistemos pokyčių motyvus, nustatyti atskirų fleksinių formų raidą ir perspektyvą.

Šio darbo **tikslas** – sinchroniniu ir diachroniniu požiūriu ištirti senųjų raštų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių sistemą – morfologiją, semantiką, nustatyti tiriamųjų veiksmažodžių struktūrinius požymius, jų kitimo tendencijas.

Tikslo siekiama šiais **uždaviniais:**

1. Suregistruoti tiriamųjų autorių raštuose užfiksuotus intarpinius ir *sta* kamieno veiksmažodžius.
2. Aptarti sudarytojo veiksmažodžių korpuso formaliosios struktūros identifikavimo problemas.
3. Nustatyti senųjų raštų veiksmažodžių morfologinės struktūros (esamojo ir būtojo laiko formų) ypatumus, palyginti juos su lietuvių tarmių ir dabartinės lietuvių kalbos duomenimis, aptarti įvairuojančių formų pobūdį.
4. Ištirti senuosiuose raštuose užfiksuotas esamojo ir būtojo laiko formas konstrukcinio ikoniškumo atžvilgiu, nustatyti formų kitimo motyvus.
5. Suklasifikuoti tiriamuosius veiksmažodžius pagal jų akcionalinį pobūdį.
6. Nustatyti dominuojančias akcionalines klases, ištirti veiksmažodžių semantinę struktūrą.
7. Apibrėžti analizuojamų veiksmažodžių semantinę dominantę, būdingiausius semantinius požymius.

Tyrimo problemos. Tiriant empirinę medžiagą susidurta su dviem problemomis. Pirmoji – formų, būtinų struktūriniam identifikavimui, trūkumas. Ne visos pagrindinės tiriamųjų veiksmažodžių formos senuosiuose raštuose paliudytos, neretai užfiksuotos tik išvestinės formos, iš kurių ne visada įmanoma nustatyti rūpimą formą. Antroji problema – nenuosekli pirmųjų autorių rašyba, sunkinanti veiksmažodžio šaknies struktūros ir kartu morfologinės struktūros interpretaciją: nenuosekliai žymėti ilgieji ir trumpieji balsiai, ypač problemiška nosinių balsių grafikos įvairovė, kuri, gali būti, atspindėjo denazalizacijos procesus.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, metodologinė dalis, analitinė dalis ir išvados. ***Įvade*** trumpai apžvelgiama darbo problematika, tyrimo objektas, temos aktualumas, darbo tikslas, uždaviniai, tyrimo medžiaga ir metodika, pateikti ginamieji teiginiai ir paskelbtų straipsnių bei skaitytų pranešimų sąrašas. **Pirmojoje** darbo dalyje aptariami struktūriniai lietuvių kalbos veiksmažodžių tipai, pristatomi šiame darbe taikyti pagrindiniai natūraliosios morfologijos principai, akcionalinė predikatų klasifikacija, aptariami aktualūs semantinės analizės aspektai. **Antrojoje** darbo dalyje tiriama morfologinė intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių esamojo ir būtojo laiko formų struktūra, išryškinamos alternacijos, analizuojama nereguliarių formų kilmė ir pobūdis. Senųjų raštų veiksmažodžių struktūra gretinama su lietuvių tarmių ir dabartinės lietuvių kalbos duomenimis siekiant nustatyti leksemų lokalizaciją bei chronologiją, kitimo motyvus. **Trečiojoje** dalyje tiriama analizuojamų veiksmažodžių semantika, predikatai klasifikuojami pagal akcionalinius požymius, tiriama jų semantinė struktūra, skiriamos paliudytų veiksmažodžių semantinės grupės, analizuojamos pagrindinės metaforizacijos kryptys, apžvelgiamos tranzityvumo ir refleksyvumo ypatybės. Pažymėtina, kad šiame darbe atliekama ne leksemų, o jų atskirų reikšmių semantinė analizė, siekiant išryškinti šių reikšmių įvairovę ir pačių predikatų akcionalinį įvairialypiškumą. Savaime suprantama, tokia analizės kryptis šiek tiek apsunkina tyrimą, nes analizuojamos ne tik pamatinės, tačiau ir perkeltinės reikšmės, tačiau ji padeda geriau suvokti autorių mąstymo strategiją, o galų gale – ir išgryninti bendriausias tiriamiems veiksmažodžiams būdingas semantines ypatybes. Darbas baigiamas **išvadomis** – tyrimo apibendrinimu, senųjų raštų veiksmažodžių leksinės grupės ypatumų išryškinimu, archaizmų ir inovacijų identifikavimu, raidos tendencijų atskleidimu.

Disertacinio darbo aprobavimas. Disertacijos tema paskelbti trys straipsniai:

1. Dalia Pakalniškienė, Raimonda Šarkytė. Mikalojaus Daukšos raštų intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai natūraliosios morfologijos požiūriu. *Res humanitariae XI*. Klaipėda, 2012, p. 149–170, ISSN 1822-7708;
2. Raimonda Šarkytė. Mikalojaus Daukšos raštų ilgosios šaknies *sta* kamieno veiksmažodžiai. *Acta Linguistica Lithuanica LXVII*. Vilnius, 2012, p. 9–22, ISSN 1648-4444.
3. Raimonda Mikašauskienė. Trumposios šaknies intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių (*CVR* tipas) morfologinė struktūra XVI–XVI a. raštuose. *Res humanitariae XVII*. Klaipėda, 2015, p. 28–39, ISSN 1822-7708.

Disertacijos tema skaityti pranešimai konferencijose:

1. *Mikalojaus Daukšos raštų intarpinių veiksmažodžių struktūra.* Tarptautinė mokslinė konferencija ***Baltų kalbos ir kultūros 1*, Klaipėdos universitetas,** 2012 06 08.

2. *Intarpinių ir sta kamieno veiksmažodžių (CVR tipas) morfologinė struktūra senuosiuose lietuvių raštuose*. Tarptautinė mokslinė konferencija ***Baltų kalbos ir kultūros 2***, **Klaipėdos universitetas,** 2014 05 08.
3. *Semantinės vyksmo predikatų funkcijos senojoje lietuvių raštijoje*. Tarptautinė mokslinė konferencija ***Baltų kalbos ir kultūros 3***, **Klaipėdos universitetas,** 2016 05 06.
4. *Aspectual Classes of Infixed Verbs Attested in Lithuanian Old Scripts of the 16–17th Century*. Tarptautinė V studentų konferencija ***Bridges in the Baltics***, Stokholmo universitetas, 2017 10 07.
5. *Veiksmažodžio kilmė ir daryba senosios lietuvių raštijos duomenimis*. Tarptautinė mokslinė konferencija ***Baltų kalbos ir kultūros 4***, Klaipėdos universitetas, 2018 06 16.

Ginamieji teiginiai:

1. Veiksmažodžių šaknies finalė lemia formų alternaciją: priklausomai nuo finalės susidaro dėsningi įvairavimo modeliai.
2. Senuosiuose raštuose alternuojančios veiksmažodžių formos rodo stabiliųjų ir superstabiliųjų fleksinių klasių konkurenciją. Suponuojama tokia kaita: atematiniai veiksmažodžiai, *a* kamienas → intarpas arba *sta*; intarpas → *sta* kamienas. Dabartinėje lietuvių kalboje iškilo nauja – priesaginių veiksmažodžių – superstabilioji klasė.
3. Senuosiuose raštuose laiko kategorijos simbolizavimas yra optimalus ir vienodas, dauguma paliudytų veiksmažodžių yra morfosemantiškai skaidrūs.
4. Analizuojamų veiksmažodžių struktūros kitimas atliepia pagrindinius natūraliosios morfologijos principus – struktūra kinta konstrukcinio ikoniškumo, reaguojančio į fonologinius kitimus, pagrindu, kai minimaliai ikoniška forma keičiama maksimaliai ikoniška, tačiau tarmėse svarbus ir konstrukcinės analogijos principas.
5. Senuosiuose raštuose aktualizuojamos tiriamųjų veiksmažodžių reikšmės eksplikuoja pagrindinius šių veiksmažodžių semantinius bruožus: jais reiškiamas tapsmas, virsmas, subjekto būsenos arba situacijos pasikeitimas, o priešdėliai specifikuoja akcionalinį tokio kitimo pobūdį.

I.

Bendrieji veiksmažodžių tyrimo principai

1.1. Morfologinės struktūros tyrimo aspektai

1.1.1. Struktūriniai lietuvių kalbos veiksmažodžių tipai. Tradiciškai lietuvių kalbos veiksmažodžiai skirstomi į pirminius ir antrinius (arba išvestinius). Šakniniais[1] vadinami tokie, kurie neturi jokios priesagos, nors jų identifikacijai svarbūs esamojo laiko formantai, intarpai, balsių kaita. Paprastai šakniniai veiksmažodžiai esti pirminiai, neišvestiniai, o priesaginiai – antriniai, išvestiniai.[2] Priesaginiai veiksmažodžiai skirstomi pagal priesagos pobūdį į pastoviąsias (nekintamas)[3] ir kintamąsias (žr. Kaukienė, 1998, 15, išsamią šių veiksmažodžių tyrinėjimo apžvalgą žr. Pakerys, 2005, 10–20)[4].

---

1 Šakninių veiksmažodžių terminas pasiūlytas A. Kaukienės (dėl terminų *pirminiai* ir *šakniniai* veiksmažodžiai dar žr. Kiseliūnaitė, 1991, 7).

2 Tačiau atskirose baltų kalbose pasitaiko ir šakninių išvestinių veiksmažodžių, plg. lie. gausų denominatyvų tipą *plikti*, *blogti, rusti, mažti, šlapti*: la. *slapt* ir t.t. (Pakalniškienė, 2000, 71–89), o kai kurie priesaginiai gali būti pirminiai, neišvestiniai, pvz., lie. *tekėti, teka, tekėjo* ir la. *tecēt, teku, tecēju* (žr. Jakulis, 2001,45–48; 2004).

3 Priesaginių vedinių darybos klausimu žr. Jakaitienė, 1973; Pakerys, 2002, 233–244; 2005; Jakulis, 2004, 25–33.

4 Apie mišriojo tipo veiksmažodžių santykius su kitų kamienų veiksmažodžiais žr. Pakerys, 2002, 235–239; Jakulis, 2004, 33–41.

Lietuvių kalbos pirminių veiksmažodžių klasifikacija įvairuoja ne tik pirmosiose gramatikose, bet ir sinchroniniuose aprašuose.[5] Šiame darbe laikomasi Klaipėdos universiteto mokslininkų taikomos šakninių veiksmažodžių klasifikacijos pagal esamojo laiko kamienus į *a*, *ia*, *ja*/*na,* intarpinius ir *sta* kamieno veiksmažodžius (Jakulienė, 1979, 36–28; Kaukienė, 1994; 2002; Kiseliūnaitė 1991, 5–8; Pakalniškienė, 2004, 201–210 ir kiti). Tokia klasifikacija leidžia tyrėjams atskleisti lietuviškojo veiksmažodžio tipų struktūros bendrumus ir skirtumus jų istorinės raidos atžvilgiu. Minėti šakninių veiksmažodžių struktūriniai tipai formavosi nevienodai,[6] dažnai vieno struktūrinio tipo pokyčiai veikė ir kitų tipų raidą, tvirtėjo kategorinės semantikos ir morfologinės struktūros ryšys, todėl vieno struktūrinio veiksmažodžių tipo (šiuo atveju – intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių) tyrimams svarbi kiekvieno struktūrinio tipo raida, šių struktūrinių tipų tarpusavio santykiai, kitimo priežastys.

1.1.1.1. Lietuvių kalboje **šakniniai veiksmažodžiai** grupuojami į tematinius ir atematinius. Tematinių veiksmažodžių struktūra nustatoma pagal jų kamienus. Šių veiksmažodžių būtojo laiko formos gali būti tiek *ė*, tiek *o* kamieno, be to, akivaizdi būtojo laiko formų koreliacija su skirtingais šakninių veiksmažodžių kamienų tipais, priklausomai nuo veiksmažodžių esamojo laiko struktūros arba jų kategorinės semantikos.

1.1.1.1.1. *a* kamieno veiksmažodžiai

Lietuvių kalboje (taip pat ir latvių bei prūsų kalbose) šakniniai *a* kamieno veiksmažodžiai visų pagrindinių formų kamienuose neturi jokio priesaginio elemento, po šaknies eina tematinis balsis *a* (< ide. **ŏ*/**ĕ*), o būtajame laike šio kamieno veiksmažodžiai gali turėti tiek *ė*, tiek *o* kamieno formas. Esamojo laiko šaknį nuo infinityvo

---

[5] Pavyzdžiui, LKG pirminiai veiksmažodžiai struktūros požiūriu skirstomi į keturis skyrius: pirmajam priskirti veiksmažožiai, kurių esamojo laiko 3 a. forma turi galūnę *-a* po kietojo priebalsio arba po *j*, o būtojo laiko forma – galūnę *o,* tad į šį skyrių patenka tiek *a* kamieno, tiek *ja* kamieno, tiek intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai (žr. 1971, 219–228). DLKG (2005, 325–331) pirminiai veiksmažodžiai skaidomi į *a* ir *ia* kamieno veiksmažodžius, *a* kamieno veiksmažodžiams priskiriami intarpiniai, *sta* kamieno ir *na* kamieno veiksmažodžiai.

[6] Veiksmažodžio sistemos atžvilgiu lietuvių kalboje (kaip, beje, ir kitose baltų kalbose) esama nemažai indoeuropiečių veldinių bei ekvivalentų, tačiau dėl skirtingos raidos visų trijų baltų kalbų veiksmažodžių struktūra gerokai skiriasi, ypač ryškūs prūsų kalbos skirtumai: nesutampa veiksmažodžių struktūriniai tipai (plg. pr. *syndens* : lie. *séda* : la. *sêdu)*, skiriasi šaknies vokalizmas (plg. pr. *aupallai* : lie. *púola* : la. *pùolu*), labai ryškūs priesaginių veiksmažodžių skirtumai. Antai rytų baltų veiksmažodžius su kintamosiomis priesagomis nuo vakarų baltų veiksmažodžių modelio atskyrė antrinė tematizacija (prezentinės galūnės), prūsų kalboje tokios tematizacijos nebuvo: vienaskaitos formos turėjo nulines galūnes, taigi nėra *tekèti, tẽka*; *galvóti, galvója* tipo (Pakalniškienė, 2004, 208, dar žr. Kaukienė, Jakulis, 2009).

ir būtojo laiko gali diferencijuoti balsių kaita – tiek kiekybinė, tiek kokybinė. Šių veiksmažodžių šaknis paprastai baigiasi priebalsiu.[7] Skiriasi struktūriniai tipai be balsių kaitos ir su balsių kaita tarp pagrindinių formų.

Veiksmažodžiai be balsių kaitos paliudyti visose baltų kalbose, plg. lie. *mesti, meta, metė* : la. *mest, metu, metu* : pr. *pomests* „pavaldus“, nors prūsų kalboje galimi ir kitokie apofoniniai santykiai tarp pagrindinių formų, plg. pr. *perrēist* „užrišti“, *senrists* : lie. *rišti,* la. *rist* (žr. Pakalniškienė, 2004, 202).

Veiksmažodžiai su balsių kaita[8]. Pasak A. Kaukienės ir D. Pakalniškienės, bene reikšmingiausia balsių kaita veiksmažodžio sistemos raidoje buvo tarp pagrindinio ir nykstamojo laipsnio: bendraindoeuropietiškuoju laikotarpiu tokia kaita diferencijavo prezentines aktyvo formas su pagrindiniu *e* eilės šaknies vokalizmu nuo kitų formų, turėjusių nykstamąjį laipsnį. Rytų baltų kalbose daugelis *Cei(C)* : *Ci(C), CeR(C)* : *CiR(C) ir Ceu(C)* : *Cu(C)* tipo šaknų išsišakojo į kelias leksemas, turinčias skirtingus esamojo laiko formantus, kitokį būtojo laiko kamieną ir kategorinę semantiką. Pastarosios vaidmuo buvo itin svarbus – veiksmažodžiai su pagrindiniu šaknies balsių kaitos laipsniu ir tranzityvine reikšme atsiskyrė nuo silpnojo šaknies balsių kaitos veiksmažodžių su intranzityvine reikšme (žr. Kaukienė, Pakalniškienė, Dulkienė, 2006, 63–79; Pakalniškienė, 2004, 203; Kaukienė, 2009, 75). Apie kokybinę balsių kaitą formuojantis iteratyvams, kauzatyviniams veiksmažodžiams dar žr. Stang 1942, 39–43, 106–107; 1966, 333; Kaukienė, 1994, 135–139).

Kiekybinė balsių kaita tarp esamojo ir būtojo laiko formų fiksuojama daugelyje indoeuropiečių kalbų. Pasak D. Pakalniškienės (2004, 203), dėl skirtingų raidos etapų kiekybinė apofonija rytų baltų kalbose gali nesutapti net tose pačiose veiksmažodžių leksemose, plg. lie. *minti, mina, mynė; pinti, pina, pynė; trinti, trina, trynė*, o latvių kalboje būtojo laiko balsis nepailgėjęs: *minu – minu, pinu – pinu, trinu – trinu* (tarmėse užfiksuota formų ir su ilguoju preterito balsiu, žr. Endzelīns, 1951, 740).

[7] A. Kaukienė yra atkreipusi dėmesį, jog lietuvių kalboje egzistuoja veiksmažodžių su vokaliniu ar diftonginiu auslautu tipai, plg. *uiti, uja, ujo* ir *lieti*, *lieja, liejo*, kurių analizė priklauso nuo *j* interpretacijos – ar jis atsiradęs fonetiškai, siekiant išvengti hiato, ar tai priesaginis (ar net šakninis) elementas (Kaukienė, 1986, 25, plg. Stang 1966, 331, kur autorius jotą laiko tokios pat priesaginės kilmės, kaip ir *ia* kamienių veiksmažodžių, kitaip Ivanov 1965, 83–89: mokslininkas kildina jotą iš praindoeuropietiškojo laringalo ir lygina su hetitų ḫi- asmenuote).

[8] Apie balsių kaitą baltų kalbų veiksmažodžio laiko kategorijos atžvilgiu žr. Petit, 2004, 289–361: postuluojamas ryšys tarp balsių kaitos ir tam tikros žodžio šaknies struktūros bei žodžio morfologinio tipo. Pavyzdžiui, *a* kamieno veiksmažodžiams būdinga istoriškai kiekybinė paveldėtoji balsių kaita tais atvejais, kai jų prezento šaknis esti *CeRC* tipo, plg. *velka* : *vilko*, *perka* : *pirko* ir pan., o esant kitokiai šaknies struktūrai, balsių kaita nepasireiškia. Autorius taip pat pastebi, kad minėtą šaknies struktūrą turintys *ia* kamieno veiksmažodžiai apofonijos nepatiria – balsių kaita (tiesa, jau išeinant iš paveldėtosios apofonijos ribų) būdinga tiems *ia* kamieno veiksmažodžiams, kurių šaknis yra *CVC* sandaros, plg. *kelia* : *kėlė*, *giria* : *gyrė* ir pan. (plačiau žr. 2004, 66).

Pažymėtina, jog kiekybinės balsių kaitos išplitimui lietuvių (beje, ir latvių) kalboje ypatingos reikšmės turėjo veiksmažodžių šaknų išsišakojimo procesas (plačiau žr. Kazlauskas, 2000, 361–365), lėmęs naujų kaitų įsitvirtinimą, plg. *e : ē* (*gẽlia – gélė)*, *a : ā* (*kãria, kórė*), *i : ī* (*gi̇̀ria – gýrė*), *u : ū* (*stùmia – stū́mė*) (plačiau žr. Kaukienė, Pakalniškienė, 2001, 20–21, dar žr. Kaukienė, 2005, 119–136), tačiau šie procesai labiau susiję su kito morfologinio tipo, t. y. *ia* kamieno, veiksmažodžių raida.

Šakninių a kamieno veiksmažodžių santykis su kitais kamienais. Lietuvių kalbos tarmėse (neretai ir senuosiuose raštuose) *a* kamieno veiksmažodžiai turi ir kitų gretutinių struktūrų esamajame laike (kaip antai *ia, na, sta* kamienų, intarpinės ar net atematinės formos), plg. *ėda* || *ėst(i),[ė(d)ma]* || *ėsta* || *ėdžia* (pavyzdžiai Kaukienės, 1988, 143). Be skirtingų tarmių polinkio apibendrinti vieną ar kitą morfologinę struktūrą, toks gretutinių formų atsiradimas ir vėlesnis jų įsitvirtinimas tarmėse daugiausia buvo nulemtas kategorinės semantikos. Šakniniams *a* kamieno veiksmažodžiams būdinga aktyvaus veiksmo reikšmė (*nẽša, vẽža, mãla, kãla* ir pan.), tačiau kartais greta aktyvaus veiksmo reikšmės gali egzistuoti ir savaiminio veiksmo reikšmė (*dẽga*). Toks semantinis šių veiksmažodžių „ambivalentiškumas“ galėjo būti motyvas, lėmęs gretutinių formų radimąsi lietuvių tarmėse (plačiau žr. Konstantinova, 1984, 1986; Konstantinova, Kapsevičienė 1989; Kiseliūnaitė, 1991). A. Kaukienės nuomone, neturėdami jokio struktūrinio rodiklio, kuris įformintų vienokią ar kitokią reikšmę, *a* kamieno veiksmažodžiai ilgainiui imdavo prisijungti formantus, atitinkančius jų semantiką (1994, 56; dar žr. Kaukienė, Jakulis, 2009, 84–85)[9]. Tokiu būdu susidarydavo gretutinės *a* kamieno ir kito struktūrinio tipo veiksmažodžių formos, vartojamos toje pačioje ar skirtingose tarmėse, plg. *dẽga* || *dẽgia* || *deñga*, *kẽpa* || *keñpa*, kur intarpinės formos koduoja savaiminį veiksmą, *ia* kamieno forma įtvirtina aktyvaus veiksmo reikšmę, o *a* kamieno veiksmažodžiai gali reikšti tiek aktyvų, tiek savaiminį veiksmą. Galima spėti, jog ta pati priežastis (kartu su kategorinės semantikos raidos procesais) paskatino veiksmažodžių šakojimąsi į skirtingas paradigmas, kurios įsitvirtino ir dabartinėje lietuvių kalboje. Šakninių *a* kamieno veiksmažodžių būtojo laiko formoms taip pat būdinga semantinė diferenciacija: paprastai *ė* kamieno formos reiškia aktyvų veiksmą, nukreiptą į objektą, *o* kamieno formos dažnesnės būsenos pakitimui reikšti (žr. Endzelynas, 1957, 186; Kaukienė 1994, 89–91).

[9] Jūratė Dulkienė, ištyrusi indoeuropietiškųjų veiksmažodinių šaknų refleksus baltų kalbose, pastebi, jog morfologinė veiksmažodžių struktūra labai priklauso ir nuo morfonologinės šaknies struktūros, t. y. nuo to, kokiu priebalsiu baigiasi šaknis. Šaknys, besibaigiančios sprogstamaisiais ar pučiamaisiais priebalsiais, baltų kalbose dažniausiai pratęsiamos *a* kamieno šakniniais veiksmažodžiais, šaknys, kurios baigiasi sonantais – *ia*-kamieniais ir intarpiniais (*sta*-kamieniais) šakniniais veiksmažodžiais (Dulkienė, 2000, 20).

1.1.1.1.2. *ia* kamieno veiksmažodžiai

Ši veiksmažodžių grupė labai produktyvi ne tik lietuvių, bet ir latvių kalboje, *ia* kamieno veiksmažodžių esama daugelyje indoeuropiečių kalbų, tačiau tiesioginių morfologinių atitikmenų kitose kalbose negausu. Dėl didelio produktyvumo sunku atskirti senuosius veldinius nuo naujų darinių, juolab kad labai dažnai baltų esamojo laiko *ia* kamieno veiksmažodžiai kitose indoeuropiečių kalbose atliepiami kitais kamienais (Zinkevičius, 1981, 89–90). Kaip pažymi S. Karaliūnas, baltų kalbų *ia* kamieno veiksmažodžiai kitose indoeuropiečių kalbose daugeliu atvejų yra **e* / **o* kamieno. Dalis baltų kalbų *ia* kamieno veiksmažodžių su šaknies vokalizmu *ei* ir *eu* (lie. *liẽpia* „deda linų ar kanapių pluoštelį“) seniau galėjo turėti *dẽla* : *dìlo* tipo paradigmą (**leĩpa* : **lipā*), taigi buvo **e* / **o* kamieno (Karaliūnas, 1987, 216). Didžiulė *ia* kamieno ekspansija lietuviškojo veiksmažodžio sistemoje neatsitiktinė, ją labiausiai paskatino specifinių semantinių ypatybių priskyrimas šiam morfologiniam veiksmažodžių tipui, kuris vėliau prisidėjo prie visos lietuvių kalbos veiksmažodžio sistemos pertvarkos.

Vienas iš šią pertvarką lėmusių veiksnių – *ia* kamieno veiksmažodžiai imtì sieti su tranzityvumo kategorija. Tai paaiškintų, kodėl senõsios atematinės fleksijos vietą baltų kalbose yra užėmęs *ia* kamienas. S. Karaliūnas pastebėjo, jog tranzityvinė aktyvaus veiksmo atematinių veiksmažodžių reikšmė sudarė prielaidą tranzityvinės reikšmės ir **į̇e* / **o* kamieno asociacijai ir globalinės tranzityvumo / intranzityvumo opozicijos susiformavimui baltų kalbų veiksmažodžių sistemoje (1987, 216). Turbūt dėl šios priežasties senesnį * *e* / **o* kamieną tranzityviniai veiksmažodžiai baltų kalbose ir bus pakeitę **į̇e* / **o* kamienu. Lietuvių kalboje tranzityviniai *ia* kamieno veiksmažodžiai gali sudaryti opozicijas ir su kitų kamienų veiksmažodžiais, plg. *ia* kamieno veiksmažodžiai sudaro opoziciją su tranzityviniais nykstamojo šaknies vokalizmo *o* kamieniais veiksmažodžiais (*riẽsti* /*rìsti*), tranzityviniais pailgintojo nykstamojo šaknies vokalizmo *ia* kamieniais (*diẽžti* / *dỹžti*), intranzityviniais infiksiniais (kartais *sta* kamieno) (*stĩegti* / *stìgti*) (Karaliūnas, 1987, 62, dar žr. Kazlauskas, 1968, 334; Palmaitis, 1998, 249–250).

Šie veiksmažodžiai lietuvių kalboje paprastai koduoja aktyvų (kaip jau minėta, dažniausiai tranzityvų) veiksmą. Neretai *ia* kamienas pavaduoja senesnes formas, ypač grynuosius *a* kamieno veiksmažodžius, kurie neturėjo jokios apibrėžtos reikšmės, o ėmus sieti aktyvaus veiksmo reikšmę su *ia* kamienu, jie ir perėjo į šį kamieną, plg. *sẽmia, gìria*, tarm. *tẽpia* (žr. Pakalniškienė, 2004, 204, Endzelynas, 1957, 174; Kaukienė, 1994, 61–62). Trumpai tariant, tokia *ia* kamieno veiksmažodžių raida buvo nulemta konkrečių semantinių funkcijų, būdingų šiam veiksmažodžių tipui: paprastai tai aktyvus, kauzuojantis veiksmas, nukreiptas į išorinį objektą, todėl dažniausiai tranzityvus, sudarantis opoziciją savaiminiam, rezultatyviniam veiksmui, įformintam intarpu arba formantu *sta*.

1.1.1.1.3. Intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai

Baltų kalbų intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai yra patyrę keletą raidos etapų. Kiekvieno etapo refleksų esama lietuvių kalboje – nuo indoeuropietiškųjų veldinių iki atskirų baltų kalbų inovacijų. Intarpiniai veiksmažodžiai aptinkami daugelyje indoeuropiečių kalbų. Manoma, jog pradinė infiksinių veiksmažodžių reikšmė buvusi terminatyvinė (Kazlauskas, 1968, 333; dar žr. Kuiper, 1937, 202–203). Šių veiksmažodžių išplitimą, pasak J. Kazlausko, lėmė veiksmažodžių kamienų persigrupavimas, susijęs su būtojo laiko formų formavimusi, todėl senieji intarpiniai veiksmažodžiai yra nykstamojo laipsnio. Dar vienas indoeuropiečių epochos intarpo savitumų – (veikėjo) aktyvumas ir santykis su objektu nebuvo svarbus – intarpas įformino tiek aktyvų, tiek savaiminį veiksmą (Pakalniškienė, 1995, 25), tuo paaiškinamas faktas, kodėl dar bendrabaltiškoje epochoje intarpiniai veiksmažodžiai buvo vartojami senąja aktyvaus veiksmo reikšme, plg. *spruñka, čiumpa, skreñda* ir pan. Lietuvių tarmėse tokių veiksmažodžių esama dar daugiau, plg. *rãka* ‖ *rãkia* ‖ *rañka, žãga* ‖ *žãgia* ‖ *žañga* ir pan. (žr. Kaukienė, Pakalniškienė, 1990, 119–120).

D. Pakalniškienės teigimu (1996a, 50), rytų baltų epochoje greta intarpo įsitvirtina ir formantas *sta*[10], kurio ekspansija šiuolaikinėse lietuvių ir latvių kalbose vis dar aktuali. Rytų baltų kalbose intarpiniams ir *sta* kamieno veiksmažodžiams įgijus naują – savaiminio veiksmo – reikšmę, ima formuotis opozicijos su diferencijuota balsių kaita diatezės požiūriu: pagrindinio laipsnio šaknies *ia* kamienas su aktyvaus veiksmo reikšme vs. nykstamojo laipsnio intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai, įforminę savaiminį, pasyvų veiksmą: *dĩegia* / *dýgsta*, *láužia* / *lū́žta, veřčia* / *viřsta*. Lietuvių ir latvių kalbose diatezinė opozicija *causatīva* / *resultatīva* lėmė „grandininę“ kitų veiksmažodžių kamienų persigrupavimo reakciją – anksčiau nediferencijuoti šakniniai veiksmažodžiai pagal veiksmo pobūdį įgijo naujus prezento formantus (plg. *dẽga* : *dẽgia* : *deñga*; *nóka* : *nókia* ir *nóksta; sė́da* : *sė́sta* ir pan.), o po kurio laiko šis kamienų persigrupavimas paskatino ir diatezinių opozicijų be balsių kaitos radimąsi (plg. *kaĩčia* / *kaĩsta, skõbia* / *skõbsta*) (išsamiau žr. Pakalniškienė, 1995, 1996a, 1997).

Jau lietuvių kalbos dirvoje ėmė formuotis darybinė semantinė opozicija *duratīva* / *terminatīva* (plačiau žr. Pakalniškienė, 1995, 27–28), kurios pagrindu intarpiniams veiksmažodžiams priskirta terminuoto, momentinio veiksmo reikšmė (lingvistinėje literatūroje vadinama *inchoatyvine*), plg. *spiẽgia* / *spiñga, žviẽgia* / *žviñga*. Naujausias aprašomųjų veiksmažodžių raidos etapas lietuvių kalboje susijęs su naujojo modelio (intarpas ir mutatyvinė reikšmė) įsitvirtinimu, lėmusiu intarpinių ir *sta* kamieno deverbatyvų, denominatyvų bei imitatyvų darybą (žr. Pakalniškienė 1996b, 2000), o indoeuropietiškąsias šaknis pratęsiantys veiksmažodžiai naujai įformino kategorinę semantiką – įgijo intarpą pagrindinio laipsnio šaknyse.

[10] Šio formanto kilmės klausimu žr. Топоров, 1973, 151–167; Kazlauskas, 2000, 330; Svensson, Karl, 2010, 204–233; Gorbachov 2014, 25–53.

Dabartinėje lietuvių kalboje intarpo ir *sta* kamieno veiksmažodžių reikšmė iš esmės vienoda (abu tipai įformina intranzityvų savaiminį veiksmą, reiškiantį būseną ar procesą), šie morfologiniai žymikliai sudaro tam tikrą papildomą distribuciją[11], todėl lietuvių tarmėse, kartais net ir bendrinėje lietuvių kalboje šios alternuojančios formos vartojamos be jokio reikšmės skirtumo, o tarmėse pasitaiko ir trečiasis alternatyvus narys – *na* kamienas.

1.1.1.1.4. *ja* ir *na* kamieno veiksmažodžiai

Šio tipo veiksmažodžiams būdinga tai, jog, vengiant hiato, tarp veiksmažodžio šaknies ir tematinės galūnės įterpiamas *j* arba *n*. Pasak D. Pakalniškienės (2004, 203), aptariamų veiksmažodžių morfologinė struktūra tiesiogiai susijusi su šaknies vokalizmu: veiksmažodžiai, šaknyje turintys ilgąjį balsį, rytų baltų kalbose visuomet esti *ja* kamieniai[12], plg. lie. *sė́ti, sė́ja, sė́jo,* la. *sẽt, sẽj, sẽja,* o veiksmažodžiai, šaknyje turintys dvibalsį, gali turėti tiek *ja*, tiek *na* kamieno struktūrą: lie. *skríeja – skríejo* : la. *skrìenu – skrèju* (prūsų kalboje tokių neužfiksuota), lie. *griáuna – griovė* : la. *grauju – grāvu*. J. Endzelynas pažymi, jog kamienai su *-auja-*, gali būti, atstoja senesniuosius kamienus, kurie baigėsi su *-ava-* (ide. **-eu̯o-*) (1951, 176)[13].

Šie veiksmažodžiai taip pat gali sudaryti kauzatyvinę–rezultatyvinę diatezinę opoziciją su intarpiniais ir *sta* kamieno veiksmažodžiais, pavyzdžiui, *šliẽja : šlỹja, griáuna* ‖ *griáuja* : *griū̃va* ‖ *griū̃na* ‖ tarm. *griū́sta* ir pan.

Sprendžiant iš senųjų raštų bei tarmių duomenų, galima numanyti, jog dauguma *na* kamieno struktūrų yra naujos, atsiradusios dėl vėlesnės *na* kamieno ekspansijos. Tokios formos pakeitė ankstesnį *ja* kamieną (**i̯ŏ),* pavyzdžiui, anksčiau vartotos formos *bliáuja, pjáuja, šáuja* dabartinėje lietuvių kalboje turi naują morfologinę struktūrą *bliáuna, pjáuna, šáuna* (žr. Zinkevičius, 1981, 89). Taip atsitiko ir su kai kuriomis intarpinėmis formomis (dažniausiai su vokaliniu auslautu), kurias (ypač lietuvių tarmėse) linkstama keisti *na* kamieno formomis, plg. *rỹja, gỹja, džiū́sta* ‖ *džiū̃va*, *šą̃la* tarmėse (ypač žemaičiuose) vartojamos kaip *rỹna, gỹna, džiū̃na*, *šal̃na*. Plačiau apie šio kamieno ekspansyvumo priežastis žr. Stang, 1942, 138–140; Kazlauskas, 2000, 335–336.

---

[11] Apie tokios distribucijos susiformavimo aplinkybes žr. Kazlauskas, 2000, 328; Svensson, 2010, 3; Gorbachov, 2007, 152–153.

[12] Prūsų kalboje veiksmažodžiai, atitinkantys rytų baltų *ja* kamieno veiksmažodžius, gali būti ir *na* kamieno, plg. lie. *stója*, la. *stāju*, pr. *postānai,* žr. Pakalniškienė, 2004, 203.

[13] Apie šio senesnio kamieno egzistavimą lietuvių kalboje galėtų liudyti Daukšos pavartotas dalyvis *ſráwancżio* DP 149,13 ir tarm. 1 sg. *šlavu* „šluoju“; žr. Zinkevičius, 1981, 90.

1.1.1.1.5. Atematiniai veiksmažodžiai

Atematinio asmenavimo ypatybė ta, jog galūnės jungiamos iš karto prie veiksmažodžio kamieno, o ne prie jungiamojo balsio (temos), kuris yra būtina tematinio asmenavimo sąlyga. Atematinio asmenavimo nykimo tendencija pastebima visose indoeuropiečių kalbose, išskyrus indoiranėnų kalbas, jau pačioje jų istorinio laikotarpio pradžioje (Sabaliauskas, 1957, 77). Atematinio asmenavimo silpimas ir jo niveliacija su tematine sistema ir pačių atematinių veiksmažodžių nykimas neaplenkė ir baltų kalbų. A. Kaukienės teigimu, vėliau baltų kalbose ir jų tarmėse šie tipai transformavosi dėl fonetikos pakitimų, abiejų tipų sąveikos ir dėl naujų veiksmažodžio asmenavimo struktūrų formavimosi (Kaukienė 2000, 55).

Lietuvių kalba išlaikė daugiausia atematinių veiksmažodžių iš baltų kalbų, nors keletą jų galima aptikti ir latvių bei prūsų kalbose[14]. Kita vertus, ne visi lietuvių kalboje aptinkami atematiniai veiksmažodžiai yra vienodo amžiaus, todėl istoriniu atžvilgiu jie negali būti laikomi lygiaverčiais (žr. Zinkevičius, 1981, 100–102). „Tikraisiais“ atematiniais veiksmažodžiais galima laikyti tuos, kurie turi atematinių formų ne tik lietuvių, bet ir kitose giminiškose kalbose (Kaukienė, 1994, 137). Dalis lietuviškųjų atematinių veiksmažodžių atsirado atsiskyrus nuo baltų kalbų, todėl skiriasi tiek jų paplitimas, tiek chronologija. Chr. Stangas (1966, 309–319), atsižvelgdamas į atematinių veiksmažodžių kilmę ir amžių, skiria tris grupes:

grupė a: atematiniai veiksmažodžiai, paveldėti iš prokalbės, tai įrodo etimologija, plg. lie. *esmi, eimi, duomi* resp. ved. *ásti, éti, átti, dádāti*;

grupė b: atematiniai veiksmažodžiai, gausiai paliudyti senuosiuose tekstuose ir tarmėse, tačiau neturintys etimologiškai giminingų žodžių kitose kalbose, galinčių patvirtinti jų archajiškumą, todėl laikytini baltų inovacija, plg. *liekmi, giemi, bėgmi, miegmi*;

grupė c: naujausio sluoksnio lietuvių kalbos atematiniai veiksmažodžiai (plg. *stovmi, girdmi*).

Chr. Stango manymu, B grupės veiksmažodžiai istoriškai susiję su paveldėtomis perfekto formomis[15], ilgainiui performuotomis į atematines, kurios, savo ruožtu, vėliau sukėlė analoginę ekspansiją į kitus veiksmažodžių tipus, su kuriais turėjo bendrų formaliųjų ir funkcinių bruožų (kaip antai, statyvo arba intranzityvumo reikšmė, tokios pačios būtojo laiko ir bendraties formos).[16]

---

[14] Plg. lat. *iet, niezt, sūrst, esmu*, dial. *duomu, ēmu,* sen. *paliekt* ir pr. *ast, ēst, dāst*.

[15] Panašiai mano R. Hiršas, atematinius veiksmažodžius, kurių dauguma yra intranzityviniai arba statyviniai, kildindamas iš lietuvių (ar baltų) epochos, remdamasis sąsaja tarp atematinių ir senojo perfekto (išnykusio baltų kalbose) galūnių (Hiersche, 1980, 219–229).

[16] Šiek tiek kitaip daugumą Chr. Stango pateiktų B grupės veiksmažodžių interpretuoja V. Svensonas. Jo manymu, jie nėra baltų inovacija, mat priklauso baltų-slavų atematinių veiksmažodžių grupei, kilusių iš baltų ir slavų atematinio prezenso (galbūt turėjusio šaknies apofoniją) su antriniais kamienais *-*ā* arba *-*ē* (2004, 180).

Chr. Stangas atkreipė dėmesį, jog baltų kalbose daugelis atematinių veiksmažodžių sudaro tam tikrą leksinę-semantinę grupę su intranzityvumo ar būsenos reikšme (1962, 161–170), tai akivaizdu ir XVI–XVII a. lietuvių raštuose, kuriuose dauguma atematinių veiksmažodžių yra intranzityvai arba reiškia būseną (neretai tokie veiksmažodžiai dabartinėje lietuvių kalboje turi tokią morfologinę struktūrą, kuri išryškina semantinę jų reikšmę, t. y. intarpiniai arba *sta* kamieniai, plg. *alkti, pakakti, likti, mėgti* ir pan., arba turi antrinę bendratį su priesagomis *-ėti*, *-oti*, plg. *giedoti, miegoti, čiaudėti* ir pan.).

Dabartinėje lietuvių kalboje nebeturima nė vienos pilnos atematinių veiksmažodžių paradigmos, išlikusios tik kelios atematinių veiksmažodžių formos (pvz., *niežti, peršti, kosti, esti* (LKG, 1971, 238)). Atematinių formų daugiausia išliko tarmėse (pasak Z. Zinkevičiaus, tai rytinės, ypač Vilniaus krašto, ir žemaičių tarmės, žr. 1981, 103–104). J. Kazlausko manymu, bent kai kuriose XVI a. lietuvių kalbos tarmėse atematinė fleksija dar buvo gana gyva, galbūt tik pradėjusi nykti (Kazlauskas, 2000, 308)[17]. P. U. Dini teigia, kad atematinio asmenavimo nykimo procesas įsibėgėjo XVIII a. (2000, 329), o šiandien šis asmenavimo tipas laikomas istorinės gramatikos objektu.

Pagrindinė priežastis, lėmusi atematinio asmenavimo sistemos nykimą daugelyje indoeuropiečių kalbų, yra analogija, kuomet greta egzistavęs tematinis tipas pasirodė stipresnis ir išstūmė atematinį (Sabaliauskas, 1957, 113). Tai paveikė ir lietuvių kalbos veiksmažodžio sistemą – J. Palionis teigia, jog dviejų asmenavimo tipų kaitaliojimasis tam tikros rūšies veiksmažodžiuose ir laipsniškas atematinio asmenavimo nykimas yra viena būdingiausių XVI–XVIII a. lietuvių kalbos veiksmažodžių morfologijos ypatybių (1967, 131). J. Kazlauskas pažymi, jog atematinių veiksmažodžių 3 a. galūnės panašumas į *i* kamieno veiksmažodžių 3 a. galūnę (*-ti* ir *-i*) gali būti viena iš atematinio veiksmažodžio nykimo priežasčių. Šis panašumas „suformavo atematinių veiksmažodžių leksinę-semantinę grupę, artimą *i*-kamieniams veiksmažodžiams, ir stimuliavo greitesnį atematinių veiksmažodžių, reikšme tolimesnių *i*-kamieniams veiksmažodžiams, perėjimą į tematinius“ (2000, 311). Nieko keista, jog nemažai atematinių veiksmažodžių vėliau ir perėjo į *i* kamieną (plg. *čiaudi, gelbi, kosi, merdi* ir pan.), nors didelė dalis atematinių veiksmažodžių, pereidami į tematinį asmenavimą, įgijo *a* kamieną (plg. *duoda, deda*[18]*, lieka, miega*) arba *ia* kamieną (plg.

---

[17] Apie šio nykimo užuomazgas užsimenama jau D. Kleino *Grammatica Litvanica* (1653), kurioje pažymima, jog kai kurie atematiniai veiksmažodžiai jau turi ir tematines galūnes, plg. *saugmi: saugoju*; *sergmi: sergiu* ir pan.

[18] P. U. Dini esamojo laiko formas su priesaga *-d-*, kuri padeda išvengti hiato, priskiria intranzityvinei-medialinei klasei, kuri laikoma antrine inovacija (2000, 104). V. Smočynskis (1987, 48–63) įžvelgė giminiškumą tarp tokių formų kaip lie. pusd. *eĩdamas*, iteratyvo *eidýti,* kauzatyvo *eĩdinti* ir senųjų esamojo laiko darinių su *-d-* (plg. bl. **eida*), kurie turėjo būti produktyvūs tam tikru baltų kalbų raidos metu.

ūžia, neršia, kvepia), kiti prisijungė intarpą arba formantą *sta* (plg. *sninga*, *mėgsta*) dėl šių kamienų įvairialypės leksinės-gramatinės reikšmės.

Kita priežastis, paspartinusi atematinio asmenavimo nykimą lietuvių kalboje, buvo ta, jog atematinė fleksija, laikui bėgant, tapo anomalija, kadangi atematinės galūnės smarkiai skyrėsi nuo tematinių (Kazlauskas, 1968, 313), tad supletyvizmui artimos atematinės formos turėjo būti pašalintos, kad būtų išlaikyta vienalytė veiksmažodžių asmenavimo sistema.

1.1.2. Teorinės intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių laiko kategorijos tyrimo prielaidos. Pirmojoje šio darbo dalyje analizuojamas vienas svarbiausių veiksmažodžio sistemos struktūrinių požymių – laiko kategorija, būtent – esamojo ir būtojo laiko opozicija bei šių laikų raiška. Formų darybos požiūriu aktualiausi yra esamojo ir būtojo laiko kamienai, diachroniškai seniausi, darybiškai nesusiję (Pakalniškienė, Šarkytė, 2012, 153). Lietuvių kalboje juos diferencijuoja šaknies struktūra (supletyvizmas ir balsių kaita) ir / ar kamienas (esamojo laiko – *a*, būtojo – *ė* arba *o*), neretai ir esamojo laiko formantai, arba fleksinės klasės (intarpas, esamojo laiko *a*, *ia*, *sta*, *na* kamienai, būtojo laiko – *ė*, *o* kamienai).

Analizuojamojo tipo veiksmažodžių laiko raiška tiriama dar nedaug veiksmažodžio sistemos tyrimams taikytu natūraliosios morfologijos požiūriu[19]. Ši kalbos kitimus aiškinanti teorija lietuvių kalbotyroje imta taikyti visai neseniai, tačiau kol kas apsiribota tik vardažodžio tyrimais (Rosinas, 2005; Markevičius, 2008; Kaikarytė, 2010; Karaciejūtė, 2013). Natūraliosios morfologijos šalininkai teigia, kad morfologiniai kitimai glaudžiai susiję su išorine raida – dažniausiai diachroninius struktūrinių požymių kitimus lemia ekstramorfologiniai veiksniai. Pripažįstama, kad šie pakitimai vyksta dėl fonologinių kitimų ir paveldėtųjų formų funkcinės reinterpretacijos (žr. Bynon, 1979, 103; Wurzel, 1984, 194). Tipiška tokių kitimų kryptis – nuo daugiau žymėto / mažiau paprasto link mažiau žymėto / paprastesnio (Mayerthaler, 1980, 112), natūralus gramatikos kitimas vyksta keičiant mažiau preferentiškus / žymėtus gramatikos reiškinius preferentiškais / mažiau žymėtais gramatikos reiškiniais (Wurzel, 1991, 166, dar žr. Bailey, 1973). Pagrindiniai morfologinio natūralumo parametrai yra skaidrumas (t. y. kalbėtojas gali lengvai identifikuoti tiek bendrą visos fleksinės formos, tiek kiekvieno šios formos afikso semantinį turinį), konstrukcinis ikoniškumas ir principas „viena forma – viena reikšmė“. Šis principas reiškia, kad

[19] Šis metodas radosi 8 dešimtmečio pradžioje (žr. Dressler, Mayerthaler, Panagl, Wurzel, 1987), W. U. Dreslerio žodžiais tariant, susijungus žymėtumo ir fonologinio natūralumo sąvokoms (Dressler 2000: 289). Natūraliosios morfologijos šalininkai morfologinius procesus vertina iš kalbėtojo kognityviosios elgsenos (svarbūs neurobiologiniai ir sociokomunikaciniai motyvai) ir bendrųjų semiotikos principų atitikties perspektyvos. Šios teorijos kūrėjai remiasi iš dalies bendrais universalumo principais, aiškindami struktūrines kalbų tendencijas ir atskirose kalbose vykstančius pokyčių procesus.

paradigma yra natūrali tuomet, kai vienas afiksas yra siejamas su viena konkrečia reikšme, kuri gali būti identifikuojama iš jo formos. Pasak W. U. Vurcelio, morfologinė forma yra juo preferentiškesnė arba mažiau žymėta, juo geriau atitinka sistemą lemiančias struktūrines bet kurios leksinės sistemos ypatybes (Wurzel, 1991, 165). Natūralus elementas yra nežymėtas, paprastas (skaidrus) ir dažnas.

1.1.2.1. Konstrukcinis ikoniškumas. *Konstrukcinio ikoniškumo* idėja, išriedėjusi iš semiotikos (žr. Peirce, 1965), remiasi prielaida, kad morfologinė struktūra yra natūrali tuomet, kai sudėtingą jos semantinį turinį atliepia sudėtinga formalioji struktūra. Vadinasi, konstrukciškai ikoniškame žodyje egzistuoja optimalus morfologinių kategorijų, semantinio krūvio ir fonologinės raiškos žodyje sambūvis. Konstrukcinis ikoniškumas išryškėja tuomet, kai dviejų kategorijų asimetrija semantinio žymėtumo atžvilgiu atsispindi jų simbolizavimo asimetrijoje (Mayerthaler, 1981, 25). Žymėto (gausesnio) „turinio“ tos pačios kategorijos nariai yra žymėti, o nežymėto (negausaus) „turinio“ nariai – nežymėti (žr. Wurzel, 1984, 183, apud Rosinas, 2005, 91), arba, A. Rosino žodžiais tariant, kas semantiškai yra „daugiau“, tas ir konstrukciškai turi būti „daugiau“ (2005, 91). Konstrukciškai ikoniškos formos yra skaidrios, nes jose sudėtingas semantinis turinys gali būti skaidomas į sudėtinius pamatinės formos ir afikso reikšmių elementus, kurie ir sudaro šio turinio sumą, taigi skaidrios fleksinės formos ar sudėtiniai žodžiai gali būti skaidomi į smulkesnes sudedamąsias dalis be jokio vargo kalbėtojo percepcijos proceso metu.

1.1.2.2. Išvestinių formų tipai. Fleksinės formos išvedamos pagal tam tikras kaitybos taisykles, kurios apibrėžiamos kaip morfologinės operacijos, kuriomis žodyje formaliai koduojamos morfologinės kategorijos (Mayerthaler, 1981, 8). Šių taisyklių pagrindu kuriamos išvestinės formos, kurios savo fonologine substancija kiekybiškai ir /arba kokybiškai skiriasi nuo pamatinių formų (Wurzel, 1984, 51). Kaitybos taisyklės paprastai esti adityvinės, t. y. prie pamatinės formos kamieno pridedamas tam tikras morfologinis žymiklis arba kokybiškai skirtingas elementas. Šių taisyklių pagrindu sudarytos išvestinės formos klasifikuojamos atsižvelgiant į išvestinės ir pamatinės formų santykį[20]:

1. *Segmentinis adityvinis* tipas (dėl termino žr. Mayerthaler, 1981, 25) toks, kai išvestinė forma yra bent vienu segmentu ilgesnė už pamatinę formą, plg. *tenka – teko*, *vyksta – vyko*, *balsta – balo* ir pan. *Adityviniam modifikuotam* (Mayerthaler, 1981, 24) tipui priskiriamos tokios formos, kurių gramatinės morfemos nuo pamatinės formos gramatinės morfemos skiriasi ilgumu, plg. *prabyla – prabilo*, *kyla – kilo*, *griūva – griuvo* ir pan.
2. *Modifikuotajam tipui* priskirtinos tokios formos, kurios nuo pamatinės skiriasi ne segmentų skaičiumi, o kokybe (paprastai skiriasi tik baigiamaisiais

[20] Šiame darbe intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių išvestinėmis laikomos esamojo laiko formos, nes jos struktūriškai sudėtingesnės už būtojo laiko kamienus (žr. Pakalniškienė, Šarkytė, 2012, 155), jose galima aiškiai identifikuoti kaitybos taisykles.

segmentais) (žr. Wurzel, 1989, 43), plg. lietuvių tarmėse fiksuojamas formas *gija – gijo*, *lija – lijo*, *mira – mirė* ir pan.

3. *Subtrakciniam tipui* priklauso tokios formos, kurių gramatinės morfemos turi mažiau segmentų už pamatinės formos gramatinę morfemą (žr. Wurzel, 1989, 43–44), plg. žemaičių vartojamas formas *vež – vežė*, *aug – augo* ir pan.
4. *Nekintamajam tipui* priskirtinos tos išvestinės formos, kurių gramatinė morfema nuo pamatinės formos gramatinės morfemos nesiskiria nei balsio ilgumu, nei struktūra (Wurzel, 1989, 50), plg. 3 asmens vienaskaitos ir daugiskaitos formas: 3 a. vns. *sveiksta* – 3 a. dgs. *sveiksta*, 3 a. vns. *gijo* – 3 a. dgs. *gijo* ir pan.

1.1.2.3. Konstrukcinio ikoniškumo laipsniai. Minėtos išvestinės formos leidžia nustatyti jų konstrukcinio ikoniškumo laipsnius atsižvelgiant į tai, kaip jomis koduojama semantinio žymėtumo asimetrija (žr. Mayerthaler, 1981, 24–25; Wurzel, 1989, 11):

1. Fleksinių formų kodavimas yra *maksimaliai ikoniškas* tada, kai dviejų kategorijų asmetrija reiškiama adityviškai, plg. *tinka – tiko*, *gęsta – geso*, *žūsta – žuvo* ir pan.
2. Fleksinių formų kodavimas yra *mažiau nei maksimaliai ikoniškas* tuomet, kai dviejų kategorijų asmetrija reiškiama modifikuotu adityviniu būdu, plg. *žūva – žuvo*, *kyla – kilo* ir pan.
3. *Minimaliai ikoniškas* kodavimas atsispindi tokiose formose, kuriose minėta asimetrija realizuojama modifikuotu būdu, plg. lie. dial. *gima – gimė*, *lija – lijo* ir pan.
4. *Neikoniškas kodavimas* būdingas tokioms formoms, kuriose semantinio žymėtumo asimetrija neatsispindi simbolizavimo asimetrijoje. Šiam tipui galima priskirti atematines formas, plg. *sniegti – snigo*, *-miegt – -migo /-miegojo* ir pan.
5. *Kontraikoniškas* laipsnis atsispindi subtrakcinio tipo formose, tačiau tokios analizuojamiems veiksmažodžiams nebūdingos.

1.1.2.4. Produktyvumas natūraliosios teorijos šalinininkų laikomas tam tikru iš natūralumo kylančiu rezultatu (Mayerthaler, 1981). Afiksai produktyvūs tuomet, kai jie gali sudaryti naujus žodžius (Dressler ir kt. 1997; Dressler, Ladányi 2000; Laaha, Ravid ir kt. 2006). Produktyviausi afiksai yra nežymėti, ikoniški, skaidrūs ir dažni – juo skaidresnis, ikoniškesnis ir vienodesnis yra morfologinis procesas, juo didesnis yra produktyvumas (Rosinas, 2005, 41), o kuo dažniau afiksas naudojamas naujiems žodžiams sudaryti, tuo jis produktyvesnis. Fleksinių klasių produktyvumas yra susijęs su sistemos atitiktimi ir stabilumu – jeigu stabilūs žymikliai, veikiami fonologinių ir/arba morfologinių ar sintaksinių ypatybių, netenka sisteminės atitikties požymių, jie tampa neproduktyvūs (Wurzel, 1984, 160). Morfologinio proceso arba

formos produktyvumą lemia tokie faktoriai kaip morfosemantinis skaidrumas, konstrukcinis ikoniškumas ir vienodumas (Mayerthaler, 1981, 35). Pagrindiniu fleksinių klasių produktyvumo kriterijumi laikomas šių klasių „atvirumas“ – jos produktyvios tuomet, jei jas nuolat papildo nauji nariai, tačiau pačios jos žodžių nepraranda; ne mažiau svarbi yra ir skolinių integracija bei fleksijų varijavimas (į jas pereina kitų fleksinių klasių nariai, žr. Wurzel 1984, 154).

1.1.2.5. Stabiliosios ir nestabiliosios fleksinės klasės. Su produktyvumu ir sistemos atitiktimi glaudžiai susijęs stabilumas. W. U. Vurzelis teigia, kad fleksines klases turinčiose kalbose dėl nuolat vykstančių fonologinių kitimų vyksta tiek šių klasių stabilumo kūrimo, tiek jų nykimo procesai (Wurzel 1984, 128). Stabiliosios klasės paprastai yra nežymėtos, o jų paradigmos sudarytos pagal dominuojančių paradigmų struktūrą (Rosinas, 2005, 52), be to, šios klasės rečiau už nestabiliąsias turi papildomų fleksinių klasių (Wurzel, 1984, 128). Nestabiliosios klasės yra tokios, kurių paradigmos yra susiformavusios pagal su dominuojančių paradigmų struktūros sąlyga nesiderinantį implikacijos modelį (Wurzel, 1984, 130). Šios klasės paprastai turi papildomų klasių, jos netenka žodžių, kurie pereina į stabiliąsias klases. Unikalias fleksijas turinčios paradigmos paprastai pertvarkomos taip, kad jų fleksinės formos paklustų visuotiniam implikacijos modeliui (Rosinas, 2005, 88), plg. atematinių veiksmažodžių raidą lietuvių kalboje: *sniegti→sninga*, *mėgti →mėgsta*, *kosti→kosėja* ir pan.

1.2. Semantinės analizės teorinės prielaidos

Žodžio reikšmė, jos sandara ir raiška domino mąstytojus nuo pat Antikos laikų. Žodžio reikšmė yra nevienalytė, „žodžio turinyje slypi kelios įvairaus abstraktumo reikšmės: plačiai suprantama gramatinė (kalbos dalies, kuriai priklauso žodis) reikšmė, bendroji semantinių ar darybinių grupių, į kurias įeina žodis, reikšmė ir jo individuali leksinė reikšmė“ (Jakaitienė, 2010, 26). Tirti žodžio reikšmę galima dviem kryptimis – *onomasiologine* ir *semasiologine*. *Onomasiologinė* tyrimo kryptis padeda atskleisti, kokiu žodžiu išreiškiama viena ar kita sąvoka; kognityvinė onomasiologinė kryptis naudinga tuomet, kai siekiama išsiaiškinti, kaip kalbėtojas verbalizuoja konceptus, kokios šių konceptų ištakos, koks žodžio santykis su pasaulio objektais ar jų psichiniais koreliatais. Tiriant žodžių reikšmę *semasiologine* kryptimi, einama nuo formos prie turinio – aiškinamasi, ką reiškia konkretus žodis, kokie žodžių tarpusavio santykiai kalbos sistemoje ir kalbėjimo veikloje. Evaldos Jakaitienės teigimu, „paaiškinti ir apibrėžti reikšmę daug patikimiau leidžia ne žodžio siejimas su tam tikru prototipu, o konkrečiõs kalbos duomenys ir detali žodžio reikšmės struktūros analizė“ (2009, 60). Šiame darbe senųjų raštų veiksmažodžių reikšmės tyrimui pasirinkta semasiologinė kryptis, kuri atrodo parankesnė žodžių santykiams bei veiksmažodžių semantiniam spektrui konkrečiuose tekstuose tirti.

1.2.1. Akcionalinės klasės. Senųjų raštų semantinei intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių klasifikacijai pasirinkta Zeno Vendlerio pasiūlyta *akcionalinė predikatų klasifikacija* (1967), vėliau plėtota Deivido Daučio (Dowty, 1979), Henko Verkiulio (Verkuyl, 1993), Karlotės Smit (Smith, 1991), Viljamo Krofto (Croft, 2012) darbuose. Šios klasifikacijos pagrindu galima suskirstyti visą predikatinę tam tikros kalbos leksiką į keletą universaliųjų grupių, vadinamų semantiniais arba akcionaliniais predikatų tipais (angl. *actionality classes*). Tokia klasifikacija leidžia visą predikatinę leksiką pateikti kaip sistemą, atsižvelgiant į veiksmažodžiu žymimą situacijos tipą, ir paaiškinti labai daug jo „gramatinio elgesio" požymių (Plungian, 2010, 103). Klasifikacija remiasi tokiais predikatų parametrais, kaip *statiškumas*, *dinamiškumas*, *duratyvumas*, *momentiškumas*, *veiksmo ribiškumas*. Iš minėtų parametrų matyti, jog veiksmažodžiu nusakomo veiksmo arba vyksmo pobūdis yra glaudžiai susijęs su veikslo / aspekto[21] kategorija, kurios turinį sudaro „proceso vyksmo vertinimas kalbėtojo požiūriu" (Judžentis, 2012, 147). Vladimiras Plungianas pažymi, kad „veikslas yra viena tokių gramatinių kategorijų, kurios labai glaudžiai susijusios su leksemos semantika <...>. Jei situacijai iš prigimties nebūdingas tęstinumas, jos negalima pateikti kaip besitęsiančios, o jei situacija iš principo negali turėti rezultato, tai nebus galima skirti jos rezultatinės fazės" (2011, 142).

Gramatinis veikslas lietuvių kalboje gali būti reiškiamas darybiniais ir kaitybiniais afiksais. Lietuvių kalbos veiksmažodžio veikslas tradiciškai apibrėžiamas kaip binarinė (gramatinė) kategorija, kuriai būdinga eigos ir įvykio veikslų opozicija[22], tačiau, kaip pažymi Rolandas Mikulskas, tokia binarinė veikslo sistema, kurioje neskiriamas aspektas ir akcionalumas, nėra visiškai adekvati veiksmažodžio sistemos atžvilgiu – jo teigimu, „binariniam traktavimui nepasiduodančios leksemos tiesiog „prišliejamos" prie eigos ar įvykio veikslų, kažkodėl manant, kad tokiu būdu nepaneigiamas opozicinis (taigi ir gramatinis) šios kategorijos pobūdis" (Mikulskas, 2013, 7). Vis dažniau postuluojama, kad tradicinė binarinė imperfektyvumo / perfektyvumo veikslo sistema lietuvių kalboje pernelyg generalizuota, menkai sugramatinta, ji neparanki kalbant apie universaliąsias aspekto zonos reikšmes, o lietuvių kalbos veiksmažodžių aspektinių savybių aprašas galėtų būti grįstas akcionaline predikatų klasifikacija. Vendleriškoji predikatų klasifikacija, kurios pagrindu skiriamos keturios reikšminės veiksmažodžių grupės – *būklės*, *veiklos*, *vyksmo* ir *atsitikimo* veiksmažodžiai[23] – remiasi inherentinėmis semantinėmis veiksmažodžio ypatybėmis, kurios yra esmingos leksinio veikslo kategorijai ir leidžia apžvelgti universaliąsias veiksmažodžių aspekto reikšmes.

Z. Vendlerio pasiūlytoji predikatų klasifikacija remiasi tokiomis binarinėmis inherentinių semantinių požymių opozicijomis, kaip *statiškumas* vs. *dinamiškumas,*

---

[21] Apie nelygiaverčius šių terminų santykius žr. Mikulskas, 2013, 6.

[22] Plg. Aldonos Paulauskienės siūlomą apibrėžimą: „Veikslas – dvinarė gramatinė kategorija, atspindinti dvejopą to paties veiksmo suvokimą" (1979, 56).

[23] Žr. A. Holvoeto ir V. Čižik straipsnį (2004, 146-152).

duratyvumas vs. *momentiškumas*. Šių opozicijų pagrindu visi predikatai skirstomi į tokias klases:

1. *Būklės* predikatai (angl. *states*) nežymi veikėjo aktyvumo („būsenos tęsimui paprastai nereikia jokių specialių subjekto pastangų ir energijos, jų subjektas esti patientas arba eksperienceris“ – Plungian, 2010, 105), jie suponuoja statiškumą ir nereiškia natūralios veiksmo baigties, pavyzdžiui, *gyventi, stovėti, telkšoti*.
2. *Veiklos* predikatams (angl. *activities*) būdingas veikėjo aktyvumas, tačiau jais taip pat neimplikuojama natūrali veiksmo baigtis, pavyzdžiui, *žaisti, vaikščioti, elgtis*.
3. *Vyksmo* predikatais (angl. *accomplishments*) reiškiama kryptinga veikla, turinti natūralią baigtį ar kulminaciją, pavyzdžiui, *eiti į darbą, rašyti laišką, piešti apskritimą*.
4. *Atsitikimo* predikatai (angl. *achievements*) suponuoja labai trumpą atsitikimų užimamą laiką – atsitikimo užimamas laikas toks trumpas, „kad įvykį galima tik konstatuoti *ex post*“ (Holvoet, Čižik, 2004, 148), tokiems veiksmažodžiams būdingas staigus perėjimas iš vienos būsenos į kitą, pvz., *gauti, pamesti, pargriūti, atsidurti*.

Z. Vendlerio siūlymas konkrečiõs kalbõs predikatinę sistemą suklasifikuoti į pačias bendriausias klases yra labai patrauklus, nes leidžia tyrėjui visose kalbose įžvelgti predikatinių universalijų, tačiau ši klasifikacija sulaukė ir nemažai papildymų. Antai tokius veiksmažodžius, kaip *gulėti, stovėti, miegoti*, D. Dautis priskiria statiniams intervaliniams veiksmažodžiams (Dowty, 1979, 180–184), Emonas Bachas – dinaminėms būsenoms (Bach, 1986, 6), V. Kroftas juos vadina neaktyviais veiksmais (Croft, 1991, 97). Mari Olsen būklės predikatus smulkiau skirsto į pastovios ir laikinos būklės predikatus (Olsen, 1994; 1997), o V. Kroftas siūlo papildomus poklasius veiklos predikatams (juos skirstydamas į kryptingos ir nekryptingos veiklos predikatų pogrupius) bei vyksmo klasėje išskiria inkrementines ir neikrementines įvyktis (2012, 57–62).

Tiriant gana siaurą lietuvių kalbos veiksmažodžių klasę, matyti, jog siūloma predikatų klasifikacija tyrėjui gali būti paranki, tačiau ji pernelyg bendra, atskleidžianti tik ryškiausius tam tikros kalbos predikatinės sistemos požymius. Analizuojant siauresnę konkrečios kalbos predikatinės sistemos grandį (šiuo atveju – intarpinius ir *sta* kamieno veiksmažodžius) ir siekiant aprašyti visas įmanomas šių veiksmažodžių reikšmes, tokia klasifikacija pasitarnauja tik kaip labai bendra schema, kurią, bent jau klasifikuojant lietuvių kalbos veiksmažodžius, būtina papildyti. Aktualiausia problema, su kuria susidurta klasifikuojant šiame darbe analizuojamus intarpinius ir *sta* kamieno veiksmažodžius į akcionalines klases, yra neišskirta atskira klasė savaiminį laipsnišką kitimą reiškiantiems predikatams, kurie sudaro nemažą šiame darbe analizuojamų veiksmažodžių dalį. Lietuvių kalbos tyrėjai, taikantys minėtą predika-

tų klasifikaciją savo darbuose, tokius veiksmažodžius nedvejodami priskiria vyksmo predikatų klasei: antai Loreta Semėnienė pastebi, kad vyksmo predikatai vartojami ir tais atvejais, kai būklės suvokiamos kaip inchoatyvinės, plg. *Dangus buvo mėlynas* vs. *Dangus mėlo* (2012, 3), tačiau toks vyksmo predikatų klasės išplėtimas kiek prieštarauja paties Z. Vendlerio pasiūlytajam (angl. *accomplishments*) klasės apibrėžimui – tai kryptinga veikla, turinti numatytą galinę ribą, pavyzdžiui, *statyti namą*, *tapyti paveikslą*, *bėgti į stotį* ir pan. (plačiau žr. Vendler, 1957, 145–147). Trikdo ir pats terminas *vyksmo predikatai* Z. Vendlerio pasiūlytajai (angl. *accomplishments*) klasei pavadinti – remiantis paties autoriaus teikiamu apibūdinimu, ši klasė nėra tapati tipiškam vyksmui (savaiminiam veiksmui ar procesui), todėl kur kas tikslesnis regisi Benitos Riaubienės pasiūlytas terminas *įvyktys* (2014, 101) arba šio darbo autorės siūlomas *atliktys* – tik tokiu atveju atspindima šios predikatų klasės esmė. Atlikčių (kryptingos veiklos su numatoma baigtimi) ir vyksmo (savaiminio veiksmo ar proceso) predikatų klasių išskyrimas[24] (taigi, tradicinės klasifikacijos išplėtimas) būtų labai naudingas (bent jau) lietuviškojo veiksmažodžio[25] klasifikacijai ir leistų apžvelgti visą šios kalbos veiksmažodinę sistemą.

Pažymėtina ir tai, kad įžangą į būseną ar procesą bei galinę veiksmo ar proceso ribą reiškiantys veiksmažodžiai, pasak Akselio Holvuto ir Veslavos Čižik, „nesudaro atskiro predikatų tipo“ (Holvoet, Čižik, 2004, 151), jie nėra skiriami ir Z. Vendlerio klasifikacijoje, tačiau senojoje lietuvių raštijoje tokių intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių gausu, todėl jie turi būti įtraukti į klasifikaciją. Siekiant pateikti nuoseklią ir išsamią predikatų klasifikaciją, pravartu remtis V. Plungiano siūlymu skirti izoliuotas ir sietines situacijas. Izoliuotos situacijos randasi ir pasibaigia be būtinos sąsajos su kita situacija, jos būdingos atsitikimo predikatams, pavyzdžiui, *rasti, nugriūti*, o sietinė situacija „atsiranda pasibaigus kitai situacijai arba pati sukelia kitą situaciją“ (Plungian, 2011, 109), pavyzdžiui, *ataušti, subręsti, sužinoti, susirgti, prabilti* ir pan. Sietinė situacija dažniausiai (nors ne visuomet) reiškiama darybiniais ryšiais (pa-

[24] Siūlymų skirti tokio pobūdžio akcionalinę klasę būta ir anksčiau: antai vokiečių mokslininkas P. Oehl siūlo skirti atskirą *procesų* klasę – procesas autoriaus apibrėžiamas kaip rezultatyvinis ir imperfektyvinis savaiminis vyksmas (2014, 337). Autoriaus manymu, akcionalinių klasių skyrimui relevantiška ir tai, ar predikacijos subjektas turi agento, ar būsenos kitimo patyrėjo požymius, be to, egzistuoja tokių veiksmažodžių, kurie nesuponuoja jokių semantinių funkcijų. Šio darbo autorės nuomone, predikatų subjektinių argumentų pobūdis gali būti dar vienas kriterijus, leidžiantis atskirti savaiminio vyksmo ir atlikčių klases.

[25] Beje, P. Arkadjevas, remdamasis tipologiniais duomenimis, yra pastebėjęs, kad predikatų, žyminčių potencialų ar realų subjekto būsenos pasikeitimą ar į tokį pasikeitimą vedantį procesą, egzistuoja ir kitose kalbose, ir toks jų egzistavimas yra neatsitiktinis – autoriaus manymu, taip atspindimos universalios leksikos organizavimo tendencijos, kurios yra būdingos žmogiškajai kalbai apskritai ir kurios skirtingose kalbose reiškiasi skirtingais lygmenimis (2008, 21).

prastai prefiksacija, nors, kaip pažymi V. Plungianas, gali būti reiškiama ir tuo pačiu veiksmažodžiu, kurio skirtingos veikslo-laiko formos priklauso skirtingoms akcionalinėms klasėms (2011, 111)). Taigi, kalbėdamas apie akcionaliai sietines situacijas, autorius siūlo atsitikimo (arba įvykių) klasėje skirti tokius papildomus poklasius („tarpines grandis“ tarp *vyksmo, atsitikimo,* kartais – ir *būklės* predikatų):

- *įžanga į būseną*, pavyzdžiui, *sužinoti*, *susirgti*, ir *įžanga į procesą,* pavyzdžiui, *užsidegti;*
- *proceso pabaiga,* pavyzdžiui, *sudegti*. Tokiems veiksmažodžiams būdinga natūralios proceso baigties, rezultatinė reikšmė. V. Plungianas šį poklasį vadina *kompletyvais* (2011, 158–159). Kompletyvais realizuojama veiksmo galo reikšmė, jais reiškiamas ribos pasiekimo įvykis kalbėtojo sąmonėje yra momentinis, net jei pats procesas, vedęs baigtinės ribos link, tęsėsi kurį laiką. Dėl šios priežasties veiksmo galo predikatai (sinonimiškai vadinami kompletyvais) priskiriami prie atsitikimo predikatų kaip papildomas, atsitikimo zonai priklausantis pogrupis.

Atsitikimo klasę galėtų papildyti dar vienas – *savaiminių limitatyvų*[26] – poklasis. Šie predikatai implikuoja prasidėjusį, tačiau galinės ribos nepasiekusį savaiminį vyksmą, pavyzdžiui, *praaušti*, *prašvisti*, *patinti* ir pan.

Anot mokslininko, išvardytos papildomos predikatų klasės „bazinių akcionalinių klasių atžvilgiu yra antrinės: jos nurodo, kaip vienos klasės predikatas gali būti susijęs su kitos klasės predikatu“ (Plungian, 2010, 110), kaip veiksmažodinės leksemos pereina iš vienos akcionalinės klasės į kitą (plg. V. Krofto teikiamą „aspektinio potencialo“ sąvoką, aprėpiančią visas įmanomas veiksmažodinės leksemos, vartojamos įvairiose sintaksinėse konstrukcijose, aspektines interpretacijas, leidžiančias įžvelgti įvairius šių leksemų konvencionalizuotų verčių aspektinius poslinkius (Croft, 2012, 83, dar žr. Levin, 2009)). Papildomos, arba antrinės, akcionalinės predikatų klasės yra įrankis, leidžiantis suklasifikuoti visus analizuojamus veiksmažodžius. Tikimasi, kad toks „dvikomponentis“ požiūris į aspektines veiksmažodžių ypatybes leis geriau atskleisti analizuojamųjų veiksmažodinių leksemų veikslo poslinkius bei detaliau aprašyti visą senųjų raštų veiksmažodžių reikšmės sistemą.

---

[26] Atrodo, kad akademinėje literatūroje šis akcionalinis poklasis (skirtingai nuo tradicinių *limitatyvų*) didesnio tyrėjų dėmesio nesulaukė, todėl jų pavadinimas, vartojamas šiame darbe, grįstas daliniu jų panašumu į tradicinius limitatyvus, tačiau, skirtingai nuo pastarųjų, jiems visiškai nebūdingas aktyvus veiksmas, todėl čia jie vadinami *savaiminiais*. Taksonominiu požiūriu savaiminiai limitatyvai, skirtingai nuo tradicinių limitatyvų, suponuoja galinės ribos nepasiekusį savaiminį procesą, todėl turėtų būti priskiriami ne prie veiklos (kaip yra tradicinių limitatyvų atveju), o prie atsitikimo predikatų, nors sietiniu požiūriu jie yra susiję su vyksmo prediktais.

Taigi šiame darbe tradicinė Z. Vendlerio klasifikacija yra šiek tiek modifikuota – siūloma skirti atskiras atlikčių ir vyksmo (arba proceso) predikatų klases – pastaroji apima veiksmažodžius, kurie nereiškia veiksmo, bet turi dinamiškumo ir reiškia vidinį kitimą (formuluotė iš Drukteinis, 2006, 27). Atlikčių klasė atitinka Z. Vendlerio pasiūlytąją aktyvaus, su numatoma rezultatine baigtimi veiksmo reikšmę. Atsitikimo predikatų klasėje pagal antrinius požymius išskiriami papildomi, arba antriniai, akcionaliniai poklasiai: akcionaliai sietiniai kompletyvai (rezultatinės reikšmės), įžangos (pradžios, arba inchoatyviniai) predikatai bei savaiminiai limitatyvai, plg. schemą:

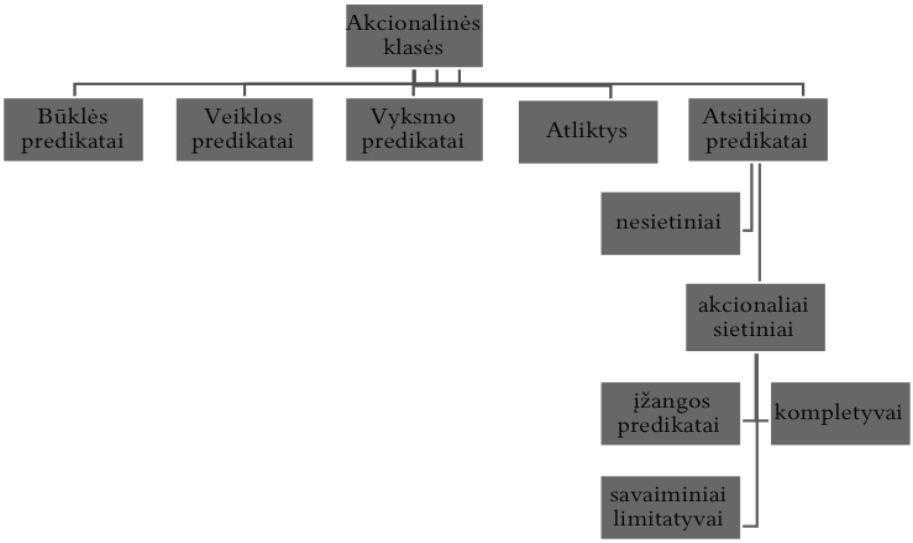

1 pav. Veiksmažodžių akcionalinės klasės

V. Plungianas pažymi, kad „galimybė predikatui pereiti į kitą veikslo klasę (t. y. keisti taksonominę kategoriją), yra be galo svarbus veiksmažodžio sistemos gramatinis požymis“ (2010, 111). Akcionalinis tipas daugeliu atvejų priskiriamas ne tiek pačiam veiksmažodžiui (ir net ne tam tikrai jo formai), o visai veiksmažodžio sintagmai, atsižvelgiant į visų priklausomųjų tos sintagmos dėmenų (veiksnio, papildinių ir aplinkybių) teikiamą informaciją (Plungian, 2010, 108). Poslinkį iš vienos akcionalinės klasės į kitą (pavyzdžiui, iš būklės predikatų klasės į atsitikimo klasę) dažnai lemia ir priešdėlio pridėjimas prie veiksmažodžio šaknies (plg. *alkti* vs. *išalkti*) ar refleksyvi vartosena, ne mažiau svarbus ir kontekstas, kuriame veiksmažodis pavartotas[27]. Be to, tas pats veiksmažodis veikslo atžvilgiu gali įgyti skirtingas reikšmes, jei

[27] R. Mikulskas pažymi, kad „tam tikros sintaksinės konstrukcijos reikalauja iš jose vartojamų predikatų tam tikros akcionalinės priklausomybės: akcionalinis predikato tipas gali būti keičiamas perinterpretavimo keliu, derivacinėmis priemonėmis arba tiesiog pasirenkant geriau šiuo atžvilgiu tinkančią kitą leksemą“ (2015, 5).

vartojamos kaitybinės to paties veiksmažodžio skirtingų laikų formos: esamojo laiko formoms būdinga eigos veikslo, o būtojo ir būsimojo laiko formoms – įvykio veikslo reikšmė, plg. *miršta* : *mirė*, *baigia* : *baigė*. Tiesa, toks požiūris ginčytinas, mat kartais ta pati esamojo laiko reikšmė gali būti būdinga ir eigos, ir įvykio veikslo veiksmažodžiams[28].

1.2.2. Semantinės funkcijos. Šiame darbe aptariant tiriamų veiksmažodžių akcionalines klases, analizuojamas ir jų semantinis valentingumas[29]. Semantiniam predikatų aprašui semantinis valentingumas svarbus tuo, kad „[v]eiksmažodžio reikšmė ir valentingumas yra glaudžiai tarpusavyje susiję, todėl pagrindiniai veiksmažodžio reikšmės požymiai turi kaip nors atsispindėti jo valentingume, kitaip tariant, valentingumas turi signalizuoti apie tam tikrus veiksmažodžio reikšmės požymius“ (Sližienė, 1994, 44). Semantinio valentingumo pagrindą sudaro predikato ir jo argumentų reikšminiai santykiai, argumentų turimos semantinės funkcijos. Semantinių funkcijų (arba semantinių vaidmenų), kurias Čarlzas Filmoras pavadino „giluminiais linksniais“ (Филлмор, 1981, 400), apimtis mokslinėje literatūroje labai įvairuoja[30]. Šiame darbe remiamasi Nijolės Sližienės (1994, 19-25) pateiktu semantinių funkcijų inventoriumi, kuris papildytas Evaldos Jakaitienės išskirtomis Statanto [Stat], Procesanto [Proc] ir Deskripo [Dsk] semantinėmis funkcijomis:

Agentas [A][31] – veiksmo atlikėjo funkcija, kurią realizuoja veiksmo reikšmės veiksmažodžiai.

Patientas [Pat] – veiksmo poveikio gavėjo, fiziškai ar kitaip aktyviai veikiamo aktanto funkcija (žr. Jakaitienė, 1988, 62).

Procesantas [Proc] – savaime vykstančio veiksmo, būsenos kitimo turėtojo funkcija (Jakaitienė, 1988, 62). Procesanto funkcijos aktantas neaktyviai dalyvauja procese, jo nevaldo, tik į jį įsitraukia (Baranauskienė, 2006, 7), šią semantinę funkcija suponuoja savaiminio proceso, būsenos kitimo veiksmažodžiai.

Statantas [Stat] apibrėžiamas kaip būsenos turėtojo funkcija (Jakaitienė, 1988, 62). Šią semantinę funkciją numato subjekto fizinė būseną, jutimais suvokiamą daiktų būseną, erdvinę būseną bei statinius santykius žymintys veiksmažodžiai (plačiau žr. Baranauskienė, 2006, 8).

Deskriptas [Dsk] – požymio turėtojo, savininko funkcija (Jakaitienė, 1988, 63).

Percipientas [Pcp] – psichinės būsenos patyrėjo funkcija.

---

[28] Kaip pavyzdį galima pateikti A. Paulauskienės siūlomus sakinius: *žmonės ten miršta iš bado* (veiksmo eiga) ir *kas gimsta, tas ir miršta* (įvykio veikslas) (1994, 295).

[29] Valentingumo teorijos kūrėjas Tesnière'as valentingumą apibrėžia kaip veiksmažodžio galėjimą prisijungti tam tikrą aktantų skaičių (1959, 238).

[30] Pavyzdžiui, vien lietuvių tyrėjai skiria skirtingą jų skaičių: A. Valeckienė (1998, 35-37) skiria vienuolika semantinių funkcijų (Ag, Pat, Ben, Pcp, Eksp, Rec, Con, Rez, Instr, Fin, R), E. Jakaitienė (1988, 62-63) – dvidešimt tris, N. Sližienė (1994, 19-25) – dvidešimt.

[31] Plačiau apie *agento* semantinę funkciją bei jo atmainas žr. Rita Baranauskienė, 2004, 109–114.

Kontentyvas [Con] – veiksmo ar būsenos turinio funkcija.

Beneficientas [B] – adresato, gavėjo, turėtojo funkcija, paprastai nusakanti asmenį, kurio naudai ar nenaudai kas nors vyksta.

Kauzatyvas [Caus] – veiksmo ar būsenos priežasties funkcija.

Kontragentas [CA] – prieš agentą veikiančios, jam priešingos jėgos funkcija.

Komitatyvas [Com] – antraeilio agento, patiento, percipiento ar beneficiento funkcija, sakinyje paprastai atitinkanti prielininksninę konstrukciją *su Instr*.

Rezultatas [R] – ši funkcija būdinga nusakyti daiktui, kuriuo pavirsta ar yra paverčiamas kitas daiktas.

Šaltinis [O] – veiksmo ar būsenos ištakų, pradinės medžiagos arba būklės funkcija.

Instrumentas [I] – veiksmo priemonės funkcija.

Komparatyvas [Comp] – lyginimo standarto funkcija.

Kvanitatyvas [Q] – kiekybės funkcija, nurodanti įvairius matų vienetus: veiksmo trukmę, jo erdvinę apimtį, daiktų svorį, talpą ir pan.

Finityvas [Fin] – tikslo, paskirties funkcija.

Lokatyvas [L] – funkcija, nusakanti vietą, kurioje kas nors vyksta.

Direktyvas [Dir] – veiksmo krypties bei kelio funkcija. Direktyvo funkcija Sližienės (1994, 24) smulkiau skaidoma į tokias atmainas kaip pradinis taškas [Ab], galinis taškas [Ad], kelias [Via], pastaroji funkcija būdinga daiktui, kuris pats arba jo aplinka suvokiama kaip kelias, kuriuo juda veikėjas ar veikiamasis daiktas.

Modusas [Mod] – veiksmo kokybės, būdo funkcija.

Pasitaiko atvejų, kai predikatas atveria semantinę funkciją, kuri implikuoja papildomus semantinius požymius. Albinas Drukteinis pažymi, kad tarp semantinių funkcijų egzistuoja įvairūs hierarchiniai santykiai, dalinės funkcijos, kurioms būdingas siauresnis, papildomais požymiais nusakytas santykis[32]. Autoriaus teigimu, „hierarchiniai funkcijų santykiai gali atsirasti dėl semantinių struktūrų derivacijos: išvestinė struktūra pasipildo reikšmėmis neprarasdama pamatinės reikšmės“ (Drukteinis, 2009, 29).

1.2.3. Semantinės grupės. Analizuojant senuosiuose raštuose užfiksuotų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių semantiką, svarbu aptarti ir individualias jų leksines reikšmes, eksplikuojamas konkrečiame tekste arba kalbėjimo akte. Kiekvienos akcionalinės klasės (ir poklasio) viduje aptariami predikatai smulkiau grupuojami pagal jų leksines reikšmes, o šių grupių viduje – pagal predikatams būdingus semantinių funkcijų rinkinius. Kaip pastebi Adelė Valeckienė, „[s]emantinių funkcijų pluoštas priklauso nuo santykiaujančių žodžių leksinių reikšmių bei tų žodžių semantinių santykių. O patį žodžių parinkimą reguliuoja sakinio centrą sudarančio ir predikatu einančio veiksmažodžio leksinė reikšmė, t. y. kokį procesų tipą žymi tas veiksmažodis“ (Valeckienė, 1998, 34; apie veiksmažodžių ir jų substantyvinių

[32] Dalinės funkcijos, nusakančios siauresnius santykius, žymimos indeksu prie pagrindinės funkcijos simbolio, pvz., Dir_{Hol} (*apibėgti* ***namą***) (Drukteinis, 2009, 30).

palydovų požymių koreliaciją žr. Holvoet, Judžentis, 2003, 15; Sližienė, 1994, 16; Ambrazas, 1986, 46; Chafe, 1970, 114). Kita vertus, kaip teigia A. Drukteinis, „iš semantinių funkcijų rinkinio galima spręsti, kokiam veiksmažodžio semantiniam tipui priskirti konkrečią veiksmažodinę leksemą“ (2006, 25).

Metodas, leidžiantis suskaidyti reikšmę į semantinius komponentus, kalbotyroje vadinamas komponentine analize. Ji suprantama kaip reikšmės skaidymas į sudėtines dalis, kurių eksplikavimą lemia žodžių santykis su kitais žodžiais ne tik kalboje, bet ir šnekoje. Ařtimos pagal reikšmę sememos jungiasi į semantines grupes (SG), jas sudaro tos pačiõs kalbos dalies žodžiai, kurių reikšmėse galima įžiūrėti visoms joms bendrą semantinį požymį (Jakaitienė, 1988, 84–85). Tradiciškai veiksmažodžiai skirstomi į tokias semantines grupes: 1) aktyvių veiksmų, poveikio; 2) perstrukcinių veiksmų (struktūros keitimo arba kitimo); 3) judėjimo (slinkties)[33]; 4) fiziologinių-biologinių procesų, būsenų, veiksmų; 5) percepcijos (šią semantinę grupę A. Drukteinis (2006, 26) smulkiau skaido į tris pogrupius: mentalinės būsenos, emocinės būsenos ir pojūčių), 6) garsų, 7) *verba metereologica* ir gamtos procesų; 8) posesinių santykių; 9) egzistavimo (būvio); 10) virsmo (perėjimo į kitą būvį)[34]; E. Jakulio disertacijoje (2004, 25) skiriama ir socialinių santykių semantinė grupė. Tokia semantinių grupių klasifikacija remiamasi ir šiame darbe[35].

1.2.4. Pagrindinės ir perkeltinės (metaforinės) veiksmažodžių reikšmės. Disertacijoje analizuojami veiksmažodžiai klasifikuojami atsižvelgiant į jų pagrindines reikšmes. Perkeltinės metaforinės reikšmės veiksmažodžiai[36] pateikiami skyrium nuo kiekvienos klasės (ar poklasio) predikatų, pavartotų pagrindinėmis reikšmėmis. Perkeltinės reikšmės buvimas ar nebuvimas patvirtinamas sintaksinės aplinkos, pirmiausia, mikrokonteksto, kuris paprastai neišeina iš sakinio ribų (Jakaitienė, 1980, 34–35, Drukteinytė, 2002, 314). Pripažįstama, kad metaforos reikšmė nėra visiškai tapati tiesioginei kalboje egzistuojančių žodžių reikšmei, tai tik antrinė, šalutinė reikšmė, kuri aktualizuojama vietoj pagrindinės reikšmės tik tam tikrame kontekste

---

33 P. Arkadjevas siūlo šią grupę skaidyti smulkiau pagal veiksmo specifiką atsižvelgiant į tai, ar judėjimas kontroliuojamas subjekto (*bristi, skristi*), ar nekontroliuojamas (*plūsti, slysti*), ar kontrolės atžvilgiu judėjimo procesas esti neapibrėžtas (*kilti*) (2008, 8).

34 Tokia semnatinė grupė išskirta R. Miliūnaitės, žr. 2012, 49.

35 Reikia paminėti, kad semantinių grupių skyrimas pagal aktualiausius predikatų semantinius komponentus išryškina nesisteminį tokių grupių pobūdį: perstrukciniai predikatai įeina į poveikio predikatų semantinę grupę, judėjimo (slinkties) reikšmė yra ir aktyvaus veiksmo reikšmė ir pan. Vis dėlto šiame darbe smulkiau skaidant predikatus akcionalinėse klasėse pasiremiama grupėmis, nustatytomis pagal įvarius semantinius predikato leksinės reikšmės požymius.

36 Šiame darbe metaforinėmis laikomos ne tik tos veiksmažodžių reikšmės, kurios LKŽ turi žymą *prk*., tačiau ir tos, kurios neatspindi jokio emocinio krūvio, tačiau atitinka kognityviškai suprantamą metaforizacijos mechanizmą (toks metaforinių reikšmių skyrimo principas teikiamas A. Gudavičiaus, žr. 2013, 73).

(Jakaitienė, 1980, 38–39), siekiant teksto turinio pagaulumo, ekspresyvumo. Perkeltinės reikšmės veiksmažodžiai atsiduria semantinių grupių periferijoje, nes daugeliu atvejų tas pats veiksmažodis, pavartotas tiesiogine ir perkeltine reikšmėmis, patenka į skirtingas semantines grupes (Drukteinytė, 2002, 318).

Stivenas Ulmanas įžvelgė dominuojančią metaforizacijos tendenciją – pasak autoriaus, „dažniausiai metaforos formuojasi panašia kryptimi: nuo to, kas konkretu, prie to, kas abstraktu, nuo žemesnių pojūčių prie aukštesnių“ (Ulmann, 1972, 93). Džordžo Leikofo teigimu, metaforizacijos ištakų sritis (angl. *source domain*) – tai konkrečios žmogaus žinios, įgytos sąveikaujant su aplinka ir padedančios suvokti abstraktą, o tikslo sritis (angl. *target domain*) – ne toks aiškus ir sunkiau apibūdinamas konceptas (Lakoff, 1992), taigi tie objektai, kurių žmogus negali jusliškai patirti, suvokiami ir įvardijami remiantis konkrečių, žmogui prieinamų ir patirtų dalykų pagrindu. Džonatono Duno teigimu, „atstumas“ tarp metaforos ištakų ir jų sričių leidžia nustatyti metaforiškumo laipsnį: kuo didesnis šis atotrūkis, tuo metaforiškumo laipsnis intensyvesnis (Dunn 2011, 60). Šiam „atstumui“ nustatyti autorius teikia keturias sritis – mentalinę, socialinę, abstrakčiąją ir fizinę (plg. angl. *mental, social, intangible, physical*), atkreipdamas dėmesį, kad skirtingų sričių metaforų metaforiškumo laipsnis yra aukštesnis nei tų, kurias sieja ta pati sritis, tačiau tiksliai įvardyti aplinkybes, kurios yra lemiamos metaforiškumo laipsnio intensyvumui, bent jau šiuo metu yra neįmanoma (Dunn 2011, 60).

Vaida Drukteinytė, tyrinėjusi veiksmažodines metaforas sintagminiu ir sintaksiniu aspektais, yra nustačiusi pagrindinius požymius, leidžiančius identifikuoti perkeltine reikšme pavartotą veiksmažodį, lyginant jį su pagrindine reikšme vartojamu veiksmažodžiu: tai kitokių kategorinių požymių daiktavardiniai aktantai (perkeltinės reikšmės veiksmažodžiams būdingas jų daiktavardinių palydovų kategorinių požymių „abstraktėjimas“), pakitusi leksinė aplinka ir kitokia semantinė sakinio struktūra (plačiau apie sintaksinius ir semantinius veiksmažodinės metaforos požymius žr. Drukteinytė, 2001, 103–108; 2002, 312–322; 2005, 111–119; 2006, 31–39). Šiais požymiais remiamasi identifikuojant atvejus, kai vienos semantinės grupės veiksmažodis perkeliamas į kitą semantinę grupę. Siekiama išsiaiškinti, kokios būdingiausios veiksmažodinių metaforų ištakų ir tikslo sritys analizuojamų autorių darbuose bei kaip leksinės predikato aplinkos pasikeitimas lemia semantinių predikato funkcijų pasikeitimą.

1.2.5. Tranzityvumas ir refleksyvumas. *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* aptariamos tokios reikšminės veiksmažodžių grupės kaip *tranzityviniai* ir *intranzityviniai* veiksmažodžiai bei *nesangrąžiniai* ir *sangrąžiniai* veiksmažodžiai (1994, 10). Nei tranzityvumas, nei refleksyvumas šiame darbe analizuojamiems veiksmažodžiams neturėtų būti būdingi dėl ilgainiui nusistovėjusios savaiminio kintamo veiksmo reikšmės – toks veiksmas paprastai nėra nukreiptas į išorinį objektą, todėl neišeina iš subjekto sferos ribų. Tačiau pasitaiko atvejų, kai intarpiniams ir *sta*

kamieno veiksmažodžiams yra būdingos tranzityvumo ir refleksyvumo kategorijos, plg. tranzityvius veiksmažodžius, aptiktus analizuojamuose raštuose: *weßpatiś mané apwîłdo* DP 44,10; *ſutikſite ßmogu* BP I 357_{26}; *Piemenis Jeſu rada* Mž 205, taip pat ir sangrąžinius veiksmažodžius, plg. *radoſi Smertis ant ßemes* BP II 410_{21}, *Kas iam priſſitikka po Smerties?* BP II 199_{26} ir pan., todėl regisi tikslinga aptarti tokių netipiškų veiksmažodžių vartosenos ypatumus bei priežastis. A. Drukteinis yra atkreipęs dėmesį, kad „tranzityvumas atspindi tam tikrą sintaksinių santykių tipą, bet su veiksmažodžio semantika nėra stipriai susijęs, nes tranzityvumo rodikliu einantis galininkas gali išreikšti labai skirtingus santykius – prisijungti objekto galininką gali labai skirtingų semantinių grupių veiksmažodžiai: ne tik tipiški poveikio veiksmažodžiai, bet ir priklausymo, pojūčių, emocinių santykių, mentalinės būsenos; jie turi ir skirtingus semantinių funkcijų rinkinius“ (2006, 28). Dėl šios priežasties minėtos veiksmažodžių grupės darbe aptariamos kiekvienos akcionalinės grupės apraše tik kaip papildomas predikatų požymis, kylantis iš sąveikaujančių sintaksinių elementų ir leksinės veiksmažodžio reikšmės.

Apžvelgiant tranzityvius ir sangrąžinius veiksmažodžius, analizuojami tokie aspektai kaip *veikėjo aktyvumas*, *santykis su objektu* bei *veiksmo pobūdis*, aiškinamasi, ar veiksmo atlikėjas yra gyvas subjektas (tokiu atveju veiksmažodis reiškia aktyvų veiksmą), ar subjektas yra negyvas, galbūt jo apskritai nėra (veiksmažodis reiškia savaiminį veiksmą). Santykis su objektu svarbus siekiant išsiaiškinti, ar veiksmažodis tranzityvus, ar intranzityvus[37], koks veiksmo poveikis objektui (ar veiksmažodis efektyvinis, ar inefektyvinis). Prototipiniai tranzityviniai veiksmažodžiai, pasak A. Holvuto ir A. Judženčio, turi atitikti keletą sąlygų, būtent, jie turi būti suvokiami kaip dinaminiai (reikšti atsitikimą arba vyksmą, o ne būklę), su dinamiškumu siejami ir kiti veiksmažodžio požymiai: teliškumas (baigties tašką turinčių veiksmų ir procesų požymis) ir momentiškumas, taip pat subjekto valingumas, agentyvumas (veikėjo gebėjimas daryti įtaką aplinkai) ir poveikis objektui (Holvoet, Judžentis, 2004, 61).

Tiriant intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių sangrąžines formas, tikslinga aptarti sangrąžos funkcijas, jos vietą veiksmažodžio struktūroje, sangrąžos santykį su tranzityvumu / intranzityvumu, mat sangrąža yra „tranzityvumo sferos kategorija – veiksmo krypties į subjektą rodymas“ (Paulauskienė, 1994, 289). Mokslinėje literatūroje dažniausiai minima sangrąžos dalelytės funkcija – tranzityvumo ribojimas, veiksmo apribojimas subjekto sfera. Kita vertus, pasitaiko atvejų, kai sangrąžiniai veiksmažodžiai yra tranzityvūs: „veiksmas yra nukreiptas į tiesioginį objektą, esantį šalia subjekto (plg. *nusipirkti knygą, pasisūti kostiumą*), arba tas objektas sudaro su-

[37] Kaip pastebi A. Paulauskienė, tranzityvumas yra semantinė kategorija, priklausanti nuo to, ką reiškia veiksmažodis kaip leksema. Tranzityvumas „atspindi kiekvieno veiksmo intenciją ir potenciją pereiti ar nepereiti į objektą, o tai sąlygoja konkreti veiksmažodžio reikšmė, veiksmažodžių priklausymas aktyvių veiksmų ar būsenų grupėms bei pogrupiams“ (1994, 288).

bjekto sferos dalį (plg. *nusipirausti veidą*)“ (Kaukienė, 2006a, 16)[38]. Būdingiausios sangrąžos dalelytei priskiriamos reikšmės yra *refleksyvinės* (kai sakinio veiksnys ir objektas koreferentiški, siejami su vienu ir tuo pačiu elementu, plg. *Jonas skutasi*, *Petras rengiasi* ir pan.), *dekauzatyvinės* („pradinis kauzuotosios situacijos patientas tampa vieninteliu situacijos dalyviu, atsakingu už jos vyksmą, plg. *Praeivis įžeidė Ivaną → Ivanas įsižeidė*; *vėjas suvėlė plaukus → plaukai susivėlė* ir pan. (Plungian, 2011, 46), *reciprokinės* (arba „tarpusavio“ reikšmės, kai „kiekvienas iš reciprokinės situacijos dalyvių prisiima ir kito dalyvio vaidmenį, bet vienu metu atlieka abu – ir savo, ir svetimąjį – vaidmenis“ (Plungian, 2011, 54), plg. *Petras ir Marytė susirašinėja*). A. Kaukienė išskiria ir daugiau sangrąžinių veiksmažodžių reikšmių: tai beasmeniai sangrąžiniai veiksmažodžiai (plg. *man nesimiega*), kokybinės reikšmės sangrąžiniai veiksmažodžiai (plg. *šuo kandžiojasi*), veiksmažodžiai, reiškiantys padėties kitimą ar vidinę būseną (plg. *keltis, artintis, linksmintis*), savaiminės reikšmės sangrąžiniai veiksmažodžiai (plg. *baigtis, keistis*) (Kaukienė, 2006a, 28–40). Remiantis pateiktų reikšmių sąrašu, šiame darbe analizuojamos veiksmažodžių sangrąžinių formų reikšmės, struktūrinės ypatybės.

Pažymėtina, kad išsamiai aprašyti senųjų raštų veiksmažodžių sintagminius santykius ir jų junglumo galimybes ne visuomet įmanoma. Antai Konstantino Sirvydo *Dictionarium trium linguarum* pateikiamos tik lotyniškos ir lenkiškos žodžių definicijos, geriausiu atveju – dar ir lietuviški sinonimai, o patys veiksmažodžiai pateikiami arba labai lakoniškai, arba užfiksuotos tik išvestinės jų formos, neleidžiančios nustatyti tikslių semantinių funkcijų.

Pagrindinės sąvokos. Aptariant senuosiuose raštuose užfiksuotų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių formaliąją struktūrą ir semantiką, remiamasi šiomis sąvokomis:

duratyvai – neapibrėžtos trukmės veiksmažodžiai, reiškiantys besitęsiantį nekintamą veiksmą;

terminatyvai – ribotos, apibrėžtos trukmės veiksmažodžiai, žymintys veiksmą su numatoma baigtimi (Ulvydas, red. 1971, 12);

mutatyvo terminu apibrėžiamas terminatyvinis veiksmažodis, reiškiantis būsenos (pa)kitimą (Kaukienė, 1994, 166). Mutatyvais reiškiamo veiksmo baigtis nėra specialiai siejama su kokio nors tikslo pasiekimu, ji natūraliai išplaukia iš tos veiksmo eigos (Ulvydas, red. 1971, 13).

Artimi mutatyvo terminui yra *ingresyvas* (žymi būsenos pradžią) ir *inceptyvas* (reiškia veiksmo pradinį tašką)[39]; laipsniškam kitimui iš vienos būsenos į kitą pava-

[38] A. Kaukienė mano, jog intranzityviniai sangrąžiniai veiksmažodžiai yra susiformavę anksčiau už tranzityvinius sangrąžinius (netiesioginės reikšmės) veiksmažodžius. Plačiau žr. Kaukienė, 2006a, 16.

[39] Norbertas Ostrowskis pažymi, kad šie du terminai mokslinėje literatūroje neretai painiojami ar vartojami sinonimiškai, žr. Ostrowski, 2004, 55.

dinti vartojamas ir *inchoatyvo* terminas (neretai kitų autorių vartojamas kaip įžangos rodiklis) – visi šie terminai kilę iš lotyniškų veiksmažodžių, kurių pagrindinė reikšmė „pradėti, padaryti pradžią, imtis ko“, taigi labiau tinkami veiksmo pradžios veiksmažodžiams. Terminas *mutatyvas* (plg. lo. *mutare* „keisti, pass. keistis, kisti“) regisi tikslesnis, geriau atspindįs tiriamųjų veiksmažodžių semantiką, o *ingresyvas*, *inceptyvas* darbe vartojami norint pabrėžti būtent veiksmo ar būsenos pradžios reikšmę.

Veiksmo galo (finitiniai) veiksmažodžiai savo leksine reikšme kartu su veiksmu rodo ir jo baigtį, paskutinę to veiksmo trukmės fazę (*ateiti, sudegti, sugrįžti*) (Ulvydas, red. 1971, 20). *Kompletyvai* – ribinio proceso finalą reiškiantys veiksmažodžiai (pavyzdžiui, *sudegti*) (Plungian, 2011, 159).

Teliškumas – predikatu implikuojamas inherentinės baigties požymis, susijęs su predikatu reiškiama būklės, veiklos, proceso pabaiga arba rezultatu (Semėnienė 2012, taip pat Comrie 1976, 44). B. Riaubienė pastebi, kad tas pats veiksmažodis gali perteikti leksinio veikslo atžvilgiu ribotą, bet gramatinio veikslo atžvilgiu neribotą veiksmą ir atvirkščiai, pvz., *rašiau laišką* – leksiškai ribotas (telinis), bet gramatiškai neribotas, *gerai pavalgiau* – leksiškai neribotas (atelinis), bet gramatiškai ribotas (2014, 103-104).

Veikslo tipo poslinkiai (angl. *aspectual class shift*, taip pat *event type shift*) – tai skirtingos to paties veiksmažodžio veikslo tipų interpretavimo galimybės (Levin 2009 apud Semėnienė, 2012).

II.

Intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių morfologinė struktūra

2.1. Trumposios šaknies veiksmažodžiai

Senuosiuose raštuose užfiksuoti 102 trumposios šaknies veiksmažodžiai, iš kurių 24 šaknyje turi pagrindinio laipsnio (*CaC* ir *CeC* tipas), o 78 – nykstamojo laipsnio vokalizmą (*CiC* ir *CuC* tipas). Užfiksuoti veiksmažodžiai smulkiau grupuojami pagal šaknies konsonantizmą, siekiant nustatyti šaknies finalės ir morfologinės esamojo laiko struktūros sąsajas bei finalės įtaką konstrukciniam įvairavimui.

Kiekvieno skyriaus pradžioje pateikiamos lentelės su senuosiuose raštuose užfiksuotų veiksmažodžių pagrindinių formų sąvadu. Tiksliai vertinti ar rekonstruoti pagrindines formas ne visuomet įmanoma – senuosiuose raštuose paliudytos ne visų veiksmažodžių pagrindinės formos, neretai veiksmažodis užfiksuotas tik vieno autoriaus, paliudyta tik viena veiksmažodžio pagrindinė ar išvestinė forma. Jei išvestinė forma pakankamai informatyvi ir leidžia rekonstruoti pagrindinę formą (pavyzdžiui, esamojo laiko dalyvis), tokia rekonstruota forma pateikiama su asterisko ženklu. Jei paliudytos tik išvestinės formos, neleidžiančios tiksliai nustatyti pagrindinių formų, jos pateikiamos išnašose, o lentelėje fiksuojama tik tokio veiksmažodžio šaknis be kamiengalio. Ženklas ‖ simbolizuoja įvairuojančias to paties veiksmažodžio formas.

Senųjų raštų veiksmažodžiai toliau gretinami su tarminiais atitikmenimis, siekiant ištirti arealinę ir chronologinę alternuojančių formų distribuciją, atskleisti pre-

ferencijas, priežastis, raidos tendencijas. Kiekviename skyriuje veiksmažodžių formos pateikiamos pagal bendrą jų alternacinį modelį.

Galiausiai veiksmažodžiai lyginami su dabartine kalba – remiantis DLKŽ ir DLKT duomenimis, siekiama išsiaiškinti senojoje raštijoje užfiksuotų leksemų ir formų gyvybingumą, produktyvumą.

2.1.1. Pagrindinio laipsnio šaknies veiksmažodžiai

Analizuojamuose raštuose aptikta 14 veiksmažodžių su *a* eilės šaknies vokalizmu, 10 veiksmažodžių šaknyje turi balsį *e*.

Aktualiausia veiksmažodžių kamieno nustatymo problema analizuojant šio tipo veiksmažodžius – nenuosekliai, ypač Bretkūno ir Daukšos raštuose, žymimas nosinis balsis, kuris svarbus identifikuojant intarpines lytis.

Bretkūno darbuose nosinės raidės žymimos trejopai: specialiais ženklais (su taškeliu po raide, t. y., *ą*, *ę*, taip pat *ų*, *į*), dviženkliais rašmenimis *an, en, in, un* arba paprastais vienaženkliais *a, e, i, u*[40], plg. *apgęsa* BBSal26, 20, *gensa* BBSal 31, 18, *teneiſchgeſa* BP I 73_8.

Daukšos raštuose daugiausia problemų kelia balsių, pažymėtų skersinėmis šakelėmis, interpretavimas, nes jie gali žymėti tiek nosinį balsį, tiek mišrųjį dvigarsį, kartais net ilgąjį balsį. Šio autoriaus raštuose nosinis balsis dažnai žymi tautosilabinį junginį su *n* (arba nosinį rezonansą) tiek prieš sprogstamuosius priebalsius, tiek prieš sonantus ir pučiamuosius priebalsius, pavyzdžiui: *pakáka* DP 42,3, *intéka* DP 197,23, *atráda* DP 525,27, *suprát* DP 35,19, *gésa* DP 567,12, *nuβáła* DP 379,47. Pasitaiko net atvejų, kai užrašyta ir su nosine raide, ir su *n*, pavyzdžiui, *randa* DP 239,54, o kartais nazalizacija visai nežymima *vžgêsanti* DP 527,6 (plačiau žr. Pakalniškienė, Šarkytė, 2012, 159–160).

Pažymėtina, kad Sirvydo raštuose junginiai *an*, *am*, *en*, *em*, veikiant puntininkavimo dėsniui (tai visų rytų aukštaičių fonetinė ypatybė), paprastai verčiami į *un*, *um*, *in*, *im*, plg. *iβkunku* SD 22r II,19, *tumpu* SD 34v II,16, *runda* PS I 39, *ginda* PS I 95, *aʒutimſta* SD3 515, o šaknies *ą*, *ę* paprastai atliepiami *ų*, *į*[41]: *nuβułu* SD 189r I, *ſʒuβu* SD3 132, *negisunćios* PS II 41. Tačiau pasitaiko atvejų, kai minėti junginiai išlieka sveiki, pavyzdžiui, *ſuprantus* (esamojo laiko dalyvis) SD3, 52, *iβrandu* SD3 109.

---

[40] Tokios rašybos nenuoseklumo priežastį yra paaiškinęs Zigmas Zinkevičius: „[k]adangi spaustuvė raidžių *ą*, *ę*, *į*, *ų* neturėjo, tai buvo renkamos paprastos *a*, *e*, *i*, *u* raidės. Todėl spausdintuose tekstuose nosinis rezonansas atspindimas prastai, daugiausiai tais atvejais, kur buvo parašyti *an* tipo junginiai“ (2008, 90).

[41] Kalbėdamas apie Volfenbiutelio postilės dialektinį nevienalytiškumą, Z. Zinkevičius pastebi, kad „vietoj *ą* toje pačioje pozicijoje randame kartais *ą* (rašo an, ā, ą, a), kartais *ų* (ų, u)“ (2008, 72), tačiau šiame skyriuje dėl WP menkai paliudytų pagrindinių veiksmažodžių formų su šia problema nesusidurta.

Įdomios Sirvydo užfiksuotos formos *tūpa* PS II 107, *iźźūda* PS II 55 – Virginija Vasiliauskienė teigia, jog SP II dalyje ant balsinių spaudmenų žymimi brūkšneliai (autorė tokius sutrumpinimų ženklus vadina *tildėmis*[42]) „nuosekliai, bet nedažnai žymi praleistus tautosilabinius [m] ir [n]“ (2013, 41), plg. *paſkūdoy* PS II 153_{7}, *idāt* SP II 34_{25}, *βwētas* SP II 73_{27} ir pan. (dar žr. Palionis 2005, 31–33; Strockis 2004, 294–295). Tokia ypatybė pastebėta ir *Volfenbiutelio postilėje*, plg. *nerādu* WP 140v,15.

2.1.1.1. *CaC*[43] tipas

Šio tipo veiksmažodžiai pateikiami skyrium pagal jų šaknies finalės priebalsius: *CaT* tipui (šaknis baigiasi sprogstamuoju priebalsiu) priklauso 9 veiksmažodžiai, *CaR* tipui (šaknis baigiasi sonantu) – 3, o *CaS* tipui (šaknis baigiasi pučiamuoju priebalsiu) – 2 senuosiuose raštuose užfiksuoti veiksmažodžiai.

1 lentelė. *CaC* tipo veiksmažodžių registras

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
1.	akti	—	—	—	–, –, *-iâko*	–, *-iunku*, –
2.	balti	—	–, *-bal*, *-balo*	—	—	–, –, *-bał-*[44]
3.	1 kakti „eiti, vykti“	—	*kakti*, *-kanka*, *-kaka*	—	**-kakti*, *-káka*, *-káko*	–, *-kunku*, *-kak-*
4.	2 kakti „ganėti, užtekti“	—	**-kakti*, *-kanka*, –	—	*-kakti*, *-káka*, –	–, **-kunka*, –
5.	mažti	—	—	—	–, *-maža*, –	—
6.	plasti	**plasti*, –, –	—	—	**plasti*, –, *płáto*	—
7.	prasti	*prasti*, *-pranta*, *-pratau*	*prasti*, *-pranta*, *-prata*	*-prasti*, *-pranta*, *-prata*	*prast*, *-prátá*, *-prâto*	–, *-pruntu* ‖ **-pranta*, *-prato*
8.	rasti	*rasti*, *randa*, *rada*	*rasti*, *randa*, *rada*	**rasti*, *randa* ‖ *rādu*, *-rada*	*rasti*, *ráda* ‖ *randu*, *atrado*	*rasti*, *runda* ‖ *rūda*[45] ‖ *-randu*, *rado*
9.	salti	—	—	—	—	–, *sałstu*, –

[42] Praleistų tautosilabinių [m] ir [n] žymėjimas tildės ženklu lietuviškuose raštuose atsirado taikant analogišką lotynų kalbos paminklams būdingą rašybos principą, žr. Strockis, 2004, 292.

[43] Čia ir kitur, nurodant veiksmažodžių tipą, akcentuojamas šaknies vokalizmas, pagal šaknies inicialės sandarą jie smulkiau neklasifikuojami.

[44] Užfiksuota išvestinė būtojo laiko forma *iźbałys* SD3 17.

[45] Plg. <...> *rūdaſi tokie welinamus ligus żmones ir unt żiemes* PS II 41; *Ira pragari dide nopikunta terp paſkunditu /wienas untro ne kinćia . Rūdaſi tay ir unt żiemes* PS II 42.

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
10.	šalti	—	—	—	–, *-βą̀la, -*	–, *βułu* ‖ *szuła* ‖ *βalu*, –
11.	šašti	—	—	—	—	–, *ʃʒuβu*, –
12.	šlapti	—	—	—	—	–, *-βłumpu*, –
13.	tapti	–, –, *tapa* ‖ *tape*	**tapti*, –, *tapa* ‖ *tapiau*	–, *tampa*, –	**tapti, tampa, tape* ‖ *tapo*	*tapti, tumpa* ‖ *tūpa, tapo*
14.	žasti	—	—	—	—	–, *-źūda* ‖ *-źandasi* ‖ *-ʒundu, -ʒado*

CaT
Esamasis laikas

Užfiksuoti 8 veiksmažodžiai, šaknies finalėje turintys sprogstamąjį priebalsį: *akti* „pradėti mažiau matyti, žabalti“, 1 *kakti* „eiti, vykti, keliauti; pasiekti, patekti“, 2 *kakti* „ganėti, užtekti“, *plasti* „eiti platyn, plėstis į šalis“, *prasti* „gusti, junkti (ką daryti)“, *rasti* „ieškant aptikti, užeiti ką pamestą“, *šlapti* „darytis šlapiam, drėkti, mirkti“, *tapti* „darytis kokiam, virsti kuo; pasidaryti, įvykti, tiktis; atsidurti, pakliūti kur“, *žasti* „pasakyti, tarti“.

Ne visi senuosiuose raštuose paliudyti veiksmažodžiai aktyviai vartojami dabartinėje lietuvių kalboje: antai leksema 1 *kakti* „vykti, keliauti“ DLKŽ fiksuojama, tačiau šia reikšme veiksmažodis dabartinės lietuvių kalbos tekstyne pavartotas rečiau nei 2 *kakti* „ganėti, užtekti“ – pirmojo veiksmažodžio esamojo laiko formų dabartinės lietuvių kalbos tekstyne užfiksuota 32 (pabrėžtina, kad tik grožinėje literatūroje ir publicistikoje – sakytinėje kalboje pavartojimo atvejų nesama), o antrojo – 9 082[46]. Veiksmažodžiai *plasti* „platėti“ ir *žasti* „pasakyti, tarti“ nei DLKŽ, nei DLKT nebefiksuojami, veiksmažodį *plasti* dabartinėje lietuvių kalboje pakeitė produktyvesnis priesaginis veiksmažodis *platėti*.

Senuosiuose raštuose užfiksuotos 8 veiksmažodžių esamojo laiko formos, visos jos i n t a r p i n ė s , plg.:

„apakti“: *apiunku* SD3 264;

„iškeliauti, išvykti; patekti“: *iſchkanka* BP II 201_{22}, BP I 156_{3}; *iſchkankanti* BP I 99_{3}; *iʒkąka* DP 203,41, *iβkunku* SD 22r II,19; „sueiti (terminui), praeiti tam tikram laikui, sulaukti“*: ſukąkant* DP 26,35;

[46] Pateikti skaičiai atliepia A. Balčiūnienės pateiktus duomenis apie šių veiksmažodžių vartojimą kupiškėmų patarmėje: tyrėja pastebėjo, kad veiksmažodis 1 *kakti* retai vartojamas net ir vyresniųjų informantų – jį galėjo nukonkuruoti kiti judėjimą reiškiantys veiksmažodžiai. Autorė kelia prielaidą, kad ne mažiau svarbi šios leksemos nykimo priežastis – homonimų vengimas (homonimai šiuo atveju yra 1 *kakti* ir 2 *kakti*) (žr. Balčiūnienė, 2014, 122).

„užtekti“: *pakanka* BP 364_{22}, II 156_{17}, *nepakank* BP I 305_{10}; *nepakanka* BP I 316_{2}; *pakáka* DK 42,3, *pakáka* DP 608,28, *pakákas* DP 182,8, *pakánkanczius* DP 183,46, *pakunkunti* PS I 315;

„pagauti, suvokti prasmę““ *nefupranta* Mž 370_{14}; *fuprant* BP I 155_{20}, *fupranta* BP II 489_{18}, *fuprantam* BP II 138_{18}, II 177_{12}; II 223_{22}; II 226_{18}; II $234_{10,}$ *fuprátá* DP 35,19, *fupranta* WP 106v,5, WP 241r,3, WP 269v,8, *nefupranta* WP 251v,32, *nefuprantamas* WP 291v,17, *nefuprantames* WP 64r,26, *nefuprāti* WP 263v,17, *pripruntu* SD 87r I,19; numanus / nuowokius / *fuprantus* SD3, 52, *fufipruntu* SD3 228, *papruntu* SD3 190;

„ieškant aptikti, užeiti ką pamestą“: *neranda* Mž 335_{6}; *rąnd* Mž 30_{14}; *neranda* BG 131,17, *randi* BG 137,3; *atranda* BP II $217_{3;}$ *ráda* DP 239,54, *praráda* DP 300,6, *atráda* DP 525,27, *atránda* DP 387,9, *atranda* DP 270(680),5, *atrandanti* DP 279,17, *atrándatę* DP 109,20, *nerandu* WP 226r,19, *nerādu* WP 140v,15, *atranda* WP 57v,13, *rand* WP 157v,9; *runda* PS I 39, *iβrandu* SD3 109, *iβrundu* SD3 190, *iʒrundu* SD3 234, *rūdasi* PS II 41, 42, 105, 257;

„pasidaryti šlapiam, sumirkti“: *fuβłumpu* SD 83r I,20;

„darytis kokiam, virsti kuo“*: tampa* DP 579,24, *tumpu* SD 34v II,16; *tūpa* PS II 107, *tampa* WP 5r,29, WP 45v,38, WP 46r,2, WP 57v,21, WP 57v,34, WP 102v,34, WP 111r,12, WP 228r,25, WP 250v,18;

„pasakyti, tarti“: *ne iźźūda*[47], PS II 55, *iʒʒandasi* PS II 141, *iʒʒundu* SD3 180, *praʒundu* SD3 200.

Veiksmažodžio *plasti* esamojo laiko formų nepaliudyta.

Tarmėse vartojamos intarpinės formos *añka, -kañka, -prañta, rañda, -šlaṁpa, taṁpa, žañda*. Kai kuriose aukštaičių tarmėse intarpinės formos vartojamos greta *sta* kamieno formų – tokios įvairuojančios formos būdingos tik veiksmažodžiams, šaknies finalėje turintiems priebalsį *p*, plg.:

intarpas || *sta*

taṁpa ‖ *tãpsta*

šlaṁpa ‖ *šlãpsta*

Intarpinės šių veiksmažodžių formos *taṁpa, šlaṁpa* vartojamos daugelyje lietuvių tarmių.

Sta kamieno formos užfiksuotos aukštaičiuose: apie Svėdasus bei Basanavičiaus raštuose (vakarų aukštaičių kauniškių tarmė) paliudyta *sta* kamienė esamojo laiko forma *tãpsta*, plg. *Maži upeliai ... didelėmis srovėmis tapsta* A1883,131(Bs). Dieveniškių ir Zietelos žodynuose greta intarpinės formos *šlaṁpa* pateikiama ir *sta* kamieno forma *šlãpsta*, plg. *kap sušlãpsta autas, nenori lĩst* Zt, *šlãpsta kójos* Šlt (LKK XXX 151).

Dabartinėje lietuvių kalboje vartojami šio tipo veiksmažodžiai yra intarpiniai.

---

[47] Gertrūda Naktinienė, atlikusi K. Sirvydo vartotų priešdėlių analizę, teigia, jog „*ž* buvimas prieš balses, prieš *v* ir panašiose pozicijose rodo, kad prielinksnis *iž* ir priešdėlis *iž-* tikrai egzistuoja K. Sirvydo žodynuose ir *Punktuose sakymų* kaip *iš*, *iš-* variantai (plačiau žr. Naktinienė, 2013, 135).

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos *CaT* tipo 7 veiksmažodžių būtojo laiko formos, kurių struktūra neįvairuoja:

***o* kamienas**

ápiâko DP 61,6;

iſchkaka BP I 19$_{11}$, *ißkâko* DP 39,34, *sukáko* DP 461,4∞;

pakaka BB2Moz36, 7;

płáto DP 92,8, *nupłâto* DP 378,31, DP 609,35, *iżpłâto* DP 90,1, DP 92,8, *prapłâto* DP 87,10, DP 87,43;

supratau Mž 81$_{7}$, *ſuprata* BP I 306$_{16}$, BP II 344$_{17}$ *paprȧto* DP 461,32, *ſuprâtote* DP 527,38, *ſuprâto* DP 212,6, *ſuprata* WP 90r,22, *neſuprata* WP 57r,27, *paprato* PS I 40, 170, 184, 340, 346; SD3 474;

rada Mž 205$_{5}$, *neradau* BP I 193$_{4;}$ *radai* BP I 331$_{4}$; *prarada* BP II 511$_{1}$, *radoſe* BB2Moz9,10, *atrado* DP 244,1, *atrádo* DP 456,21, *atradai* DP 625,2, *atradáu* DP 279,18, *atrâdo* DP 4,28, DP 114,20, DP 311,35, DP 479,19, DP 600,38; *neatrada* WP 115v,23, *atrada* WP 53r,22, *neberada* WP 156v,27, *atradai* WP 116v,18; WP 117r,6, *atradame* WP 236r,9, *atſirada* WP 160v,3, *nerada* WP 32r,13, WP 53r,8, WP 57v,9, *neradame* WP 157v,32, *neradate* WP 157r,22, *rados* PS I 344;

praźado PS II 75.

Veiksmažodžio *tapti* būtojo laiko formos dvejopos:

***o* kamienas ‖ *ė* kamienas**

tapa Mž 385$_{4}$ ‖ *tape* Mž 279$_{19}$, *tapiau* BB2Moz2,23 ‖ *tapa* BB2Moz2, 11, *tápe* DP 93 ‖ *tapo* DP 500,42, *tape* WP 70r,15 ‖ *tapa* WP 2v,12, WP 118r,25, *tapo* PS I, II.

Veiksmažodžio *šlapti* būtojo laiko formų senuosiuose raštuose neužrašyta.

Užfiksuotų veiksmažodžių būtojo laiko formos – *o* kamieno. Vienintelio veiksmažodžio *tapti* formos alternuoja: Sirvydo žodyne rastos tik *o* kamieno formos, o Mažvydo, Bretkūno, Daukšos raštuose bei Volfenbiutelio postilėje užfiksuotos dvejopos formos *tapė* ‖ *tapo*, plg.:

*„O kad iau **tápe** welú“ / táre Wießpatís...* DP 93,2, *O tęip Wießpatis Ięſus Chriſtus ant᾽ kriżiaus pakabintas / ♦**tapo** tikrai kaip magnes akmů* DP 508,37;

*Cʒeſai dienas piktas **tapa*** Mž 385$_{4}$, <...> *ſwietui **tape** ßinomas*[48] Mž 279$_{19}$;

---

[48] Šiuo atveju *tapti* vartojamas pagalbiniu veiksmažodžiu sudurtinėms veiksmažodžių formoms sudaryti. Tokių vokiškos kalbos modelį atliepiančių formų aptikta tik ML raštuose: Mažvydo (užfiksuota vienintelė forma), (kur kas gausiau) Bretkūno darbuose, plg. *tapa nukrißawotas* BP I 19$_{11,}$ *nukrißawots tapa* BP I 395$_{1}$, *ßmogus tapa raſtas* BP I 19$_{13}$, *regimai tapa pakeltas* BP I 413$_{4}$, *ten anis labai piggai iſchpardůti tapa* BP II 345$_{23}$, *malda tapa iſcklauſita* BP II 361$_{5,}$ *iſchtiktas tapa raupſais* BP II 386$_{20}$, taip pat ir Volfenbiutelio postilėje: *tampa paſtiprinta* WP 46r, 2, *daiktai tampa ſuraſhami* WP 45v,39, *Pametamas tampa ir nog muſų* WP 57v,22, *tampa nog pana Diewa apleiſtas*

Asch Svetimu ***tapiau*** *Swetimoije Szemeje* BB2Moz2,23; <..> *ir ghis* ***tapa*** *ios Sunus, ir wadinna ghį Mose* BB2Moz2, 11.

Jr kada teip ia ta grekas βinamas iam ***tape****, a regeija wiſsų karaliſtų teip ſunkei a ſmarkei* WP 70r,15; *Jr teip wiſsa gimine βmanių* ***♦tapa*** *ſuderinta, a ſuiednata ſu panu Dewu* WP 118r,25.

Gali būti, jog kadaise šio veiksmažodžio *ė* kamieno forma buvo gana plačiai vartojama (greta *o* kamienės), tai įrodo ir tarmių duomenys (žr. žemiau). Gretutinė *ė* kamieno forma galėjo rastis dar tuomet, kai veiksmažodžio kamiengalis nebuvo semantiškai motyvuotas, tai yra tranzityvumas ir aktyvus veiksmas dar nebuvo koduojamas *ė,* o intranzityvumas ir savaiminis veiksmas – *o* kamienu.

Tarmėse dominuoja *o* kamieno formos, *ė* kamieno formos užfiksuotos Lietuvos vakaruose:

***o* kamienas || *ė* kamienas**

tapo || *tapė*

LKŽ duomenimis, *ė* kamieno forma *tapė* užfiksuota Priekulėje (Klaipėdos raj.), plg. *Po karo šis kraštas pỹtapė py Lietuvos* Prk. LKA fiksuoja šią formą Šilutės rajone, ji taip pat paliudyta ir kituose šaltiniuose, kaip antai 1884 metų „Aušros“ numeryje (plg. *Ne visi lietuviai ir žemaičiai iš karto tapė katalikais* A1884,23), žemaitiškuose veikaluose (plg. *Šio[je] gadynė[je] senis šimto metų tapė daiktu retu* M.Valanč, *Šitai vakaras tapė* ŽCh250), taip pat ir Mažosios Lietuvos žodynuose, pavyzdžiui: *Žmogus tapė gyva dūšia* CII530; *Kol maža buvau, žole žėliau, kaip užaugau, marčia tapiau* R[1]73; *Šaltyšiumi patapė* MŽ; *Kai lydimo ropelė jo burnelė patapė (pariebėjo)* B567.

Dabartinėje kalboje vartojamos reguliarios šių veiksmažodžių *o* kamieno būtojo laiko formos.

CaR
Esamasis laikas

Analizuojamuose **senuosiuose raštuose** užfiksuotos 3 veiksmažodžių, šaknies finalėje turinčių sonantą (*balti* „darytis baltam, baltėti“, *salti* „darytis saldžiam, saldesniam“, *šalti* „būti šaltam orui, laikytis šalčiui; šaltyje būnant, ką darant pašalti“), esamojo laiko formos, plg.:

pabal BP II 406$_7$;

sałstu SD 3, 409;

WP 111r,13; *Weidmainis tampa paſkandintas* WP 228r,25; *tampa uβmuſchtas* WP 250v,19; *(žolė) ingi Vgnį tampa inneſta* WP 263v,35. DL raštuose tokių formų neaptikta (už komentarą apie tokias formas šio darbo autorė dėkoja prof. Daliai Kiseliūnaitei).

nuβáła DP 379,47; *βułu* SD 77v II,9, *nuβułu* SD 189r I, 8, 215, *ſuβału* SD 77v II,10, *ſuβułu* SD 209r II,20, *βalu* SD 216v I,25.

Veiksmažodžio *šalti* daugumoje šaltinių užrašytos intarpinės formos. Kai kurių formų interpretacija problemiška. Antai Sirvydo forma *βalu* SD 216v I,25 (greta intarpinės *βułu* SD 77v II,9), A. Kaukienės manymu, gali būti suprantama kaip *a* kamienė – tokia paliudyta P. Ruigio, A. Juškos raštuose ir kai kuriuose kituose šaltiniuose. Kita vertus, tyrėja yra atkreipusi dėmesį, kad minėtoji forma *βalu* SD 216v I, 25 gali būti skaitoma *šaliu*, ir, jei *l* nėra korektūros klaida vietoj *ł*, laikytina *ia* kamiene. Autorės teigimu, tokių formų galima išgirsti šiaurinėse tarmėse (apie Panevėžį) (Kaukienė, 1994, 39). Bretkūno užfiksuota forma *pabal* (*Bet iſch dregnumo lapai pabal / ir βmones liggas gaun* BP II 406_{7}) taip pat gali būti tiek intarpinė, tiek *a* kamienė (apie tai, kad tokia forma galėjo būti vartojama ML, yra užsiminusi A. Kaukienė (1994, 38), greta minėtosios Bretkūno formos pateikusi pavyzdžius *Balu* (ir *Balstu*), *Pabalu*, *Iszbalu* iš Ragainės bei Ns (*Nusidawimai apie Evangelijos Prasiplatinimą tarp Žydu ir Pagonu* – pirmasis lietuvių laikraštis, ėjęs su pertraukomis 1832–1915 m. Prūsuose).

Tarmėse veiksmažodžiai su sonantine finale turi nemažai gretutinių formų:

intarpas || *sta* kamienas || intarpas + *sta* || *na* kamienas || *a* kamienas

bą̃la || *bálsta* || *bal̃na* (|| *bãla*)[49]

są̃la || *sálsta* || *sal̃na*, *sul̃na* || *sãla*

šą̃la || *šañla* || *šą̃lsta* || *šal̃na* || *šãla*

Intarpinės formos *bą̃la, są̃la, šą̃la* aptinkamos daugelyje lietuvių tarmių.

Sta kamieno formos fiksuojamos tiek aukštaičių, tiek ir žemaičių tarmėse: antai forma *šálsta* užfiksuota apie Čekiškę (Kauno r.), pavyzdžiui: *Viskas šálsta: saulė šálsta, žemė* Čk; ji vartojama ir žemaičiuose apie Šates, Tirkšlius greta formų *šãla* ir *šal̃na*. Veiksmažodžio *bálti sta* kamieno forma *bálsta* vartojama vakarų ir šiaurės žemaičių plote (žr. Konstantinova, 1986, 103), plg. *Kad saulėta, audeklas tuoj bálsta* Rmč, *Aš numaniau: kad šiame laike ne namie, tai jau ãkys bálsta* Vkš, kaip gretutinė intarpinei ji fiksuojama ir Kretingos tarmės žodyne. Šio veiksmažodžio *sta* kamienos formos užfiksuotos ir rytų bei pietų aukštaičiuose – Vidiškių šnektos, Lazūnų ir Druskininkų tarmės žodynuose, plg. *saulė kepina, žolė net pabal̃sta* DrŽ. *Sta* kamieno forma *sálsta* vartojama šiaurės žemaičių, plg. *Kaip mun burna sálsta nu to medaus* Lc. *Sálsta ugnis, sálsta ir užsalsta, kad nėr sausų medžių prakuruo* Šts. *Miego taip dar nori – net širdis salsta* Žem, tačiau paliudyta ir aukštaičių – Vaižganto, Lazūnų tarmės žodyne bei Tėvynės Sargo laikraštyje, plg. *Širdis tik salsta nuo motutės glamonėjimo* Vaižg. *Pasirodo, miltai prastesni, ir pyragai susalsta* TS1903,5.

[49] Čia ir kitur skliausteliuose pateiktos formos reiškia, kad LKŽ jų paplitimas nenurodytas, jos užfiksuotos pavienių autorių darbuose, tarmėse pasitaiko retai, todėl jų realumą sunku vertinti.

Pietryčių aukštaičiai vartoja dvigubos morfologinės struktūros (intarpas + *sta*) formą *šą̃lsta: Man šą̃lsta kojos* Ob. *Lauke jau šąlsta* Šlčn. *Ant jūras [gulbės] išskrenda, kur vandenai nešą̃lsta* Kvr.

Žemaičiuose vartojamos *na* kamieno formos *bal̃na*, *sal̃na, šal̃na*, veikiausiai atsiradusios dėl metatezės suirus dvigarsiui *an* (Kazlauskas, 2000, 328), plg. *Bal̃na žemė nu sniego* Skdv. *Ir šulinėse vanduo apsalnąs* LTR(Vdk). *Apšal̃na viskas, i skalbi [žlugtą], pats ledais apkibęs (kalbėjo moteris)* Krš. *Išejau lynant, parejau šū̃lnant* Lkv. *Mun baisiai rankos šal̃na* Vdk. *Atšal̃na [avižinis kisielius], tada ir valgyti jau gal* Sg. D. Kiseliūnaitė pažymi, kad „pietų žemaičiuose *šal̃n(a)* tipo formos yra dažnesnės negu *šãl(a)*, nors sporadiškai pavartojama ir *šálst(a)* (Naumiestis)“ (1991, 26). *Na* kamieno forma *šal̃na* fiksuojama ir Jurbarko bei Šilutės apylinkėse: *Šal̃na burokai ant daržo, nėr kada nurauti* Lk. *Čia atšal̃na, o ten šiltà* Erž.

Konstrukcinio ikoniškumo atžvilgiu nereguliari gretutinė *a* kamieno forma *šãla* paplitusi nemažame Lietuvos plote – ji vartojama vakarų aukštaičių šiauliškių bei šiaurės žemaičių: *Káulai šãla, kokie prasti rugiai!* Trk, *Grikus, bulbes, rugius pašala, nušala* J.Jabl(Als). *Kiek prìšala [piemenys] po pievas rytmečiais!* Rdn. *Rugsėjo lig dvidešimtos bulves nusikasi, paskuo jau ùžšala* Vvr. Į vartojimo plotą įeina ir dalis pietų žemaičių (Tauragė, Kvėdarna, Laukuva), plg. *Balandžio delčio[je] treigio jaučio ragus nū̃šala (ir pavasarį būna didelių šalčių)* Lkv. Šiaurės žemaičiuose dominuoja *šãla* formos, gretutinės *šálsta* formos pasitaiko rečiau (Kiseliūnaitė, 1991, 26). Ši *a* kamieno forma užfiksuota ir kai kuriose aukštaičių tarmėse (Zietela, Daugai, Šakiai, Tverečius, Radviliškis), pavyzdžiui: *Stovėtas vanduo viekiau ìžšala* LKKXIV214(Zt). *A* kamieno forma *sãla*, LKŽ duomenimis, užrašyta Tryškiuose, Ubiškėje (Telšių raj.), Raudėnuose (Šiaulių raj.), plg. *Salykla sãla, nepraveizėk* Trš. A. Kaukienė yra pastebėjusi, kad A. Juškos žodyne paliudytos veiksmažodžio *balti a* kamieno formos, plg. *Bą́la vasarójis*, *ákys bą́la* (greta *bą̃nlù*, *bálsta*).[50] Autorės manymu, „*a* kamienes esamojo laiko formas galima sieti su *ė* kamienėmis būtojo laiko formomis, kurios vartojamos vakarų žemaičiuose ir jiems gretimose aukštaičių tarmėse“ (1994, 38). Nereguliarių *a* kamieno formų radimąsi paaiškinti keblu. D. Kiseliūnaitė *šãla* tipo formas laiko senomis: „jų laikymąsi ekspansyvių intarpinių ir *sta*-kamienių formų fone gali nulemti fonomorfologinės struktūros panašumas į *kãla*, *mãla*, ir taip pat galima tranzityvi vartosena: *nušálti* rankas, veidą ir pan.“ (Kiseliūnaitė, 1991, 27). Jų senumą galėtų paremti ir jų paplitimas – jos vartojamos nutolusiuose, nesusisiekiančiuose plotuose.

Dabartinėje kalboje dominuoja intarpinės šių veiksmažodžių formos, *sta* kamieno formos retos: dabartinės lietuvių kalbos tekstyne užfiksuoti penki formos *balsta* pavartojimo atvejai, dalyvinė forma *salstanti* pateikiama vieną kartą, veiksmažodžio *šalti sta* kamieno formų nepateikiama.

[50] Tokią prezento formą veikiausiai atliepia tarmėse vartojamos šio veiksmažodžio *ė* kamieno formos (žr. skyrelį *Būtasis laikas*).

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose paliudyta 1 veiksmažodžio būtojo laiko *a* kamieno forma *nepabala* BP I 237_{19} struktūros požiūriu reguliari ir dėsninga. Veiksmažodžio *šalti* būtojo laiko formų identifikuoti neįmanoma, nes užrašytos tik būtojo laiko dalyvių formos, plg. *vʒβałusiu* DK 93,1m, *nuβałės* DP 250,20, (laßas) *ſuβały*s SD SD 73v I,21, *suszały* PS I 330, *aźuszałusiu* (širdi) PS II 254. Veiksmažodžio *salti* būtojo laiko formų neužfiksuota.

Tarmėse veiksmažodžių *šálti* ir *bálti* būtojo laiko formos įvairuoja (LKŽ lemos *sálti* antraštėje nurodoma, kad nereguliari *ė* kamieno forma *sãlė* užfiksuota Šakynoje, Šiaulių rajone, tačiau pavyzdžiais neiliustruojama):

***o* kamienas || *ė* kamienas**

šãlo || *šãlė*

bãlo || *bãlė*

sãlo || *sãlė*

Didžiojoje Lietuvos dalyje vartojama *o* kamieno būtojo laiko forma *šãlo*. Pietiniame ir rytiniame žemaičių ploto pakraščiuose bei jiems artimuose aukštaičiuose (Šakyna), kur vartojamos intarpinės esamojo laiko formos *šaln(a)*, vartojama būtojo laiko forma *šãlė*, ypač priešdėlinės jų formos (Kiseliūnaitė, 1991, 35), plg. *Iškrito iš vežimo žiemos laike, nùšalė* Krž. *Teip nùšaliau rankas, bėgu šildyties* Skdv. *Nùšalė kryklės, lapai nusiraitė, nubyrėjo* Stl. *Šalnos užejo, nũšalė sodnai* Akm. *Pern anksti ùžšalė* Grz). D. Kiseliūnaitė atkreipia dėmesį, jog „formos *šãla* | | *šal̃na* ir *šãlė* | | *šãlo* viename plote vartojamos tik nedideliame pietų žemaičių pakraštyje (apie Skaudvilę, Laukuvą)“ (1991, 35). Forma *šãlė* taip pat užfiksuota DvŽ ir ZtŽ, plg. *apšalė ir jo langai* ZtŽ. LKŽ nurodoma, kad *ė* kamieno forma *sãlė* užfiksuota Šakynoje, ten pat, Z. Zinkevičiaus duomenimis, vartojama ir forma *bãlė* (1966, 355), kaip gretutinė *o* kamienei pastaroji fiksuojama ir ŠRDŽ.

Dabartinėje kalboje vartojamos tik *o* kamieno būtojo laiko formos.

CaS

Esamasis laikas

Senuosiuose raštuose aptikti *CaS* tipo 2 veiksmažodžiai *mažti* „nykti, menkti“ ir *šašti* „šašams darytis, rastis, nižti, krupti, kramti“, paliudytos abiejų veiksmažodžių esamojo laiko formos, abi jos intarpinės, plg.:

iβmaʒa DP 582,33;

ʃʒuβu SD3 132.

Tarmėse veiksmažodžio *šašti* esamojo laiko formos įvairuoja:

intarpas || intarpas + *sta*

šą̃ša ‖ *šañša* ‖ *šą̃šta* ‖ *šañsta* ‖ *šañšta*

Forma su išlaikytu intarpu *šañša* užfiksuota Kupiškio, Pasvalio, Šiaulių, Rietavo, Šilalės apylinkėse, taip pat ŠRDŽ ir KpŽ, plg. *Baĩs bjaũru kai panósa nušañša*; *jau šunša po biški lupa* Kp. *Kas tau yr, kad tu vis šanšì ir šanšì?* Sb. *Kas čia galia būti, ko tos muno kiaulės šañša?* Krš. *Y[ra] toki liga, ka nušañša* Rt. *Kur bulbės yra sėtos šviežiai, ne į tą pačią vietą, ten nenūšañša* Lkv. A. Balčiūnienė yra atkreipusi dėmesį į tai, kad ši forma kupiškėnų patarmėje nereguliari, nes jos nepaveikė puntininkavimo dėsnis, todėl dalis kupiškėnų ją keičia į *šuñša*. Autorė kelia mintį, kad dalyje patarmės nepuntininkiškoji forma galėjo būti pasidaryta pagal analogiją su veiksmažodžių tipu *rañka,* o reguliari forma *šuñša* – pagal analogiją su *ruñda* (Balčiūnienė, 2014, 128). Forma su nunykusiu intarpu *šą̃ša* labiau paplitusi rytų aukštaičių plote apie Uteną, Vilnių, plg. *Nušąšu* Sut.

Dvigubos morfologinės struktūros (intarpas + *sta)* formos būdingos aukštaičiams: *šañsta* užfiksuota Linkmenyse (Ignalinos r.), plg. *Apšañsta lūpa* Lkm, *šañšta* sporadiškai fiksuojama Jurbarko, Švenčionių, Panevėžio apylinkėse, paliudyta Kaltanėnų šnektos žodyne, plg. *Parvažiuo[ja] į kaimą mergučė i nušañšta, musėt, ka daugiau pieno pageria* Erž. *In galo slanksto pašañšta nosis* Klt.

Dabartinėje kalboje įsitvirtino dvigubos morfologinės struktūros formos (intarpas + *sta*) *mąžta, šąšta* (tiesa, DLKT pastaroji forma reta – pateikti tik 4 jos pavartojimo atvejai).

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose $\frac{Ca}{S}$ tipo veiksmažodžių būtojo laiko formų neužfiksuota.

Tarmėse, kaip ir **dabartinėje kalboje**, vartojamos reguliarios *o* kamieno formos, tačiau, sprendžiant iš DLKT duomenų, jų vartojimo dažnumas dabartinėje kalboje skiriasi: forma *-mažo* pavartota 313 kartų, forma *-šašo* – 3 kartus.

***

Apžvelgus visus trumposios šaknies veiksmažodžius su šaknies centro balsiu *a* **senuosiuose raštuose** pastebėta, kad *CaT* ir *CaS* tipo veiksmažodžiai nelinkę įvairuoti, paliudytos tik intarpinės esamojo laiko formos. Šių veiksmažodžių būtojo laiko formos daugeliu atvejų reguliarios *o* kamienės, įvairuoja tik veiksmažodžio *tapti* būtojo laiko formos (*tapo* ‖ *tapė*). Tokia alternacija aiškintina šio veiksmažodžio struktūros raida: forma *tapė* gali būti ankstesnė, vartota dar tuomet, kai kamienas nediferencijavo veiksmažodžio semantikos. Kiek kebliau vertinti sonantinę finalę (*CaR* tipas) turinčių

veiksmažodžių esamojo laiko formas *pabal* BP II 406$_7$ bei *βalu* SD 216v I,25 – neatmestina galimybė, kad jos priklausė *a* kamienui. *Sta* kamieno forma – vienintelė, paliudyta Sirvydo: *salstu* SD3, 409. Sirvydo raštuose dominuoja rytų aukštaičiams būdingos puntininkiškos formos, plg. *pakunkunti* PS I 315, *pripruntu* SD 87r I,19, *tumpu* SD 34v II,16, *ſußłumpu* SD 83r I,20, *ſʒußu* SD3 132, nors pasitaiko ir pavienių formų, kuriose puntininkavimo dėsnis neveikia, plg. *ſußału* SD 77v II,10 ‖ *ſußułu* SD 209r II,20, *iʒʒandasi* PS II 141 ‖ *iʒʒundu* SD3 180 (taip gali būti dėl to, kad puntininkiškos forma nedera prie būtojo laiko ir bendraties vokalizmo arba autoriaus stengtasi derintis prie plačios skaitytojų auditorijos, kuriai svetima rytietiškojo rašto tarmė[51]).

Tarmėse aptariamų veiksmažodžių morfologinės struktūros įvairavimas kur kas gausesnis: *CaT* ir *CaS* tipo veiksmažodžiams būdinga intarpinė struktūra, gretutinės *sta* kamieno formos *šlãpsta, tãpsta* bei dvigubos morfologinės struktūros formos *šañsta, šañšta* užfiksuotos tik kai kuriose aukštaičių tarmėse; būtojo laiko formos reguliarios, išskyrus vakarų žemaičiuose fiksuojamą formą *tãpė*. *CaR* tipo veiksmažodžiams būdingas itin gausus konstrukcinis įvairavimas: tarmėse greta intarpinių neretai vartojamos *sta* kamieno, *na* kamieno (pietų žemaičiuose) ir / arba *a* kamieno (šiaurės, pietų žemaičiuose) esamojo laiko formos; būtojo laiko formos daugeliu atvejų reguliarios, išskyrus *ė* kamieno formą *šãlė*, fiksuojamą pietų žemaičių bei jiems gretimų aukštaičių šiauliškių plote, taip pat ZtŽ, DvŽ.

Dabartinėje kalboje aptariamų veiksmažodžių struktūra koreliuoja su šaknies finalės tipu: antai *CaT* ir *CaR* tipo veiksmažodžiams būdinga intarpinė struktūra, užfiksuoti tik pavieniai sonantinės finalės gretutinių *sta* kamieno formų pavartojimo atvejai (*bálsta*, *sálsta*), *CaS* tipo veiksmažodžiams būdinga intarpines struktūras „stiprinti“ formantu *sta* (*šą̃šta, mą̃žta*). Tokiu būdu įtvirtinamas maksimalus konstrukcinis šių formų ikoniškumas. Dabartinėje kalboje veiksmažodis *žasti* nebevartojamas, o veiksmažodžius *plasti* ir *mažti* iš aktyviosios leksikos stumia priesaginiai veiksmažodžiai *platėti* ir *mažėti*. Pastebėta, kad tokia fleksinių klasių kaita neatsitiktinė: anksčiau buvusi superstabili deadjektyvų *sta* kamieno klasė ilgainiui imta laikyti nepakankamai stabilia, todėl pereita į superstabiliąją priesagos *-ėti* vedinių klasę[52] (plg. DLKT pateikiamų pavartotų formų skaičius: formos *planta* ir *plato* neužfiksuotos, *platėja* fiksuojama 157, *platėjo* – 126; *mąžta* – 128, *mažo* – 11, *mažėja* – 8 865, *mažėjo* – 11 094). Atrodo, kad tokios priesaginių veiksmažodžių preferencijos augimui didžiausią reikšmę turi šiuolaikinė žiniasklaida – didžioji dalis DLKT pateikiamų minėtų priesaginių veiksmažodžių formų užfiksuotos publicistinio stiliaus šaltiniuose.

---

[51] Plg. Z. Zinkevičiaus mintį: „[i]lgą laiką gyvenęs Vilniuje, sakęs lietuviškus pamokslus vilniečiams, K. Sirvydas buvo apsipratęs su Vilniaus miesto ano meto lietuvių kalba ir savo raštuose stengėsi ją vartoti, tuo pačiu vengė savo gimtosios tarmės ypatybių“ (žr. Zinkevičius, 2013, 312).

[52] Plačiau apie stabiliąsias ir nestabiliąsias fleksines klases natūraliosios morfologijos požiūriu žr. Pakalniškienė, Šarkytė, 2012, 156–157.

2.1.1.2. *CeC* tipas

Senuosiuose raštuose aptikta 10 veiksmažodžių, kurie šaknyje turi balsį *e* – 6 veiksmažodžių esamojo laiko formos paliudytos (veiksmažodžių *derti*, *stebti*, *lepti ir smegti* esamojo laiko lyčių neužrašyta). *CeT* tipui priklauso 6 veiksmažodžiai, *CeR* tipui – 3 veiksmažodžiai, *CeS* tipui – 1 veiksmažodis.

2 lentelė. CeC tipo veiksmažodžių registras

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
1.	derti	—	—	—	–, –, *-dêro*	—
2.	gesti, genda	—	*-gesti*, *genda*, *gedo*	*-gesti*, *-geda, –	*-gesti*, *génda, -gêdo	*g(i)esti, ginda ‖ *gienda, –
3.	gesti, geso	—	*-gesti, -geſa ‖ -gęsa ‖ gensa, –	*-gesti, –, –	*-gesti, -géſa ‖ *-gêſa, –	–, *gisa, –
4.	lepti[53]	—	—	—	–, –, *-łâp-*	–, –, *-lep-*
5.	sekti	—	—	—	–, *-ſéka*, –	–, *-ſeku*, –
6.	senti	*-*senti*, –, *seno*	*-*senti*, *-sensta*, –	—	–, *-ſéſtá*, –	–, *-ſenſtu*, *-siano*
7.	smegti	—	*-*smegti*, –, –	—	—	—
8.	stebti	—	—	—	*-stebti*, –, *-stebo*	—
9.	tekti	—	*tekti, -tenka, -teka*	—	*-tekt, -tęka ‖*-tęka, teko*	*tekti, tinka ‖-tenka, -teko
10.	temti	*-temti*, –, *temo*	*-temti, -temsta, -tema*	—	*temti, –, –	*temti, timſta, –

[53] Senuosiuose raštuose užfiksuotos tik išvestinės būtojo laiko formos, neleidžiančios patikimai rekonstruoti būtojo laiko formų, plg. (Karâlaus) ißłâpuſio DP 167a (164),18, iźlepi (waykay) PS I 243.

CeT
Esamasis laikas

Šiam veiksmažodžių tipui priklauso 6 veiksmažodžiai: 1 *gesti* „irti, trikti, prastėti“, *lepti* „darytis lepiam, išpaikusiam“, *sekti* „mažėti, slūgti“, *smegti* „lįsti gilyn, klimpti, grimzti“, *-stebti* „imti stebėtis“, *tekti* „kliūti į dalį, būti gautam“, paliudytos 3 veiksmažodžių esamojo laiko formos.

Senuosiuose raštuose dominuoja intarpinės formos, plg.:

genda BBKos 10, 14, *pagend* BP II 104_{17}, II 477_{8}, II 478_{5}, *pagendu* BBHiob7,8, *géndaſis* DP 436,18, *pagéndaſſis* DP 7, *gêndaczioĩ* DP 201,3, *gêndanczių̃ius* DP 185,15; *ginda* PS I 95, II, 7, *giendunćieys*[54] PS II 207;

priſéka DP 125,11;

praſſitenka BP I 10_{22}, *pritenka* BBKos 5, 10, *téka* DP 190,22, *priteka* DP 147,10, *paſiteka* DP 77,48, *patęka* DP 238(138),8, *intéka* DP 197,23, *tinka* PS I 322, *patenka* PS II 178, *patinka* PS I.

Lyginant su intarpinėmis, *a* kamieno formos retos: antai Sirvydo žodyne paliudyta veiksmažodžio *sèkti a* kamieno forma *išseku*, plg. *oſycham / areo, areſco,* ⌊*apdẑiuſtu / iẑſeku*⌋ SD 117r I,11, *pridẑiuſta / priseka* SD 3, 367. Tokia forma vartojama vakarų ir rytų aukštaičių (žr. žemiau), todėl įmanoma, kad ją galėjo vartoti ir Sirvydas. O štai apie Volfenbiutelio postilėje aptiktos veiksmažodžio *gesti a* kamieno formos *nepagedantighi* WP 210r,12 realumą spręsti keblu – Daukša, Bretkūnas ir Sirvydas paliudijo tik intarpines šio veiksmažodžio formas, LKŽ ji taip pat nefiksuojama. Labai tikėtina, kad tai rašybos netikslumas, juolab, kad pati Volfenbiutelio postilė dialektiniu atžvilgiu nevienalytė.

Tarmėse minėtiems veiksmažodžiams būdingi tokie įvairavimo modeliai:

intarpas ‖ *sta* ‖ intarpas + *sta*

geñda ‖ gęsta[55]

leḿpa ‖ lẽpsta

smeñga ‖ smẽgsta

Tarmėse daugiausia vartojamos intarpinės šių veiksmažodžių esamojo laiko formos (*geñda* ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, ZanŽ, VidŽ, KaltŽ, DrŽ, DvŽ, KzRŽ, KpŽ, PPAŽ), *smeñga* ŠVŽŽ, ŠRDŽ, LzŽ, ZanŽ, KzRŽ, VidŽ, DrŽ, DvŽ, KpŽ, *leḿpa*

---

[54] V. Vasiliauskienė nustatė, kad Sirvydo *Punktuose Sakymų* [e] žymėjimo po minkštojo priebalsio *g* yra tokių variacijų: ***ge-*** / ***gie-*** / ***gia-***. Autorė išsiaiškino, kad SP I tam tikslui dažniau buvo rašoma <e> arba <ie>, o SP II dar ir <ia>. Plačiau žr. Vasiliauskienė, 2013, 30–62. R. Garbė pastebėjo, kad *e* vertimas *ie* dažniau būna po priebalsių *k, g, š, ž* (Garbe, 1884, XIII apud Markevičius, 2002, 224), plg. *giendunćieys* PS II 207 (*en* verčiamas į *ien* ir būtojo laiko formose, plg. *pagiedis* PS I 80, *pagiedi* PS I 321; *aźugiesus* PS I 63; *aẑugiefis* SD3 69).

[55] LKŽ ši forma pateikta nekirčiuota.

ŠRDŽ, KpŽ). *Sta* kamienės retos: LKŽ duomenimis, Punske užrašyta forma *smẽgsta* be iliustracinių sakinių. Iš LKŽ pateikiamų rašytinių šaltinių – Frydricho Kuršaičio ir Ambraziejaus Kašarausko tekstų – minėtina forma *lẽpsta*, taipogi be sakinių, bei K. Būgos užrašyta veiksmažodžio *gèsti sta* kamieno esamojo laiko forma (iš nežinomo rankraščio apie 1933 m.): *Dėl vienos gijelės audeklas negęsta* NžR. Kategorinės semantikos ir konstrukcinio ikoniškumo požiūriu tokios formos tikėtinos, nes atliepia konstrukcinį mutatyvinės reikšmės kodavimą.

intarpas ‖ ***a* kamienas**

señka ‖ *sẽka*

Intarpinė forma *señka* vartojama visoje Lietuvoje.

Gretutinė *a* kamieno forma *-seka* reikšme „mažėti, slūgti“ užfiksuota vakarų aukštaičių kauniškių autorių darbuose: A. Vireliūno, pavyzdžiui: *[J]eigu bloga izoliacija,] srovė nuseka* VĮ. V. Kudirkos paliudyta *ė* kamieno būtojo laiko forma taip pat gali suponuoti *a* kamienę prezento formą, plg. *Šaltiniai turtų išsekė visai* V.Kudir. Iš šio veiksmažodžio *ė* kamieno būtojo laiko formos paplitimo galima spręsti, kad esamojo laiko *a* kamieno forma vartojama ir rytų aukštaičių plote (žr. skyrelį *Būtasis laikas*), tai patvirtina ir A. Balčiūnienės surinkti duomenys, iš kurių galima spręsti, kad kupiškėnų patarmėje vartojamos ir *a* kamieno, ir intarpinės šio veiksmažodžio esamojo laiko formos (2014, 146), jos fiksuojamos ir KpŽ. Autorė kelia mintį, kad įvairuojančios lytys galbūt įformina skirtingus kategorinės semantikos aspektus: intarpinė lytis simbolizuoja mutatyvinę reikšmę, o *a* kamiene forma „slūgimo“ procesas konceptualizuojamas kaip aktyvus veiksmas (Balčiūnienė, 2014, 147).

Dabartinėje kalboje vartojamos tik intarpinės aptariamų veiksmažodžių formos. Patebėtina, kad dabartinėje kalboje paprastai vartojamos neprezentinės veiksmažodžio *lepti* „darytis lepiam, išpaikusiam“ formos – DLKT pateikiamas tik vienas esamojo laiko formos *-lempa* pavartojimo atvejis.

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos trijų veiksmažodžių būtojo laiko formos, visos jos reguliarios *o* kamienės, plg.:

pagæda BP II $285_{19;}$ *pageda* BP II 489_{19}, *pagęda* BBPs 6, 8, BBHiob 7, 5; *pagæda* BBHiob 19, 27, *apgêdo* DP 347,33;

uszteka BBHiob9, 7, *praſiteka* BP II 347_{7}; *têko* DP 96,1, *ìntêko* DP 532,30, *intęko* DP 190,10, DP 190,25, *pritęko* DP 387,20, *patęko* DP 117,22, DP 212,51; *teko* PS I 134;

nuſtébo DP 461,14, DP 73,26, DP 82,14, DP 366,20, *nuſtębo* DP 118,33, DP 371,31.

Kitų veiksmažodžių būtojo laiko formų identifikuoti neįmanoma, nes paliudyti tik būtojo laiko dalyviai.

Tarmėse įvairuoja vieno veiksmažodžio būtojo laiko formos.

***o* kamienas ‖ *ė* kamienas**

sèko ‖ *sèkė*

Reguliarios *o* kamieno būtojo laiko formos vartojamos daugelyje tarmių. Veiksmažodžio *sèkti* lietuvių tarmėse vartojama ir gretutinė *ė* kamieno forma *sèkė*, užfiksuota Zanavykų žodyne (vakarų aukštaičiai kauniškiai): *Jau mano ìšsekė ir atmintis, ir viskas* Vv; ji vartojama ir rytų aukštaičių plote (fiksuojama ir Vidiškių šnektos bei Kupiškėnų tarmės žodyne), plg. *Sudžiūvau, išsekiau iš kūno* Adm. *Ažmiršau aždengt puodą, tai beveik visos kruopos išsekė* Lel. *Jis jau visai išsekė, vieni kaulai paliko* An. *Tai kad išsekė vaikas par ligą – kokios jo rankytės paliko*! Sdk.

Dabartinėje kalboje vartojamos šių veiksmažodžių *o* kamieno būtojo laiko formos.

CeR
Esamasis laikas

Šiam veiksmažodžių tipui priklauso 3 veiksmažodžiai: *senti* „darytis senam“, *temti* „darytis tamsu“ ir *derti* „tartis, sutartį daryti, lygti“. Pažymėtina, kad veiksmažodis *-derti* dabartinėje kalboje nebevartojamas (nei DLKT, nei DLKŽ nefiksuojamas) – pakeistas kintamosios priesagos veiksmažodžiu *-derėti, -dera, -derėjo* „tartis, sutartį daryti, lygti“.

Senuosiuose raštuose paliudytos 2 veiksmažodžių esamojo laiko *sta* kamieno formos, plg.:

pasensta BBHiob21, 7; *paſéſtá* DP 255,8; *paſenſtu* SD3 479;

aptemsta BBKos 12, 4–5; *timſta* SD 81r II,28, SD 83v I,26, *ażutimſta* SD3 515.

Tarmėse dominuoja *sta* kamieno formos, tačiau pasitaiko ir kitokių. Antai veiksmažodžio *temti* fiksuojama įvairuojančių esamojo laiko formų:

sta* ‖ *a* ‖ *ia

témsta ‖ *tẽma* ‖ *tẽmia*

Sta kamieno formos vartojamos daugelyje lietuvių tarmių.

Gretutinė *a* kamieno forma *tẽma* užfiksuota Varėnoje bei Zietelos ir Lazūnų žodynuose: *Dieną renkam [grybus], kai sùtema, grybus džiovinam* Vrn, *Nakčia, kap sùtema, skraido skūrotas* LzŽ, *Kab jau prìtema, tamsu* ZtŽ, šią formą (kaip ir *ė* kamienę būtojo laiko formą) užfiksavo ir A. Juška. A. Vidugiris teigia, kad tokia esamojo laiko darybos ypatybė tikriausiai nėra senas dalykas, nes greta vartojamos ir reguliarios *sta* kamieno formos (plačiau žr. 1973, 202–203).

Šio veiksmažodžio *ia* kamieno forma *tẽmia* užfiksuota 1894 m. leidimo laikraštyje „Žemaičių ir Lietuvos Apžvalga“ bei Vinco Krėvės ir Vinco Pietario darbuose, plg. *Senovės girios griuvo, o man tokiose dėjose tankiai radosi, jog da vis josios apygardę mėlynu žiedu temia* Apž1894,24 (V.Piet). *Visiems saulę temia audra, kuri, gimus tarpu aukštų kalnų, erdvės sau ieško* V.Krėv. Kategorinės semantikos atžvilgiu pastarosios

ia kamieno formos reiškia veiksmą, kuris konceptualizuojamas kaip aktyvus, todėl tokia morfologinė struktūra optimaliai įformina kategorinę semantiką.

Vertėtų paminėti, kad LKŽ *a* kamieno forma *sẽna*, fiksuojama Molėtų apylinkėse (plg. *Kai pàsena, bloga duona* Mlt. *Ateina laikas ir sùsena žmogus* Aln.), pateikiama greta veiksmažodžio *senti* paradigmos. Toks priskyrimas klaidingas, mat *a* kamieno forma *sẽna* (paliudyta ir Sirvydo) priklauso kitai leksemai – *senė́ti*.

Dabartinėje kalboje vartojamos tik paliudytųjų veiksmažodžių *sta* kamieno esamojo laiko formos *temsta* ir *sensta*.

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos visų trijų veiksmažodžių būtojo laiko formos yra *o* kamienės, plg.:

vſchtema BP I 444_{2}, *aptema* BG 101,17, BP I 390_{21}, *aptemma* BBHiob 16, 16, *aptęma* BBHiob 17, 7, *vʒtemo* DP173,19, *ſutemo* SD3 549;

paſenau Mž 513_{18}, *paſena* Mž 440_{16}, 466_{2}, *pasiano* PS II 75;

ſudêro DP 344,2.

Tarmėse taip pat vartojamos šių veiksmažodžių *o* kamieno formos, tik veiksmažodžio *temti* esama ir gretutinių *ė* kamieno būtojo laiko formų:

o ‖ ***ė***

tẽmo ‖ *tẽmė* ‖ *tėmė*

Ė kamieno forma *tẽmė* užfiksuota lietuvių kalbos salose Nočioje, Pelesoje (Baltarusijos teritorija), Lazūnuose, Zietelos tarmėje (greta *o* kamienės), Punske (Lenkija) bei pietvakarių aukštaičiuose apie Alytų, Varėną, Lazdijus, Trakus, Elektrėnus, Vilkaviškį, Prienus, Marijampolę, Šakius, taip pat užrašyta Šiaulių, Pakruojo bei Rokiškio apylinkėse*: Atėjo vėlai, jau tẽmė* Pv. *Naktelė tẽmė – dar rugelius pjoviau, gaideliai giedojo – dar pėdelius nešiojau* LTR(Mrk). *O aptemė mano šviesios akelės kap juodas debesėlis, aš neregėjau šviesių žvakelių* Vlk, *Saulelė pasirodė ir vėl àptemė* Sem. *Jau ir sùtemė, turim žibyt žiburį* LKT207(Všt). Sistemos požiūriu reguliarios yra *o* kamieno formos, tačiau *ė* kamieno formos irgi turėtų būti senos, nes joms rastis nebuvo motyvo – konstrukcinio ikoniškumo atžvilgiu tokia forma nėra reguliari. Kita vertus, *ė* kamieno formos, įforminančios veiksmą, kuris kalbėtojo sąmonėje konceptualizuojamas kaip aktyvus, išoriškai veikiantis situacijos subjektą (reikšme „temdyti“), galėjo rastis ir vėliau, kai *ė* kamienas (resp. esamojo laiko *ia* kamienas) imtas sieti su aktyviu veiksmu ir tranzityvumo kategorija, plg. *Eina motina to vaiko ieškot, beeinant jau ją ir aptemė* BsPIV134(Brt). *Sùtemė manę miške, nei bėgt, nei rėkt* Vlk. *Sùtemė mane grynai besitriūsiant* Snt, *Jau saulutė leidos, tamsus vakarėlis, užtemė šviesumą juodi debesėliai* LTR(Rdš).

Formos su pailgintojo laipsnio šaknimi *tėmė* užfiksuotos siaurame plote pietvakarių aukštaičių tarmėse (apie Kauną, Vilkaviškį, Alytų), plg. *Kada jau gerai sutėmė,*

jis atsigulė po lova BsPIV1(Brt). *Sprogo širdelė kaip sode liepelė, tėmė akelės kaip tamsi naktelė* V.Krėv. Tokios formos galėtų būti inovacinės, atsiradusi pagal analogiją su modeliu *sẽmia – sémė*, kurį atliepia ir *ia* kamienė prezento forma *tẽmia*, tačiau kategorinės semantikos atžvilgiu jos nereguliarios, todėl tokia prielaida abejotina. Gali būti, kad šios *ė* kamieno formos yra senos, išlikusios iš tų laikų, kai intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių tipas su jiems būdinga kategorine semantika dar nebuvo galutinai susiformavęs. Konstrukciniu atžvilgiu ikoniškos tik tos formos, kurios realizuoja aktyvaus veiksmo reikšmę „temdyti", plg. *Ir pasirinko sau Aras vietą ant aukščiausių to kalnų kalno uolų ir užtėmė jam savo sparnais saulę* V.Krėv.

Dabartinėje kalboje vartojamos *o* kamieno formos *sẽno, tẽmo*.

CeS
Esamasis laikas

Šio tipo užfiksuotas vienintelis veiksmažodis *gesti* „nykti ugniai, šviesai; blėsti".

Senuosiuose raštuose užrašytos intarpinės šio veiksmažodžio esamojo laiko formos:

apgęsa BBSal26, 20, *gensa* BBSal 31, 18, *teneiſchgeſa* BP I 73_8 (veikiausiai rašybos netikslumas); *géſa* DP 567,12, *vžgêſanti* DP 527,6, *vżgéſa* DP 559,46; ne *gisunty* PS I 7, *negisunćios* PS II 41, 66, ne *gisunćiu* PS I 154, *negisunćios* PS I 137.

Tarmėse šio veiksmažodžio esamojo laiko formos įvairuoja: vartojamos intarpinės ir dvigubos morfologinės charakteristikos – intarpas + *sta* – formos.

intarpas ‖ intarpas + *sta*

geñsa ‖ geñsta ‖ gę̃sta[56]

Daugelyje tarmių vartojama dvigubos morfologinės struktūros forma *gęsta* (ZtŽ, ŠVŽŽ, ZanŽ, VidŽ, ŠRDŽ, KaltŽ, KzRŽ, DrŽ).

Intarpinė forma *geñsa* užfiksuota A. Baranausko raštuose, ji dar vartojama apie Kupiškį (Salamiestis) pagrečiui su *sta* kamieno forma *geñsta,* kurioje išlaikytas ir intarpas, plg. *Vyrai kad gieda, tai net žiburiai geñsa* KpŽ. A. Balčiūnienė pastebi, kad *sta* kamieno formų plitimas centrinėje KpT (kur buvo vartotos tik intarpinės formos) yra akivaizdi inovacija (2007, 122). Laipsnišką intarpinės formos perėjimą į *sta* kamieną galėjo inspiruoti nykstantis intarpas, įforminęs savaiminio veiksmo reikšmę, kurią papildomai žymėti ėmė *sta* kamienas. Panašiai atsitiko ir su kitokio šaknies vokalizmo veiksmažodžiais (*klũsa → klũsta, džiũva → džiū́sta, žũva → žū́sta* ir pan., žr. *CuS* ir *CuR* tipo veiksmažodžius).

---

[56] LKŽ nurodoma ir dar viena gretutinė forma *gęsa*, užfiksuota tik Daukšos postilėje. Ar intarpas iš tiesų jau buvo nunykęs, spręsti keblu, mat, kaip pastebi Z. Zinkevičius, Daukšos raštuose *ą, ę, į, ų* neretai rašomi ir vietoj *an, en, in, un* (plg. *dagús* DP 7,25, *ʒékłu* DP 228,4, *ſukus* DP 155,43, *naudigos* DP 341,35 ir pan.) (Zinkevičius, 185, 1988).

Dabartinėje kalboje veiksmažodis *gèsti* jau turi dvigubą morfologinę esamojo laiko struktūrą *gę̃sta*. Tokia forma maksimaliai ikoniška, puikiai iliustruojanti natūralų veiksmažodžio sistemos kitimo dėsnį: nykstant morfologiniam žymikliui, simbolizuojančiam savaiminį veiksmą, minėtoji forma tapo nebeskaidri, todėl ilgainiui pridėtas papildomas morfologinis žymiklis, įtvirtinęs mutatyvinę reikšmę. Taigi, buvusi stabilioji fleksinė intarpinių veiksmažodžių klasė perėjo į superstabiliąją *sta* kamieno klasę.

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose būtojo laiko formų, leidžiančių identifikuoti veiksmažodžio *gesti* būtojo laiko formų morfologinę struktūrą, neužfiksuota.

Tarmėse ir **dabartinėje kalboje** vartojama tik reguliari *o* kamieno forma *gẽso*.

***

Apibendrinant galima teigti, jog veiksmažodžių su *e* šaknyje esamojo laiko struktūra **senuosiuose raštuose** gana dėsninga – vartojamos intarpinės arba *sta* kamieno formos, įvairuoja tik du *CeT* tipo veiksmažodžiai *priſéka* DP 125,11 ‖ *priseka* SD3, 367; **pagénda* DP 7 ‖ **nepageda* WP 210r,12 (jei tai ne rašybos netikslumas). *CeR* tipo veiksmažodžiai yra *sta* kamieniai, o *CeS* tipo veiksmažodžiui *gesti* dar buvo būdingos intarpinės formos.

Senųjų raštų būtojo laiko formos reguliarios ir konstrukciškai ikoniškos – jos visos *o* kamienės.

Sirvydo raštuose dominuoja puntininkiškos formos, plg. *ginda* PS I 95, II, 7*, aźugisiuncíu* PS I 82*, tinka* PS I 322; *timſta* SD 81r II,28, SD 83v I,26, užfiksuota pora formų su išlaikytu dvigarsiu *en*, plg. *patenka* PS II 178, *giendunćieys* PS II 207. Kazys Morkūnas, ištyręs dvigarsių *am, an, em, en* vartojimą šio autoriaus raštuose, pastebėjo, kad po Sirvydo mirties išėjusiuose žodyno leidimuose ir ypač *Punktų Sakymų* II dalyje minėti dvigarsiai vartoti kur kas nenuosekliau. Tyrėjas daro išvadą, kad „prie tų dvigarsių atsiradimo daugiausia prisidėjo vėlesni leidėjai ir redaktoriai, kilę iš kitų Lietuvos vietų“ (1967, 145).

Tarmėse pastebėta esamojo laiko formų alternacijų, kurias galėjo lemti šaknies finalė: tipui *CeT* būdingos intarpo, *sta,* dvigubos morfologinės struktūros bei *a* kamieno įvairuojančios formos *geñda* ‖ *gę̃sta, leñpa* ‖ *lẽpsta, señka* ‖ *sẽka*, *CeR* tipo *sta* kamienės formos konkuruoja su *a* ir *ia* kamieno formomis (kai kurios iš jų, realizuojančios aktyvaus veiksmo reikšmę, geriau įformina kategorinę semantiką, taigi geriau atliepia konstrukcinio ikoniškumo principą): *témsta* ‖ *tẽma* ‖ *tẽmia*; o *CeS* tipui priklausančiam vieninteliam veiksmažodžiui *gesti* būdingos gretiminės intarpinės ir konstrukciškai ikoniškos dvigubos morfologinės charakteristikos struktūros *geñsa* ‖ *geñsta* ‖ *gę̃sta*.

Natūraliosios morfologijos atžvilgiu konstrukciškai ikoniškos tos lietuvių tarmėse vartojamos formos, kurios turi dvigubą morfologinę struktūrą, maksimaliai įtvirtinančią mutatyvinę ir intranzityvinę reikšmę, plg. *geñsta* ‖ *gęsta* „nyksta ugnis, šviesa“; *gęsta* „genda“, *lẽpsta*, *smẽgsta*. Minimaliai ikoniškomis galima laikyti *a* ir *ia* kamienes formas, reiškiančias savaiminį procesą, plg. *sẽka* (reikšme „mažėja, slūgsta“), *tẽma* ‖ *tẽmia* (tačiau vartojamos reikšme „temdyti“ tokios formos konstrukciškai ikoniškos). Galima daryti išvadą, kad daugeliu atvejų aptariamų veiksmažodžių pokyčiai tarmėse vyksta pagal natūralius kalbos dėsnius, yra motyvuoti.

Dabartinėje kalboje dauguma senųjų raštų veiksmažodžių tebevartojami, tačiau ne visi išlaikė anuometinę struktūrą: vykstant tautosilabinių junginių su *n* denazalizacijai, Daukšos paliudytoji intarpinė esamojo laiko forma *géſa* DP 567,12 ilgainiui prisijungė formantą *sta*, maksimaliai įforminantį savaiminio veiksmo reikšmę. Perėjimas į kitą fleksinę klasę būdingas ir dar vienam Daukšos paliudytam anuomet dar *sta* kamieno veiksmažodžiui su aktyvaus veiksmo reikšme *derti* „derėti“, kuris dabartinėje kalboje pakeistas veiksmažodžiu *derėti* „tartis, sutarti daryti, lygti“.

2.1.2. Nykstamojo laipsnio šaknies veiksmažodžiai

Analizuojamuose senuosiuose raštuose veiksmažodžiai su *i* ir *u* eilės šaknies vokalizmu sudaro labai gausią intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių grupę – užfiksuoti 78 veiksmažodžiai su nykstamojo laipsnio šaknimi. Lietuvių kalboje *CiC* ir *CuC* veiksmažodžiai formavosi įvairiais būdais, jie nevienodo senumo: vieni – indoeuropietiškieji veldiniai, kiti – baltiškajam sluoksniui priklausantys veiksmažodžiai (plačiau žr. Otrębski, 1965, 315–320; Kazlauskas, 1968, 334–335; Karaliūnas, 1987, 66–67; Pakalniškienė, 1993; Kaukienė, 2002), pasitaiko ir naujausio sluoksnio imitatyvų bei denominatyvų (jų išsami analizė pateikta D. Pakalniškienės, žr. 1993; 1996b; 2000). Lietuvių tarmėse šie veiksmažodžiai turi nemažai morfologinės struktūros ir morfeminių skirtumų, kartais net ir dabartinėje lietuvių kalboje vartojamos dvejopos esamojo laiko struktūros.

Analizuojant senųjų raštų šio tipo veiksmažodžius, daugiausia problemų kelia šaknies vokalizmo užrašymo nenuoseklumas.

1. Ilgųjų balsių žymėjimas. Ilgieji balsiai visuose tiriamuose šaltiniuose žymėti nenuosekliai, ilgasis balsis dažniausiai nediferencijuotas, plg. *padʒiuſt* Mž 62_{19}, *nulija* BP I 248_{10}, *ſupua* BP II 416_{10}, *pakłuſa* DP 464,49, *suira* (es. l. 3 a.) PS I 270, *dʒiuſta* WP 69v,20 ir pan. Bretkūno raštuose ilgasis balsis *y* kai kur žymimas *j*, tačiau nenuosekliai, plg. *ischgj* BB3Moz13, 18 ir *ischgija* BB3Moz14, *nudil* BBKos 10, 6 ir *nudjl* BP II 409_{18}. Daukšos raštuose ilgasis balsis grafiškai žymimas taip pat nevienodai, plg. *prarıia* DP 478,42; *ʒûwa* DP 343,15, *praʒúwa* DP 154,24, *bîra* DP 113,33, *padʒiúſta* DP 607,26, kartais ir visai nežymimas: *pabira* DP 582,21, *vʒgruwa* DP 334,44.

2. Nevienodas nosinių balsių ir mišriųjų dvigarsių žymėjimas, plg. *paßiſtu* Mž 538_{6}, *paßiſt* BKo 12,15–16 ir *paßinſt* Mž 84_{6}, *paßinſt* BG 48,3, *paẓiſta* DP 426,5 ir *paźiſta* DP 586,34. Daukšos raštuose skersine šakele pažymėti balsiai gana dažnai realizuoja mišrųjį dvigarsį, plg. *ſutinka* DP 212,20, *intika* DP 296,21, *tuka* DP 267,51, *vẓtrúka* DP 414,27, tačiau pasitaiko atvejų, kai mišrusis dvigarsis grafiškai nediferencijuojamas, plg. *vẓtrûka* DP 340,35.

K. Sirvydo raštuose pastebėta vakarų aukštaičiams būdinga ypatybė: junginys *in* prieš pučiamąjį priebalsį verčiamas *į*, plg. *aptiſtu* SD 115r II,4 („aptinstu“), *tiſtu* SD 152, I („tinstu“), SD3 370; *ne patwista* PS I 270 („nepatvinsta“). Kad tokia ypatybė būdinga ne tik vakarų aukštaičiams, yra pastebėjęs Z. Zinkevičius – toks vokalizmo pakitimas pastebėtas ir žemaičių pakraštyje apie Kalnujus, Gervinius, dar apie Tirkšlius, net Neringoje, taip pat prūsų lietuvių šnektose bei senuosiuose raštuose, plg. *giwefite* VEE 104_{5}. (žr. Zinkevičius, 1966, 81).

2.1.2.1. *CiC* tipas

I eilės vokalizmo veiksmažodžiai aptariami skyrium pagal šaknies galo konsonantizmą dėl galimo finalės poveikio šių veiksmažodžių morfologinei struktūrai: tai veiksmažodžiai, finalėje turintys sonantą (*CiR* tipas – 26 veiksmažodžiai), sprogstamąjį priebalsį (*CiT* tipas – 21 veiksmažodis) ir pučiamąjį priebalsį (*CiS* tipas – 4 veiksmažodžiai).

Keletas veiksmažodžių išsiskiria iš kitų vartojimo dažnumu: tokie veiksmažodžiai kaip *mìrti, -mìlti, rýti, tikti, -žìnti* (taip pat ir *gìmti,* kuris senuosiuose raštuose turėjo dar *a* kamieno struktūrą) užfiksuoti kone visų analizuojamų autorių raštuose, paliudytos visos pagrindinės formos. Tokį šių veiksmažodžių „populiarumą“ religiniuose tekstuose lėmė jų leksinė reikšmė – šie veiksmažodžiai įvardija svarbiausius gyvenimo veiksmus ir vyksmus bei atspindi universaliausią žmogaus patirtį, o dėl dažno vartojimo jų morfologinė struktūra išliko itin stabili.

3 lentelė. *CiC* tipo veiksmažodžių registras

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
1.	-bilti	—	–, *-*bilsta*, –	—	-*bilt*, –, -*bíło*	—
2.	birti	—	—	—	*-*birti, bîra* ‖ -*bira*, –	*-*birti*, -*bira*, –
3.	bristi	—	-*briſti, breda*, –	–, *breda*, –	-*briſt*, –, –	-*briſt, bredu* ‖ *brindu*, –
4.	dilti	—	–, -*djl*, –	—	—	–, -*diłſta*, –
5.	driksti	-*drikſti*, –, –	-*drikſti*, –, -*driſka*	—	–, –, -*driſko*	–, – *-*driſko*
6.	drikti	—	—	—	—	–, -*drikſtu*, –
7.	-gyti	—	-*git, -gija, -gija*	-*giti*, *-*gija*, –	-*gyti, -gîia*, -*giio*‖ -*giio* ‖ -*gio*	-*git, -giia* ‖ -*giju*, -*giio*
8.	gižti	—	—	—	—	–, –, -*giʒ*-[57]
9.	-gristi	—	-*gristi*, –, –	—	*-*griſt*, –, –	—
10.	irti	—	-*irti*, –, –	—	—	-*irt, -ira* ‖ *-*irsta*, –
11.	kimti	—	—	—	—	-*kimt*, -*kimſtu*, –
12.	kilti	—	—	—	—	–, –, -*kił*-[58]
13.	kristi	–, *krint*, –	–, *krint*, –	–, –, *kritta*	–, *krînta*, -*krinta*, -*kríto*	–, *krinta, krito*
14.	-kvipti	—	—	—	–, –, -*kwíp*-[59]	—
15.	lipti	*-*lipti*, –, -*lipa*	*-*lipti, limpa*, -*lippa*	–, *limpa*, –	*-*lipti*, –, –	–, *limpa*, –
16.	lyti	-*liti*, –, –	-*liti*, -*lija*, –	—	—	–, *liia*,–
17.	-migti	–, – -*mijga*	–, -*ming*, –	—	*-*migti*, –, *migo*	-*migt*, -*miegti* ‖ *-*miegmi*, -*migo*
18.	-milti	-*milti*, -*milſt*, -*milla*	-*milti*, -*milſta*, -*milla*	-*milti*, -*milſta*, –	*-*milti*, -*mílſta*, -*miło*	–, -*milſtu*, –
19.	mirti	*mirti*, *mirſcht*, -*mire*	*mirti, mirſchta*, -*mirre, mire*	*mirti*, *mirſchta*, -*mirre*	*mirti*, -*mirßta*, -*mire*	*mirti, mirszta* *mirßtu*, -*mire*

[57] Autorius paliudijo tik išvestinę būtojo laiko formą *apgiʒis* SD3 3,236.

[58] Užfiksuota tik išvestinė būtojo laiko forma *pakiłus* SD 21, 127

[59] Autoriaus paliudytas tik būtojo laiko dalyvis *pakwípuſiu* (biaurûių waiſių) DP 304,37.

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
20.	-misti	—	*miſti, *minta, –*	*-miſti, –, –*	*miſt, –, -míto*	*-mist, -mintu, -mito*
21.	-mišti	—	*–, –, -miſcha*	—	*–, –, -míß-*	*–, –, -miś*[60]*-*
22.	pigti	—	**-pigti, –, –,*	—	—	*–, -pingu‖ -pigſtu, -pigo*
23.	plikti	—	—	—	—	*–, plinku, –*
24.	2 -rikti „klysti, padaryti klaidą“	—	—	—	*-ríkt, -rinka, -rîka*	*-rikt, -rinku, –*
25.	rimti	—	*rimti, -rimſta, rimma*	—	*–, *rímſta, –*	*–, rimſtu, -rimo*
26.	ryti	*-rijti, –, -ria*	*-riti, -rija, -rija*	*–, -rija, –*	*-rît̀, -riia, -ríio*	*-rit, -riia, -riio ‖ -riia*
27.	sirti	—	—	—	**-ſirti, –, -ſiro ‖ -ſire*	—
28.	1 skilti „pasidalyti į kelias dalis“	—	—	—	*–, –, -ſkíl-*[61]	—
29.	3 skilti[62] „įsiskolinti“	—	*–, –, -ſkil-*	—	*–, –, -ſkił-*[63]	—
30.	skristi	—	—	—	*–, -ſkrinda, –*	*–, ſkrinda, –*
31.	-slipti	—	—	—	*-ſlípt, –, –*	—
32.	snigti	—	*–, *sninga, –*	—	—	*–, ſniekt, –*
33.	stipti	—	—	—	—	*–, ſtimpu, –*
34.	1 stigti „trūkti, stokoti“	—	**ſtigti, –, –*	—	—	—
35.	2 stigti „rimti, liautis“	—	**ſtigti, –, –*	—	—	—
36.	svisti	—	—	—	*–, *ſwinda, –*	—
37.	svilti	—	—	—	—	*–, –, -swił-*[64]

[60] Daukša ir Sirvydas užfiksavo tik išvestines būtojo laiko formas, plg. *immíßę* DP 94,35, *ſumiśis* SD 195v II,20.

[61] Užfiksuota tik išvestinė būtojo laiko forma *atſkílußius* DP 302,13.

[62] Užfiksuotos išvestinės būtojo laiko formos, plg. (buwam) *apſkille* BP I 7415, (skolomis) *apſkíłusi* DP 360,44.

[63] Bretkūnas ir Daukša paliudijo būtojo laiko dalyvius, plg. buwam *apſkille* BP I 74_{15}, (skolomis) *apſkíłusi* DP 360,44.

[64] Užfiksuotos tik išvestinės būtojo laiko formos *apswiłys* PS I 287-288, *priſwiłys* SD 151v II,21, *príeſwilis* SD 151r I,26.

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
38.	svirti	—	—	—	–, –, *-ſwiro*	–, **swira*, –
39.	šilti	—	*-schilti*, –, –	—	**βíłti*, –, –	*-szilt*, –, *-śiło*
40.	šipti	—	—	—	**βípti, βîmpa*, –	–, *śimpu*, –
41.	švisti	—	—	—	–, –, *-βwíto*	—
42.	tikti	*-tikti*, –, *-tika*	*-tikti, -tinka, -tika*	*-tikti, -tinka, -tika*	*- tíkt, -tinka, -tiko*	*-tikt, -tinku, tiko*
43.	tilti	—	—	—	*-tílt*, –, *-tíło*	**-tiłti, -tiłu ‖ tilſta, -tiło*
44.	tinti	—	–, *-tinſta, -tinna*	—	—	–, *-tiſtu*, –
45.	trimti	–, *-trimſta*, –	–, *-trimſt*, –	–, –, *-trim-*[65]	–, –, *-trim-*	—
46.	-visti	—	—	—	–, –, *-wíſso*	–, –, *-wiso*
47.	tvinti	—	—	—	—	**twinti, -twista*, –
48.	žibti	—	—	—	–, *-ʒimba, ʒíbo*	–, –, *-źibo*
49.	žilti	—	—	—	—	–, *ʒiłſtu‖ ʒiłu*, –
50.	-žinti	*-βinti, -βiſt ‖ -βyſt ‖ -βinſt, -βina*	*-βinti, -βiſt ‖-βinſt, - βina ‖ -βinna*	*-βinti, -βinſta, -βinna*	*-ʒínit, -ʒíſta-, -ʒíno*	*-źint, -ʒiſtu*, –
51.	žvilti „linkti, krypti“	—	—	—	–, –, *-ʒwiło*	—

4 lentelė. Veiksmažodžio *gimti* pagrindinių formų registras

Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
gimti, –, *gime*	*-gimti, -gem, -gime*	–, *gimia ‖ gema, gime*	*-gímit, -géma ‖ gêma ‖ gęma ‖ giama ‖ gẽmamẽ, -gime*	*-gimti, gema ‖ giema ‖ gimu, gime*

[65] Daukšos ir Volfiunbiutelio postilėse paliudyti šio veiksmažodžio būtojo laiko dalyviai *ſutrímes*’ DP 194,12, *pêrtrimes* DP 400,25, *ſutrimis* WP 231v,26.

CiR

Esamasis laikas

Šiam tipui priklauso senuosiuose raštuose užfiksuotas 51 veiksmažodis: *bilti* „kalbėti, byloti“, *birti* „byrėti, bertis, kristi, kraičioti (apie smulkius daiktus)“, *dilti* „nykti, dingti, mažėti“, *gyti* „sveikti, taisytis; įgauti, įgyti“, *irti* „griūti, byrėti į dalis“, *kimti* „darytis dusliam, netekti balso“, *kilti* „keltis aukštun“, *lyti* „kristi lietui, būti lietui“, *milti* „imti mylėti“, *mirti* „netekti gyvybės, nustoti gyventi“, *rimti* „būti, darytis ramiam, liautis jaudintis, rūpintis, baimintis“, *ryti* „sukramtytą maistą ar ką kita pro ryklę stumti į skrandį“, *sirti* „supti, siausti“, 1 *skilti* „plyšti, trūkti į dalis, darytis plyšiams“, 3 *skilti* „patekti į skolą, įsiskolinti“, *svilti* „degti be liepsnos, skrusti“, *svirti* „žemyn linkti, svertis“, *šilti* „eiti šiltyn, darytis šiltesniam, įgauti aukštesnę temperatūrą“, *tilti* „nustoti kalbėti, rėkti, verkti, triukšmauti“, *tinti* „nenormaliai plėstis, brinkti, plisti (apie audinius)“, *trimti* „bijoti, išsigąsti“, *tvinti* „kilti, daugėti vandeniui“, *žilti* „darytis žilam, netekti tam tikrų pigmentų“, *žinti* „pažinti“, *žvilti* „linkti, krypti“.

Ne visi paliudyti veiksmažodžiai aktyviai vartojami dabartinėje lietuvių kalboje: DLKT nesama veiksmažodžio *žvilti* „linkti, krypti“ pavartojimo atvejų, nors DLKŽ šis veiksmažodis vis dar pateikiamas. Tarmėse šis veiksmažodis taip pat retai besutinkamas (LKŽ pateikia šio veiksmažodžio pavyzdžių iš pietryčių aukštaičių ploto, tarminiuose žodynuose jis nefiksuojamas)[66]. Galima manyti, jog šis veiksmažodis traukiasi iš lietuvių tarmių aktyviosios leksikos, jei apskritai tai nebuvo siaura tarmybė. Veiksmažodžiai *trimti* „bijoti, išsigąsti“ bei *-skilti* reikšme „patekti į skolą“ nei DLKŽ, nei DLKT nebefiksuojami.

Senuosiuose raštuose užfiksuotos veiksmažodžių, kurių šaknis baigiasi sonantu, esamojo laiko formos daugeliu atvejų reguliarios, turinčios vienodą esamojo laiko struktūrą, nors esama ir keleto esamojo laiko struktūros netolygumų.

Veiksmažodžiai, šaknies finalėje turintys sonantus *l*, *r*, tiriamuose raštuose vieno konstrukcinio modelio nesudaro – jie turi intarpines (tiesa, dėl nenuoseklios rašybos negalima atmesti galimybės, jog tai ne *a* kamienas) arba *sta* kamieno esamojo laiko formas, plg.:

intarpas?

bîra DP 113,33, *pabira* DP 582,21, PS I 95;

swirunćios PS II 50.

sta

bilstanzciu BB1Moz31,1;

---

[66] A. Balčiūnienė pastebėjo, kad jos apklausti Kupiškio patarmės atstovai veiksmažodžio *žvilti* nepažįsta, nežino jo reikšmės, todėl autorė daro išvadą, kad šis veiksmažodis gali būti „okazionalus darinys, vartojamas ypač siaurame KpT ruože, gal net būdingas tik atskiriems tarmės atstovams“ (2007, 61).

ſuſimilſt Mž 62_{13}, Mž 354_{6}, *ſuſſimilſt* Mž 460_{7}; Mž 439_{1}, *teſuſſimilſt* Mž $535_{2,4}$, *ſuſſimilſtas* Mž 241_{7}, *ſuſſimilſtaſis* Mž 145_{2}, *ſuſſimilſta* BP I 147_{6}, II $255_{9;}$ II 329_{11}; II 427_{14}; II 456_{1}; II 468_{7} *ſuſſimilſt* BP II 227_{6}, *ſuſimilſta* BP I 235_{4}, *ſuſſimilſtans* BP I 214_{14}, II 456_{1}, *ſuſimilſtanczio* BP I 302_{3}; *ſumilſtanſis* BG 137,11, *ſumilſtas* BG 87,19–20, *ſumilſtaſis* BG 44,12, BG 44,21, BG 137,11, *ſumiltaſſis* BG 45,7, *ſuſſimilſt* BG 95,19, *ſuſimílſta* DP 383,16, *ſuſimílſtanczĳu* DK 127,2, *ſuſimílſtanczĳůiu* DP 3,20, *ſuſimiłſtaſis* DP 181,21, DK 187,9, *ſuſimiłſtas* DP 298,26, *ſuſsimilſta* WP 224r,1, *ſuſſimilſta* WP 16r,31, *aſuſsimilſtus* WP 233r,4, *ſuſſimilſtanſisis* WP 295r,19, *ſumilſti* WP 226r,6, *ſuſsimilſtanczĳu* WP 189r,1, *ſuſimilſtu* SD 75r II,7;

mirſcht Mž 426_{5}, 427_{5}, *mirſchta* BP I 425_{5}, *mîrßtu* DK 143,9, *numirßta* DP 584,10, *mirſchta* WP 89v,9, *apmirßtu* SD 78v I,18, SD 113v I,20;

intarpas (*a* kamienas?) ‖ *sta*

Veiksmažodžių, šaknies finalėje turinčių sonantus *l* ir *r,* esamojo laiko formos įvairuoja, kartais net to paties autoriaus raštuose, plg.:

nudil BBKos 10, 6*, nudjl* BP II 409_{18} ‖ *iżdiłſta* SD3 494, *diłſtus* SD3 138;

suira PS I 270, *ſu ira* SD3 382 ‖ *irstus* SD3, 468;

ażutilu SD 209v I,21, *nutiłu* SD 184r II,22 ‖ *nutilſta* SD 3 452, *tilſtu* SD3 174, *ażutilſtu* SD3 265;

żiłu SD 166r I,9 ‖ *żiłſtu* SD 166r I,8.

Bretkūno užfiksuota forma *nudjl* (*kunas nudjl kaip rubas* BP II 409_{18}) veikiausiai intarpinė[67] (kita vertus, negalima atmesti galimybės, kad paliudyta forma priklauso *a* kamienui – nors LKŽ formos *dila* nepateikia, to paties struktūrinio tipo formos *šila*, *kila*, *bira* lietuvių kalbos tarmėse fiksuojamos), o Sirvydas užfiksavo tik *sta* kamieno formas *diłſtus* SD3 138, *iżdiłſta* SD3 494. Sirvydo žodyne paliudytos gretutinės veiksmažodžių *tilti* ir *žilti* esamojo laiko struktūros – šis autorius užfiksavo tiek intarpines, tiek *sta* kamieno formas (*nutiłu* SD 184r II,22 ‖ *nutiłſtu* SD3 457; *żiłſtu* SD 166r I,8 ‖ *żiłu* SD 166r I,9). Galima daryti prielaidą, kad intarpo ir *sta* kamieno konkurencija buvo prasidėjusi dar prieš XVI amžių, ir jau tada šie morfologiniai žymikliai realizavo tą pačią morfologinės ir semantinės asimetrijos kodavimo funkciją.

Veiksmažodžio *bìrti* esamojo laiko formos užfiksuotos Daukšos ir Sirvydo, abi jos, matyt, intarpinės (dėl tuometinio rašybos nenuoseklumo negalima kategoriškai tvirtinti, kad *bîra*[68] DP 113,33 ir *pabira* PS I 95 formos negali būti *a* kamienės, tačiau tai mažai tikėtina dėl šios formos labai riboto paplitimo: LKA duomenimis, forma *bìra* (pasidaryta pagal analogiją su *gìja, lìja, rìja)* vartojama tik kai kuriose pakraštinėse

[67] V. Kapsevičienė pažymi, kad formos su jotu Bretkūno raštuose paprastai žymi balsio ilgumą, plg. *ischdjga* BBHiob29, 19, *ischgj* BB3Moz13, 18, *nuljsiu* BB2Moz9, 18, *pragjda* BP I 372_{12}, *iſchwjda* BP II 191_{10} ir pan. (žr. 2002, 84).

[68] Kita vertus, stogelio formos cirkumfleksas lyg ir leistų spėti, kad autoriaus norėta pažymėti atvirą (gal net ilgąjį?) balsį, tačiau tokio spėjimo pagrįsti neįmanoma, mat, P. Skardžiaus teigimu, Daukša žymėjo tik kirčio vietą, priegaidžių sistemingai neskyrė (1935, 11).

rytų aukštaičių šnektose (1991, 92)[69], be to, kontekste iliustruojama jų savaiminio veiksmo reikšmė, būdinga intarpiniams veiksmažodžiams, plg. *Teip yra Wießpatie: bet ir ßunitêlei êſt iżġ trupucżiú / kuríé bîra nůg ſkomiú Wießpatú iu.* DP 113,33; <...> / *wiſsà anóii pompa áukſo ir ſidábro ir wârio żótaġ pabira / ir inġ dulkias apgriżus nůġ wêio iż neßióias* DP 582,21.

Užfiksuotos trijų veiksmažodžių su šaknies finalės sonantu *j* esamojo laiko formos. Dėl nenusistovėjusios rašybos spręsti apie jų struktūrą keblu, tačiau labai tikėtina, jog paliudytos veiksmažodžių formos yra intarpinės (šių veiksmažodžių *a* kamieno formos fiksuojamos tik pietinių aukštaičių plote, tad sunku būtų paaiškinti, kaip jos galėjo išplisti į analizuojamų autorių tarmes), plg.:

ischgj BB3Moz13, 18, *ischgija* BB3Moz14, 3, *iġîia* DP 197,5, *atgîia* DP 585,14, *ne gîie* DP 155,34, *iġîieme* DP 288,43, *iġîiemę* DP 325,15 *iſchgijanczių* WP 88r,5, *igiia* PS I 49, 153, 207, 261, 369, II 6, 12, 83, *igiiu* SD 24r II,22, *igiju* SD3 50(2), 173, 538, *igiieme* PS II 130;

nulija BP I 248_{10}, *liia* PS II 63;

riju BBHiob7, 19; *prarij* BBKos 10, 8; *prariia* DP 478,42; *apſirîiancżem* DP 103(89),50, *prarija* WP 217v,11, ne *apsiriia* PS I 370, *nuriju* SD3 322, *prariiu* SD 105r II,1.

Veiksmažodžiai, šaknies finalėje turintys sonantus *m, n*, senuosiuose raštuose turi vienodą esamojo laiko struktūrą – visi jie *sta* kamieniai, plg.:

ażukimſtu SD 104r II,18, SD 113v I,27, SD3 30, *apkimſtu* SD3 240;

rîmſtancziû DP 100,11, *rimsta* BBSal4, 16, *neparimſt* BG 31,6, *nerimſta* BP II 27_{24}, II 440_{8}, *nurimſtancżem'* DP 629,85, *nurimſtancżim* DP 629,85, *nurimſtancżini* DP 38,19, *nurímſtancziu* DP 275,17, *nenurimſtus* SD 96(2), I, SD3 220, *nerimſtu* SD 180v II,2, SD3 63, 443, *nerimſtus* SD 180, I, SD3 217, 443, *nurimsta* PS I 125, II 116, *nurimſta* SD3 452, *nenurimsta* I 269, *nurimstinćios* (=nurimstunćios)[70] PS I 308;

patinſta BP I 188_{26}, *aptiſtu* SD 115r II,4, *tiſtu* SD 152, I, SD3 370;

nenoſitrimſtat Mž 35_{7}, *ſuſitrimſt* BG 31,7;

ne patwista PS I 270;

paßiſtu Mž 538_{6}, *paßinſt* Mž 84_{6}, 547_{1}, *paßiſt* BKo 12,15–16, *paßinſt* BG 48,3, BG 60,8; BG 88,1, BG 95,21–22, *pażiſta* DP 426,5, *paźiſta* DP 586,34, *paźiſtame* DP 426,20, *iżpażiſta* DP 426,11, *ißpażiſta* DP 467,15, *ißpażiſtamę* DP 355,13, *iźpażiſtamę* DP 442,39, *iżpażîſtame* DP 89,9, *iżpażiſtame* DP 265,6, *iżpażiſtamę* DP 252,43, *iżpażiſta* DP 114,27, *iźpażiſta* DP 586,1, *iżpażiſta* DP 205,5, *iżpażîſtatę* DP 119,44, *páſsiżiſta* DP 162,43, *pażîſtu* DK 142,11, *iżpażiſtu* DK 119,5, *nepaßinſta* WP 142v,15,

---

[69] A. Balčiūnienė pastebi, kad kupiškėnų tarmėje veiksmažodis *byra* yra defektyviosios paradigmos, mat bendratis ir būtasis laikas yra perimti iš mišriojo tipo veiksmažodžio *birėti, bira, birėjo* (2007, 62).

[70] Taip interpretuoti šią formą siūlo K. Morkūnas, sudaręs „Punktų Sakymų" veiksmažodžių indeksą (LKK, 1980, 20, p. 109-222).

iſchpaſchinſta WP 20r,7, *iſchpaßinſta* WP 2r,7, *iżpażiſtu* SD 172v I,3, SD 189r I,11, SD 204v II,6, *paſiżiſtu* SD 189r I,16, *apiźiſtu* SD 113r I,14, *paźistu* PS II 109.

Veiksmažodis *sirti* „apsupti, apsiausti“ paliudytas Daukšos postilėje, kur paliudytos tik bendraties ir būtojo laiko formos, iš kurių sunku nuspėti esamojo laiko formas – sprendžiant iš paliudytų būtojo laiko lyčių, tik hipotetiškai galima spręsti, jog pats Daukša galėjo vartoti gretutines intarpines ir *ia* kamieno formas, plg. *nopſiro*[71] DP 349,50ſ (*Dabôkis iei wiſsu ſiłú tawú nopſiro prabíngeiie rupeſcéi / ir nerakaligi negandái ape tůs paſáulo dáiktus*) vs. *apſire* Iėzu DP 157,40. Intarpinė šio veiksmažodžio forma LKŽ nurodoma kaip pagrindinė, o *ia* kamieno forma užrašyta antraštėje kaip gretutinė[72]. Semantiniu požiūriu šio veiksmažodžio *ia* kamieno forma atrodo morfologiškai motyvuota, mat žymi aktyvų veiksmą, juolab, kad jam būdinga ir tranzityvi vartosena ((jie) *apsyrė Jėzų*).

Senuosiuose raštuose veiksmažodis *gìmti* turi paliudytas tik senesniąsias *a* kamieno formas[73] su balsių kaita, o Volfenbiutelio postilėje užfiksuota ir *ia* kamieno forma *gimia* WP 49r,14 (žr. 4 lentelę). V. Svensonas linkęs manyti, jog *ia* kamieno forma ilgainiui buvo pakeista diateziškai neutralia *a* kamieno forma, mat *ia* kamienas imtas laikyti tipiška tranzityvumo raiškos priemone (plačiau žr. Svensson, 2005, 251), todėl nebetiko savaiminio veiksmo raiškai. Galiausiai apofoninė andainykščio veiksmažodžio *gimti* paradigma buvo išlyginta, apibendrinus šaknies vokalizmą, o savaiminio veiksmo reikšmė įforminta *sta* kamienu (*gimti, gema, gimė* → *gimti, gimsta, gimė*).

Tarmėse *CiR* tipo veiksmažodžių esamojo laiko struktūra labai įvairi: skiriasi ne tik morfologinė struktūra, bet ir šaknies vokalizmas. Kai kuriose tarmėse pasitaiko balsių kaitos atvejų tarp esamojo ir būtojo laiko formų, kaip antai: *rẽja – rìjo (rìjė), dẽla – dìlo (dìlė), svẽla – svìlo* (*svìlė*) (apie jų paplitimą ir formavimosi ypatumus žr. prie atitinkamų leksemų konstrukcinių variacijų). Tik keleto veiksmažodžių, šaknies finalėje turinčių sonantą, esamojo laiko struktūra stabili – *sta* kamienė: *-mìlsta, rìmsta, -žį́sta*. Tarmėse dažniausiai vartojamos intarpinės ir *sta* bei *na* kamieno formos, rečiau pasitaikančios gretiminės lytys priklauso *a* kamienui.

CiR tipo veiksmažodžių alternacijos aptariamos skyrium pagal šaknies galo sonanto tipą, mat esamojo laiko formų įvairavimas glaudžiai siejasi su šaknies finale: veiksmažodžių su sonantais *l, r* finalėje vartojamos intarpinės || *sta* || *na* kamieno formos; su *n, m* – *sta* kamienės, su *j* – intarpinės ir *na* kamienės. Kaip minėta (žr. 1.1.1.1.4), *na* kamienas yra genetiškai susijęs su intarpinėmis formomis – jis radosi

---

[71] Tokių priešdėlio kontrakcijos (priešdėlis *ne* + balsis *a* = *no*) pavyzdžių šio autoriaus raštuose esama ir daugiau, plg. *nopwirſtú* (neapvirstų) DP 312,11, *nopkénczе* (neapkenčia) DP 90,43, *nopgâiβta* (neapgaišta) DP 81,3 ir pan.

[72] LKŽ nurodoma, jog šio veiksmažodžio *ia* kamieno formą yra užfiksavęs ir J. Otrembskis.

[73] Dėl šios priežasties veiksmažodis į tiriamųjų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių sąrašą neįtrauktas, tačiau jis aptariamas dėl struktūros, kuri ilgainiui buvo nulemta analogijos su veiksmažodžiu *mirti*.

gana vėlai, dėl metatezės iš intarpinių formų[74]. *Na* kamieno formos labiau paplitusios žemaičių plote. Gretutinės *a* kamieno formos tarmėse dažniausiai esti inovacinės – tai paradigmos vokalizmo išlyginimo padarinys.

intarpas || ***sta*** || ***na*** || ***a***
bỹra || *bìrsta* || *biř̃na* || *bỹrna* || *bìra*
-býla || *-bìlsta* || *-biĺ̃na*
dỹla || *dìlsta* || *diĺ̃na* || *dỹlna* || *dẽla*
ỹra || *iñra* || *ìrsta* || *ir̃̃na*
kỹla || *kìlsta* || *kỹlna* || *kìla*
skỹla || *skìlsta* || *skỹlna* || *skiĺ̃na*
svỹla || *svìlsta* || *sviĺ̃na* || *svỹlna* || *svẽla*
svỹra || *svìrsta* || *svir̃̃na* || *svỹrna*
šỹla || *šìlsta* || *šiĺ̃na* || *šỹlna* || *šìla*
tỹla || *tìlsta* || *tiĺ̃na* || *tỹlna*
žỹla || *žìlsta* || *žiĺ̃na*
žvỹla || *žvìlsta*

Intarpinės formos *bỹra, dỹla, ỹra*, *kỹla, skỹla, svỹla, svỹra, šỹla, tỹla, žỹla* vartojamos visame Lietuvos plote, daugelyje tarmių greta jų vartojamos *sta* arba *na* kamieno formos.

Gretutinės *sta* kamieno formos su trumpuoju balsiu šaknyje *bìrsta*, *ìrsta, kìlsta, svìlsta, svìrsta, skìlsta, šìlsta, tìlsta* labiau paplitusios Mažosios Lietuvos bei šiaurės (neretai ir pietų) žemaičių bei jiems gretimuose plotuose, plg. *Tas maišas buvęs kiauras, grūdai bìrsta* Grg. *Grucei kad mala, kriuša grūdus, kol nuìrsta (nusitrina, nubirsta) kailis, kiautas* Trk. *Žuvis yra kilusi, kad kuisių sankulas pakilsta vakarais* Ggr. *Ant šviežio sniego šeškai kilsta, reik eiti šeškinėti* Šts. *Kartais ir gudrioji višta subinę nusvilsta* LTR(Klp). *Išsibaro i svìrsta numie kaip ožka bliaudama* Šv. *Pavasarį, žąsyčiams skìlstant, kartais yr patys patvinimai* Plt. *Ar kalakutinėliai jau skìlsta?* Vkš. *Minkštu vėju dėtì perėti gerai skìlsta vištyčiai* Nt. *Ar jau beskìlstąs?* Šts. *Indedi pečiun, rugiai suskìlsta* Upn. *Ąžuolas skìlsta kaip stiklas (trupa)* Sg, *Kurs nešìlsta, juo ilgiau laiko tie marškiniai* Ms. *Kailiniais nesivilksu – greit šìlstu* Vkš. *Ačiuo Dievuo, sulaukėm atšìlstant!* Šv. *Paeinu, nušìlstu, nuprakaituoju i vėl einu* Trk. *Kas greičiau apšìlsta, juodas ar baltas? (juodas)* Sim. *Vokytis tilsta, nieko nesako* Št.

Remiantis tarminių žodynų ir LKŽ medžiaga, aukštaičiuose šios formos nedažnos, fiksuojamos pavienėse tarmėse, plg. *Aluminy [puode] neprisvìlsta* Plv, VidŽ. *Apšìlsta – jau ir basūs [eina]* Msn. *Gyvenimas greit suirsta* Pc (kaip gretutinė forma ji taip pat fiksuojama Kaltanėnų šnektos ir kupiškėnų tarmės žodynuose), *Suskìlsta rankos nuo žemių* Ob. *Beržo kamlys ne tep skìlsta kap viršūnė* Dv. *Jau tilsta vagystės* Vb

[74] Apie formanto *-na* raidą plačiau žr. Kazlauskas, 2000, 335–336.

(pastaroji forma užfiksuota ir pietrytinėse tarmėse už Lietuvos ribų – Lazūnuose, Azierkuose, Rodūnioje, plg: *Gegužė nutìlsta [kukuoti], kap miežiai išplaukia* LzŽ. *Regi, ką kalti, tai kap pasakai, ir aptìlsta aptìlsta* Azr, Rodūnioje (Gardino sritis), *Kap ukteriu giesmę, visi nutĩlsta* Rod, ir net šiaurės rytų tarmėse Daugpilyje (Latvija), plg. *Varlės nenutĩlsta lig pačios nakties* Dgp. *Sta* kamieno forma *žĩlsta* plačiai paplitusi tarmėse: ji fiksuojama vakarų ir šiaurės žemaičių plote bei visose aukštaičių tarmėse, plg. *Juo plikas, juo trakas, juo žilsta, juo kilsta* Kin. *Dygstant i žĩlstant vyrams kaži kas trenka į galvą, supasiutė[ja]* Jdr. *Galva žĩlsta, nosis kumpsta, dantys birsta – senatvė y[ra] liga nebipagydoma* End. *Toks pasiutimas dygstant i žĩlstant* Trk. *Vaikų darbais tėvo galva žilsta* LTR(Vl). *Būdo, seniai nei jiej sensta, nei jiej žĩlsta, o miršta, tai dantes kap liepas cieli* Vlk. *Žĩlsta vyrai ir širsta, nesuskalbėsi* DrŽ[75].

Aptariamųjų veiksmažodžių *na* kamieno formos *biř̃na, biĩlna, diĩlna, iř̃na, kiĩlna, skiĩlna, sviĩlna, sviř̃na, šiĩlna, tiĩlna, žiĩlna* itin gausiai vartojamos pietų žemaičių ir jiems gretimuose plotuose (žr. Konstantinova, 1986, 101–103), plg. *Su valgyklos ėdimu nepasisotinsi, piĩlvas pri nùgaros sviĩlna* Krš. *Velnio plepėjimas: atsisėda ir prisviĩlna* Krš. *Su dviračiu važiuoti negerai – tujau šiĩlnas* Užv. *Kartums (eilėmis) sudeda meisą – pjauni, i skiĩlna* Užv. *Pasiunta [vyrai] dygstant ir žiĩlnant* Krš. *Supykusi užtilnù, žodžio nebiždaužu, i tiek* Rdn. Šios formos, kaip minėta, veikiausiai radosi dėl metatezės (*birna* < **binra*?), mat „žemaičiams numetus 3 a. galūnę, nepatogūs tarti junginiai *nl, nr* buvo pakeisti *ln, rn*“ (Kazlauskas, 2000, 328).

Na kamieno formos *kỹ̃lna*, *svỹ̃lna, dỹ̃lna, šỹ̃lna*, *svỹ̃rna, tỹ̃lna, skỹ̃lna* su ilguoju *y* šaknyje (fonetinė pietų žemaičių varniškių tarmės ypatybė, žr. Pakalniškienė, 1993, 73) taip pat būdingos žemaičiams varniškiams, plg. *Nu o kur jau dabar iškylnì*? Lkv. *Miltai bỹ̃rna iš maišo* Lkv. *Tekėlas dỹ̃lna* Lkv. *Patalai svỹ̃rna ant žemės i muno kojas spauda* Lkv. *Pryš aušrą užtỹ̃lna [ligonis]* Grd.

Aptariamų veiksmažodžių gretutinės *a* kamieno formos, fiksuojamos lietuvių tarmėse, priklauso dviem skirtingiems sluoksniams: vienos jų – senos, kaip antai *a* kamieno formos *dẽla* (KretŽ, ŠVŽŽ), *svẽla* (KretŽ, DvŽ, DrŽ), kurios „yra senųjų veiksmažodžių paradigmų su kokybine balsių kaita tarp pagrindinių formų reliktas“ (Pakalniškienė, 1993, 75, dar žr. Konstantinova, 1986, 103), jų senumą paremia ir tai, kad jos vartojamos atokiuose, vienas su kitu nesusisiekiančiuose plotuose, plg. *Nauji ratai sunkiai eit, kol ašys àpdela* Vvr. *Sykiais dura dygulys, sykiais ìšdela* Grg. *Mama, bulbės svẽla* Grnk. *Maišyk košę – košė svẽla* Mžk. *Skanus kisielius, ale verdant reik maišyti i maišyti, svẽla kaip pasiutęs* Lpl. *Veizėk, bene pienas svẽla* Slnt. *Kap žudaro pirtį, tai baisiai šilta, net galva svẽla* Žrml. *Prasta gulėt ant pečiaus – vienas šonas šąla, kitas svẽla* Pc. *Toki šiuosmet šalčiai, kad net žandai svẽla* Nč. *Anas, išvydęs gražią mergą, net svẽla* Prng.

[75] A. Balčiūnienė (2007, 64) pažymi, jog nors LKŽ ir fiksuoja šio veiksmažodžio *sta* kamieno formą Kupiškyje, bendraujant su kupiškėnų patarmės informantais autorei pavyko užfiksuoti tik intarpines jo formas.

Kitos *a* kamieno formos be balsių kaitos tarp pagrindinių formų veikiausiai yra naujai atsiradusios, pasidarytos siekiant išlyginti paradigmos vokalizmą, kitu atveju sunku paaiškinti *a* kamieno formos savaiminio veiksmo reikšme radimąsi. Neretai toje pačioje tarmėje vartojamas ir intarpinis atitikmuo. LKA duomenimis, kai kuriose pakraštinėse rytų aukštaičių šnektose vartojamas naujas veiksmažodžio *bìrti* esamojo laiko formos variantas *bìra*, atsiradęs derinant visų pagrindinių formų šaknies vokalizmą (LKA, 1991, 92). Forma *šìla* užfiksuota Pivašiūnuose (Alytaus rajonas) ir Rodūnioje (dabartinė Baltarusija), taip pat Zieteloje, plg. *Ubagynas – ir kójų namie nesùšila, tik eina ir eina per žmonis, terbelę per pečius persileidęs* Rod. *Mažai šìla* ZtŽ. A. Kaukienė, remdamasi D. Kiseliūnaitės surinktais duomenimis, yra pažymėjusi, kad *a* kamieno forma *kìla* fiksuojama pietrytinėse aukštaičių tarmėse. Be to, kai kuriose pietų ir pietryčių tarmėse (apie Liškiavą, Druskininkus ir Baltarusijos lietuvių salelėse – Pelesoje, Zieteloje) užfiksuota *a* kamieno forma *svìla*, nors greta neretai vartojamas ir intarpinis jos atitikmuo (Kaukienė, 2002, 24).

A. Juška užrašė veiksmažodį *žvìlti* su išlikusiu intarpu *žviñla: Varpos miežių prinokusių žviñla pri žemės, t. y. atsigula* J. Pastaroji forma gali būti labai sena, mat veiksmažodžiai, besibaigiantys sonantu, paprastai neišlaiko intarpo šaknyje. Apie Lyduvėnus (Kelmės r.) užrašyta ir *sta* kamieno forma *-žvìlsta: Nẽvalums viskas prižvìlsta – iš tingėjimo* Ldv.

Tarmėse veiksmažodžių, šaknies finalėje turinčių sonantą *j*, įvairuoja intarpinės, *na* kamieno ir *a* kamieno esamojo laiko formos, gretutinės *sta* kamieno formos nėra būdingos (išskyrus veiksmažodžio *gyti* esamojo laiko formą *gýsta*), plg.:

intarpas ‖ *na* ‖ *a*

gỹja || *gỹna* || *gìja*

lỹja || *lỹna* || *lìja*

rỹja || *rỹna* || *rìja* || *rẽja*

Daugelyje lietuvių tarmių dominuoja intarpinės šių veiksmažodžių formos *gỹja* (LzŽ, PPAŽ, ZanŽ, VidŽ, KaltŽ, DvŽ, KzRŽ, KpŽ), *lỹja* (ZanŽ, VidŽ, KaltŽ, KzRŽ, KpŽ, DrŽ, DvŽ, ZtŽ), *rỹja* (ZanŽ, KaltŽ, KzRŽ, KpŽ, ZtŽ, DrŽ).

Na kamieno formos dėsningai vartojamos Žemaitijoje, plg. *A ka rynì, neskauda?* Ms. *Tokiais kàsniais rỹnat, ui ui, gerkles suplėšysiat* Vkš. *Jau kelinta diena kaip lỹna, ir galo nematyti* Slnt. *Lyna kaip ant šunies* Kin. *Medžiai lỹna, toros griûna, kas čia bus*! Šts, pastaroji forma užfiksuota ir Šakiuose. Visame žemaičių tarmės ir gretimų vakarų aukštaičių plote paplitusi *na* kamieno forma *gỹna* (LKA, 1991, 91; ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ): *Musis pavasarį gyte atgỹna* J, *Lynančiõ[je] batviniai greit gỹna* Užv.

Veiksmažodžio *gýti* dvigubos morfologinės struktūros forma paliudyta D. Sutkevičiaus darbuose (1848), ji užfiksuota ir Zietelos šnektos žodyne: *Kap pritrini, tai jau gysta* (1998, 209).

Šių veiksmažodžių *a* kamieno formos *gìja, rìja, lìja*[76] naujai pasidarytos pagal būtojo laiko formas, užfiksuotos pietų aukštaičiuose (apie Druskininkus, Trakus, Alytų, Varėną, Rodūnią, Armoniškes, Lazūnų bei Zietelos tarmėse, plg. *Pavasarį viskas àtgija* Lš. *Tava runka jau gìja* Dnr (LzŽ), *Lauke lìja ma[no] žolę* Trak, *Jau lìja* Vlk. *Tai, sako, gẽra, kad lìja šiltas lietus* Nč. *Lìja kap iš maišo* Lp, *Kap sugriuvo pirkion, tai blynus gyvai rìja* Arm. *Nepràriju šitos duonos* Rud. *Rìja visi kap ne žmuones* Drusk. *Šuva nèrija bul'bų* Vlk. *Vaikai lašinius rìja* Rdš. Formos *rìja, lìja* taip pat fiksuojamos ir DvŽ. Apie Nedingę (Varėnos r.) užrašyta *a* kamieno forma su *e* eilės vokalizmu *rẽja: Dykiai rẽja žuvį* Ndz. Istoriškai ši forma, matyt, yra seniausia – D. Pakalniškienė kelia mintį, jog tokį formų įvairavimą galėjo inspiruoti senosios veiksmažodžių paradigmos su kokybine balsių kaita tarp pagrindinių formų (dažnai ir su nediferencijuota diatezės atžvilgiu semantika kaip antai veiksmažodžiuose *svìlti, svẽla, svìlo; dìlti, dẽla, dìlo* ir pan., Pakalniškienė, 1997, 108). A. Kaukienės teigimu, kai kurie veiksmažodžiai dėl mutatyvinės reikšmės pirmiausia buvo performuoti į intarpines ar *sta* kamieno formas (Kaukienė, 2006b, 388), tačiau šio veiksmažodžio intarpinės formos susiformavimas nebuvo semantiškai motyvuotas, todėl tokios formos atsiradimą su aktyvaus veiksmo reikšme sunku paaiškinti, ją reikėtų laikyti archajiška.

Veiksmažodžiams, šaknies finalėje turintiems sonantus *m, n,* nebūdingos intarpinės formos – tarmėse alternuoja *sta* kamieno ir *a* kamieno struktūros.

sta || ***a***
kìmsta || *kỹma* || *kìma*
tìnsta || *tìna*
trìmsta || *trìma*
tvìnsta || *tvỹna*

Reguliarios *sta* kamieno formos *kìmsta, tìnsta, tvìnsta* vartojamos daugelyje lietuvių tarmių.

Gretutinė *a* kamieno forma *tìna*, pateikiama Dieveniškių ir Zietelos žodynuose, kaip ir gretiminės lytys *gìma* (|| *gimsta*), *gìja* (|| *gyja*), *lìpa* (|| *lipsta*), yra naujos formos. *A* kamieno forma *tìna* (greta *sta* kamienės) užfiksuota ir G. Neselmano žodyne (*tistu / tinnu* N 89 apud Kaukienė, 2002, 25). Minėtas autorius yra užrašęs *a* kamieno formą *trima*, kuri minima ir kitų lingvistų darbuose (K. Brugmano, J. B. Hofmano, Chr. Stango), tačiau, A. Kaukienės manymu, į minėtų autorių darbus ši forma pateko iš G. Neselmano, todėl galima būtų palaikyti E. Frenkelio nuomonę, kad reali yra tik *sta* kamieno forma (žr. Kaukienė, 2002, 26), tačiau ir ji lietuvių tarmėse nepaplito – tarminiuose žodynuose ji nefiksuojama, o LKŽ pateikia pavyzdžius tik iš senųjų raštų (MP, SE, MT, DP, BB). A. Juška ir G. Neselmanas greta *sta* kamieno formos *kìmsta*

[76] Tuo, kad ši forma – naujadaras (kaip teigia, pavyzdžiui, Zinkevičius 1966, 340), yra suabejojusi A. Kaukienė: pasak mokslininkės, kitose kalbose taip pat esama šio veiksmažodžio formų su trumpuoju šaknies balsiu, kaip antai sl. **lьjǫ (Kaukienė, 2002, 25), todėl trumpasis šaknies balsis nebūtinai reiškia šios formos naujumą.*

pateikė *a* kamienę *kìma,* plg. *Kad gerklė kima, tai balsas švarkšta* J. Forma *kỹma* su intarpiniams veiksmažodžiams šiaip jau nebūdinga finale *m,* fiksuojama Zanavykų žodyne greta *sta* kamieno formos, veikiausiai laikytina *a* kamiene su šaknies balsio pailgėjimu po kirčiu, plg. *Vakar pradėjo tai tik kỹma kỹma* gerklė Nm. Matyt, *a* kamienui priskirtina ir forma *tvỹna,* užfiksuota Šilutės apylinkėse (Vainutas, Ramučiai), plg. *Aukštesniai kalnukai nepatvỹna* Rmč.

Veiksmažodžiai *gimti* ir *mirti* lietuvių tarmėse turi gretutinių *sta* ir *a* kamieno formų:

sta || ***a*** || ***ia***

gìmsta || *gemñsta* || *gẽma* || *gìma*

mìršta || *mìra* || *mìria*

Didžiojoje Lietuvos dalyje vartojamos *sta* kamieno formos *gìmsta* ir *mìršta.*

A kamieno forma *gẽma,* gausiai paliudyta senuosiuose raštuose, užfiksuota K. Donelaičio, ši forma užfiksuota ne tik Aukštaitijoje (Marcinkonys, Lukšiai, Geistarai, Gelvonai, ZtŽ, KzRŽ, ZanŽ, DrŽ, PPAŽ), bet ir žemaičiuose – kaip gretutinė fiksuojama Kretingos tarmės bei šiaurės vakarų žemaičių žodyne, plg. *Keršas arklys pasigema iš keršos karvės (kumelė stovėjo su kerša karve* juok.) Šts. Dar viena *a* kamieno forma *gìma* užfiksuota LzŽ bei ZtŽ. A. Vidugirio manymu, ši forma buvo pasidaryta pagal bendraties ir būtojo laiko formų analogiją (Vidugiris, 2004, 247; 1973, 202). Armoniškėse (Varanavo sritis, Baltarusija) užfiksuota ir kontaminacinė forma *gemñsta* (*gẽma* + *gìmsta*), plg. *Dabar daugiau gemñsta, kaip miršta* Arm, šio veiksmažodžio *sta* kamieno formos taip pat fiksuojamos Lazūnų, Druskininkų tarmių, Dieveniškių bei pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynuose, plg. *Tai tadù skaudziaũ (greičiau) gémsta, razšỹla* Šd (DvŽ). *Vienas mira, o kitas gemñsta* Psl (LzŽ). A. Kaukienė pažymi, jog kokybinė kaita *CeR* : *CiR* geriausiai išliko tose šaknyse, kurios baigiasi *m, n*, pvz.: lie. *gẽma* (*gìmsta, gìma*), *gìmė* : la. *dzęmu, dzimu,* nors ir šio tipo šaknims būdingas polinkis vokalizmą apibendrinti, būtent todėl ir įsitvirtino paradigma *gìmti, gìmsta, gìmė* (2009, 75). D. Pakalniškienė teigia, jog tokiu nykstamojo laipsnio šaknies apibendrinimo pagrindu formuojasi nauji baltų veiksmažodžių struktūriniai modeliai (plačiau žr. Pakalniškienė, 1997, 108).

Veiksmažodžio *mìrti a* kamieno forma *mìra* užfiksuota Zieteloje ir Lazūnų tarmėje, ji pateikiama ir ŠRDŽ: *Dabar nemira bobos, dabar vyrai mira daugiausia* Zt. *Vieni mìra, kiti gima* Bbr (LzŽ). Tokia forma veikiausiai yra inovacija, mat minėtose tarmėse greta šios formos fiksuojamos *sta* kamienės, o kitose lietuvių tarmėse ši forma nepaplito. Ji galėjo atsirasti dėl būtojo laiko analogijos (plg. *lìja*, *svìla, snìga, šùta*, žr. Vidugiris, 1973, 202; 2004, 245). Dieveniškių šnektos žodyne greta reguliarios *sta* kamieno formos užrašyta *ia* kamieno forma *mìria,* kuri taip pat galėjo rastis derinant ją prie būtojo laiko formos, mat prezento *ia* kamieno formos dėsningai koreliuoja su būtojo laiko *ė* kamienėmis. J. Kazlauskas (2000, 330) yra atkreipęs dėmesį, jog veiksmažodis *miřti* anksčiau galėjo priklausyti atematinių veiksmažodžių klasei, tuo

galėtų būti paaiškintas šio veiksmažodžio fonemos *-šta* atsiradimas (formanto *-sta* pradinis *s* po priebalsių *k* ir *r* niekada nevirsta į š), be to, veiksmažodžio priklausymas atematiniam asmenavimui galėtų paaiškinti ir šio veiksmažodžio *ė* kamieno būtojo laiko formą, kuri *sta* kamieno veiksmažodžiams nebūdinga.

Dabartinėje kalboje dominuoja aptariamų veiksmažodžių *sta* kamieno formos, tačiau keletas jų dabartinėje kalboje turi preferentiškas intarpines formas: antai forma *prabyla* DLKT pavartota 396 kartus, *prabilsta* – 2 kartus; *nutyla* – 448 pavartojimo atvejai, *nutilsta* – 12; *pražyla* – 22, *pražilsta* – 2; *suyra* – 139, o forma *irsta* pavartota 79 kartus. *Na* kamieno formos nebūdingos – dabartinės lietuvių kalbos tekstyne pateikiamas tik vienas formos *ryna* pavartojimo atvejis, o intarpinė *ryja* pavartota 238 kartus.

Būtasis laikas

Analizuojamuose **senuosiuose raštuose** dominuoja reguliarios *o* kamieno būtojo laiko formos, išskyrus veiksmažodį *mirti,* plg.:

***o* kamienas**

prabíło DP 119,16;

ischgija BB3Moz13,37, *igiio* DP 234,35, *igio* DP 602,6, *igío* DP 439,25, *igiio* DP 108,32, DP 187,22, DP 197,5, DP 236,22, DP 479,30, DP 491,20, DP 506,3, DP 512,35, DP 513,48, DP 625,1, *igiiomę* DP 453,3, *ingío* DP 77,43, DP 236,22, DP 594,42, *atgío* DP 369,37; *atgiio* PS I 178, *igiio* PS I 226, PS II 30, 64, 155, 229;

fuſſimilla Mž 379_{8}, ne *fuſſimilla* BP II 344_{26}, *fuſimiło* DP 48,28;

praria Mž $256_{17, 19}$, *prarija* BG 12,11, BG 12,13, BP II 427_{8}, *prarío* DP 580,38, *prariia* PS I 307, *prariio* PS I 382, II 88;

rimma BBSal 7, 11, *nurimo* PS I 268;

nopfiro DP 349,50ſ, *apfire* Iézu DP 157,40;

vžfwiro DP 582,23, DP 342,14, DP 398,11, DP 81,28, DP 344,12;

atśiło SD3 387;

nutíło DP 147,5, DP 350,43, *aźutiło* PS II 217, *nutiło* PS I 268_{2x}, PS II 233, PS I 267-268;

kunas *patinna* BP I 112_{16};

paßina Mž 280_{9}, *paßina* BG 84,13, *paßinna* BG 100,5, *pažíno* DK 125,5, *ißpažino* DP 276,15, DP 474,27, *ißpažíno* DP 171,1, DP 404,31, *ižpažinó* DP 401,28, *iźpažino* DP 443,28, *Ißpažíno* DP 469,35, *iżpažinos* DP 491,45, *iżpažino* DP 21,21, *iżpažíno* DP 29,20, *iżpažîno* DP 89,4, *iſchpaßinna* WP 53r,29, *paßinna* WP 14v,30;

pažwiło DP 22,23.

***ė* kamienas**

numire Mž 255_{2}, *pamire* Mž 427_{10}, *numirre* BP I 347_{9}, 423_{25}, II 199_{25}, II 415_{11}, *numirei* DK 140,8, *numirre* WP 33v,19, WP 64r,14, WP 132v,25, WP 272v,19, *pamire* PS II 88, 109;

***o* kamienas || *ė* kamienas**

nopſiro DP 349,50ſ, *apſire* DP 157,40;

Veiksmažodis *sirti* Daukšos raštuose turi dvejopą būtojo laiko struktūrą, plg. *Dabôkis iei wiſsu ſiłú tawú nopſiro prabíngeiie rupeſcéi / ir nerakaligi negandái ape tůs paſáulo dáiktus* DP 349,50ſ vs. *ir tarnai Ʒidu apſire Iéʒu / ír furiββo ii* DP 157,40. *O* kamieno forma veikiausiai koreliuoja su savaiminį veiksmą implikuojančia intarpine veiksmažodžio *sirti* esamojo laiko forma *syra*, o *ė* kamienė – su *ia* kamieno forma *syria*, įforminančia aktyvų veiksmą.

Veiksmažodžio *miřti* (kaip ir *gìmti*) senuosiuose raštuose paliudytos tik *ė* kamieno būtojo laiko formos. D. Kiseliūnaitė atkreipia dėmesį, jog tokia struktūra *sta* kamieno veiksmažodžiams nebūdinga – autorė remiasi latvių kalbos duomenimis, kur vartojama tik šio veiksmažodžio būtojo laiko *ā* (= lie. *o*) kamieno forma (3 a. *mira*), kuri daugelio tyrėjų laikoma senesne, nors raštuose užfiksuota ir *ē* (= lie. *ė*) kamieno forma *nomirre* (iš Elgerio) (Kiseliūnaitė, 1991, 66). Turint omenyje, jog latviai visais atvejais apibendrino *o* kamieno formas, tarminė *ė* kamieno forma galėtų liudyti šios formos senumą, kitu atveju sunku paaiškinti, kokiu pagrindu ji susiformavo. J. Kazlauskas mano, jog veiksmažodis *miřti* anksčiau priklausė atematinių veiksmažodžių klasei, todėl „latvių kalbos *ā*-kamienis būtasis laikas galėjo atsirasti jau po to, kai esamojo laiko forma *mirst* perėjo į *sta*-kamienių veiksmažodžių klasę ir dėl to, kad visi *sta*-kamieniai turėjo *ā*-kamienį būtąjį laiką“ (2000, 330). V. Svensono nuomone, nors veiksmažodžių *miřti* ir *gìmti* būtojo laiko *ė* kamieno formos nėra reguliarios, jos niekaip negali būti inovacija, kitu atveju neįmanoma paaiškinti, kodėl reguliariomis laikytinos **gimā, *mirā* ilgainiui buvo pakeistos izoliuotomis, sistemos neatliepiančiomis formomis *gimė, mirė* (Svensson, 2005, 247).

Tarmėse pasitaiko alternuojančių būtojo laiko formų.

***o* kamienas || *ė* kamienas**

dìlo || dìlė
rìjo || rìjė
skìlo || skìlė
svìlo || svìlė
tìno || tìnė

Lietuvių tarmėse fiksuojama ir daugiau intarpiniams veiksmažodžiams nebūdingų *ė* kamieno būtojo laiko formų: forma *dìlė* fiksuojama šiaurės rytų dūnininkų šnektų žodyne greta reguliarios *o* kamienės, plg. *Pernai žiemą buvo atsiradusi krūtinė skaudi, potam ìšdilė* Lkv, gretutinė forma *svìlė* užrašyta šiaurės žemaičių ir pietryčių aukštaičių tarmėse – Zietelos, Dieveniškių šnektų bei Druskininkų tarmės žodynuose, plg. *Kūtė sūdegė, trobos sienos àpsvilė* Rdn. *Prìsvilė košė – ko nemaišei*! Mžk; *Ìšsvilė puodas (puodo glazūra)* Lp, *àpsvilė malka ir gęst* ZtŽ, *apsvilė moteriškė, kambarin pakūrino pečuku ir apsvilė skaros* DrŽ. Gali būti, jog šios formos koreliuoja su ankstyvosiomis esamojo laiko *a* kamieno formomis *dẽla, svẽla, rẽja*. Būtojo laiko forma *skìlė* (greta

o kamienės *skìlo*) užfiksuota Zietelos žodyne, plg. *paskilė slyvos, ale gardžios, kad ir paskilė* ZtŽ. A. Vidugiris šioje tarmėje yra pastebėjęs ir daugiau tokių gretiminių *o* ir *ė* kamieno lyčių, plg. *grúdo*, *papùvo*, rečiau vartotos *grùdė*, *pàpuvė* ir pan. (žr. Vidugiris, 1973, 205; 2004, 251). Druskininkuose užrašyta forma *tìnė,* plg. [*v*]*iena pripilė viru pipiru kap sucinė jis* DrŽ.

Dabartinėje kalboje vartojamos tik *o* kamieno būtojo laiko formos, išskyrus visoje Lietuvoje įsitvirtinusias formas *gìmė, mìrė*.

***

Apibendrinant galima pasakyti, kad **senuosiuose raštuose** veiksmažodžiai su *i* šaknyje, šaknies finalėje turintys sonantus *l*, *r*, vienodo konstrukcinio modelio nesudaro – vartojamos intarpinės arba *sta* kamieno esamojo laiko formos. Užfiksuota keletas alternuojančių to paties veiksmažodžio, šaknies finalėje turinčio sonantą *l*, *r,* esamojo laiko formų, neretai įvairuojančios formos aptinkamos to paties autoriaus darbuose, daugiausia dvejopų formų aptikta Sirvydo raštuose – konstrukciškai ikoniškos intarpinės formos konkuruoja su maksimaliai ikoniškomis *sta* kamienėmis. *I* eilės šaknies centro veiksmažodžiai, finalėje turintys sonantus *m, n,* senuosiuose raštuose konstrukciškai ikoniški – savaiminis, būsenos kitimo veiksmas morfologiškai koduojamas *sta* kamienu. Veiksmažodžių su šaknies finalės sonantu *j* esamojo laiko struktūra vientisa, visų veiksmažodžių formos, matyt, intarpinės (sunku vienareikšmiškai vertinti dėl rašybos). Būtojo laiko struktūra taip pat gana vienoda – dominuoja *o* kamieno formos; *ė* kamieno formas turi tik veiksmažodžiai *mirė* ir *gimė*, kurie dėl dažno vartojimo galėjo atsilaikyti prieš inovatyvius semantikos ir morfologijos kodavimo procesus ir išsaugoti savo archajišką struktūrą.

Didžiausias aptariamų veiksmažodžių struktūros įvairavimas pastebimas **tarmėse**: labiausiai įvairuoja veiksmažodžiai, šaknies finalėje turintys *l*, kiek mažiau – *r* ir *j*. Greta reguliarių ir dėsningų intarpinių esamojo laiko formų vartojami trumposios šaknies *sta* kamieno veiksmažodžiai (vartojami žemaičių ir aukštaičių tarmėse, plg. *bìrsta, dìlsta, ìrsta, kìlsta, skìlsta, svìrsta, svìlsta, šìlsta, tìlsta, žìlsta),* intarpinių veiksmažodžių gretutinės *a* kamieno formos priklauso skirtingiems chronologiniams sluoksniams: vienos jų – labai senos, iliustruojančios kokybinę balsių kaitą tarp pagrindinių formų, plg. *dẽla, svẽla*, kitos *a* kamieno formos be balsių kaitos tarp pagrindinių formų veikiausiai yra naujos, pasidarytos siekiant išlyginti paradigmos vokalizmą, labiau būdingos aukštaičiams (*gìja, rìja, bìra, lìja)*. Šis modelis tapo toks produktyvus, kad kai kuriose tarmėse buvo pritaikytas ir *sta* kamieno veiksmažodžiui *mìra*. Gretutinės *na* kamieno formos (tiek su trumpuoju, tiek su ilguoju šaknies vokalizmu) ypač būdingos pietų žemaičiams. Mažiausiai alternuoja veiksmažodžiai, besibaigiantys sonantais *m* ir *n*. Vertinant tarmėse vartojamas gretutines formas na-

tūraliosios morfologijos požiūriu, konstrukciškai ikoniškos yra intarpinės, *sta* ir *na* kamieno formos, nes jos optimaliai įformina savaiminio proceso reikšmę. Aukštaičiuose fiksuojamos *a* kamieno formos *gìja, rìja, bìra, lìja* yra minimaliai ikoniškos – jų morfologinė struktūra konstrukciškai neskaidri kategorinės semantikos atžvilgiu. Jų radimąsi galima paaiškinti tuo, kad jos yra konstrukciškai analogiškos būtojo laiko formoms, todėl tarmių vartotojams yra „patogios".

Dabartinėje kalboje pratęsiamos senuosiuose raštuose ir tarmėse fiksuojamos morfologinės struktūros kaitos tendencijos, susijusios su šaknies konsonantizmu: keletas veiksmažodžių turi dvejopas esamojo laiko formas – konstrukciškai ikoniški intarpiniai veiksmažodžiai konkuruoja su maksimaliai ikoniškais *sta* kamieno veiksmažodžiais. Tokia esamojo laiko formų konkurencija būdinga veiksmažodžiams, šaknyje turintiems sonantą *l*, rečiau – *r*, plg. *-býla* || *-bìlsta*, *tỹla* || *tìlsta*, *žỹla* || *žìlsta*, *ỹra* || *ìrsta*. Veiksmažodžiai, šaknies finalėje turintys *j*, dabartinėje lietuvių kalboje beveik neįvairuoja – dabartinės lietuvių kalbos tekstyne pateikiamas tik vienas formos *rỹna* pavartojimo atvejis; veiksmažodžių, šaknies finalėje turinčių *m* arba *n* esamojo laiko formos reguliarios ir konstrukciškai ikoniškos *sta* kamienės. Veiksmažodžiai *-sìrti, -rìmti ir -skìlti* traukiasi iš dabartinės lietuvių kalbos aktyviosios leksikos – DLKT pavyzdžių su šiais veiksmažodžiais nepateikia.

Vertinant diachroniškai, veiksmažodis *gimti* nuo XVI a. iki mūsų dienų perėjo visą natūralių kitimų ciklą: senuosiuose raštuose buvęs *a* kamienis (gal ir *ia* kamienis), šis veiksmažodis konstrukcinio ikoniškumo atžvilgiu buvo minimaliai ikoniškas – jo morfologinė struktūra negalėjo maksimaliai įforminti savaiminio veiksmo reikšmės, todėl dabartinėje kalboje jis perėjo į superstabiliąją *sta* kamieno klasę. Lietuvių tarmėse fiksuojami pavyzdžiai iliustruoja tarpinę šių procesų grandį – aptinkamos tiek minimaliai ikoniškos *a* kamienės, tiek maksimaliai ikoniškos *sta* kamieno formos, kurios patvirtina superstabiliosios *sta* kamieno klasės ekspansiją. Dabartinėje kalboje vartojama tik maksimaliai ikoniška forma *gimsta*.

CiT
Esamasis laikas

Šiam tipui priklauso 20 veiksmažodžių: *bristi* „eiti per vandenį, klampią ar augalų prižėlusią vietą", *drikti* „pasileisti, išdykti", *kristi* „staigiai leistis žemyn, pulti; birti", *kvipti* „kvepėti, skleisti kvapą; eiti, sklisti kvapui", *lipti* „kibti, klijuotis prie ko", *migti* „pradėti miegoti", *pigti* „eiti pigyn", *plikti* „netekti natūralios dangos (plaukų, vilnų, plunksnų, augmenijos, lapų)", 2 *rikti* „klysti; painiotis, rikti", *skristi* „judėti oru, mosuojant sparnais", *slipti* „slapta dingti, pasišalinti, pasitraukti", *snigti* „kristi sniegui", *stipti* „ nustoti gyventi (apie gyvulius, paukščius, vabzdžius), dvėsti, gaišti; stingti", 1 *stigti* „trūkti, stokoti", 2 *stigti* „rimti, liautis", *svisti* „švisti, žibėti", *šipti* „darytis neaš-

tiam, bukti“, *švisti* „aušti, brėkšti“, *tikti* „būti atitaikytam, tinkamam, geram; būti pritaikomam kokiam nors reikalui, derėti; būti pagal skonį, patikti; pasidaryti, nusiduoti, įvykti, atsitikti; pasitaikyti, būti; sutikti ką ateinantį“, *žibti* „pradėti žibėti, šviesti“.

Dabartinės lietuvių kalbos tekstyne nepateikiami veiksmažodžiai *svisti* „žibti, švisti“, *slipti* „slapta dingti, pasišalinti“ ir 2 *stigti* „rimti, liautis“, pastarieji du veiksmažodžiai nebefiksuojami ir DLKŽ – veiksmažodį 2 *stigti* dabartinėje kalboje pakeitė ilgosios šaknies veiksmažodis *stygti* „rimti, būti vietoje“.

Senuosiuose raštuose užfiksuoti veiksmažodžiai su sprogstamuoju priebalsiu šaknies finalėje turi gana stabilią esamojo laiko struktūrą – dauguma šių veiksmažodžių turi paliudytas intarpines esamojo laiko formas, gretutinės struktūros pavienės, fiksuojamos paskirų autorių darbuose.

Finalė *p*, *b*:

limpanczе BP II 387_{20}, *nelimpa* BP I 2472, *sulimpa* BBHiob38, 38, *linpanczе* ligga BP II 385_{20}, II 385_{20}, *limpa* WP 143r,20, *limpu* SD 73v I,11, *prilimpu* SD 148v I,24, *atlimpa* SD3 247, *neſulimpa* SD3 245;

paſtimpu SD 77v II,2, SD3 165, 263, *ſtimpu* SD3 53 „stingti“;

βîmpa DP 303,44, *atśimpu* SD 175r I,26, SD 180v I,22, *śimpu* SD3 443;

praʒimba DP 616,12;

finalė *t*, *d*:

krint Mž 62_{20}, Mž 354_{12}, *nukrint* BBHiob14, 2, *krint* BG 96,2, *apkrinta* DP 90,19, *krînta* DP 72,45, *apkrintu* SD 114r II,5, *atkrintu* SD 107r I,24, *krinta* SD3 378;

nemintanti BP II 32319, *primintu* SD 87r I,14, *iβmintu* SD3 190;

pérſkrinda DP 580,15, *apſkrindu* SD 101r I,28, *atſkrindu* SD3 363, *iſkrindu* SD 195r I,14, SD3 482, *iββkrindu* SD 201r I (291r I),14, *nuſkrindu* SD 185v II,17, *perſkrindu* SD 143v II,15, *praſkrindu* SD3 352, *priſkrindu* SD 148, I, *ſkrinda* SD 48r II,21, *vʒſkrindu* SD 205v I,3, SD3 512;

ſwindanczeis DP 610,46;

finalė *k*:

apipłinku SD 112r II,19;

apſirinka DP 535,13, *parikaſi* DP 462,8, *aprinku* SD 150v II,14, *apſirinku* SD 114r I,2, SD3 265;

tinka BBSal 12, 5, *intinka* BG 116,11, BP I 299_{21}, BBSal 24, 25, *įtinka* BBKos 12, 1, *nussitink* BBKos 11, 8, ne *patinka* BBKos 12, 3, *ſutink* BP I 84_{7}, *iſchtinka* BP I 233_{1}, *patink* BP I 250_{6}, *intink* II 392_{5}, *iſſitinka* II 509_{7}, *sutinka* BBHiob21, 34, *netinka* DP 362,21, *ſutinka* DP 212,20, *intika* DP 296,21, *intinka* WP 147r,10, *iſchtinka* WP 76r,22, *ſutinka* WP 145v,6, *intinku* SD 181v II,4, *iβtinku* SD 129r I,15, SD 129r I,20, SD 185r I,25, *iʒtinku* SD 11v I,26, *nutinku* SD 211v II,26, *priſitinka* SD 147v II,9, SD 151r II,22, PS II 121, ne *atatinka* PS I 192, *notatinka* PS I 191, *tinkasi* PS I 39, I 135, *tinkas* PS II 98, *ſuſitinku* SD3 188.

Keleto senųjų raštų veiksmažodžių užrašyta gretutinių formų:

intarpas ‖ *sta*

atpingu SD 136r I,17 ‖ *atpigſtu* SD3 441;

***a* kamienas ‖ intarpas**

inſibred BP II 222_{16}, *breda* BP II 54_{5}, *breda* WP 201r,20, *perbredu* SD 141r II,11, SD3 347, *perbredamas* SD3 537, *iʒbredu* SD 199, I, *bredu* SD3 22 ‖ *brindu* SD3 22;

intarpas ‖ atematinės formos

sningant BB Sal 31, 21, ‖ *ſniekt* SD3 413;

uβming BP II 59_{20} ‖ *aźumiegti* PS I 289, *aʒumiegmi* SD 117r I,16; SD3 464.

Daukšos postilėje fiksuojamos atematinės formos, sprendžiant iš jų kontekstinės reikšmės, sietinos su veiksmažodžio *miegóti* paradigma, plg. *Aβ miegmi / o βirdis mâno îaucʒia* DP 79,27; <...> *rádo iůs bemiėgancʒius nůg nuludímo / ír táre iiêmus: Ko miegſté? Ir táre Pêtrui: Símone miegſi?* DP 149,3, o Sirvydo darbuose užrašytos formos *ažumiegti / ažumiegmi*, plg. *oſypiam / ſomno indulgeo*. ⌊*aʒumiegmi*⌋ SD 117r I,16, veikiausiai sietinos su intarpinio veiksmažodžio *užminga* paradigma. Sirvydo žodyne užfiksuota dar viena atematinė forma *sniegt,* paplitusi pietvakarinėse ir rytų aukštaičių tarmėse. Bretkūno raštuose užfiksuotos tik intarpinės šių veiksmažodžių formos, plg. *užming* BP II 59_{20}, *sningant* BB Sal 31, 21.

Analizuojamuose raštuose užfiksuotos kelios šio veiksmažodžių tipo gretiminės esamojo laiko formos. Antai veiksmažodžio *bristi* esamojo laiko *a* kamienės formos su balsių kaita *breda* paliudytos Bretkūno ir Volfenbiutelio postilėse bei Sirvydo žodynuose. Sirvydo žodyne užfiksuota ir intarpinė forma *brinda*. Jos šaknies vokalizmą galima vertinti dvejopai – toks šios formos šaknies vokalizmas galėjo būti nulemtas puntininkavimo, būdingo autoriaus gimtajai tarmei (tačiau atkreiptinas dėmesys į tai, kad rytų aukštaičių tarmėje tokia forma nefiksuojama), galėjo suveikti ir analogija pagal veiksmažodį *skristi* (plg. *pérſkrinda* DP 580,15, *apſkrindu* SD 101r I,28, *ſkrinda* SD 48r II,21 ir pan.) – apie šių veiksmažodžių esamojo laiko formų supanašėjusį vokalizmą, nulemtą analogijos, žr. Kaukienė, 2002, 133; Balčiūnienė, 2014, 48. Pažymėtina, kad senuosiuose raštuose neužfiksuota tokių formų su šaknies balsiu *e* kaip *skrenda*, *krenta* – A. Balčiūnienės teigimu, šios formos gana naujos[77], ir jų radimąsi galėjo lemti analogija pagal veiksmažodžio *brìsti* esamojo laiko formą *breñda*. Nuomonę, kad forma *breñda* yra senesnė už *briñda*, yra išreiškusi A. Kaukienė (plg. „veiksmažodžiui *brìsti* greta senosios a-kamienės formos *brẽda* atsirado intarpinės *breñda* (vėliau, apibendrinus šakninį *i* – ir *briñda* bei *a*-kamienė *brìda*“ 2002, 133–134). J. Kazlauskas veiksmažodžio *brìsti* paradigmos formavimąsi siejo su apofoninių šaknų diatezine opozicija: tyrėjo manymu, „anksčiau galėjo egzistuoti tranzityvusis *e* laipsnio šaknies veiksmažodis **brẽda, brẽdo, brèsti* ir greta jo intranzityvusis *i* laipsnio *briñda, brìdo, brìsti*. Iš šių dviejų veiksmažodžių vėliau galėjo susikurti vienas

[77] Autorės manymu, forma *skrinda* yra senesnė už *skrenda* – tai liudija R. Gotjo Buivydžių šnektos aprašas, išleistas 1903 metais, kuriame užfiksuota tik forma *skrinda*, o „dabar KpP vartojama tik forma su *e* šaknyje *skrenda*“ (Balčiūnienė, 2014, 48).

veiksmažodis *breñda, brìdo, brìsti*; *brẽda, brìdo, brìsti*, ar *briñda, brìdo, brìsti*“ (2000, 323)“. Tačiau nesusidarius intranzityviajam veiksmažodžiui, tokią hipotezę paremti keblu. Galėjo nuo seno egzistuoti veiksmažodžio *brìsti a* kamienės ir intarpinės esamojo laiko formos *brẽda* ir *briñda* (intarpinei formai naujai atsirasti nebuvo motyvo dėl aktyvaus veiksmo reikšmės), joms kontaminuojantis radosi *breñda*.

Sirvydo žodyne paliudytos veiksmažodžio *pigti* gretiminės formos *atpingu* SD 136r I,17 ‖ *atpigſtu* SD3 441. Pastaroji forma gali būti priskiriama aukštaičių preferentiškoms *sta* kamieno formoms (plg. *stìgsta, plìksta, lìpsta, stìpsta, tùksta* ir pan.). Šių formų preferentiškumą minėto autoriaus tarmėje patvirtina ir kita Sirvydo užfiksuota *sta* kamieno forma *išdrykstu* (plg. *iʒdikſtu* / *iʒdrikſtu* SD3 521), kuri veikiausiai priklauso paradigmai *drìkti, driñka, drìko* (LKŽ gretutinių šio veiksmažodžio *sta* kamieno formų nefiksuoja).

Tarmėse nagrinėjamųjų veiksmažodžių struktūra įvairesnė – be reguliarių intarpinių formų, fiksuojamos *sta* ir *a* kamieno, atematinės bei įvairios kontaminacinės esamojo laiko formos.

Pirmajam veiksmažodžių struktūriniam pogrupiui priklauso intarpiniai veiksmažodžiai, tarmėse turintys gretutines *sta* kamieno formas:

intarpas ‖ ***sta*** ‖ **intarpas** + ***sta***
kriñta ‖ *kreñta* ‖ *krim̃ta* ‖ *krem̃ta* ‖ *krim̃sta*
kvim̃pa ‖ *kvìpsta* ‖ *kvỹpsta*
pliñka ‖ *plìksta*
riñka ‖ *reñka* ‖ *rinksta*
stiñga ‖ *steñga* ‖ *stìgsta*
šviñta ‖ *švỹsta*[78]

Tarmėse dominuoja intarpinės šių veiksmažodžių esamojo laiko formos: *tiñka* ‖ *teñka*, *kriñta* ‖ *kreñta* ‖ *krim̃ta* ‖ *krem̃ta, riñka* ‖ *reñka*, *stiñga* ‖ *steñga, pliñka*. Rytinėse aukštaičių tarmėse šio tipo veiksmažodžiams būdingos *e* laipsnio šaknies esamojo laiko formos su balsių kaita tarp pagrindinių formų (*kreñta – krìto, reñka – rìko, steñga – stìgo,* tarp jų ir kiti vėliau aptarsimi veiksmažodžiai *sneñga – snìgo, lem̃pa – lìpo, šem̃pa – šìpo, teñka – tìko*),[79] plg. *Aš pasirenkù, mėnesius skaitydama* Zr. *Vandenio šulny stengù* Ktk. Tą patį šaknies vokalizmo tarp pagrindinių formų santykį kaip ir aukštaičiuose iliustruoja žemaičių *kriñta* ‖ *krem̃ta:* Kretingoje vartojama forma *krem̃ta*, plg. *Kalba – žodis kaip kriste ìškremta (sąmojingai kalba)* Krt. Žemaitijoje paplitusi ir forma *kriñta: Lapai kriñta* Als. *Leka kaip sakalas, krimta kaip*

[78] LKŽ pateikia ir gretutinę formą *šviñda*, užrašytą D. Sutkevičiaus, tačiau sprendžiant iš šaknies finalės, tai jau kito veiksmažodžio forma, plg. *svisti, svinda svido* „švisti, žibėti,“ ji paliudyta ir Daukšos: *miéſtas mûſu purpura aprêditais / ir tóli ir płaczei ſwindanczeis tuntáis apriéte* DP 610,46.

[79] D. Pakalniškienė tokias rytų aukštaičių formas su *e* šaknyje laiko naujesnėmis (Pakalniškienė, 1997, 108–109).

vabalas LTR(Yl). *Jei krim̃ta į puodelį, kris ir į maišelį* Vvr. *Dantys krim̃ta, paliksu be dantų* Lkv.

Gretutinės *sta* kamieno formos su trumpuoju šaknies balsiu vartojamos rytų ir pietryčių tarmėse: *stìgsta* – Molėtuose, Švenčionyse, ji fiksuojama ir A. Juškos bei A. Kuršaičio žodynuose, plg. *Jam žėdną pavasarį stìgsta visa ko: duonos, šieno, medžių* J, *plìksta* – Surviliškyje (Kėdainių r.), plg. *Durna galva nė žilsta, nė pliksta* KrvP(Srv). Forma *kvipsta* paliudyta ML kalbininkų F. Kuršaičio bei P. Ruigio, plg. *Pakvipsta mėsa* R.

Dvigubos morfologinės struktūros *sta* kamieno formos su išlaikytu intarpu užrašytos šiaurės žemaičiuose, pavyzdžiui, *krim̃sta* (Raudėnai), lytis *rinksta* užfiksuota G. Neselmano (LKŽ pavyzdžiais neiliustruojama). Formų su spėjamu intarpo pėdsaku – ilguoju balsiu šaknyje – esama rytų ir pietryčių aukštaičių tarmėse, plg. *Tiesiog matai, kaip prašvỹsta* Ob. *Pavasarį nuog žolynų kvepulio visi kampai pakvypsta* Rod, pastaroji forma paliudyta ir KpŽ.

Kitam esamojo laiko alternacijų tipui priklauso intarpiniai veiksmažodžiai, tarmėse turintys gretutinių *sta* ir (arba) *a* kamieno formų:

intarpas ‖ ***sta*** ‖ **intarpas** + ***sta*** ‖ ***a*** (‖ ***ia***)
breñda ‖ *briñda* ‖ *brẽda*
lim̃pa ‖ *lem̃pa* ‖ *liẽmpa* ‖ *lìpsta* ‖ *lim̃psta* ‖ *lỹpsta* (‖ *lìpa*)[80]
piñga ‖ *pìgsta* ‖ *pỹgsta* (‖ *pìga*)
skreñda ‖ *skriñda* ‖ *skrýsta* ‖ *skrìda*
stim̃pa ‖ *stem̃pa* ‖ *stìpsta* ‖ *stỹpsta* ‖ *stim̃psta* (‖ *stìpa*)
šim̃pa ‖ *šem̃pa* (‖ *šìpa*)
žim̃ba (‖ *žìba* ‖ *žìbia*)[81]

Tarmėse paprastai vartojamos intarpinės šių veiksmažodžių formos, pavyzdžiui: *breñda* (VidŽ, KaltŽ, DvŽ, KpŽ, PPAŽ, LzŽ, kaip gretutinė *a* kamienei fiksuojama ir KzRŽ bei ZanŽ), *briñda* (Slnt, Plt, Ms, KlvrŽ), *lim̃pa* (ŠVŽŽ, KretŽ, VidŽ, KpŽ, DvŽ, LzŽ, ZanŽ, KzRŽ, DrŽ, PPAŽ), forma *lem̃pa* užfiksuota rytų aukštačių uteniškių ir vilniškių apylinkėse, taip pat LzŽ, o *liẽmpa*[82] užrašyta Polomenėje (Kaišiadorių r.) bei Lazūnuose, plg. *Kuris bernas liẽmpa, tai sukiesi, kad atsisėstai šalia* Lz., *skreñda* (ŠRDŽ, LzŽ, ZtŽ, ZanŽ, DrŽ, KaltŽ, DvŽ, KpŽ), *skreñda* ‖ *skriñda*[83] KzRŽ, *stim̃pa* (ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, ZanŽ, KzRŽ, KpŽ, DvŽ, VidŽ), *stem̃pa* (KaltŽ, Ml, Ktk, Vžns, Ds, Slk, Sv, Lkm), *šim̃pa* (ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, ZanŽ, KzRŽ, DvŽ, VidŽ, DrŽ), *šem̃pa* (KaltŽ, Km, Antr), *piñga*, *žim̃ba*.

---

[80] Formos skliaustuose reiškia, kad LKŽ jų paplitimas nepateikiamas, nurodoma, jog jos paliudytos tik pavienių autorių darbuose, todėl jų realumas abejotinas.

[81] Šios formos pateikiamos LKŽ prie veiksmažodžio *žim̃ba*, tačiau jo paradigmai nepriskirtinos.

[82] Veikiausiai kontaminacinė forma iš *lem̃pa* ir *lim̃pa*.

[83] Tarminė forma *skruñda* ~ *skrañda*, užrašyta Daugpilio apylinkėje, laikytina okazionalia, plg. *Bitės skrañda (dial. skruñda) toli* Dgp.

Rytų ir pietryčių aukštaičių tarmėse užfiksuotos *sta* kamieno formos su trumpuoju arba ilguoju šaknies balsiu arba išlaikytu intarpu (taigi dvigubos morfologinės struktūros formos), plg. *lìpsta* ‖ *lỹpsta* ZtŽ, *pỹgsta* (‖ *pinga*) DrŽ, *stìpsta* ‖ *stỹpsta* DrŽ, *stim̃psta* Mlt, *lim̃psta* Aps (Baltarusija), jos pastebėtos ir vakarų aukštaičiuose, pavyzdžiui, *skrýsta* Šl, Mair, *atpiggstu* N 283 (žr. Kaukienė, 2002, 26).

Gretutinės *a* kamieno formos yra nevienodo senumo ir patikimumo. Archajiška forma *brẽda*, paliudyta ir senuosiuose raštuose, fiksuojama beveik visoje Lietuvoje – plačiame žemaičių plote (Lkv, Vvr, End, Dr, Als, Grg, KretŽ, ŠVVŽ, ŠRDŽ), vakarų aukštaičiuose (Gs, Dkš, Grš, Alk, Skr), taip pat apie Molėtus, pateikiama KzRŽ, ZanŽ, DrŽ, plg. *Negalėjo krašte maudytis, brẽda į patį vidurį* Gs. *Kur bredì per rasas?* Dkš. *Arklys ir keturioms kojoms apsìbreda* Dr. *Turiu upę brẽdamą ir kalnelį lipamą* End. Ši forma paliudyta ir G. Neselmano, A. Šleicherio, F. Kuršaičio, P. Ruigio.

Kitos *a* kamieno formos laikytinos naujomis, perdirbtomis pagal būtąjį laiką, ypač pietrytinėse lietuvių tarmėse, pavyzdžiui, *lìpa,* užrašyta iš Zietelos, *skrìda, pìga,* žinomos iš G. Neselmano žodyno, *plìka,* užrašyta P. Ruigio ir A. Juškos, *stìpa* ir *šìpa,* užfiksuotos G. Neselmano žodyne (forma *šìpa* fiksuojama ir Dieveniškėse). Kai kurios formos gali būti žodynininkų klaidos. Antai veiksmažodžiui *žìbti* LKŽ priskiriamos esamojo laiko formos *žìba* ‖ *žìbia,* sprendžiant iš jų kontekstinės reikšmės, priskirtinos kitai leksemai, plg. *Žìba žvakę ir duoda jam rankon* Dv. *Priskina tos budės, pridžiovina ir àžžiba ugnį* Grv. *Ir liktarną užsìžibi šitep, kap mini tuos linus Srj.* Todėl reikėtų skirti dvi leksemas: 1 *žìbti,* ***žim̃ba****, žìbo* (intranzityvusis veiksmažodis, mutatyvas) ir 2 *žìbti,* ***žìba*** ‖ ***žìbia***,[84] *žìbo* ‖ *žìbė* (tranzityvusis veiksmažodis, kauzatyvas), pastarasis vartojamas tik pietryčių aukštaičių tarmėse apie Dieveniškes, Dubičius, Pelesą, Seirijus. Duratyvinis savaiminio veiksmo veiksmažodis (intr.) *žibė́ti, žìba*, *žibė́jo* vartojamas visame lietuvių kalbos plote, įskaitant ir Seirijus, Pelesą, Dubičius.

Sunku vertinti G. Neselmano užrašytų formų *pìga, šìpa, stìpa* patikimumą nesant iliustracinių sakinių, be to, A. Kaukienės teigimu, semantiniu požiūriu tokie veiksmažodžiai yra nereguliarūs, mat *a* kamieno formos jiems nebūdingos, „dažnai abejotinos, laikytinos LKŽ ar kitų žodynų sudarytojų klaidomis (ypač duratyvų)“ (Kaukienė, 1994, 24).

intarpas ‖ *sta* ‖ atematinės formos ‖ *na* ‖ *a* ‖ kontaminacinės formos
miñga ‖ miẽgsta ‖ miẽgti, miẽgt(a) ‖ miẽgna ‖ miẽga ‖ mìga ‖ miẽnga
sniñga ‖ sneñga ‖ sniẽgsta ‖ sniẽgti ‖ sniẽgna ‖ sniẽga ‖ snìga ‖ sniẽnga
tiñka ‖ teñka ‖ tíksta ‖ tiñkma

Tarmėse šių veiksmažodžių esamojo laiko formos labai įvairios. Įvairuoja ir dominuojančios intarpinės formos: antai *sniñga* vartojama vakarinėje Lietuvos dalyje, visose žemaičių tarmėse, vakarinėse aukštaičių tarmėse apie Šiaulius, Radviliškį, Šakius, Marijampolę, ji pavartojama ir rytų aukštaičių tarmėse apie Kupiškį, Panevėžį,

[84] LKŽ ši forma sakiniais neiliustruojama, tačiau ji įmanoma.

Ukmergę. Rytų aukštaičiuose užfiksuotos naujesnės formos su *e* šaknyje *sneñga,*[85] *teñka*, plg. *Sneñga i sneñga, i kada čia jam bus galas!* Plm. *Jeigu Kūčiõs sneñga, bus geri linai* Ob. *Sneñga sniegùs* LzŽ. *Jum gal nepateñka, o aš tai rūkysiu* Ob. *Man irgi nelabai pateñka bagočiai* Imb. *Iš ievų ir dangčius dirbdavom – viskam anos teñka* Ob. A. Kaukienės ir D. Pakalniškienės teigimu, intarpinės formos *miñga* užrašymų nėra labai daug, „nes veiksmažodis dažniausiai vartojamas būtuoju laiku, retėlesnės bendraties formos“ (2002, 118). Ši forma vartojama įvairiose Lietuvos tarmėse: rytų aukštaičiuose, apie Ramygalą, Šiaulius, Kuršėnus, Skuodą, fiksuojama ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, ZanŽ, VidŽ, DrŽ.

A kamieno formos *sniẽga, miẽga* vartojamos tik aukštaičių: *sniẽga* paplitusi rytų ir pietų aukštaičių uteniškių bei kaimyninių tarmių plote, pietų aukštaičiuose (apie Jurbarką, Šakius, Vilkaviškį), užfiksuota Varėnos apylinkėse bei Baltarusijos lietuvių salelėse (Pelesa, Lentupis), plg. *Ka sniẽga lauke, tai sniẽga!* Ar. *Tuoj lyt pradės, jau drebliais sniẽga* Sv. *Kai sniẽga labai, sunku išvažiuot* Lnt, fiksuojama ZanŽ, KaltŽ, DvŽ. Forma *-miẽga* vartojama apie Ramygalą (Panevėžio r.), Pociūnėlius (Radviliškio r.), Dusetas, Šeduvą, Vilkaviškį, plg. *Pirmą miegą numiegu (numingù), vartaus, vartaus ir nebeužmiegu daugiau* Rm, *Tegu numiẽga – jaunas vaikas, anksti atsikėlė* Pc, fiksuojama KzRŽ, KaltŽ, KpŽ. Formas *-miẽga, sniẽga* reikėtų laikyti archajiškomis, atspindinčiomis senąjį veiksmažodžių su balsių kaita tarp pagrindinių formų modelį (plg. *lieka – liko*), kuris vėliau buvo pakeistas konstrukcinio ikoniškumo atžvilgiu skaidresnėmis intarpinėmis formomis[86].

Zieteloje paliudytos veiksmažodžių *mìgti, snìgti a* kamieno formos *mìga, snìga*, greičiausiai naujai pasidarytos pagal būtojo laiko formas, plg. *Ot snìga dideleĩs kaisneĩs, musi visa nakti snigs* ZtŽ.

Atematinės formos *sniẽgti, miẽgti* daugiausia vartojamos aukštaičių tarmėse: *sniẽgti* paplitusi pietvakarinių aukštaičių apylinkėse (apie Alytų, Varėną, Marijampolę, Vilkaviškį, užfiksuota ZanŽ, DrŽ, KzRŽ), rečiau vartojama rytų aukštaičiuose (apie Ignaliną, Baltarusijos salose, užfiksuota DvŽ, LzŽ), retai vartojama Žemaitijoje – užrašyta tik Eržvilke: *Pavasarį žolę šitaip kad užsniẽgta, tai trąša*. LKŽ duomenimis, ši forma paliudyta D. Kleino, A. Šleicherio gramatikose, F. Kuršaičio, P. Ruigio ir

---

[85] D. Pakalniškienė pastebi, kad rytų aukštaičių taip pat perdirbamos ir kitos intarpinių veiksmažodžių paradigmos, plg. *smìgti, smeñga, smìgo; strìgti, streñga, strìgo; lìpti, lempa, lìpo* ir pan. (Pakalniškienė, 1997, 108–109).

[86] D. Pakalniškienė pažymi, kad „veiksmažodžio *mìgti* paradigma yra smarkiai susipynusi su veiksmažodžiu *miegóti* <...>, *a* kamienės esamojo laiko formos gali priklausyti tiek paradigmai *miegóti*, tiek ir *mìgti*“ (1997, 25–26), negana to, „LKŽ neretai tie patys sakiniai užrašomi prie abiejų veiksmažodžių“ (Kaukienė, Pakalniškienė, 2002, 117). A. Vidugiris pastebėjo, kad Lazūnų tarmėje kontaminuota 3 a. forma „turbūt vartota vietoj formos minga: *aš neàžmiegmu*. Kad buvo painiojamos veiksmažodžių *miegóti* ir *mìgti* formos, rodo toks šioje tarmėje užrašytos raudos sakinys: *pašaũk tu savụ̃ vaikẽlių, kat ãny usikeltụ̃ darbẽlių dzírpc, ba ãny gãli ažmiẽkc*“ (2014, 199).

kituose žodynuose (NdŽ, Rtr, MŽ, Š, DŽ, DrŽ). Atematinė forma *miẽgti* užfiksuota apie Šiaulius, vartojama pietų aukštaičiuose, pateikta ir P. Ruigio žodyne (*įmiegmi* R 115 apud Kaukienė, Pakalniškienė, 2002, 120), taip pat ZtŽ, DvŽ. Forma su kontaminacinėmis asmenų galūnėmis (plg. *miẽgt(a)*) paplitusi žemaičiuose (vartojama apie Plungę, Skuodą, Salantus, Raseinius, Kuršėnus, Šilalę, Rietavą, Vainutą, Priekulę), taip pat fiksuojama vakarinių aukštaičių plote apie Šiaulėnus. A. Kaukienės ir D. Pakalniškienės duomenimis, tokios formos dar vartojamos pietrytinėse tarmėse (ir iš šių kraštų kilusių autorių darbuose): Baltarusijos salelėse, apie Varėną, Šalčininkus, Alytų, Veisiejus (2002, 120). Pietrytinėse tarmėse taip pat paliudytos kontaminuotos formos, plg. *Aš miegmu, tu miegmi, anas miegma* Lz. *Tu miegmi daugest, aš miegmu mažest* Zt. Vakarų aukštaičiai ir dalis pietų aukštaičių (Dv, Jnš, Kbr, Drsk, Šlčn) vartoja formas su apibendrinta visai paradigmai pirmojo asmens atematine galūne *tiñkma* (*Tai kas su juoj tiñkma pavasarį?* Dv). Taigi atematinių formų vartojimo distribucija rodo, jog atematinės formos laikytinos archajiškomis.

Na kamieno formos būdingos tik pietryčių aukštaičiams: forma *sniẽgna* fiksuojama nedideliame pietryčių aukštaičių plote, plg. *Ar sniegna, ar ką, eina kult* Btrm. *Visu dziẽnu sniẽgna ir sniẽgna sniegas* DvŽ. LKA duomenimis, forma *miẽgna* fiksuojama pietryčių aukštaičių plote ir Baltarusijos salelėse, o apie Varėną užrašyta kontaminacinė forma *išsimiegsnù*.

Pietų aukštaičių tarmėse užrašyta neįprastų kontaminacinių formų, susiliejus apofoninėms *a* kamienėms ir intarpinėms arba *sta* kamienėms formoms, pavyzdžiui, *sniẽnga* fiksuojama apie Varėną, Kaišiadoris, užfiksuota ZtŽ, *miẽnga* (vartojama ne tik pietų aukštaičiuose, bet, LKA duomenimis, ir apie Panevėžį, Ukmergę, Jonavą, Širvintas, Kaišiadoris, Trakus, žr. 1991, Žemėl. nr. 86), plg. *Visi sumiẽnga, tylu* Krn. Forma *miẽgsta* fiksuojama Eišiškėse, ZtŽ, *sniẽgsta* užrašyta Dieveniškėse.

Dabartinėje kalboje vartojamos intarpinės formos *breñda, kviñpa, liñpa, piñga, pliñka, -riñka, skreñda, stiñpa, stiñga, šiñpa, šviñta*. Keleto veiksmažodžių vartojamos ir kitokios esamojo laiko formos: įvairuoja šaknies balsis, plg. *kriñta* DLKT 2 043 pavartojimo atvejai, o *kreñta* – 1 659, intarpinės formos konkuruoja su *a* kamienėmis, plg. *sužimba* 55 pavartojimo atvejai ‖ *sužiba* – 79, *užminga* – 37 ‖ *užmiega* – 509. Pastaroji forma veikiausiai priklauso paradigmai *migti*, o veiksmažodžio *miegoti* esamojo laiko forma *miega* palaiko jos gyvavimą.

Būtasis laikas

Šio tipo veiksmažodžių užfiksuotų būtojo laiko formų struktūra lietuvių **senuosiuose raštuose** vienoda, visos jos reguliarios *o* kamienės, plg.:

iβkríto DP 163,21, *nukrito* DP 463,14, *nekritta* WP 194v,17, *nukritome* PS I $129_{(2x)}$;
prielipa Mž 427_{17}, *prilippa* BBHiob31, 7;

uβmijga[87] Mž 440, *pamigo* DP 569,32, DP 567,8, *imigo* SD3 385, *aźumigus* PS I 285;
ṗramíto DP 164,39, *iszmito* PS I 101, PS II 163;
apſirîka DP 211,22;
atpiga SD 136r I,16;
apβwíto DP 41,16;
priefitika Mž 330_{2}, *priſitika* Mž 279_{13}, *tikoſi* 462_{9}, 462_{12}, *priſitika* BG 128,9, *intikka* BP II 259_{11}, *iſchtikka* 422_{26}, BB2Moz8, 17, *iſchtika* BP I 372_{4}, *ſutikka* BP I 402_{4}, *nuſſitika* BP I 404_{27}, *iβtíko* DP 161,15, *iβtiko* DP 158,12, *iźtikau* SP II 201, *tíkos* DP 78,24, *ſutíko* DP 109,43, *pritiko* DP 439,45, *nepatika* WP 228v,12, *tikosi* PS II 95, *tikos* PS I 72, 358, PS II 104, 235, *nesitika* PS I 377, *ſutikau* SD 214, I;
praźíbo DP 594,34, *praźîbo* DP 590,18, *praźibo* PS II 21, 25, 32, 35, 39, 244.

Tarmėse taip pat dominuoja intarpiniams veiksmažodžiams būdingos *o* kamieno formos. LKŽ fiksuojamos veiksmažodžio *skristi* preterito formos su *i* ir *y,* pavyzdžiui, *skrìdo* || *skrỹdo* (užrašyta Meškuičiuose, Šiaulių rajone). A. Kaukienė teigia, jog „forma su ilguoju *y* aiškiai nesiderina prie trumpos infinityvo šaknies ir greičiausiai laikytina savarankiška leksema“ (1994, 125), D. Pakalniškienė mano, jog tokia forma derėtų prie gretutinės esamojo laiko formos su pailgintojo laipsnio šaknimi *skrysta*, tyrėja bando rekonstruoti ir šios leksemos paradigmą **skrysti, skrysta, skrydo* (1997, 35).

Gretutinės ***o* kamieno || *ė* kamieno** būtojo laiko formos retos.

LKŽ užrašytos dvejopos veiksmažodžio *žibti* būtojo laiko formos laikytinos klaida: *o* kamienė forma priklauso intarpinio veiksmažodžio paradigmai, *o* ir *ė* kamienės – rekonstruotai *a* ar *ia* kamienio veiksmažodžio **žìbti, žìba* || *žìbia, žìbo* || *žìbė,*[88] reiškiančio aktyvų veiksmą, paradigmai. Abi būtojo laiko formos fiksuojamos tame pačiame plote – Dubičiai, Rodūnia, Nočia, Dieveniškės, Gervėčiai.

Dieveniškių šnektos žodyne fiksuojamos gretutinės veiksmažodžio *šỉpti* būtojo laiko formos *šỉpo* ir *šỉpė*, plg. *Dziedo peilis atšỉpė* Mž, *Atšỉpo dalgė, reikia suleist* Dv.

Dabartinėje kalboje vartojamos reguliarios *o* kamieno būtojo laiko formos.

CiST

Atskiram *CiT* tipo pogrupiui priskirtinas senuosiuose raštuose užfiksuotas 1 veiksmažodis *driksti* „plyšti, irti, skarti, trūkti“ (paliudytos tik būtojo laiko formos, plg. *ſudriſka* BG 101,22, *pęrdriſko* DP 180,35), kurio finalėje yra pučiamojo ir sprogstamojo priebalsių samplaika. Nors senuosiuose raštuose šio veiksmažodžio esamo-

---

87 J. Palionis teigia, jog rašmenys *y* ir *ij* Mažvydo raštuose paprastai žymi ilgąjį balsį (2000, 47), tačiau J. Pakerys (2005, 34) atkreipia dėmesį, jog minėti rašmenys gali žymėti ir trumpąjį balsį, plg. *ijr* Mž 31, *jr* Mž 8, taigi pažymėtame Mažvydo veiksmažodyje rašmenys *yj* veikiausiai žymi trumpąjį balsį

88 Plg. *Pàžibė ana ugnį* Grv, *Užžìbo degtuką* Dv || *Ugnį ažùžibė toj mergaitė* Dv, *Žužìbom ugnę, atbraukėm duris* Nč.

jo laiko formų neužfiksuota, lietuvių tarmėse tokia dvinarė finalė turėjo reikšmės morfologinės esamojo laiko struktūros raiškai – prieš pučiamąjį priebalsį intarpas paprastai nyksta, o jo pėdsaku lieka ilgasis balsis, neretai prisijungia ir formantas *sta*. Tarmėse užfiksuotos tokios įvairuojančios esamojo laiko formos:

intarpas ‖ intarpas + *sta* ‖ *a* kamienas

drỹska ‖ driñska ‖ drỹksta ‖ drìska

Intarpinė forma *drỹska* būdingiausia vakarų ir atskiroms kitoms aukštaičių šnektoms (LKA, 1991, 94), o *driñska* paplitusi pietryčių žemaičiuose ir Kupiškio apylinkių šnektose (Konstantinova, 1986, 101; LKA, 1991, 94; Balčiūnienė, 2014, 54). Dvigubos morfologinės struktūros forma *drỹksta* būdingiausia rytų aukštaičiams, tačiau fiksuojama ir ŠVŽŽ, o *a* kamieno forma *drìska* užfiksuota pietų aukštaičių plote apie Trakus ir Varėną (LKA, 1991, 94).

DLKT pateikia tik veiksmažodžio *driksti* esamojo laiko formą *dryksta* (20 pavartojimo atvejų), intarpinių šio veiksmažodžio formų neužfiksuota.

***

Apibendrinant pasakytina, kad **senuosiuose raštuose** alternuoja keleto veiksmažodžių esamojo laiko formos – būdingi tokie alternavimo modeliai: *a* kamienas ‖ intarpas (*breda* BP, WP, SD ‖ *brinda* SD3), intarpas resp. *sta* ‖ atematinės formos (*sninga* BB ‖ *sniegti* SD3, *minga* BP‖ *miegti, miegmi* PS, SD3), intarpas ‖ *sta* kamienas, paliudytas tik rytietiškuose Sirvydo raštuose (*pinga* ‖ *pigsta*). Archajiškos atematinės formos senuosiuose raštuose dar konkuravo su intarpinėmis, kurios labiau tiko savaiminio veiksmo raiškai. *Sta* kamieno formos inovacinės, būdingos tik rytietiškajam rašytiniam variantui. Vadinasi, senuosiuose raštuose jau galima įžvelgti analizuojamų veiksmažodžių kitimų, dėsningai atliepiančių natūraliosios morfologijos principus: minimaliai ikoniškos esamojo laiko formos jau konkuravo su konstrukciškai ikoniškomis intarpinėmis ir *sta* kamieno formomis.

Tarmėse veiksmažodžių su sprogstamuoju priebalsiu šaknies finalėje esamojo laiko formos labai įvairios – esama tiek šaknies vokalizmo, tiek ir morfologinės struktūros alternavimo. Esamojo laiko formų alternacijos ypač būdingos aukštaičiams: gretutinės *sta* kamieno formos su trumpuoju šaknies balsiu būdingos pietrytiniams aukštaičiams, pavyzdžiui: *rìksta* (Ktk, Mlt, Trgn, Ukm), *lìpsta* (ZtŽ), *tìksta* (ZtŽ), *stìpsta* (Drsk), *stìgsta* (Mlt, Švnč), pastaroji forma fiksuojama ir A. Juškos bei A. Kuršaičio žodynuose, o *pìgsta* paliudyta G. Neselmano. Rytinėse aukštaičių tarmėse šio tipo intarpiniams veiksmažodžiams būdingos *e* laipsnio esamojo laiko formos (*kreñta – krìto, leñpa – lìpo, reñka – rìko, sneñga – snìgo, steñga – stìgo, šeñpa – šìpo, teñka – tìko*), D. Pakalniškienė įžvelgia tokių gretutinių formų atsiradimo ryšį su šaknies galo konsonantizmu: „gretutinių esamojo laiko formų ar paradigmų su nykstamojo ir pagrindinio laipsnio šaknimis susidarymui įtakos galėjo turėti šaknies galo

konsonantizmas: daugiausia atvejų užfiksuota su šaknies galo *k, g*; *p, b*; su *t, d* – kiek mažiau, su pučiamaisiais priebalsiais nėra“ (Pakalniškienė, 1997, 108) (plg. žemaičiuose vartojamas alternacijas *kriñta* || *kreñta,* taip pat šiaurės žemaičių gretutines formas *briñda, skriñda).* Pietrytinėms tarmėms būdingos *a* kamieno formos su trumpuoju šaknies balsiu *pìga, plìka, stìpa, šìpa* (šios formos konstrukciškai analogiškos būtojo laiko formoms, dar plg. *gìja, rìja, bìra, lìja)*, aukštaičiuose vartojamos ir *a* kamieno formos *sniẽga, miẽga*, atematinės bei įvairios kontaminacinės formos. Šiam veiksmažodžių tipui *na* kamieno formos nebūdingos, formos *sniẽgna, miẽgna* užfiksuotos tik pietryčių aukštaičiuose. Įdomu tai, kad tarmėse esama savitų, tačiau konstrukciniu atžvilgiu maksimaliai ikoniškų esamojo laiko struktūrų, kaip antai *stỹpsta*, *stiñpsta*, *liñpsta*, *sniẽnga, miẽgsta.*

Dabartinėje kalboje dominuoja intarpinės formos, keleto veiksmažodžių įsigalėjo formos su pagrindinio laipsnio vokalizmu: *breñda, skreñda, kriñta* || *kreñta.* Esamojo laiko formos *-miñga* ||*-miẽga*, turinčios mutatyvinę reikšmę, glaudžiai susijosios, jos abi gali priklausyti veiksmažodžio *migti* paradigmai.

Senuosiuose tekstuose užfiksuota dabartinėje kalboje nebevartojamų esamojo laiko formų *breda, skrinda, miegmi, sniegti* (plg. dabart. lie. *breñda*, *skreñda, miñga, sniñga*). Intarpinę veiksmažodžio *driksti* esamojo laiko formą *dryska* dabartinėje lietuvių kalboje pakeitė maksimaliai ikoniška *sta* kamienė *drỹksta*, o veiksmažodį *svi̇̀sti, sviñda, svi̇̀do* iš dabartinės kalbos baigia išstumti intarpinis jo konkurentas *švi̇̀sti, šviñta švi̇̀to*.

M. Daukšos paliudytas veiksmažodis *slipti* „slapta dingti“ DLKŽ nebefiksuojamas.

CiS
Esamasis laikas

Analizuojamuose **senuosiuose raštuose** užfiksuoti 4 trumposios šaknies veiksmažodžiai, kurių šaknis baigiasi pučiamuoju priebalsiu: *gižti* „imti rūgti“, *gristi „*darytis nebemielam, nebepatinkamam, atsibosti“, *mišti* „jungtis draugėn, maišytis; sutrikti“, *visti* „veistis, daugintis“; tačiau esamojo laiko formų neužfiksuota, paliudytos tik būtojo laiko formos.

Tarmėse vartojamos gretiminės intarpinės ir *sta* kamieno lytys.

intarpas || intarpas + ***sta***
giñža || *gỹžta*
griñsa || *grį̃sa* || *grỹsta*
miñšta || *miñša* || *mỹšta*
viñsta || *viñsa* || *vỹsta*

Tarmėse paplitusios dvigubos morfologinės struktūros formos su nunykusiu intarpu *gỹžta, grỹsta, mỹšta, vỹsta*. *Sta* kamieno forma su išlaikytu intarpu ša-

knyje *viñsta* užfiksuota Salamiestyje (Kupiškio rajonas), plg. *Obuolinių vapsvų baisiai priviñsta, kai jau obuolių atsiranda* Slm, ji užrašyta ir L. Geitlerio, forma *miñšta* fiksuojama rytų aukštaičių plote (Biržų, Kupiškio, Panevėžio apylinkėse) ir žemaičiuose (apie Plungę, Šilalę, Rasienius, Tauragę).

Kai kurių veiksmažodžių lietuvių tarmėse arba pavienių autorių darbuose užfiksuotos esamojo laiko formos su išlaikytu intarpu šaknyje: forma *giñža* užrašyta Jurgio Šlapelio lietuvių ir rusų žodyne (1921 m.), taip pat kupiškėnų tarmės žodyne, forma *miñša* fiksuojama tiek rytų aukštaičių (Kupiškio, Rokiškio, Anykščių), tiek žemaičių plote (Telšių, Plungės, Klaipėdos, Šilalės apylinkėse, žr. Konstantinova, 1986, 101), ji užrašyta ir A. Juškos bei J. Šlapelio, plg. *Mūsų žąsiokai labai miñša su Vilėniškio: kaip tik sueina draugėn, tai ir nebegalì paskui atskirt* Š. Forma *viñsa* užfiksuota šiaurės rytų dūnininkų šnektų ir kupiškėnų žodynuose, taip pat paliudyta A. Juškos, A. Kuršaičio, K. Būgos, J. Šlapelio darbuose bei K. Šaulio parengtame Juodžiūnų tarmės apraše, plg. *Musių priviñsa – negali atsigint* JT32. Intarpinė forma *griñsa* vartojama Kupiškyje, o šio veiksmažodžio esamojo laiko forma su nunykusiu intarpu *gr̃sa* užrašyta A. Juškos (LKŽ šios formos pavyzdžiais neiliustruoja).

Dabartinėje kalboje aptariamų veiksmažodžio esamojo laiko formų reta dėl reikšmės (*-gỹžta* DLKT pavartota 9 kartus, *-grỹsta* – 50 kartų, *-mỹšta* – 16 kartų, veiksmažodžio *vỹsta* pavartojimo atvejų nepateikiama): jiems būdinga rezultatinė baigtinė įvykio reikšmė, kuri paprastai eksplikuojama būtuoju laiku. DLKŽ pateikiamos dvigubos morfologinės struktūros esamojo laiko formos formos *gỹžta, grỹsta, mỹšta, vỹsta*.

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos tik reguliarios *o* kamieno aptariamų veiksmažodžių būtojo laiko formos, plg.:

iszmito PS I 101, PS II 163;

ſumiſcha BP II 134_{6}, II 144_{20},

prawíſso DP 87,43, *iwíſso* DP 84,20, DP 412,22, *iwiſa* DP 267,50, *iwiso* PS II 62.

Tarmėse ir ***dabartinėje kalboje*** vartojamos tik *o* kamieno formos.

***

Veiksmažodžių, šaknies finalėje turinčių pučiamąjį priebalsį, morfologinę struktūrą dabartinėje kalboje ir tarmėse lėmė šaknies konsonantinė struktūra: *-n* nyksta prieš pučiamuosius priebalsius *s, š, ž*, todėl gramatinė reikšmė paprastai „sustiprinama“ formantu *sta*. Toks kitimas dėsningas, atliepiantis natūraliosios morfologijos principus.

Šio tipo veiksmažodžių dabartinėje kalboje įsitvirtino *sta* kamieno formos, nors tarmėse aptinkama senesnių intarpinių formų. Gretutinės *a* arba *na* kamieno formos šiems veiksmažodžiams nebūdingos.

2.1.2.2. *CuC* tipas

Senuosiuose raštuose užfiksuoti 27 nykstamojo laipsnio šaknies veiksmažodžiai su *u* eilės vokalizmu. Didžioji dalis šių veiksmažodžių baigiasi sprogstamuoju priebalsiu (*CuT* tipas, 15 veiksmažodžių), 7 veiksmažodžiai turi sonantinę finalę (*CuR* tipas), 5 veiksmažodžių šaknis baigiasi pučiamuoju priebalsiu (*CuS* tipas).

4 lentelė. CuC tipo veiksmažodžių registras

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
1.	blusti	—	—	—	—	*-błuſt, –, –*
2.	busti	**-buſti, –, –*	**-buſti, -bunda, –*	—	**-buſti, -bunda, –*	*–, -bunda, –*
3.	dubti	—	*–, –, -dub-*[89]	—	—	—
4.	dusti	**-duſti, –, –*	*-dusti, –, –*	**-duſti, –, -duſa*	—	*-dusti, -duſtu, –*
5.	džiugti	—	*-dzugti, – -dʒiuga*	—	*dʒ́iugtis, –, -dʒ́iúgoś*	—
6.	džiūti	*–, -dʒiuſt ‖ dʒuſta, -dʒuwa*	** dʒiuti, -dʒiuſt ‖ -dzusta, -dʒuwa*	*dʒiuti, dʒiuſta, –*	** dʒ́iuti, dʒiûſta, -dʒiûwo*	** dźiuti, -dʒiuſtu, -dʒiuwo*
7.	griūti	**-gruti, –, –*	*-gruti, –, –*	**gruti, -gruwa, gruwa ‖ grua*	*-griût, -gruwa ‖ griûwa, –*	**-griuti, -griuwa ‖ griuſtu, -griuvo*
8.	1 justi „pradėti judėti, krutėti“	—	*–, -jund, –*	—	—	—
9.	2 justi „jausti išorinius ir išvidinius dalykus“	**-iuſti, –, -iuta*	*-iuſti, -iunta, -iuta*	**iuſti, -iunta, -iuta*	*-íuſt, -iunt, -iuto*	—
10.	kliūti	—	**-kluti, –, -kluwa ‖ -kliuva*	—	*–, –, -ikluwo*	—
11.	klupti	—	*-klupti, –, –*	**-klupti, –*	*-kłúpt, -kłûmpa, kłúpo*	**-kłupti kłumpa, -kłupo*
12.	klusti	—	*–, –, -kluſ-*[90]	—	**-kłuſti, -kłuſa, -kłuſo*	—

[89] Paliudytas tik būtojo laiko dalyvis, plg. (medi) *ifchdubuſi* BP II 469_7.

[90] Autorius paliudijo tik būtojo laiko dalyvį: (pirmoie Mote) *pakluſſuſi* BP II 268_3.

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
13.	niukti	—	—	—	—	–, –, *-niuko*
14.	pusti	—	—	—	—	–, *-punta,* –
15.	pūti	*-puti*, –, –	*-puti, -pua, -puwa*	–, –, *-pua*	**-puti, pûſti,* –	*-puut, puſta, -puwo*
16.	rukti	—	—	—	–, –, *-rúko*	–, *-runka,* –
17.	siusti	—	–, –, *-ſiut-*	—	–, –, *-ſíút*[91]*-*	*-ſiuſt,* –, –
18.	susti	—	—	—	—	–, *-ſuſu,* –
19.	šukti	—	–, –, *-ſchukka*	—	–, –, *-βúko*	*-βukt,* –, *-szuko*
20.	šusti	—	—	—	—	–, *βuntu,* –
21.	triušti	—	—	—	—	**-truśti,* –, –
22.	trukti	**trukti,* –, –	*-*trukti, trunku,* –	–, *-trunka,* –	*-trúkł, -trûka* || *-trúka, -trúko*	*-trukt -trunka,* –
23.	tukti	—	–, *-tunk,* –	—	–, *tunka,* –	–, *tunka,* –
24.	turti	—	—	—	—	–, *-turſtu, -turau*
25.	žlugti „skalbti; šlapti, mirkti, žliugti“	—	—	—	—	–, *ʒłungu, ſʒługau*
26.	1 žūti	*-βuti, -βuſt* || **ʒuwa,* –	*- βuti,* **βuſta, -βuwa*	**-βuti,* –, –	*-ʒûł, ʒûwa, -ʒúwo*	**źuti*, –, –
27.	2 žūti „žvejoti“	—	—	—	—	–, *źuſtu,* –

CuR
Esamasis laikas

Užfiksuoti 7 veiksmažodžiai, besibaigiantys sonantu: *džiūti* „darytis sausam, sausėti“, *griūti* „virsti, gulti, irti; lėkti, veržtis, gausiai rinktis“, *kliūti* „įkliūti, pakliūti“,

[91] Bretkūnas ir Daukša užfiksavo tik būtojo laiko dalyvius, plg. *paſiutens* BP I 28025, *paſíútes* DP 104,5, *paſíútuſios* DP 131,4.

pūti „smukti, gesti“, 1 *žūti* „netekti gyvybės, mirti ne savo mirtimi; nustoti egzistuoti, prarasti vertę“, 2 *žūti* „žvejoti“, *turti* „turtėti“.

DLKT veiksmažodžio *žū́ti* reikšme „žuvis gaudyti, žvejoti“ pavartojimo atvejų neaptikta[92]. DLKŽ nurodoma, kad šis veiksmažodis būdingas rytų aukštaičiams. Veiksmažodis *turti*, paliudytas Sirvydo, užfiksuotas „Aušros“ laikraštyje, A. Juškos, S. Čiurlionienės, J. Basanavičiaus, A. Janulaičio, A. Leskyno veikaluose bei Tilžėje įsikūrusios Lietuvių literatūros draugijos sukauptoje medžiagoje (šis veiksmažodis užrašytas Šiauliuose), dabartinėje lietuvių kalboje nevartojamas – nefiksuojamas nei DLKŽ, nei DLKT. LKŽ nurodomi pavyzdžiai su šiuo veiksmažodžiu negausūs, tačiau jų paplitimas tarmėse nėra labai ribotas: tai šiaurės ir pietų žemaičių (Als, Rs), vakarų ir rytų aukštaičių panevėžiškių apylinkės (Kair, Jn, Bsg, Rd, Ėr), jis užfiksuotas ir Jurbarke.

Senuosiuose raštuose paliudytos 6 veiksmažodžių esamojo laiko formos. 3 veiksmažodžių užrašytos *sta* kamieno formos:

dʒuſtancʒuſiůs Mž 320_{13}, *padʒiuſt* Mž 62_{19}, *padʒiuſt* BG 96,1, *padʒuſt* BP II 409_{15}, BBPs 32, 8, *padzusta* BBHiob 8, 12, *padžîuſta* DP 90,19, *padžiúſta* DP 607,26, *dʒiuſta* WP 69v,20, *apdźiuſtu* SD 117r I,11, SD3 1,117, *ažudžiuſtu* SD 210r II,17, SD 212r I,19, *iždžiuſtu* SD 203r I,4, *dźiustunt* PS I 1, *padžiuſtu* SD 188, I, SD3 313, *perdžiuſta* SD3 555, *pridžiuſtu* SD3 367;

źuſtu „žuvis gaudyti, žvejoti, žuvauti“ SD3 68, SD3 156[93];

praturſtu SD3 20, SD3 522. Lemiamas veiksnys, dėl kurio šis veiksmažodis priskiriamas trumposios, o ne ilgosios šaknies veiksmažodžiams, yra Sirvydo paliudyta būtojo laiko forma *praturau* (neatmestina galimybė, jog tai tiesiog rašybos netikslumas – trečiajame fotografuotiniame Sirvydo žodyno leidime Kazys Pakalka prie šios formos pateikia tikslinamąjį prierašą [*praturtau?*]) Vis dėlto, remiantis tuo, jog paradigma *turti, tūra (sta), turo* LKŽ yra teikiama, o tarmėse esama šią paradigmą iliustruojančių pavyzdžių, Sirvydo paliudytos formos priskiriamos minėtai paradigmai. LKŽ nurodo šį veiksmažodį kaip intarpinį su gretutine *sta* kamieno forma, kuri taip pat paliudyta J. Jablonskio bei E. Frenkelio darbuose, tačiau iliustruojančių pavyzdžių nepateikiama.

Kitų 3 veiksmažodžių esamojo laiko struktūra įvairuoja – jie turi intarpines ir/arba *sta* kamieno formas, plg.:

intarpas || *sta*

griúwa DP 349,21, *griûwa* DP 349,24, DP 349,27, te *vž* ♦*griûwi* DP 555,16, *vžgruwa* DP 334,44, *págriúwa* DP 474,2, *griuwa* DP 450,4, *pęrgriuwa* DP 473,48,

---

[92] Šio veiksmažodžio priesaginio konkurento – veiksmažodžio *žuváuti* – aptikti 95 pagrindinių ir išvestinių formų pavartojimo atvejai.

[93] Sirvydo raštuose paliudytas ir priesaginis veiksmažodis *žuvauti*, plg. *źuwauiu* SD3 156, <...> *per nakti wiſu źuwaudami ne ſugauna* SP II 142.

uβgruwa WP 211r,2, *pagriuwa* PS II 154, *uźgriuwa* PS I 109 || *pagriuſtu* SD 99v I,13, *griuſtu* SD3 469,

ſupua BP II 416_{10} || *ne pûſti* DP 349,49, *puſtu* SD 36v I,15, *pusta* PS I 95;

ʒuwanczus Mž 453_{15}, *żûwa* DP 343,15, *prażúwa* DP 154,24, *żúwamę* DP 79,28 || *praβuſtanczus* Mž 558_{5}, *tepraβuſt* Mž 525_{19}, *praβuſtanczius* BG 57,21.

Senuosiuose raštuose šios grupės veiksmažodžių struktūra nevienalytė: vieninteliu *džiūti* visų autorių darbuose užrašytos *sta* kamieno formos, o kitų veiksmažodžių įvairių autorių vartojamos skirtingos esamojo laiko formos. Daukšos ir Volfenbiutelio postilėse užfiksuota veiksmažodžio *griūti* intarpinė, o Sirvydo žodyne – intarpinė ir *sta* kamieno formos; Bretkūno užrašyta intarpinė veiksmažodžio *pūti* forma konkuruoja su Daukšos ir Sirvydo darbuose paliudyta *sta* kamieno forma; veiksmažodžio *žūti* esamojo laiko formos įvairuoja net ir to paties autoriaus raštuose – antai Mažvydas vartojo veiksmažodžio *žūti* tiek intarpinę, tiek *sta* kamieno formas, Bretkūnas užfiksavo *sta* kamieno, o Daukša – intarpines šio veiksmažodžio formas. Akivaizdu, kad intarpo ir *sta* kamieno konkurencija egzistavo jau XVI–XVII amžiuje (tikėtina, ir anksčiau), mat jau tada šie morfologiniai žymikliai atliko tą pačią morfologinio ir semantinio kodavimo funkciją.

Tarmėse aptariamų veiksmažodžių morfologinė struktūra dar margesnė – šio tipo intarpiniai veiksmažodžiai linkę pereiti į *sta* arba *na* kamieną, kartais tame pačiame tarmės plote vartojamos dvejopos formos.

intarpas || intarpas + *sta* || *na* kamienas

džiũva || *džiū́sta* || *džiũna*
griũva || *griũsta* || *griũna*
kliũva || *kliũsta* || *kliũna*
pũva || *pū́sta* || *pũna*
žũva || *žū́sta* || *žũna*

Intarpinės formos būdingos aukštaičiams: *džiũva* (užfiksuota Šakių, Panevėžio, Biržų apylinkėse, kaip gretutinė *sta* kamienei ji pateikiama ZtŽ, ZanŽ, KpŽ), plg. *Ką te džiūvì prie tų knygų, eik pavaikščiot* Ėr; forma *griũva* (užrašyta iš Šiaulių, Radviliškio, Pasvalio, Kupiškio, Utenos, Molėtų, Alytaus, Kauno, Šakių, Marijampolės apylinkių, plg. *Kaimynas griũva!* Mlt. *Ne braškantis griũva, o stovintis* Bsg. *Matė kertant, nematė griūvant* PrLXVII12. *Nebegalì paeit, griũvasi (kai jėgų nebeturi)* Jnšk. *Karvė į dobilus griũva* Krok). LKA duomenimis (1991, žem. 88), kaip gretutinė *sta* kamienei ši forma vartojama apie Šilutę, Raseinius, Joniškį, Vilkaviškį, dvejopos formos fiksuojamos ir ZtŽ, ZanŽ, KpŽ. Forma *pũva* vartojama rytų ir vakarų aukštaičių plote, pateikiama ZnŽ, DvŽ, KpŽ, DrŽ, KaltŽ, paliudyta A. Juškos, plg. *Šuva smirda kai pũvamas* Ds, *Drabužis, šlopmė[je] pamestas, pripũva* J, fiksuojama ir Žemaitijoje: *Kosu į gembę įsikibusi – plaučių pūvamąją ligą turiu* Šts. Forma *kliũva* vartojama rytų ir pietų aukštaičių plote, plg. *Ko tu vis manęs kliūvì (kimbi prie manęs): aš su tavim neturiu kalbos*! Trgn. *Pikta dvasia yra nekliũvama, akmeniu jos nenudauši* Švnč.

Ko kliūvi po sodžių kap tekis?! Lzd. *Vaikščiojau kur̃ pakliũva* Ds. *Gyvulys ryja, kas pakliũva* Grž. *Kam tu vis šnekėdamas ažkliūvi kito?* Ktk, taip pat fiksuojama LzŽ, ZanŽ, KaltŽ, KzRŽ, VidŠŽ, KpŽ.

Dvigubos morfologinės struktūros formos (intarpas + *sta*) taip pat daugiau vartojamos aukštaičių plote: forma *pū́sta* užfiksuota apie Vilkaviškį, Marijampolę, Varėną, Druskininkus, Ukmergę, Molėtus, Ignaliną, Zarasus, Vilnių, Švenčionis, Rokiškį, užrašyta ir Baltarusijos teritorijoje (Armoniškės, Apsas, Zietela, Lazūnai), plg. *Orai blogi, miežiai da ne visi parvežti, kiti pū́sta* Kt. *Bulbės pūsta* Vlk. *Obuoliai pū́sta, kirmėlių sugraužti* Ob. *Ma[no] dures nei lūžta, nei pū́sta* Str. *Lininės sietkos greit pū́sta* Antr. *Marškiniai pū́sta ant kaklo* Aps. *Rugiai pū́sta in lauko, o duonos nėra* Arm. *Lininės sietkos greit pū́sta* Antr. *Kap lietùs – pū́sta pašienautas šienas* LzŽ, taip pat fiksuojama ZanŽ, KzRŽ, KaltŽ, VidŽ, DvŽ, KpŽ. Forma *džiū́sta* užfiksuota apie Šiaulius, Panevėžį, Pakruojį, Kupiškį, Zarasus, Kaišiadoris, Druskininkus, Varėną, Vilkviškį, Kalvariją, paliudyta ir Lazūnuose, plg. *Išvelėjus padžiauk marškinius, tegul džiū́sta* Kp. *Šonas šyla, šonas šąla, galva džiūsta, kojos pūsta (durys)* Lg, Prl, Šl, Pn. *Žemės džiū́stama ir išdžiūstama* Ds. *Bėga, net balos džiūsta (labai greitai)* KrvP(Vlkv). *Vysta džiūsta žalios rūtos – laikas palaistyt* LTR(Lbv). *Oi sėdžiu už stalelio, oi žiūriu pro langelį, oi džiū́sta vysta žalia rūtelė po seklyčios langeliu* Dbč. *Be tėvynės širdis džiūsta* Ppr. *Tokis sūnus gražus auga, o bočia džiū́sta diena nuog dienos (ps.)* Lz, taip pat užfiksuota KaltŽ, DrŽ, KzRŽ, PietPAŽ, ZtŽ, ZanŽ. Apie Biržus vartojama *sta* kamieno forma *griũsta*, ji paliudyta A. Baranausko, plg. *Tartum kalnas koks griũsta ant jos* BM91, fiksuojama ir Zietelos šnektos žodyne (plg. *Anas aĩma, grústa, paguli paguli, us(s)ikela* Pgr) greta intarpinės *griũva*. *Sta* kamieno forma *kliūsta* fiksuojama Vidiškių šnektos žodyne, tačiau pavyzdžiais neiliustruojama. LKA duomenimis, gretutinėms veiksmažodžio *žūti* esamojo laiko formoms būdinga itin aktyvi konkurencija[94], ypač aukštaičiuose: *sta* kamienė *žū́sta* (pateikiama ZtŽ, LzŽ, KzRŽ, ZanŽ, KaltŽ, DvŽ, KpŽ) konkuruoja su intarpine forma *žũva* (ši fiksuojama ZanŽ, KzRŽ, VidŽ) visame rytų aukštaičių plote, taip pat vakarų ir pietų aukštaičiuose (žr. LKA 1991, 91).

Aptariamų veiksmažodžių *na* kamieno formos plačiai vartojamos Žemaitijoje, nors aptinkamos ir aukštaičiuose: labai plačiai vartojama veiksmažodžio *žū́ti na* kamieno forma *žũna* (fiksuojama ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, DrŽ, kaip gretutinė intarpinei ir *sta* kamieno formoms pateikta ir zanavykų šnektos žodyne). LKA duomenimis, kaip gretutinė ši forma vartojama rytų ir vakarų aukštaičiuose, su *sta* kamiene ji konkuruoja ir kraštiniame pietų aukštaičių plote apie Šalčininkus, Varėną, taip pat žemaičiuose apie Telšius, Klaipėdą, Šilalę, Tauragę (žr. LKA 1991, 91), plg. *Par tą pirmąjį karą tiek nežùvo svieto, kiek dabar su mašinoms žũna* End. *Žũna vaikai su tais*

[94] A. Balčiūnienė mano, kad šių formų laikymuisi (bent jau jos tirtoje kupiškėnų patarmėje) įtakos galėjo turėti ir ekstralingvistiniai faktoriai (pavyzdžiui, religiniuose tekstuose dažnesnės veiksmažodžio *žū́ti sta* kamieno, o ne intarpinės formos) (2007, 88).

skaitymais, rašymais, ka mokėčiu – padėčiu Rdn. *Eini senyn, negali sugalvoti, tas pats da žū̃na galvo[je]* Vkš. *Žū̃na vyrai su gėrimais, nabagėliai (iron.)* ŠRDŽ. *Taip žū̃na viskas, kas čia būs!* Vgr. *Ką pasakysiu, tegu žū̃va tarp mūsų* Bgt. Žemaitijoje (ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ) paplitusi ir veiksmažodžio *džiū́ti na* kamieno forma: *Žemė veikiai padžiū̃na* Šts. *Atidžiū̃na [tarnautojai] savo valandas i leka gatvėms* Užv. Lietuvių tarmėse plačiai vartojamos veiksmažodžio *griū́ti* tiek intarpinės (ZanŽ, KzRŽ, ZtŽ, KaltŽ, KpŽ), tiek *na* kamieno formos (pastaroji forma pateikiama ŠVŽŽ, KretŽ, DrŽ, DvŽ, PietPAŽ, LzŽ), kartais net tame pačiame areale: *Miego noriu – kakta griūna* Gs. *Jau reiks eit gulti – galva sunki, akys griūva* Gs. Abi formos fiksuojamos ZanŽ, KzRŽ. Formos *pū̃na* (kaip gretutinė *sta* kamienei užfiksuota VidŽ, ZtŽ, ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ) ir *kliū̃na* (fiksuojama ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, DvŽ, kaip gretutinė intarpinei ir *sta* kamieno formoms pateikiama VidŽ) dažnesnės žemaičiuose, nors fiksuojamos ir aukštaičių tarmėse, plg. *Pažadėta bebūną, pakilnota bepūną* Vlkv. *Dabar kliū̃na liežuvis vokiškai (atprato vokiškai kalbėti)* Ig. *Iš didelės baimės žmogus kalbėdamas kliū̃na (painiojasi, mikčioja)* Vlk. *Ir aš da tvorõn nekliūnù* Ad.

Sirvydo paliudyto veiksmažodžio *žūti* „žuvį gaudyti, žvejoti“ lietuvių tarmėse greta *sta* kamienių ir intarpinių esama *na* bei *ia* kamieno formų:

intarpas || **intarpas** + ***sta*** || ***ia*** || ***na***

žū̃va || *žū̃ja* || *žū́sta* || *žū̃via* || *žū̃na*[95]

Aptariama leksema fiksuojama tik rytų aukštaičiuose, neretai tame pačiame plote vartojamos ir gretiminės lytys.

Intarpinė forma *žū̃va* fiksuojama rytų aukštaičių uteniškių plote: Utenos, Molėtų, Zarasų, Rokiškio apylinkėse, taip pat rytų aukštaičių panevėžiškių plote apie Radviliškį, Ukmergę, užfiksuota ir Kaltanėnų šnektos bei Druskininkų tarmės žodynuose, plg. *Čia par mum tai žū̃va ir bradiniu, mat ežerai* Trgn. *Eisme ežeran žū́t, su bradiniu žū̃vam* Gdr. *Kai gerai nužū̃va [ežerą], kelius metus nesgaudo [žuvys]* Ds. Tegul *sueina visas dvaras, tegul numezga šilkų tinklą, tegul pažū̃va žalią lydį (d.)* Jž. *Oi žūva žūva trys žuvėjėliai su šilkiniais tinkleliais* Dl, Bsg. Forma *žū̃ja*[96], užrašyta Druskininkų tarmės žodyne ir LKŽ antraštėje, pavyzdžiais neiliustruojama, pateikiama tik būtojo laiko forma, su kuria, gali būti, koreliuoja aptariama esamojo laiko forma, plg. *Ežere žùjo žùjo, kelias žuvytes susvėręs parsinešė* Sug.

Dvigubos morfologinės struktūros forma *žū́sta*, kurią paliudijo ir Sirvydas, rytų aukštaičiuose labiausiai paplitusi: ji fiksuojama uteniškių plote, taip pat Ignalinos ir Švenčionių apylinkėse, pateikiama KaltŽ, plg. *Žūt vadinas, kai ribokai žūsta, o*

---

[95] Kupiškėnų ir Kazlų Rūdos šnektos žodynuose pateikiamas tik priesaginis veiksmažodis *žuváuti, žuváuja, žuvávo*.

[96] Šaknies galo *j* ir *v* variacijų pasitaiko tokios šaknies morfonologinės struktūros veiksmažodžiuose, kaip *šlyja* ir *šlyva*. Jų painiojimą greičiausiai reikėtų aiškinti analogija pagal *šlieja, šauja, griauja* tipą (apie šio tipo veiksmažodžių raidą rytų baltų kalbose žr. Svensson, 2011, 201–223).

brist – tai kai bradiniu ar tribrada savo reikalam Slk. *Žűsti naktį – dieną miegi* Ck. *Ajai anūkas, jam kad tik žűt ir žűt, nemiega par naktis, žűsta ir žűsta* Sug. *Jau antra diena žuvinykai žūsta ežere ir baigia mūsų panamėn atžűt* Jž. *Seniau, būdavo, žűsti žiemą an ežero, i nešąla rankos* Ob.

Ia kamieno forma *žūvia* užrašyta iš Maišiagalos (Vilniaus r.): *Žūviù per dieną* Mšg. Šios formos morfologinė struktūra gana netipiška, kita vertus, jos realumą grindžia šia forma koduojama aktyvaus veiksmo reikšmė.

Na kamieno forma *žūna* užfiksuota Kiaukliuose, Širvintų rajone, plg. *Būdavo, einam su broliu žūt, tai prižūnam, kad nepanešam* Kkl, kaip gretutinė intarpinei ir *ja* kamieno formoms ji fiksuojama ir Druskininkų tarmės žodyne, tačiau pavyzdžių su šiomis formomis nepateikiama.

DLKT duomenimis, aptariamų veiksmažodžių struktūra **dabartinėje kalboje** taip pat nevienalytė. Dažniausiai vartojamoms veiksmažodžių *džiűti* ir *žűti* esamojo laiko formoms dabartinėje kalboje būdinga dviguba morfologinė struktūra (*džiűsta* – 479, *žűsta* – 903 pavartojimo atvejai), intarpinės formos kiek retesnės (forma *džiūva* pavartota 161 kartą, *žūva* pavartota 675 kartus), *na* kamieno formos vartojamos rečiausiai (*žūna* – 58, *džiūna* – 26 pavartojimo atvejai). Veiksmažodžių *pűti, griűti ir kliűti* dažniausios intarpinės formos: *griūva* pateikiama 1 812 kartų, *kliūva* – 1 093 pavartojimo atvejai, *pūva* tekstyne fiksuojama 702 kartus, *na* kamieno formos retesnės: *pūna* – 26, *griūna* – 74 ir *kliūna* 27 pavartojimo atvejai, *sta* kamieno formos retos (pateikiama tik formos *pűsta* 11 pavartojimo atvejų).

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos tik reguliarios *o* kamieno formos:

iſchdʒuwau Mž 473_{16}, *iſchdʒuwa* Mž 447_{8}, *padʒuwa* BP I 240_{2}, 248_{6}, BBHiob30, 30, BBPs 102, 5, *ischdzuwa* BBPs 32, 4, *iżdżiûwo* DP 370, 35, *padżiûwo* DP 97, 21, *padźiuwo* PS I 343, 345, *perdżiuwo* SD3 390, *ażudżiuwis* SD 212r I,20;

apgruwa WP 292v,24, *apgrua* WP 192r,20, ne *pagriuwo* PS I 50;

įkliuwai BBSal6, 2, *inkliuwai* BBSal6, 3, *inkluwa* BBSal7, 23, *ikluwo* DP 278,30;

iſchpuwa BP I 112_{18}, *ſupuwa* BP II 8_{5}, *neſupuwa* II 8_{6}, *ſupuwe* DP 431,22, *ſupua* WP 11r,16, *ſupuwo* SD3 350;

praturau SD3 20;

praβuwa BG 68,3, BP II 389_{9}, *praβuwam* BG 19,11, *prażúwo* DP 81,4.

Veiksmažodis *džiűti* daugumoje lietuvių tarmių turi būtojo laiko *o* kamieno formas su pailgintu vokalizmu. Senuosiuose raštuose paliudytas šio veiksmažodžio būtojo laiko formas kebloka interpretuoti, mat pirmieji autoriai neišryškino trumpųjų ir ilgųjų balsių opozicijos, todėl neaišku, ar tokios formos kaip *padʒuwa* BP I 240_{2}, *iſchdʒuwa* Mž 447_{8}, *padżiûwo* DP 97,21 ir pan. turėjo trumpąjį ar ilgąjį šaknies balsį.

Archajiškesnės ir reguliarios sistemos požiūriu turėtų būti trumposios šaknies būtojo laiko formos, jos teiktinos ir dabartinei kalbai bei kodifikavimui.

Tarmėse dominuoja dėsningos *o* kamieno formos, *ė* kamienės fiksuojamos pavieniuose plotuose:

***o* kamienas || *ė* kamienas**

pùvo || *pùvė*

o kamieno forma *pùvo* vartojama didžiojoje Lietuvos dalyje, *ė* kamieno forma *pùvė* užrašyta Druskininkų tarmės žodyne, užfiksuota Varėnos apylinkėse, Zieteloje, Seinuose ir Nočioje, plg. *sùpuvė vìskas, lìja ir lìja* DrŽ. *Atsirado kokis grybas, ir ìšpuvė pamatai* Lš. *Šitokiom liūtim visa diedovana prìpuvė* Nč. *Žemumosa visa sùpuvė* Sn. Kategorinės semantikos ir konstrukcinio ikoniškumo požiūriu tokia forma nėra reguliari, gali būti, jog ši forma radosi dar tuomet, kai *ė* kamienas nebuvo siejamas su savaiminio, būsenos kitimą reiškiančio veiksmo įforminimu ir nebuvo laikomas tipišku tranzityvumo žymikliu.

Vienintelis veiksmažodis *džiū́ti* turi antrinės kilmės būtojo laiko formą. Istoriškai šio veiksmažodžio kilmė yra tokia pati, kaip ir kitų intarpinių veiksmažodžių su ilguoju balsiu šaknyje *žū́ti, pū́ti* ir pan. Laikui bėgant, šio veiksmažodžio būtojo laiko formos šaknies trumpasis balsis buvo pakeistas ilguoju ir apibendrintas visai šio veiksmažodžio paradigmai, nors tarmėse fiksuojama ir senesnė šio veiksmažodžio forma su trumpuoju *u* šaknyje *džiùvo*. Forma su ilguoju balsiu šaknyje *džiū́vo* – paradigmos išlyginimo rezultatas, kuris yra jau naujas reiškinys (plg. Pakalniškienė, 1993, 125). DLKŽ pateikia formą su ilguoju šaknies balsiu *džiū́vo*, nors rytų aukštaičių tarmėse gana dažna forma su trumpuoju: *Pardžiuvo lentos ir suplaišiojo* Lnkv, tokia forma užfiksuota ir Azierkuose (Gardino sritis, Baltarusija), ji pateikta DvŽ, KpŽ, LzŽ, ZtŽ. Istoriškai ši forma yra senesnė, atliepianti visų intarpinių veiksmažodžių struktūrą, tačiau laikui bėgant jos šaknies vokalizmas imtas ilginti.

Dabartinėje kalboje vartojamos tik reguliarios *o* kamieno formos.

***

Apžvelgiant, kas buvo pasakyta, galima teigti, jog **senuosiuose raštuose** veiksmažodžių su sonantine finale struktūra dėsninga, išlaikomas konstrukcinis ikoniškumas kategorinės semantikos atžvilgiu – intarpinės arba *sta* kamieno formos įformina savaiminį, laipsniškai kintantį procesą. Neretai intarpinės struktūros konkuruoja su *sta* kamienėmis, plg. *ſupua* BP II 416_{10} || *ne pûſti* DP 349,49; *puſtu* SD 36v I,15; *pusta* PS I 95, kartais net to paties autoriaus raštuose (*praßuſtanczu*s Mž 558_{5} || *zuwanczus* Mž 453_{15}; *pagriuwa* PS II 154; *uźgriuwa* PS I 109 || *pagriuſtu* SD 99v I,13; *griuſtu* SD3 469), toks įvairavimas pastebėtas ir atitinkamose lietuvių tarmėse. Dėl intarpo nykimo prieš sonantus (taip pat ir prieš pučiamuosius priebalsius) dažniau vartojamos *sta* kamieno formos. Minėtų formų preferenciją sieti su geografiniu fak-

toriumi sunkoka dėl gana nevienodo aptariamų veiksmažodžių konstrukcinio Sirvydo žodynuose paliudytos tik *sta* kamieno formos *pagriuſtu* SD 99v modelio analizuojamų autorių darbuose: antai I,13, *griuſtu* SD3 469, intarpinės *-griuwa* užfiksuotos tik *Punktuose sakymų*, plg. *pagriuwa* PS II 154, *uźgriuwa* PS I 109, šio autoriaus raštuose pastebėta veiksmažodžių *žūti* ir *žuvauti* konkurencija. Kitų autorių raštuose ryškesnių struktūros preferencijų nesama, tik veiksmažodis *džiūti* visų autorių darbuose yra vienodos dvigubos morfologinės struktūros. Senuosiuose raštuose užfiksuotos būtojo laiko formos reguliarios ir konstrukciškai ikoniškos – *o* kamienės.

Tarmėse šiems veiksmažodžiams būdingas gausus konstrukcinis įvairavimas, aiškintinas intarpinio *n* išnykimu prieš sonantus ir kompensaciniu šaknies balsio pailgėjimu. Intarpinės formos bei dvigubos morfologinės struktūros labiau būdingos aukštaičiams. Visi veiksmažodžiai lietuvių tarmėse turi ir *na* kamieno esamojo laiko formų, dėsningai vartojamų žemaičiuose, kur jos veikiausiai radosi dėl metatezės. Kai kurios *na* kamieno formos vartojamos rytų aukštaičių plote, kartais – ir kitose tarmėse (dar žr. Pakalniškienė, 1993, 124). Tokių *na* kamieno formų kilmė rytų aukštaičių tarmėse nėra aiški.

Konstrukcinio ikoniškumo atžvilgiu maksimaliai ikoniškos yra dvigubos morfologinės struktūros formos, nes nykstant intarpui, papildomai prijungiamas žymiklis *sta*, kuris formaliai įtvirtina savaiminio proceso reikšmę. Nereguliarios ir minimaliai ikoniškos regisi veiksmažodžio *žūti* „žuvį gaudyti“ intarpinės, *na* kamieno ir dvigubos morfologinės struktūros esamojo laiko formos, nes jomis įforminama ne savaiminio, o aktyvaus veiksmo reikšmė. Optimaliai šio veiksmažodžio kategorinė semantika realizuojama *ia* kamiene forma *žūvia* (o kai kuriose tarmėse ši reikšmė optimaliai įforminama priesaginiu veiksmažodžiu *žuvauti, -auja, -avo*).

Dabartinėje kalboje tęsiasi senuosiuose raštuose fiksuojama intarpo ir *sta* kamieno konkurencija, be to, konkuruojančių narių skaičių papildė dar ir *na* kamienas, nors dabartinėje lietuvių kalboje šios formos ne tokios dažnos kaip intarpinės ar *sta* kamienės.

CuT
Esamasis laikas

Šiam veiksmažodžių tipui priklauso 15 veiksmažodžių: *busti* „išeiti iš miego būklės“, *dubti* „pasidaryti dubai, drevei“, *džiugti* „imti džiaugtis“, 1 *justi* „pradėti judėti, krutėti“, 2 *justi* „jausti išorinius ir išvidinius dalykus“, *klupti* „daryti klaidą, apsirikti“, 3 *niukti* „nerimti, judėti, bruzdėti“, *pusti* „tinti, brinkti“, *rukti* „darytis raukšlėtam, trauktis“, *siusti* „sirgti pasiutlige; nerimti, dūkti ko geidžiant; pykti, širsti“, *šukti*

„šaukti, rikti, sušukti“, *šusti* „šilti, kaisti, prakaituoti; plikti, šertis“, *trukti* „gaišti“, *tukti* „riebėti, storėti“, *žlugti* „skalbti[97]; šlapti, mirkti, žliugti[98]“.

Senuosiuose raštuose *CuT* veiksmažodžių struktūra neįvairuoja, paliudytos tik intarpinės formos, plg.:

pabundu BBPs3, 6, BBPs 139, 18, *pabunda* BP II $519_{21,26}$, *pabundi̇* DP 392,29, *pabundu* SD 104v I,26, SD 104v II,13, SD3 241;

suiund BBHiob 26, 12;

paiuntam BP II 508_{23}, *paiunta* BP I 237_{11}, BBHiob9, 5, BBKos 4, 3; *paiuntu* BBHiob9, 11, BBPat 23, 35, *paiunt'* DP 392,28, *paiunta* WP 149r,25, *paiuntame* WP 214v,16, *paiuntu* WP 295r,28;

pakłûmpa DP 364,40, *kłumpa* SD 182v II,5;

vβpuntu SD 173r II,7 „ištinstu“, *papuntu* SD3 188;

furunka SD 3 555;

nuβuntu SD 75v I,18, SD3 169, *βuntu* SD3 343, *nuβunta* SD3 17;

trunku BBHiob17, 13, *trunkams* BBSal 13, 12, *vʒtrûka* DP 340,35, *vʒtrúka* DP 414,27, *nutrunka* WP 83r,34, *aʒutrunku* SD 113v II,17, SD 209v I,15, *trunku* SD 206r I,1, *trunka* PS II 239;

nutunk BBHiob 39, 7, *tuka* DP 267,51, *nutunku* SD 117v I,13, *tunku* SD 183v II,7;

ʒ́lungu SD 122, I „skalbti“, *ʒ́lungu* SD3 178 „sušlapti“.

Tarmėse fiksuojama paliudytų veiksmažodžių gretutinių esamojo laiko formų:

intarpas || ***sta*** || **intarpas** + ***sta***

dum̃ba || *dùbsta*

džiuñga || *džiũgsta*

klum̃pa || *klùpsta*

niuñka || *niùksta*

Tarmėse dominuoja intarpinės formos *dum̃ba* (ŠRDŽ, VidŽ, KaltŽ, DrŽ, KzRŽ, KpŽ), *džiuñga* (ŠVŽŽ, ŠRDŽ, ZanŽ, KpŽ), *klum̃pa* (ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, DrŽ, PietPAŽ, ZanŽ, KzRŽ, KpŽ, VidŽ), *niuñka* (ZanŽ, KretŽ, KpŽ).

Gretutinės *sta* kamieno formos nedažnos, fiksuojamos tik aukštaičiuose: Baisogaloje vartojama forma *klùpsta*, plg. *Be zuperio [javai] išklupsta, išdryksta: netvirtas šiaudas* Bsg, apie Gelvonus užrašyta trumposios šaknies *sta* kamieno forma *dùbsta* (Morkūnas, 1969, 134). *Sta* kamieno forma su ilguoju balsiu (intarpo pėdsaku)

---

[97] Pažymėtina, kad DLKT veiksmažodžio *žlugti* „skalbti, skalbinius merkti“ pavartojimo atvejų nepateikia, tačiau DLKŽ šis veiksmažodis vis dar fiksuojamas. A. Balčiūnienė nurodo, jog veiksmažodis *žlugti* reikšme „skalbti tokiu būdu apdorojant skalbinius“ kupiškėnų patarmėje vartojamas tik senyvo amžiaus informantų ir tik pasakojant prisiminimus (2014, 81), tad šis veiksmažodis po truputį traukiasi ir iš lietuvių tarmių.

[98] Šiuolaikiniam skaitytojui įprasta reikšme „niekais nueiti, pragaišti“ šis veiksmažodis senuosiuose raštuose neužfiksuotas.

klũpsta užfiksuota Vidiškių šnektos žodyne, forma *džiũgsta* užrašyta Grūžiuose (Pasvalio r.), ją paliudijo ir A. Šleicheris bei F. Kuršaitis. J. Kazlausko teigimu, trumposios šaknies *sta* kamieno forma *-niùksta* vartojama rytinėse aukštaičių tarmėse (2000, 327), tačiau LKŽ tokios formos nepateikia, ji nefiksuojama ir aukštaičių tarminiuose žodynuose.

intarpas || *sta* || *a* || kontaminacinės formos

tuñka || tùksta || tùka || tuñkma

žluñga || (žlűgsta) || žlùga

Tarmėse dominuoja intarpinės formos *tuñka* (ŽVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, ZanŽ, KaltŽ, KzRŽ, DrŽ, KpŽ, VidŽ), *žluñga* (reikšme „skalbti“ fiksuojama kupiškėnų žodyne, „drėgti, šlapti“ – Kretingos tarmės žodyne).

Sta kamieno formos retos: Obeliuose vartojama forma *tùksta*: *Nusiprausė, neišpylė [v]andenio ir tùksta bliūdas* Ob, ši forma pateikiama ir Vidiškių šnektos žodyne.

A kamieno fiksuojamos pavienės formos: antai *tùka* fiksuojama Dieveniškių žodyne greta kontaminacinės formos *tuñkma*[99], plg. *mėsa kap paguli, aplìsta slidumu, in višaus prìtuka* ir *mėsa jau tuñkma* DvŽ (435). Minėtoji *a* kamieno forma kategorinės semantikos atžvilgiu nereguliari, veikiausiai naujesnė, pasidaryta siekiant išlyginti vokalizmą. Forma *dùba*, užrašyta iš Vėžaičių, turi reikšmę „išpūva“ (žr. Karaliūnas, 1987, 109). D. Pakalniškienės nuomone, ji galėtų priklausyti veiksmažodžio *dubė́ti* paradigmai (1993, 117).

Veiksmažodžio *žlùgti* vartojamos trejopos esamojo laiko formos – intarpinės, *sta* kamienės ir *a* kamienės. LKŽ nurodomos dvi šio veiksmažodžio reikšmės – „skalbti“ ir „šlapti“ – teikia galimybę skirti 2 veiksmažodžius: tranzityvųjį aktyvaus veiksmo *žlugti* „skalbti ir t. t.“ ir intranzityvųjį mutatyvą reikšme „šlapti, mirkti, žliugti“; galbūt veiksmažodžio *žliugti* variantą. Tranzityviojo veiksmažodžio *žlùgti* „skalbti“ dominuoja intarpinės formos, jos laikytinos archajiškomis, plg. *Aš žlungù žlugtą, t. y. virinu šarmą ir pilu ant kubilo su drapanomis* J. *Drapanėles žlungù* Sb. *Mūsų seselės tai darbinykės: vis žlunga žlugtelį ant ežerėlio* LTR(Pnd). Retos *a* kamieno formos turėtų būti naujos, atsiradusios tuomet, kai kategorinė aktyvaus veiksmo reikšmė imta įforminti šiuo kamienu, plg. *Tuos pelenuos (šarme) sùžluga tas visas [mazgotes], pakiša žarijos[na], tai tada išplepa pelenuos* Slm. *Prìžluga tų rūbų kubilą* Ktv, ši forma fiksuojama kupiškėnų (kaip gretutinė intarpinei) ir šiaurės vakarų žemaičių žodynuose.

---

[99] Gali būti, kad tokia forma radosi dėl analogijos su Dieveniškėse užfiksuotomis formomis *neištenkma*, *tinkma*, kurios turi galūnę *-ma*, siejamą su atematinių veiksmažodžių asmenavimu. Z. Zinkevičius pažymi, kad ši galūnė gali būti dedama prie įvairių veiksmažodžių, taip pat ir tų, kurie atematiniam asmenavimo tipui nepriklausė. Mokslininkas tokį reiškinį aiškina taip: „atsiradus svyravimui tarp atematinio ir tematinio asmenavimo, ilgainiui atematinės kilmės fleksiją gaudavo ir vienas kitas tematinio asmenavimo veiksmažodis“ (1966, 352).

Intranzityviojo mutatyvo *žlùgti* „šlapti, mirkti, žliugti“ vartojamos tik intarpinės formos (LKŽ antraštėje pateikiama ir šio veiksmažodžio *sta* kamieno struktūra *žlúgsta*, tačiau pavyzdžiais neiliustruojama), plg. *Ta žemė nesausė[ja], i žluñga teip bulbės* Krž. *Piemuo žluñga par dienas šlapias* Slnt. *Žluñga medis pelkė[je]* Sr, ši forma fiksuojama ir Kretingos tarmės žodyne. LKŽ pateikiamos *a* kamieno formos priskirtinos intranzityviajam veiksmažodžiui *žlugéti* „pūliuoti, šlapiuoti“, plg. *Ta koja žlùga, varva, bėga* Kl.

intarpas || *ia*

juñta || juñčia

Tarmėse vartojama veiksmažodžio *jùsti* intarpinė esamojo laiko forma – fiksuojama ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KaltŽ, DvŽ, KzRŽ, KpŽ. LKŽ duomenimis, *ia* kamieno forma *juñčia* užrašyta iš Čiobiškio (Širvintų r.), plg. *Aš junčiu, junčiu, kaip nepajunčiu, iš saldžio miegelio nepabundu* Čb. Kategorinės semantikos atžvilgiu tokia forma nėra reguliari, be to, šaknyje išlaikytas ir intarpas.

Dabartinėje kalboje vartojamos tik intarpinės šių veiksmažodžių formos.

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose aptiktos tik reguliarios *o* kamieno būtojo laiko formos:

praſidʒiuga BP II 42_{3}, *pradžiúgoś* DP 164,27, *pradžiûgos* DP 613,17;

paiuta Mž 179_{12}, *paiuta* BG 3,6, *paiutai* DP 104,7, *paiuto* DP 52,7, DP 370,35, *paiuta* WP 57r,31;

pakłúpo DP 198,36, *pakłupo* PS II 10;

suniuko PS II 202;

ſurúko DP 176,14;

praſchukka BP II 258_{4}, *praßúko* DP 116,18, *ſußúko* DP 169,32, *praszuko* PS I 113, 209, II 27;

vžtrúko DP 275,39;

ſžługau SD3 178.

Tarmėse dominuoja dėsningos *o* kamieno būtojo laiko formos, gretutinės formos retos:

***o* kamienas || *ė* kamienas**

žlùgo || žlùgė

Rytų aukštaičiai vartoja veiksmažodžio *žlùgti ė* kamieno formas aktyvaus veiksmo reikšme, joms būdinga tranzityvi vartosena, plg. *Mergytės mūsų didžiadarbėlės: sužlugė žlugtelį ant ežerėlio* NS992(Ppl), tokia pat reikšme šią formą užrašė J. Otrembskis: *Apìžlugėm rūbus* OG319, dar plg. *Visą mane lietus sùžlugė* Slm ir netiesiogine reikšme pavartotą šio veiksmažodžio *ė* kamieno formą: *Didelį pyragą jam iñžlugiau* [*per vestuves*] Dkšt. Šios formos veikiausiai koreliuoja su esamojo laiko *a* kamieno formomis, koduojančiomis aktyvų, į objektą nukreiptą (taigi tranzityvinį) veiksmą.

Dabartinėje kalboje vartojamos *o* kamieno būtojo laiko formos.

***

Senuosiuose raštuose veiksmažodžiai su sprogstamuoju priebalsiu finalėje neįvairuoja, paliudytos tik konstrukciškai ikoniškos intarpinės prezento ir *o* kamienės būtojo laiko formos.

Tarmėse dominuoja aptariamųjų veiksmažodžių intarpinės esamojo laiko formos. Aukštaičiuose aptinkamos gretutinės *sta* kamieno esamojo laiko formos su trumpuoju šaknies vokalizmu, plg. *dùsta, klùpsta, niùksta, tùksta* (plg. dar aukštaičių vartojamas formas *pìgsta, lìpsta, stìgsta, stìpsta* ir pan.), kurios, kaip ir intarpinės, yra konstrukciškai ikoniškos. Šiam veiksmažodžių tipui *a* kamieno formos nebūdingos, išskyrus formas *žlùga* ir *tùka*. Abi šios formos, matyt, naujesnės – forma *žlùga* iš senesnės intarpinės *žluñga* galėjo pereiti į *a* kamieną dėl veiksmažodžiui būdingos aktyvaus veiksmo reikšmės ir tranzityvios vartosenos (taigi konstrukciškai ikoniška forma), o forma *tùka* – paradigmos vokalizmo išlyginimo rezultatas (konstrukciškai analogiška forma). Tarmėse vartojamos būtojo laiko formos reguliarios *o* kamienės, vienintelė gretutinė *ė* kamieno forma *žlùgė*, realizuojanti aktyvaus veiksmo reikšmę, veikiausiai koreliuoja su *a* kamiene esamojo laiko forma *žlùga*.

Dabartinėje kalboje veiksmažodžiai išlaikė tokią pačią struktūrą, kaip ir senuosiuose raštuose. Veiksmažodis *žlugti* reikšme „skalbti, skalbinius merkti“ pateikiamas DLKŽ, tačiau DLKT veiksmažodis *žlugti* fiksuojamas tik reikšme „prapulti, dingti, niekais nueiti“, taigi tai jau kita leksema.

CuS
Esamasis laikas

Šiam tipui priklauso 5 veiksmažodžiai, šaknies finalėje turintys pučiamąjį priebalsį: *blusti* „akims merktis, snūsti“, *dusti* „stigti oro, trokšti, ilsti“, *klusti* „klausyti, darytis klusniam“, *susti* „aptekti niežais, susu“, *triušti* „trešti, trūnyti“. Veiksmažodis *blusti,* senuosiuose raštuose paliudytas reikšme „akims merktis, snūsti,“ Nei DLKŽ, nei DLKT jis nebefiksuojamas.

Senuosiuose raštuose užfiksuotos 3 veiksmažodžių esamojo laiko formos. Viena paliudyta forma yra dvigubos morfologinės struktūros, plg.:

atſiduſtu SD 191v I,11.

Dar dvi užfiksuotos formos veikiausiai intarpinės:

pakłuſa DP 464,49;

iſuſu SD3 285.

Tarmėse aptariamieji veiksmažodžiai turi įvairuojančių formų: greta įsigalėjusių dvigubos morfologinės struktūros lyčių fiksuojamos intarpinės, o kai kuriose tarmėse – ir *a* kamieno formos, kurios laikytinos nereguliariomis, mat jų morfologinė struktūra nėra konstrukciškai ikoniška kategorinės semantikos kodavimo atžvilgiu.

intarpas || **intarpas** + ***sta***

bluñsa || *blũsa* || *blũsta*

triuñša || *triuñšta* || *triũšta*

Veiksmažodis *blùsti* reikšme „akims merktis, snūsti“ tarmėse retas – fiksuojamas kupiškėnų žodyne, LKŽ pateikia pavyzdžių iš Zarasų, Panevėžio, Jurbarko apylinkių. LKŽ kaip pagrindinę šio veiksmažodžio esamojo laiko formą pateikia *sta* kamienę *blũsta*. Intarpinė forma *bluñsa* užfiksuota kupiškėnų žodyne, tačiau pavyzdžiais neiliustruojama; lytis su nunykusiu intarpu, kurį liudija ilgasis šaknies balsis, užrašyta A. Juškos, plg. *Aš blūsù, kad miego noriu*; *Kodėl tu blūsì, t. y. eini taip apsiblausęs*? J. Intarpinė forma *triuñša* taip pat fiksuojama rytų aukštaičių plote, plg. *Plaukai triuñša* Š(Sl), A. Balčiūnienė pažymi, kad intarpinė šio veiksmažodžio forma vartojama centrinėje kupiškėnų patarmės dalyje, o dvigubos morfologinės struktūros forma *truñšta* vartojama šios patarmės periferijoje (2014, 98).

intarpas || **intarpas** + ***sta*** || ***a***

duñsa || *dũsta* || *duñsta* || *dùsa*

sũsa || *suñsa* (|| *suñta)* || *sũsta* || *sų̃sta* || *suñsta*

Tarmėse dominuoja dvigubą morfologinę struktūrą turinčios formos su ilguoju šaknies balsiu (nunykusio intarpo pėdsaku) *dũsta* (ŠVŽŽ, VidŽ, DvŽ, KpŽ, PietPAŽ, ZanŽ, KaltŽ, KzRŽ, DrŽ, LzŽ, ZtŽ) ir *sũsta* (ŠVŽŽ, KretŽ, ZanŽ, VidŽ, DrŽ, KzRŽ)[100], tačiau yra formų ir su išlaikytu intarpu: LKA duomenimis, *suñsta* vartojama plačioje teritorijoje – tiek žemaičių (apie Plungę, Kretingą, Telšius, Kelmę, Raseinius, Šilalę, Tauragę), tiek aukštaičių plote (Jurbarko, Alytaus, Varėnos, Rokiškio, Kupiškio, Anykščių apylinkėse), forma *duñsta* fiksuojama kupiškėnų žodyne, paliudyta ir A. Vienuolio, plg. *Pradės giedot, ir uždunsta*.

Sta kamieno forma su trumpuoju šaknies balsiu *dùsta* užfiksuota Druskininkų bei Lazūnų tarmių žodynuose, plg. *Ažarañ dar žùves žiẽmu dùsta* DrŽ, *Kadu būsta, žmuõj ir atsìdusta* LzŽ(Dnr).

Intarpinės formos vartojamos tiek žemaičių, tiek aukštaičių plote: forma *duñsa* fiksuojama apie Kupiškį, plg. *Paleisk gi vaiką, matai, kad jis jau duñsa* Sb, Rokiškį, plg. *Žiemą aš uždunsù* Km, ji užrašyta ir A. Juškos: *Pūliai, tãniai duñsa iš tolo* J. Forma *suñsa* vartojama žemaičių (apie Šilalę, Kelmę, Telšius, Plungę, Varnius, Kuršėnus, fiksuojama ŠRDŽ), taip pat užrašyta iš Kupiškio, Anykščių, Varėnos apylinkių (žr. Konstantinova, 1986, 101), plg. *Obelės da nieko, tik jaunos – tai suñsa* Žlp.

[100] LKŽ nurodoma, jog forma *sų̃sta* paliudyta A. Juškos, J. Šlapelio žodynuose, taip pat K. Būgos darbuose, tačiau pavyzdžiais neiliustruojama.

Bėga vilkas – tunka vilkas, gulia vilkas – suñsa vilkas Lk. *Saulėtą dieną viskas gerai suñsa* Varn. *Jei apsuñsa (apšąšta, apvysta) obūliai, anie nė[ra] geri* Krš. Formą su nunykusiu intarpu *sūsa* užrašė F. Kuršaitis ir G. Neselmanas, ji užfiksuota ir Žemaitės, plg. *Purvynai nieko nebesūsa* Žem.

A kamieno formos šiems veiksmažodžiams nebūdingos; naujesnioji forma *dùsa* paliudyta Zietelos ir Lazūnų tarmių žodynuose, o G. Neselmano užrašyta forma *sunta* kelia abejonių – ji negali būti veiksmažodžio *sùsti* forma dėl šaknies galo konsonantizmo.

Dabartinėje kalboje vartojamos dvigubos morfologinės struktūros formos, tačiau jų vartojimo dažnumas dabartinės lietuvių kalbos tekstyne nevienodas: gausiausiai vartojamos maksimaliai ikoniškos esamojo laiko formos *dūsta* (1 099 pavartojimo atvejai) ir *-klūsta* (1 338 pavartojimo atvejai). Veiksmažodžio *susti* esamojo laiko forma *sūsta* pateikiama tik 2 kartus, o veiksmažodžio *triušti* prezento forma *triūšta* – 4 kartus.

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos dviejų veiksmažodžių būtojo laiko formos, abi jos *o* kamienės:

uβduſa WP 231v,9, WP 231v,14;

pakłuſo DP 491,19, *pakłúſso* DP 107,35.

Tarmėse ir **dabartinėje kalboje** taip pat vartojamos tik *o* kamieno formos.

***

Apibendrinant galima teigti, kad **senuosiuose raštuose** veiksmažodžiai su pučiamuoju priebalsiu šaknies finalėje turi paliudytas *sta* kamieno (beje, tik Sirvydo darbuose) ir intarpines formas. Dėl negausiai paliudytų esamojo laiko formų sunku pasakyti, ar šių veiksmažodžių formoms nebuvo būdinga intarpo ir *sta* kamieno konkurencija, pastebima lietuvių tarmėse.

Tarmėse pučiamuoju priebalsiu besibaigiantys veiksmažodžiai netenka intarpo šaknyje, todėl optimaliam kategorinės semantikos ir morfologinės struktūros asimetrijos kodavimui užtikrinti vartojamos dvigubos morfologinės struktūros formos, tačiau vartojamos ir senesnės formos su išlaikytu intarpu. *A* kamieno formos su trumpuoju balsiu šaknyje gali būti naujos, pasidarytos pagal būtąjį laiką (taigi konstrukciškai analogiškos).

Dabartinėje kalboje vartojamos dvigubos morfologinės struktūros lytys. Lyginant dabartinės kalbos duomenis su senųjų raštų duomenimis, matyti, kad senuosiuose raštuose paliudytos intarpinės formos *pakłuſa* DP 464,49 ir *iſuſu* SD3 285 dabartinėje lietuvių kalboje pakito: pridėjus formantą *sta*, geriau realizuojama kategorinės semantikos ir morfologinės struktūros asimetrija.

Veiksmažodis *blusti* „akims merktis, snūsti“ dabartinėje kalboje nebevartojamas – jis nefiksuojamas nei DLKŽ, nei DLKT.

2.2. Ilgosios šaknies veiksmažodžiai

Analizuojamuose raštuose užfiksuoti 127 ilgosios šaknies veiksmažodžiai. Jie grupuojami pagal šaknies centro pobūdį: tai veiksmažodžiai, šaknyje turintys ilgąjį balsį, dvibalsį ir mišrųjį dvigarsį.

2.2.1. Veiksmažodžiai su ilguoju balsiu šaknyje

Tiriamuose senuosiuose raštuose paliudyti 53 veiksmažodžiai su ilguoju balsiu šaknyje. Šių veiksmažodžių šaknies centrą sudaro ilgieji balsiai *y, ū, ė* ir *o* jų šaknys baigiasi sprogstamuoju arba pučiamuoju priebalsiu.

Pažymėtina, kad Volfenbiutelio postilėje ir Sirvydo raštuose *o* dažnai atliepiamas *a* kirčiuotame skiemenyje. J. Palionis teigia, jog „senojo *ā* išlaikymu iš visų kitų XVI a. lietuviškų raštų išsiskiria 1573 m. Volfenbiutelio postilės rankraštis – jame vietoj dabartinės literatūrinės kalbos *o* bemaž ištisai rašomas *a*“; plg. *trakſchta* WP 37r,19, *trakßta* WP 199v,17, *traſchkau* WP 195v,23, *nepanakamas* WP 103r,18, *pranaks* WP 157r, 10 ir pan. Sirvydo raštuose lytys su *a* vietoj *o* pasitaiko gana dažnai, tačiau dominuoja „lytys su *o* vietoj laukiamo *a*“ (Palionis, 1967, 86–87), plg. *nubaſtu* SD 22, 80, 148, *nuboſtu* SD 113v II,12, *iboſta* SD3, *palodus* SP I 232, *paładis* SD 94r I,2, *szoko* PS I 129, PS II 15, *szako* PS I 268 ir pan.[101]

5 lentelė. Veiksmažodžių su ilguoju balsiu šaknyje registras

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
1.	-bosti	—	*-*boſti,* *-*boſta,* –	—	*-*bôſti,* –, –	–, -*baſtu* || -*boſtu,* -*bodau*
2.	-blėsti	—	—	—	*-*błéſti,* *-*błéſta*, –	—
3.	-blūsti	—	–, –, -*blud*-[102]	—	—	—
4.	blykšti		–, –, -*blischk*-[103]			–, -*blikßtu,* -*blißko*

[101] Tyrėjas Sirvydo raštuose aptinkamą *o* ir *a* kaitaliojimąsi sieja su tuo faktu, kad „autoriaus tarmėje, panašiai kaip ir daugelyje dabartinių rytų aukštaičių paminklų šnektų, esančių į pietryčius nuo Ukmergės, *a* buvo tariamas su *o* atspalviu“ (Palionis, 1967, 87). Kita vertus, antrosios dalies PS raidė *a* rašoma daug rečiau nei *o*, taigi neatmetama ir redaktorių bei korektorių įtakos galimybė (žr. Zinkevičius, 1971, 156; Palionis, 1967, 87).

[102] Užfiksuotas tik būtojo laiko dalyvis *pabludußiems* BP I 237_5.

[103] Paliudytas būtojo laiko dalyvis *ischblischkusi* BB3Moz13, 49.

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
5.	-būgti	—	–, –, *-bugau*	—	—	—
6.	-dygti	—	*-digti*, *-digſta*, *-djga*	—	**-dígti*, *-dîgſta* ‖ *dikſta*, *-dîgo*	—
7.	-dykti „tvirkti, pasileisti“	—	—	—	—	–, *-dikſtu*, –
8.	-drėgti	—	—	—	—	–, *-drekſtu*, –
9.	drūsti	—	—	—	—	–, *druſtu*, –
10.	drykti					–, *-drikſtu*, –
11.	-dūkti	—	–, –, *-duk-*[104]	—	—	–, *-dukſtu*, –
12.	-gėsti	—	—	—	**-gesti*, –, *-gêdo*	—
13.	-gysti	—	**-gisti*, –, *-gjda*	—	**-gîsti*, –, *-gîdo*	—
14.	-gosti	—	—	—	—	–, –, *-godau*
15.	-grynti	—	—	—	–, –, *-grînomę*	
16.	-krypti	—	–, –, *-kripa*	—	—	—
17.	-klysti	**-klisti*, –, *-klida*	**-klisti*, *-klifta*, *-klidau*	–, –, *-klid-*[105]	*-klift*, –, *-klîdo*	**kłisti*, *-kliſtu*, *-klidome*
18.	-kūsti	—	*-kuſti*, –, –,	—	—	—
19.	-kvėpti	—	—	—	—	–, *-kwepſtu*, –
20.	-lygti	—	–, –, *-liga*	—	*-lîgł*, *-lîgſta*, *-lîgo*	–, *ligſtu*, –
21.	lysti	—	—	—	—	–, *liſtu*, –
22.	-liūsti	—	—	—	*- lûſt*, *-luſta*, *-lûdo*	–, *-luſtu*, –
23.	lūžti	—	–, *-luſchta*, –	—	*łużt*, –, –	–, *-łuźta*, *-łuźo*
24.	-lobti	—	–, *-lobsta*, –	—	–, *-łobſta*, –	–, *-łobſtu*, –
25.	losti	—	—	—	—	**łosti*, *-łoſtu*, *-łodau*

[104] Užfiksuotas tik būtojo laiko dalyvis *padukens* BP II 338$_5$.

[105] Paliudyti būtojo laiko dalyviai *paklide* WP 202r,32, *pakliduſsi* WP 72r,8.

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
26.	mėgti	*-megti, megſta* ‖ *mekſta -mega*	–, **-megſta* ‖ **mekſta,* –	*mekti, -mekſta, -mega*	*-megt, -mêkſta* ‖ *megſta* ‖ *mega* ‖ *mêgia* ‖ *mêgi, -mego*	–, *megſtu*, –
27.	-mokti	—	*-mokti, -moksta,* –	—	*-mókì*, –, *-môko*	–, –, *-mok-*[106]
28.	nykti	–, *nikſt*,–	*-nikti, -njkſt*, –	*-nikti,* **-nikſta*, –	*-níkì*, –, *-nîko*	—
29.	1 -nokti „bręsti“	—	—	—	—	–, *-nokſtu*, –
30.	2 -nokti „prilygti, pralenkti“	*-nokti,* –, –	**-nokti*, –, *-noka*	**-nakti,* **-naka*, –	–, *-nókſta* ‖ **-nóka -nôko*	—
31.	-pykti	—	–, –, *-pika*	—	*-pîkt*, –, –	**-pikti, -pikſta, -piko*
32.	-plėkti	—	—	—	—	–,*-płekſtu*, –
33.	plyšti	—	**plifchti, -plifcht, plifcha*	–, *-pliſta*, –	–, –, *plîßo*	–, *pliſta*, –
34.	plūsti	—	**pluſti, pluſta, pluda*	—	*płuſt', płûſta, płûdo*	**-płusti, -płusta*, –
35.	-rykšti	–, –, *-riſka*	—	—	**-rîkſti, -rikſta, -rîßko*	—
36.	rūgti	—	–, –, *-ruga*	—	–, *-rûgſta*, –	–, *rugſtu*, –
37.	rūkti	—	–, **rukſta, ruka*	—	—	–, *-rukſtu* –
38.	-slysti	*-ſliſti*, –, –	—	—	—	—
39.	-slūgti	—	–, **-slugsta*, -	—	—	**-sługti, -ſlugſtu*, –
40.	-snūsti	—	–, *snusta*, –	*-ſnuſti*,–, –	*-ſnúsì*, –, *-ſnûdo*	–, *-snusta*, –
41.	sprogti	–, –, *-ſproga*	–, *ſprogſta, -ſproga*	—	–, *ſprógſta*, –	–, *ſprogſtu*, –
42.	-sprūsti	—	–, –, *-ſpruda*	—	—	–, *-sprusta*,–
43.	-stokti	—	**-ſtokti,* **-ſtokſta*, –	—	**-ſtókti*, –, *-ſtôko*	—

[106] Užfiksuotas būtojo laiko dalyvis *iszmokis* PS I 287, 288.

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
44.	1 stropti „stiprėti, darytis žvalesniam“	—	—	—	—	–, *stropstu*, –
45.	2 -stropti „užklupti, užtikti“	—	—	—	**-ſtrópti*, – *-ſtrôpo*	—
46.	-šokti	**-ſchokti*, –, *-ſchoko*	—	—	**-βókti*, *-βókſta*, *-βóko*	**-szokti*, *-szoksta* || *-βoku*, *-szoko* || *-szako*
47.	trokšti	*trokſchti*, *trokſcht* || *trakſcht*, –	**trokſchti*, *trokſchta*, *troſchka*	*trakβti*, *trakſchta*, *traſchkau*	*trokβt*, *trôkβta*, *trôβko*	**trokszti*, *trokszta*, *troszko*
48.	-trūkti	—	–,–, *-truka*	—	*-trûkt'*, **-trukſta*, *-trûko*	–, *-trukſtu*, *-truko*
49.	-vėsti	—	—	—	–, –, *-wêſ-*[107]	—
50.	vykti	—	—	—	*-wikti*, *wikſta*, *-wiko*	—
51.	1-vysti „pamatyti“	*-wiſti*, –, *-wida*	*-wiſti*, *-wiſta*, *-wida*	—	*-wiſt*, *-wîſta*, *-wîdo*	–, *-wiſtu*, –
52.	2 -vysti „glebti trūkstant drėgmės“	—	*-wiſti*, *-wiſt*, –	—	*-wîſt*, –, *-wito*	**-wisti*, *-wista*, –
53.	-žysti	—	—	—	–, *-żîſta*, *-żîdo*	–, *-żiſtu*, –

CyC
Esamasis laikas

Aptikta 19 šio tipo veiksmažodžių: *dygti* „leisti daigą, augti, želti“, *dykti* „tvirkti, pasileisti“, *drykti* prk. „pasileisti, pagesti“, *gysti* „imti giedoti“, *grynti* „vargti“, *krypti* „linkti, svirti“, *klysti* „klaidingai ką daryti, apsirikti; tolintis, skirtis“, *lygti* „tartis, derėtis“, *lysti* „darytis liesam, liesėti“, *nykti* „mažėti, gaišti, baigti egzistuoti“, *pykti* „jausti pyktį“, *plyšti* „rastis plyšiams, skylėms, skilti į dalis, driksti, trūkti, sprogti“, *slysti* „šliuožti slidžiu paviršiumi“, *vykti* „tapti tikrove, pildytis“, 1 *vysti* „pamatyti“, 2 *vysti* „glebti trūkstant drėgmės ar esant netinkamoms augimo sąlygoms“, *žysti* „imti

[107] Autorius paliudijo tik būtojo laiko dalyvius *vʒwêſſuśiu* DK 93,2, *vżwęſes* DP 353,18, *vżwêſufeis* DP 404,26.

žydėti, skleisti žiedus“, 2 iš jų finalėje turi dviejų prieblaisių samplaiką: *blykšti* „balti“, *rykšti* „atsirasti, pasirodyti“.

Ne visi paliudyti veiksmažodžiai vartojami dabartinėje lietuvių kalboje: veiksmažodis *rykšti* reikšme „darytis raiškiam, pasirodyti,“ paliudytas Daukšos, DLKŽ ir DLKT nebefiksuojamas.[108] Veiksmažodis *grynti* „vargti, skursti“ DLKT taip pat nepateikiamas, šis veiksmažodis nebefiksuojamas ir DLKŽ.

Senuosiuose raštuose užfiksuotos šių veiksmažodžių esamojo laiko formos konstrukciškai ikoniškos *sta* kamienės:

iſsblikßtu SD3 18;

iſchdigſta BP I 245_{18}, 417_{13}, *iʒdîgſta* DP 99,33, *iʒdikſta* DP 487,11;

iʒdikſtu SD 214v I,24;

iʒdrikſtu SD3 521;

paklifta BP II 274_{6}, *aʒukliſtu* SD 84v I,24;

ſulígſtanczius DP 217,27, *ſulîgſta* DP 59,28, *ſulígſtame* DP 296,5, *ſuligſtu* SD 175v I,21;

liſtu SD3 32;

nikſt akies mirkʃnia Mž 200_{8}, *ſunjkſt* BP I 352_{15}, *ſunikſtanczia* WP 193v,29, *nunikſtanczia* WP 193r,22;

pikſta SD3 26;

perpliſcht BBHiob 26, 8, *nepliſta* WP 95v,36, *perpliſtu* SD 144v I,16, SD 156r I,3, SD 156r II,26, *pliſtu* SD 120r II,16, *pliſta* SD3 370;

vʒrikßta DP 463,10;

wikſta DP 508,46;

iſchwiſt BG 75,9, BP I 316_{25}, *iſchwiſta* BP II 56_{1}, II 221_{1}, II 509_{7}, *iſtwîſta* DP 287,4, *iſtwiſtu* SD 100r II,14;

nepawiſtanczios BP II 13_{7}, *pawiſt* II 409_{15}, *wiſtu* SD 192v II,16, ne *pawista* PS II 100

praʒîſta DP 303,42, *praʒiſtu* SD 158r I,25, *apiʒiſtu* SD 113r I,14.

Daukšos postilėje užfiksuota tik būtojo laiko forma *nugrînomę*, iš kurios tik hipotetiškai būtų galima atstatyti šio veiksmažodžio *sta* kamieno esamojo laiko formą, nes LKŽ šio veiksmažodžio esamojo laiko forma nepateikta. D. Pakalniškienės manymu, tokia forma tikėtina tiek dėl semantikos, tiek dėl paties darybos būdo (2000, 76).

Tarmėse keleto veiksmažodžių esamojo laiko formos įvairuoja:

sta* || *intarpas

slýsta || *sleñda*

výsta || *viñta*

Daugelyje lietuvių tarmių dominuoja *sta* kamieno formos *slýsta* (ŠVŽŽ, ŠRDŽ, ZanŽ, KaltŽ, DvŽ, KzRŽ, KpŽ) ir *výsta* „glemba trūkstant drėgmės ar esant netin-

[108] Matyt, ilgainiui šį veiksmažodį iš aktyviosios leksikos išstūmė priesaginis veiksmažodis *ryškėti*, kurio vien esamojo laiko formų pavartojimų skaičius dabartinės lietuvių kalbos tekstyne yra 4 063.

kamoms augimo sąlygoms (apie augalus)“ (pateikiama ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KaltŽ, DvŽ, KzRŽ, DrŽ).

Greta antraštinės veiksmažodžio paradigmos *slỹsti, slỹsta, slỹdo* LKŽ pateikiama ir paradigma *slỹsti, sleñda, slỹdo*, pavyzdžiai nurodomi iš Rokiškio apylinkių, plg. *Tas takas vaikų nučiužinėtas, teip sleñda, paeit negaliu* Ob. *Man šito skara sleñda i sleñda kaip ledas – negerai su šilkine* Alks. LKŽ pateiktos paradigmos realumas kelia abejonių: veikiausiai intarpinė forma *sleñda* priskirtina paradigmai *sl̀isti, sliñda, sl̀ido* „darytis slidžiam“, kuri dėl šaknies balsio *e* laikytina rytų aukštaičių fonetiniu perdirbiniu. Gali būti, kad *sta* kamieno paradigma su ilguoju šaknies balsiu radosi vėliau, o intarpinė paradigma laikytina pirmine, plg. dar tokias poras kaip *svìsti, sviñda, svìdo* ir *svýsti, -ta, svýdo* „švisti, žibėti“; *klìpti, klim̃pa, -o* ir *klỹpti, -sta, -o* „linkti žemyn, krypti“; *vìpti, vim̃pa, -o* ir *vỹpti, -sta, -o* „šieptis, vieptis“ (pavyzdžiai iš Pakalniškienė, 1993, 31–40).

LKŽ duomenimis, kai kuriose rytų aukštaičių šnektose (apie Ėriškius, Panevėžio r.; Krakes, Kėdainių r.; Kiauklius, Širvintų r.) vartojama forma *viñta* (ji užrašyta ir Vidiškių šnektos žodyne): *Musia suviñta kaip šakaliukas voro tinkle* Kkl. Pasak J. Kazlausko, tai gali būti sena intarpinė forma, kurioje, nunykus intarpui, susilpnėjo intranzityvumo charakteristika, todėl nauju intranzityvumo rodikliu tapo formantas *-sta* (Kazlauskas, 2000, 325). Šio veiksmažodžio paradigmos antraštėje LKŽ pateikia ir gretutinę esamojo laiko formą *viñsa*, kuri užfiksuota tik Kupiškyje: *Kad iš šarmo viñsa gyvi daiktai, utėlės visos iš šarmo* Kp. Ši forma dėl šaknies finalės skirtina leksemai *vìsti, vỹsta, vìso* reikšme „veisti, daugintis“, todėl prie paradigmos *výsti, výsta, výto* **jos priskirti nederėtų.**

***sta* || *ia* kamienas**

pỹksta || pỹkia

Visame Lietuvos plote dominuoja veiksmažodžio *pỹkti sta* kamieno forma *pỹksta*, tik Pelesoje (dabartinė Baltarusijos sritis) fiksuojama *ia* kamieno forma *pỹkia*, plg. *Anas neduoda, tai ir pỹkia* Pls.

***sta* || *a* kamienas || kontaminacinės formos**

výsta || výda || vỹma

sta kamieno forma *výsta* reikšme „pamatyti, įžiūrėti“ įsitvirtino daugelyje lietuvių tarmių.

LKŽ pateikia ir gretutines šio veiksmažodžio esamojo laiko formas: *a* kamieno lytis *výda* reikšme „pamatyti“ paliudyta A. Juškos: *Tu išvydai, ir aš výdu paukštį* J, tokia užfiksuota ir vokiečių–lietuvių žodyno rankraštyje (1673–1701): *Įvydu, paveizdmi, pažvalgau* CI540. Forma *vỹma* užfiksuota Lazūnuose ir Zietelos tarmėje, plg. *Visi kap ìšvyma, teip eima pasdairyt* Lz. Iš šio pavyzdžio matyti, jog atematinė pirmojo asmens galūnė apibendrinta ne tik veiksmažodžiui *vyma*, bet ir *eima*. A. Vidugiris teigia, jog Zietelos tarmėje aptikta nemažai tokio pobūdžio kontaminacinių formų su *-m-*, apibendrintų iš vns. 1 asmens (1973, 200).

Dabartinėje kalboje dominuoja aptariamų veiksmažodžių *sta* kamieno formos.

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos aptariamų veiksmažodžių būtojo laiko formos maksimaliai ikoniškos – visos priklauso *o* kamienui, plg.:

iʒbliβko SD3 185;

ischdjga BBHiob29, 19, *iʒdîgo* DP 82,35∞; DP 610,44;

pragjda BP I 372_{12}, *pragîdo* DP 159,2;

nugrînomę DP 338,35;

pakripa BP II 285_{18};

nepaklidau Mž 66_{3}, 357_{17}, *paklida* 11_{22}, *nepaklidau* BG 60,11, *paklîdo* DP 136,39, *paklido* DP 469,47, *notklîdo* DP 281,51, *nuklidome* PS I 160, *paklydo* PS II 116;

ſuliga BP I 228, *ſulîgo* DP 344,2;

iβnîko DP 189,36, DP 193,42, *iβniko* DP 192,32, DP 435,13;

papika BP I 29_{14}, 343_{15}, *papjka* BP II 332_{21}, BB2Moz4,14;

perpliſcha BP I 375_{14}, $391_{14,16}$, 414_{21}, *pliſcha* BP I 409_{19}, *inpliſcha* BP II 272_{6}, *perpliβo* 179,1, *plîβo* DP 288,1;

iſſiriſka Mž280_{3}, *iβrîβko* DP 33,8, *vʒriβko* DP 418,23, *iʒriβko* DP 625,43, *iʒrîβko* DP 88,40;

iwiko DP 50,31, *iwiko* DP 450,45, *iwíko* DP 462,13, *inwîko* DP 421,4;

iſchwidau Mž 350_{6}, *iſchwidai* Mž 400_{6}, *iſchwida* Mž 462_{6}, 96_{13}, 122_{6}, 277_{18}, 437_{10}, *iſchwidau* BG 29,12–13, *iſchwida* BG 122,13, BP I 305_{4}, 331_{1}, 371_{5}, 383_{6}, 411_{3}, 413_{7}, BP II $4_{3,6}$, II 239_{4}, II 271_{11}, II 273_{5}, II 383_{3}, II 506_{6}, *iſchwida* BP I 356_{21}, 389_{15}, 400_{4}, $400_{8,15}$, 409_{14}, BP II 345_{23}, II 383_{3}, *iſchwjda* BP II 191_{10}, II 465_{7}, *iβwîdo* DP 117,36, *iβwîdau* DK 144,9; *iβwido* DP 326,25, DP 328,7, *iβwído* DP 414,18, *iβwîdo* DP 117,36, DP 127,25, DP 269(267),13, DP 287,38, DP 288,3, *iβwîdai* DP 201,38;

pawito DP 463,14;

praʒîdo DP 398,22.

Tarmėse ir **dabartinėje kalboje** taip pat vartojamos tik reguliarios *o* kamieno formos.

CūC

Esamasis laikas

Užfiksuota 14 veiksmažodžių, šaknyje turinčių ilgąjį balsį *ū: blūsti* „eiti iš proto, mišti, klaikti“, *būgti* „bijoti“, *drūsti* „drūtėti, eiti drūtyn“, *dūkti* „eiti iš galvos, kvaišti, trakti“, *kūsti* „liesėti“, *liūsti* „darytis liūdnam, nelinksmam“, *lūžti* „nuo lenkimo, spaudimo, smūgio trūkti į dalis“, *plūsti* „gausiai, smarkiai tekėti, lietis, piltis; kilti, atsirasti“, *rūgti* „darytis rūgščiam, fermentuotis“, *rūkti* „eiti, kilti dūmams“, *slūgti*

„atsileisti, sumažėti“, *snūsti* „imti snausti“, *sprūsti* „smukti, kristi (laikomam, pritvirtintam)“, *trūkti* „atsiskirti, atsidalyti, pertrūkti į dvi ar daugiau dalių“.

Ne visi senuosiuose raštuose užfiksuoti veiksmažodžiai šiandien vartojami bendrinėje kalboje: tarmėse ir šnekamojoje kalboje aptinkami veiksmažodžiai *blūsti* ir *kūsti* „Dabartinės lietuvių kalbos žodyne“ nepateikiami. Sirvydo užfiksuotas veiksmažodis *drūsti* „drūtėti, eiti drūtyn“ DLKŽ nurodomas, tačiau DLKT šio veiksmažodžio pavartojimo atvejų nepateikta.

Analizuojamuose **senuosiuose raštuose** paliudytos optimaliai skaidrios *sta* kamieno formos:

druſtu SD3 173, 177;

padukſtu SD3 70;

nuluſta DP 213,44, *nulúſta* DP 484,19, *nuluſtu* SD 211v II,1;

nuluschta BBHiob31, 22, *paluschta* BBPs 58, 8, *paluſchta* BP II 477_{8}, *paluźta* PS II 99;

pluſta BG 34,7, *pluſtanczę* BP I 320_{17}, *plustanczę* BB2Moz3, 8, *płuſta* DP 580,14, *płûſta* DK 180,19, *iżpłuſta* DP 251,2, *apipłûſta* DP 626,23, *apipłusta* PS II 100, *płuſtu* SD 3, 304;

aṕrûgſta DP 86,42, *rugſtu* SD 54r II,15, *ſurugſtu* SD 69r II,16;

rukstantį BB2Moz20, 18, *aprukſtu* SD 60r II,14;

atsisislugstantį BB3Moz13, 39, *atſlugſtu* SD3 442;

snusta BBPs 121, 4, *apsnusta* PS II 62;

iźsprusta PS I 7;

pértrukſtaſis DP 582,4, *atatrukſtu* SD 108r II,2.

Sta kamieno produktyvumą XVI–XVII a. galėtų liudyti skolinių morfologinis įforminimas *sta* kamienu – plg. išvestines formas, paliudytas Bretkūno[109]: *pabludusiems* BP I 237_{5}, *pabludusi* BP II 149_{13} (plg. *blūdyti* < sen. baltarusių *блудиmu* (LKE 2008, 503)) ir *pakusti* BP II 510_{17} (<rus. *худеть*). Kitų analizuojamų autorių darbuose šie veiksmažodžiai nepaliudyti, tačiau, remiantis LKŽ duomenimis, jie užfiksuoti ir kituose šaltiniuose: antai *kūsti* užfiksuotas rankraštiniame vokiečių–lietuvių žodyne *Clavis Germanico–Lithvana*, plg. *Žmonės dabar labai nukūdę*; šį veiksmažodį ir kitą skolinį *blūsti* yra užrašęs A. Juška: *Nukūdo tavo galvijai, t. y. nulieso*; *Aš blūstù šiandien iš rūpesčio, t. y. protas mano* sukas J.

Tarmėse dominuoja užfiksuotų veiksmažodžių *sta* kamieno formos, nors pasitaiko ir struktūros įvairavimo atvejų:

***sta* || *ia* kamienas**

plū́sta || *plū́džia*

[109] Bendrašaknis daiktavardis *blūdas* „klaidinga nuomonė, netikras tikėjimas“ paliudytas ir Mažvydo, plg. *Regimai gin ſawa bludu* Mž 51_{12}.

sta kamieno forma *plū́sta* vartojama daugelyje lietuvių tarmių (fiksuojama ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, ZanŽ, KzRŽ, KaltŽ, DvŽ, KpŽ, DrŽ). Gretutinė *ia* kamieno forma semantiškai diferencijuota – D. Pakalniškienės teigimu, „be mutatyvinės reikšmės, tiek *sta*, tiek *ia* kamienės šio veiksmažodžio formos vartojamos ir aktyvaus veiksmo reikšme, būtent „niekus kalbėti, pliaukšti; koneveikti, keikti“ (1993, 111). Tokia reikšme *ia* kamieno forma užrašyta G. Neselmano ir F. Kuršaičio žodynuose, taip pat fiksuojama apie Paringį (Ignalinos r.), plg. *Tu, plūdžiau, ko tu niekus plūdi!* Prng.

***sta* || intarpas (|| *a*)**

rū́gsta || *ruñga* || *rūga*

slū́gsta || *sluñga*

trū́ksta || *truñka* || *trū́ka*

Šių veiksmažodžių *sta* kamieno formos dominuoja visame Lietuvos plote, plg. *rū́gsta* (ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, ZanŽ, KzRŽ, VidŽ, KaltŽ, KpŽ, DvŽ, DrŽ), *slū́gsta* (ŠVŽŽ, ŠRDŽ, ZanŽ, KzRŽ, VidŽ, DvŽ, KpŽ, DrŽ), *trū́ksta* (ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KretŽ, ZanŽ, KzRŽ, VidŽ, LzŽ, ZtŽ, DvŽ, KpŽ, KaltŽ, DrŽ).

Intarpinė forma *ruñga* fiksuojama Gelvonuose (Širvintų r.), tačiau LKŽ pavyzdžių su šia forma nepateikiama. J. Kazlauskas yra pastebėjęs, kad „kartais greta intranzityvinio *sta* kamienio veiksmažodžio, turinčio šaknies ý ar *ū́*, vartojamas tas pats veiksmažodis, turįs šaknies *i* ar *u*“. Tyrėjas atstatė ir paradigmas *rū́gti rū́gsta rū́go* bei *rùgti, ruñga, rùgo* (2000, 326). Panašiai galima vertinti ir intarpinę formą *sluñga*, fiksuojamą Liškiavoje (Varėnos r.) ir Obeliuose (Rokiškio r.) bei greta *sta* kamieno formos *trū́ksta* rytų aukštaičiuose ir jiems gretimuose plotuose vartojamą intarpinę formą *truñka*, plg. *Sunku te jom misti, živnasties pritrunka* Ob, *Paprato teliūkštis, tai nutrunka ir nutrunka* Lel, *Kai tik nutrunka kiek piemuo, tuojau bėga į kaimą* Srv, *Žiemą, būdavo, pritrunkam vandens* Bgs.

A. Vidugirio teigimu, Zietelos tarmėje greta *sta* kamienių užfiksuotos veiksmažodžių *rū́gti* ir *trū́kti a* kamieno esamojo laiko lytys *prirúgsta* || *príruga*[110] ir *ištrū́ksta* || *ištrū́ka* (Vidugiris, 1973, 201). Tokios *a* kamieno formos galėjo rastis priderinus jas prie bendraties ir būtojo laiko formų (dar plg. veiksmažodžio *gýti* gretutines lytis *gỹja* || *gī́ja* || *gìsta*), o forma *príruga* su trumpuoju šaknies balsiu veikiausiai analogiška tokioms Zietelos tarmėse užfiksuotoms formoms kaip *išdžùvo*, *grùdo* || *grùdė*[111].

Dabartinėje kalboje vartojamos aptartųjų veiksmažodžių *sta* kamieno formos.

---

[110] LKŽ antraštėje taip pat nurodoma, jog *ia* kamienė veiksmažodžio *rūgti* forma paliudyta G. Neselmano ir F. Kuršaičio darbuose, tačiau pavyzdžių nepateikiama, todėl lieka neaišku, kokia reikšme šios formos buvo vartojamos, galbūt jos nereiškia mutatyvinio veiksmo.

[111] A. Vidugirio manymu, šių formų trumpasis *u* „tikriausiai atsirado vėliau pagal formas *bùvo*, *rùvo*, *pùvo*“ (1973, 205).

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos reguliarios *o* kamieno būtojo laiko formos, plg.:

pabugau BG 119,25;

nulûdo DP 359,10, *nulûdote* DP 216,8;

pałuźo PS II 98;

pluda BG 102,1, *iʒpłûdo* DK 142,5, *płûdo* DP 169,2, *iſʒpłúdo* DP 176,2, *iʒpłûdo* DP 182,6, DP 195,7, DP 394,7;

ruka BP II 142_{20};

neįruga BB2Moz12, 34;

apſnûdo DP 371,6, DP 549,39, DP 569,31;

issprudau BBKnSud16, 20, *iſchſpruda* BG 34,11;

pertruka BG 34,12, *nutruka* BP II 340_{10}, *Iʒ trûko* DP 574,14, *iſtrúko* DP 459,3, *Iʒ trûko* DP 574,14, *atatrûko* DP 402,22, *pertruko* DP 444,13, *aptruko* SD3 269.

Tarmėse taip pat dominuoja *o* kamieno formos. LKŽ antraštėje pateikiama gretutinė veiksmažodžio *rū́gti ė* kamieno forma sakiniais nepailiustruota, nurodoma, jog ji paliudyta F. Kuršaičio. Tokia forma galėtų koreliuoti su šio autoriaus paliudytąja *ia* kamieno prezento forma, tačiau nesant pavyzdžių neįmamoma nustatyti šiomis formomis koduojamos kategorinės semantikos.

Dabartinėje kalboje vartojamos reguliarios *o* kamieno būtojo laiko formos.

CėC

Esamasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuoti 7 šio tipo veiksmažodžiai: *blėsti* „gesti, mažėti ugniai, trauktis pelenais (apie žarijas)“, *drėgti* „darytis drėgnam“, *gėsti* „gėdintis, drovėtis, nedrįsti“, *kvėpti* „dūksoti, vadėtis“, mėgti „jausti polinkį, traukimą į ką; norėti; jausti pasitenkinimą, pasigėrėjimą kuo“, *plėkti* „gesti nevėdinamam, įgauti pelėsių kvapo“, *vėsti* „darytis vėsiam, šaltesniam“. Sirvydo paliudytas veiksmažodis *kvėpti* „dūksoti, vadėtis“ dabartinėje lietuvių kalboje nebevartojamas – tokia reikšme jis nefiksuojamas nei DLKŽ, nei DLKT.

Užfiksuotos esamojo laiko formos negausios, semantinis ir konstrukcinis tiriamųjų veiksmažodžių kodavimas daugeliu atvejų yra optimalus – semantinės veiksmažodžių charakteristikos (būtent, savaiminis, terminatyvinis veiksmas) įtvirtinamos morfologiniu žymikliu *sta*, tačiau užfiksuota ir *a*, *ia* kamieno bei atematinių formų:

***sta* kamienas**

vʒbłéſtancʒė̃ DK 161,13;

atadrekſtu SD3 480;

iʒkwepſtu SD 204r II,21;

apipłekſtu SD 60r II,14.

Vienam senųjų raštų veiksmažodžiui būdingas gausus konstrukcinis įvairavimas:

***sta* || *ia* || *a* || atematinės formos**

megſta Mž 452_{4}, *mekſta* Mž 338_{16}, ne *megſt* Mž $241_{16,18}$, *megſtaſe* Mž 459_{17}, *pamegſti* Mž 162_{13}, ne *mekſtaiſi* BKo 17,6, *paſſimegſta* BP II 233_{7}, *neſſimekſtanti* BP II 335_{23}, *pamêkſta* DP 213,48, *megſta* DP 40,13, *pamêgſta* DP 378,4, *mêgſti* DP 10,28, *paſsimekſta* WP 5r,32, *mekſta* WP 92v,3, *megſtu* SD 127r || *mêġeme* DP 110,26, *mêgemę* DP 414,40; *mêgia* DP 152,27 || *mega* DP 311,48 || dârome tatai ků iis' *mêgi* DP 223(222), 22.

Šio veiksmažodžio esamojo laiko formos įvairuoja Daukšos raštuose – greta *sta* kamieno formos paliudytos *ia* kamieno, atematinė ir *a* kamieno (jei tai ne rašybos netikslumas) formos. *Ia* kamieno formomis galbūt buvo stengtasi formaliai išreikšti veiksmažodžio tranzityvumą, tačiau dėl savo reikšmės šis mentalinę būseną žymintis veiksmažodis perėjo į *sta* kamieną (pažymėtina, kad dauguma veiksmažodžių, palikusių atematiškumo pėdsakų, yra būsenos arba intranzityviniai veiksmažodžiai, todėl savo reikšme artimesni intarpiniams arba *sta* kamieno veiksmažodžiams (Kazlauskas, 2000, 310)). Be to, svarbus ir formaliosios struktūros aspektas – pasak J. Kazlausko, susidarius dubletinėms poroms atematinių veiksmažodžių 3 asmenyje (plg. *mėgti* ir *mėgsti*, *sergti* ir *sergsti* ir pan.), veiksmažodžiai, turintys 3 asmens *-sti*, perėjo į tematinį asmenavimą, o tuomet „elementas *-sta* lengvai galėjo būti abstrahuotas kaip tam tikras esamojo laiko formantas“ (2000, 332). A. Sabaliauskas pažymi, kad atematinės šio veiksmažodžio formos labai retos – forma *nesimegsti* užfiksuota *Margaritoj Theologikoj* (1600), o Kuršaitis yra užfiksavęs formą *mėgmi* vietoj dabartinės *mėgstu* (žr. Sabaliauskas, 1957, 104).

Sirvydo žodyne aptikta *sta* kamieno forma *iżkwepſtu*, sprendžiant iš jos mutatyvinės reikšmės (plg. *wywietrʒeię & wywietruie / inſipidus fio*), galėtų priklausyti paradigmai *kvėpti, kvėpsta, kvėpo*. Tokia paradigma LKŽ nefiksuojama, tačiau, kaip pastebėjo D. Pakalniškienė, kai kurių pavyzdžių LKŽ priskyrimas *ia* kamieno paradigmai *kvėpti, kvepia* || *kvėpia* || *kvempa* abejotinas, autorė pateikia tokius abejotinus pavyzdžius kaip *nukvėpęs alus tavo* J, *čia krėnos jau suvisu nukvėpusios* Krkl, *nukvėpęs alus – nusalęs, nuvėsęs* Šts (plačiau žr. Pakalniškienė, 1993, 193). Šiuose pavyzdžiuose registruojamos *kvėpti* būtojo laiko formos iliustruoja savaiminį būsenos kitimo veiksmą, kuris ir realizuojamas Sirvydo paliudytu *sta* kamieno veiksmažodžiu. Pažymėtina, kad minėta intarpinė forma *kvempa* puikiai tinka leksemai *kvèpti, kvem̃pa, kvẽpo*.

Sta kamienio veiksmažodžio paradigmai veikiausiai priklauso ir *o* kamieno būtojo laiko formos, nurodomos LKŽ antraštėje, tačiau pavyzdžiais neiliustruojamos.

Tarmėse atspindima panaši situacija kaip ir senuosiuose raštuose – įvairuoja tik veiksmažodžio *mégti* esamojo laiko formos:

sta* kamienas || *ia* || *a

mégsta || *mégia* || *méga*

Daugelyje tarmių įsitvirtino *sta* kamieno forma *mégsta* (ŠVŽŽ, ŠRDŽ, KzRŽ, ZanŽ, PietPAŽ, DrŽ, DvŽ, VidŽ, ZtŽ, kaip gretutinė *ia* kamienei formai *mėgia* fiksuojama ir KpŽ).

LKŽ duomenimis, veiksmažodžio *mégti ia* kamieno forma vartojama rytų Aukštaitijoje apie Pakruojį, Pasvalį, Kupiškį, Rokiškį, Uteną, Zarasus, Molėtus (taip pat fiksuojama VidŽ bei KpŽ), plg. *Mes ar mégiam žalius kopūstus* Brž, *Neturi vaikų i svetimų neménia* Užp, *Tvinkulys (šunvotė) labai tirštimus mégia* Sv. Ši forma, kaip minėta, galėjo rastis tuomet, kai atematinis veiksmažodis pamažu perėjo į tematinį asmenavimą – *ia* kamieno forma galėjo formaliai išreikšti šio veiksmažodžio tranzityvumą (pažymėtina, kad šis veiksmažodis latvių kalboje priklauso *ia* kamieno paradigmai, plg. la. *mēdzu*), tačiau *sta* kamieno forma įsitvirtino daugelyje tarmių todėl, kad geriau atliepė šio veiksmažodžio būsenos reikšmę ir formaliąją struktūrą (plg. atem. 3 a. *mėgti*, *mėgsti* → jis *mėgsta*).

Zietelos tarmėje greta *sta* kamieno formos užfiksuota ir *a* kamienė *méga*: *Ak, tu mane mėgi, o aš tave mėgu ir nieks nieko nepadaris; Dievas visus méga žmones* ZtŽ. Apie tai, kad šioje tarmėje kai kurie *ia* kamieno veiksmažodžiai pereidavo į *a* kamieną, liudija A. Vidugirio užfiksuoti pavyzdžiai: *deñga* „dengia“, *gníba* „gnybia“, *kvœpa* „kvepia“ ir pan. (žr. 1973, 203).

Dabartinėje kalboje vartojamos daugiausia *sta* kamieno formos, išskyrus veiskmažodį *mėgti*, kurio esamojo laiko formos DLKT dvejopos – *ia* kamienės (daugiausia neveikiamosios rūšies esamojo laiko dalyviai, 687 pavartojimo atvejai) ir *sta* kamienės (16 184 pavartojimo atvejai).

Būtasis laikas

Analizuojamuose **senuosiuose raštuose** užfiksuotos dviejų veiksmažodžio būtojo laiko *o* kamieno formos:

ſugêdo DP 576,52;

pamega Mž $216_{4;}$ *paſſimega* Mž169_{5}; 162_{10}; 289_{18}; *mego* DP 492,42; *pamêgo* DP 46,8; DP 280,35; *paſsimega* WP 141v,30; WP 146r,34; WP 159r,12.

Tarmėse dominuoja *o* kamieno būtojo laiko formos.[112]

Dabartinėje kalboje vartojamos tik *o* kamieno būtojo laiko formos.

CoC

Esamasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuota 13 veiksmažodžių, šaknyje turinčių ilgąjį balsį *o: bosti* „kirti, gristi“, *gosti* „prasti“, *lobti* „turtėti“, *losti* „lepti, pasileisti“, *mokti* „mokytis“, 1 *nokti* „bręsti (apie vaisius, javus)“, 2 *nokti* „vytis, gintis“, *sprogti* „skleisti

[112] D. Pakalniškienės manymu, gretutinė būtojo laiko forma *vėdo*, LKŽ pateikiama prie veiksmažodžio *vésti, vésta, véso* paradigmos, abejotina, žr. 2000, 75.

pumpurus, lapuoti“, *stokti* „stokoti“, 1 *stropti* „stiprėti, darytis žvalesniam“, 2 *stropti* „užklupti, užtikti“, *šokti* „greitai, staigiai pakilti gulėjus, sėdėjus ir pan.; atsiplėšti, atkerti, atšokti; staiga imti reikšti nepasitenkinimą, piktumą, imti bartis, šaukti, priešgyniauti“, *trokšti* „labai norėti gerti; labai norėti, geisti“.

Keletas veiksmažodžių, paliudytų senuosiuose raštuose, DLKT ir DLKŽ nefiksuojami: tai veiksmažodis *stropti*, Sirvydo žodyne užfiksuotas reikšme „stiprėti, darytis žvalesniam“, plg. *Drūtinuosi, stropstu* SD35, Daukšos postilėje paliudytas reikšme „aptikti, užklupti“, plg. *Kaġ yßmanái / kokía tẽnái ßírdis bus ʒmoníų anú / kuríůs tóii diená uʒuſpés / arba vʒſtróps?* DP 14,43 ir leksema *lósti*, užfiksuota Sirvydo raštuose reikšme „pasileisti, ištvirkti“, plg. *Taip baisiai buvo palodus, net gėda ir paminėt* SP I 232 bei „išpuikti“ ⌊nekłauſus / *paładis* begrauſmes⌋ SD 94r I,2. Sirvydo žodyne paliudyto veiksmažodžio *gosti* „suprasti, atgusti“ esamojo laiko formų DLKT nepateikia (tačiau pateikiami 8 būtojo laiko formos *atsigodo* reikšme „atsiminė, susivokė, susiprato“ pavartojimo atvejai), šis veiksmažodis nepateikiamas ir DLKŽ. Atrodo, kad iš dabartinės lietuvių kalbos aktyviosios leksikos traukiasi Bretkūno ir Daukšos užfiksuotas veiksmažodis *stokti* reikšme „stokoti, pritrūkti ko“, vis dar fiksuojamas DLKŽ, tačiau DLKT nepateikiamas, matyt, iš dabartinės vartosenos jį bus išstūmęs priesaginis veiksmažodis *stokoti* (DLKT pateikiami 2 759 pavyzdžiai su šio veiksmažodžio esamojo laiko formomis).

Senuosiuose raštuose paliudytos 11 veiksmažodžių esamojo laiko formos, kurių dauguma neįvairuoja – jų struktūra konstrukciškai ikoniška:

***sta* kamienas**

nenuboſta klauſiti BP I 165_{24}, *nubaſtu* SD 22, 80, 148, *nuboſtu* SD 113v II,12, *iboſta* SD3 164;

ischmoksta BBPat 21, 11, *primoksta* BBPat 21, 11;

ißnokſtu SD 24r I,11, SD 24r II,24, SD 25v I,24;

pralobsta BBHiob 21, 7, *prałobſta* DP 4,9, *prałobſtu* SD 213v I,26;

pałoſtu SD3 381;

ſprogſta BP I 15_{8}, *ſprógſta* DP 13,1, *ſprogſtu* SD 152v I,17;

nenuſtokſtanti kuna BP II 520_{4};

ſtropſtu SD3 41;

trokſcht Mž 199_{5}, 447_{9}, 395_{3}, 479_{6}, *trakſchtanczius* Mž 59_{4}, 573_{16}, *trokſtancza* Mž 511_{9}, *netraksſti* Mž 67_{9}, 359_{9}, *trokſchtu* Mž $199_{13,\ 14}$, Mž $200_{6\ (2x)}$, *trokſchtat* Mž 139_{1}, *trokſchta* Mž 338_{14}, *trokſcht* BG 31,21, BG 83,1, *trokſchta* BG 66,20, *trokſchtu* BG 83,9, BG 83,13, BG 83,14, *trokſchtanczus* BP I 35_{20}, *trokſtanczius* BP I 313_{5}, *trokſchtanczios* BP I 66_{3}, *trokſchta* BP I 68_{22}, *trokſchtat* BP I 192_{18}, *trokßta* DP 36,10, *trôkßta* DK 155,22, *trôkßtu* DK 135,7, *trókßtamẽ* DK 51,10, *trôkßtanti* DK 106,4, *trókßtaſis* DP 399,20, *trakſchta* WP 37r,19, *trakßta* WP 199v,17, *trakßtanczia* WP 23r,11, *trakßtus* WP 280v,4, *trokßtu* SD 139r II,23, *trokszta* PS I 24, 187, 348, PS II 50, *troksztame* PS I 45, *troksztunćius* PS I 45.

Dviejų veiksmažodžių esamojo laiko formos senuosiuose raštuose alternuoja, plg.:

***sta* kamienas || *a* kamienas**

panókſta DP 489(490),22, *panókſtama* DP 406,21, *prinókſtami* DP 389,47 || *nepanókamoy'* DP 46,39, *nepanakamas* WP 103r,18;

praßókſta DP 104,8, *praßokſta* DP 500,17, DK 169,4, *praszoksta* PS I 52 || *aʒußoku* SD 211v I,2; *ißoka* SP II 10.

Daukšos postilėje fiksuojamos veiksmažodžio *nokti* gretutinės *sta* ir *a* kamieno formos vartojamos sinonimiškai: *nepanókſtama* „nepralenkiama" DP || *nepanókamoy'* „neprilygstamoje", plg. *Negu ʒinái kaip ſtebuklingi ir ne prinókſtami yra io ſudai?* DP 389,47 ir *Nes ikkoláy taśśái buwo príeglapſtiię Téwo / tad gíwęno ßwieſibeiá nepawęiamoię arba nepanókamoy' kadáġ Díewo níekas ne regéio / ney regéł gal'* DP 46,39. Volfenbiutelio postilėje užfiksuota šio veiksmažodžio *a* kamieno forma, plg. *nepanakamas ſuſs{i}millimas nußadeijma tawa* WP 103r,18. Minėtų autorių užfiksuotoji *a* kamieno forma būdinga žemaičių tarmei (Z. Zinkevičius šią leksemą laiko kuršininkų kalbinio klodo reliktu, žr. 2002, 60), tačiau veikiausiai ji buvo žinoma ir už šios tarmės ribų[113].

Senuosiuose raštuose alternuoja ir veiksmažodžio *šokti* esamojo laiko formos: terminatyvinis (dažnai konceptualizuojamas kaip momentinis) veiksmas koduojamas *sta* kamieno formomis, plg.:

Ięi taď tu bûſsi teip paſiútes / ioġ pakłusí ir ſugriéßiſi / o káġ kíto padaréi / tiektái ioġ pârdawei Chríſtu W. ir Díéwa / ſutweréie ir atpirkéie tāwa / vʒ aná miʒérna gêri / kuri paiutai nůdemeie kurís akiés mírgtęreiimę pabégeś ir praßókſta? DP 104,8; *Norinť giarai ʒinomę / kaip węikiai ir pękios dęßimtis mętu praßokſta* DP 500,17; *aß tawíp giwęnú / o ſawíp mîrßtu: tawíp patékú / o ſawip praßókſtu / kaîp' praßókſta niekánieke* DK 169,4, ta pačia reikšme pavartota ir Sirvydo forma *praszoksta,* plg. *Kas weykiey łabay praßokſta ir łyngwas ira wargas muſu <…> ſwaru garbas vmʒinu muſpi daro* PS I 52. Aktyvaus veikėjo atliekamas veiksmas (net jeigu ir netikėtas pačiam veikėjui) įforminamas *a* kamienu, plg. *aʒußoku* „netikėtai susidurti, užgriūti" SD 211v I,2, (*I || ʒaſkocʒywam / offendo, deprehendo. ♦aʒußoku); ʒinodami ape ſawo ſilpnibi patis / ne patis noretinay ißoka ioſna* (į pagundas) SP II 10. Šių veiksmažodžių dvinarė opozicija, atsispindinti ir senuosiuose raštuose, susiformavo kategorinės semantikos pagrindu: *a* kamieno forma *šóka* vartojama reikšmėmis „daryti šuolį" ir „atlikti šokį", kuomet veikėjas aktyvus, veiksmas gali būti tiek terminatyvinis (pirmoji reikšmė), tiek duratyvinis (antroji reikšmė). *Sta* kamieno forma vartojama tik terminatyvine reikšme „pulti, daryti šuolį, trykšti (apie kibirkštį, vandenį ir pan.)", o duratyvine reikšme „šokuoti, daryti šuolį" ši forma nevartojama (žr. Kaukienė, 1994, 84).

Tarmėse pratęsiama senuosiuose raštuose užfiksuotų veiksmažodžių problematika. Pasak A. Kaukienės, aptariamų veiksmažodžių „esamojo laiko *(i)a* ir *sta* kamienių

[113] A. Kaukienė pažymėjo, jog šio veiksmažodžio *a* kamieno forma paliudyta ir ML autoriaus Hako žodyne (*[pranoJku* H 101) (Kaukienė, 1994, 82).

formų opozicija susijusi ne tik su abstrakčiąja, bet ir su konkrečiąja reikšme ir yra linkusi leksikalizuotis“ (Kaukienė, 1994, 84), plg. tarmėse įvairuojančias formas:

***sta* kamienas || *a* kamienas**

šóksta || šóka

Veiksmažodžio *šókti a* kamieno ir *sta* kamieno formos vartojamos beveik visame Lietuvos plote, dažnai *a* kamieno forma vartojama sinonimiškai *sta* kamienei, nors *sta* kamieno forma ne visuomet vartojama kaip *šóka* sinonimas. Ištyrusi šių veiksmažodžių struktūrą ir formų paplitimą, D. Kiseliūnaitė kelia mintį, jog senesnioji yra *a* kamieno forma – „perėjimą į *sta*-kamienių tipą bus nulėmęs semantinis leksemos išsišakojimas, dėl kurio mutatyvinio ir savaiminio veiksmo reikšmių įgijęs veiksmažodis kartu įgyja esamajame laike *sta*-kamienes formas“ (1991, 122). Tyrėja lokalizuoja *sta* kamieno formos paplitimą į rytus nuo linijos Tirkšliai–Varniai–Kvėdarna; ji teigia, jog didesnis šių formų susitelkimas yra rytiniame rytų aukštaičių pakraštyje (1991, 122). Šią išvadą paremia ir LKŽ duomenys: *sta* kamieno formos įvairiomis reikšmėmis lokalizuojamos daugiausia rytų aukštaičiuose. Paprastai šiomis formomis koduojamas momentinis, netikėtas (net jei ir aktyvus) veiksmas, plg. „daryti šuolį“: *Ta kumelė ugnį mato, šóksta, neina vaga, – negalia arti* Šln; „greitai, staigiai pakilti gulėjus, sėdėjus ir pan.“: *Laikrodys nuterškia – i keliuosi, šókstu (iš patalo) ką greičiausia* Mžš; „pulti, mestis (ant ko), norint nugalėti, įveikti, sunaikinti“: *Kumelė pikta – an žmogaus šóksta* Ppr; „staiga iškilti į viršų“: *Kai išmini [pakoją], tik viena pervertinė iššóksta* Aln; „plykstelėti, pasipilti, pliūptelėti“: *Sako, kad piningai tie, ka dega, i plėnės tos iššoksta* Jdr; „pasisukti (apie vėją)“: *Tas vė[ja]s čia pabūna pusdienį i pašóksta kitur* Prk; „greitai imti, pulti ką daryti“: *Anas pašóksta mažų mušt* Ut. *Sta* kamieno forma taip pat vartojama staigaus emocinės būsenos ar fiziologinės būklės pasikeitimui reikšti, plg. *Jei ne po ją, tai šóksta tuoj, ažpyksta* Aln. *Kaip atgal [degtinė] nešóksta, širdis priima?!* Ėr. Ta pačia forma koduojamos įvairios mutatyvinės, terminatyvinės reikšmės: „smarkiai lėkti, sklisti, pasipilti“: *Prikūrenam, net kibirkštės iš pečiaus šóksta* Klt; „trauktis (apie medžiagą)“: *Nelygu audeklas: minkštas daugiau šóksta, kietas mažiau* Užp; „aprūgti, apgižti“: *Vasarą, kai šilta, pienas labai greit apšóksta* Trgn; „sukibti į grumuliukus, sulipti, supulti, susimesti, sukietėti, sukrešėti“: *[Sėmenų] išspaudas pavirini su vandeniu, sušóksta, i pasidaro varškė* Škt; „susitraukti, sutankėti“: *Žalias medžias daug sušóksta* Ds. Forma *iššoksta* reikšme „ištrykšta“ užrašyta Alantoje, *pašoksta* „kelia pasibjaurėjimą maistu“ Rodūnėje, *reikšme* „ūgteli“ –Gegrėnuose, *prašoksta* „prapuola“ – Užventyje (žr. Kiseliūnaitė, 1991, 121).

Kaip gretutinė *a* kamienei *sta* kamieno forma fiksuojama KaltŽ, VidŽ, DvŽ ŠVŽŽ, KpŽ.

D. Kiseliūnaitės duomenimis, mutatyvinėmis reikšmėmis „puola“, „staiga pakyla (iš miego)“, taip pat reikšme „ginčijasi“ gretutinės formos *šóka || šóksta* vartojamos rytų aukštaičiuose (apie Vidiškes, Kuktiškes, Salaką, Daugėliškį, Švenčionis, Tauragnus, Ukmergę). Fazine reikšme „imti, pradėti ką daryti“ šios formos vartojamos

Upytėje, Baisogaloje, Miežiškiuose. Savaiminio veiksmo reikšmėmis šios gretutinės formos vartojamos dažniausiai: reikšme „spriegia (kibirkštis)“ apie Kaltanėnus, Salamiestį, „kelia pasibjaurėjimą (maistu)“ apie Ėriškius, Raudėnus, Tirkšlius, „ima augti“ apie Miežiškius, Kuršėnus, „kyla“ Upynoje, „įsimeta spuogas“ Širvintose, Čiobiškyje, Linkuvoje, Raudėnuose, „traukia audeklą“ Užpaliuose. Gretutinės formos *išsišóka* || *išsišóksta* reikšme „prasikiša kalbant, prasižengia“ vartojamos Kuršėnuose (Kiseliūnaitė, 1991, 120–121).

Tik *a* kamieno formos užfiksuotos pietvakarinių ir pietrytinių aukštaičių plote (KzRŽ, DrŽ, ZtŽ, LzŽ) ir šiaurės vakarų žemaičiuose (KretŽ).

sta* || *ia* || *a

nóksta || *nóka* || *nókia*

strópsta || *strópia*

LKŽ 2 *nókti* „eiti iš paskos, vytis“ *a* kamieno forma dažnesnė žemaičiuose: paliudyta A. Juškos (*Aš jį nóku, t. y. pagenu*), M. Valančiaus (*Skolas ir barnius spėriai panoka neturtas* VP41), S. Daukanto, užfiksuota Sedoje (plg. *Kiškį ne kiekvienas šuo panoka*), Priekulėje (plg. *Tų vištų aš nepanóku*), taip pat ŠVŽŽ. Tikėtina, jog tokia forma iliustruoja *a* ir *ia* kamieno niveliavimą žemaičių tarmėse dėl galūnių redukcijos. D. Kiseliūnaitė atkreipia dėmesį, jog tokio tipo formos „gali būti į *a* kamieną perėjusios *ia* kamieno formos (plg. *niokti*, *a, ė* „bėgti, lėkti, vyti, ginti“) (Kiseliūnaitė, 1991, 119, cit. Vitkauskas, 1976, 217). LKŽ pateikia S. Daukanto paliudytą pavyzdį su *ia* kamieno forma: *Budėtojai ant greitais žirgais nokia (lenktynioms) tus daiktus pasisavinti* S.Dauk.

Veiksmažodžio *nókti sta* kamieno forma reikšme „vyti, lenkti“ paliudyta J. Brodovskio: *Neprinokstu ano,* tokia aptikta ir B. Vilento bei P. Ruigio darbuose (žr. Kaukienė 1994, 82). D. Kiseliūnaitė teigia, jog abstrakčia reikšme „pralenkti, viršyti“ šio veiksmažodžio *sta* kamieno formos vartojamos daugelyje dabartinių tarmių (1991, 119).

Veiksmažodžio *strópti* reikšme „užklupti, užtikti“ gretutinė *ia* kamieno forma, LKŽ duomenimis, užfiksuota A. Kuršaičio žodyne, tačiau pavyzdžiais neiliustruojama.

Dabartinėje kalboje dominuoja aptariamų veiksmažodžių *sta* kamieno formos. DLKT pateikiamas priešdėlinis *sta* kamieno veiksmažodis *pranóksta* „lenkia, viršija“ (864 pavartojimo atvejai), *ia* kamieno formų nėra[114]. DLKT duomenimis, vartojamos abi veiksmažodžio *šókti* esamojo laiko formos: daug dažnesnė *a* kamieno forma (1 133 pavartojimo atvejai, iš kurių 204 koduoja savaiminį, terminatyvinį veiksmą), rečiau vartojama *sta* kamieno forma *šóksta* (pateikiama 59 kartus).

[114] DLKŽ nurodoma, jog *ia* kamieno esamojo laiko forma *nokia* „eina iš paskos, veja“ fiksuojama tik lietuvių tarmėse.

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos tik *o* kamieno būtojo laiko formos:

ibodau SD3 164;

nugodau SD 23;

iβmôko DP 94,35, DP 227,29;

panoka BB2Moz14, 9, *pranoka* BP I 400_{3}; *pranôko* DP 399,43, 602,33, *pranóko* DP 602,29;

iſchſproga Mž 343_{11}, *iſſproga* BG 73,4–5;

ne *priſtôko* DP 115(116),21;

vžſtrôpo DP 374,46; DP 570,26;

apſiſchokoſi Mž 122, *praβóko* DP 5,2, *iββóko* DP 473,31, *iββoko* DP 462,2, *priβôko* DP 154,17, *praszoko* PS I 134; *szoko* PS I 129, PS II 15, *szako* PS I 268;

troſchka II 196_{5}; *trôβko* DP 144,32; *traſchkau* WP 195v,23; WP 196r,35; *troszko* PS I 342, PS II 259; PS I 37, PS II 109.

Tarmėse dominuoja aptariamų veiksmažodžių *o* kamieno formos, tik vienas veiksmažodis turi gretutinę *ė* kamieno formą, plg:

***o* kamienas || *ė* kamienas**

nóko || *nókė*

Veiksmažodžio 2 *nókti* būtojo laiko *o* kamieno forma dominuoja dabartinėse lietuvių tarmėse, tokia paliudyta ir F. Kuršaičio, J. Brodovskio, S. Stanevičiaus, A. Becenbergerio darbuose.

Ė kamieno forma *nókė* fiksuojama tik žemaičiuose: ji užrašyta apie Barstyčius bei paliudyta žemaičių autorių darbuose (M. Valančiaus, S. Daukanto, A. Juškos, plg. *Pas Sedą aš tą vagies šmotą panókiau* Brs, *Lydėtojai [po pakasynų] raiti nokės, ir kurs pirmesniai prijojo pri visų tolimesnės dalies [padėto turto], tam ji teko* S.Dauk, *Panokė vaikus jau nebtolie nu Jurbarko* M.Valanč).[115] Pažymėtina, jog A. Juška pateikė dvejopas būtojo laiko formas: *Jis panóko (-ė) bėgantį, t. y. paginė, pavijo* J. Šis pavyzdys leistų spėti, jog Žemaitijoje abi formos žinomos (gal net vartojamos – dar plg. Aš *daug laikiau išejau į Viekšnius, bet vis tiek Jurgis muni prieš pat tiltą prinóko* Vkš. *Ką pasakysi – vaikas jau mokytoją pranóko!* Všv). *Ė* kamieno forma galbūt koreliuoja su esamojo laiko *a* (arba *ia*) kamieno formomis; kategorinės semantikos ir konstrukcinio ikoniškumo atžvilgiu esamojo laiko *ia* kamieno resp. būtojo laiko *ė* kamieno formos raiškiau įformina aktyvų veiksmą, tokios formos galėjo atrodyti tinkamesnės tranzityvumo raiškai.

Dabartinėje kalboje vartojamos tik *o* kamieno būtojo laiko formos.

---

[115] Šiaurės vakarų žemaičių žodyne *a* kamienio veiksmažodžio paradigmai priskiriama *ė* kamieno forma, tačiau pavyzdžiu iliustruojama tik būsimojo laiko forma (plg. *žmonių leižovi nepanuoksi* Šul).

***

Apibendrinant veiksmažodžius, šaknyje turinčius ilgąjį balsį, galima teigti, jog **senuosiuose raštuose** jų struktūra gana stabili. Aptikta tik keletas struktūros įvairavimo atvejų, iliustruojančių ankstyvesnių formų su nediferencijuota semantikos požiūriu struktūra persigrupavimą: *šoka* || *šoksta*, *noksta* || *nokia* || *noka*, *mėgsta* || *mėgia* || *mėga* || *mėgti*. Anuometinį *sta* kamieno produktyvumą patvirtina ir keletas užfiksuotų skolinių. Būtojo laiko struktūra analizuojamuose raštuose itin stabili, paliudytos tik reguliarios *o* kamieno formos.

Tarmėse įvairuoja tų pačių ir keleto kitų veiksmažodžių esamojo laiko formos. Alternacijų pobūdis skirtingas: vienos gretiminės lytys gali būti senos, kaip antai *sleñda, viñta, ruñga*, kitos iliustruoja formaliosios struktūros persigrupavimą kategorinės semantikos atžvilgiu (*šóka* || *šóksta, plū́sta* || *plū́džia*), dar kitos – naujesnės, aptinkamos tik izoliuotuose plotuose, pavyzdžiui, *pỹkia*, *rūga*, *trū́ka*, kurios gali būti pietrytinių tarmių struktūrinės inovacijos; kai kurių realumas abejotinas, kaip antai *stropia*, *vyda*.

Dabartinėje kalboje vartojamos reguliarios *sta* kamieno esamojo ir *o* kamieno būtojo laiko formos, aptariamiems veiksmažodžiams dvejopos formos (tiek esamojo, tiek būtojo laiko) nebūdingos, išskyrus *-šóka* || *-šóksta*. *Sta* kamieno struktūros stabilios, produktyvios, tačiau pastebima neryški bendrašaknių priesaginių veiksmažodžių preferencija *sta* kamieno formų atžvilgiu, plg. *stõkti* → *stokóti, drū́sti* → *drūtė́ti*. Keletas leksemų, fiksuojamų senuosiuose raštuose, dabartinėje lietuvių kalboje nebevartojamos arba vartojamos itin retai, kaip antai *gosti* „suprasti, atgusti“, *rykšti* „darytis raiškiam, pasirodyti“, *stropti* „stiprėti, darytis žvalesniam“, *losti* „lepti, pasileisti“, °*grynti* „vargti“, kitos vartojamos tik šnekamojoje kalboje (*kūsti* „darytis liesam“, *blūsti* „eiti iš proto“).

2.2.2. Veiksmažodžiai su mišriuoju dvigarsiu šaknyje

Ši veiksmažodžių grupė labai gausi – analizuojamuose raštuose užfiksuoti 62 veiksmažodžiai. Jų esamojo laiko formų struktūra tiek senuosiuose raštuose, tiek tarmėse, tiek dabartinėje lietuvių kalboje vieninga – dauguma jų yra reguliarios ir konstrukciškai ikoniškos *sta* kamieno formos, tik keletui būdingos formaliosios struktūros variacijos.

6 lentelė. Veiksmažodžių su mišriuoju dvigarsiu šaknyje registras

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
1.	alkti	–, *alkſtat*, –	**-alkti*, **alkſta*, –	*alkti*, **alkſta*, –	**álkti*, *ałkſta*, *áłko*	**ałkti*, *ałkſtu*, *ałko*
2.	alpti	—	*-alpti*, *-alpsta*, *-alpa*	—	–, *âłpſta*, *-ałpo*	–, *ałpſtu*, –
3.	balksti	—	—	—	—	–, *bałkstu*, –
4.	bingti	—	—	—	–, –, *-bing-*[116]	—
5.	blįsti	—	—	—	—	–, *bliſta*, –
6.	brinkti	—	—	—	—	–, *brinkſtu*, *-brinko*
7.	bręsti[117]	—	–, –, *-brend-*	—	—	–, –, *-brind-*
8.	dilbti „tykoti“	—	—	—	—	–, *diłbſtu*, –
9.	dirgti	—	—	—	–, –, *-dirg-*[118]	—
10.	dingti	—	–, –, *-dinga*	—	—	—
11.	drinkti	—	–, –, *-drink-*[119]	—	—	—
12.	drįsti	–, *dręsu*, –	–, *-drensa*, *-driſa* ‖ *-drinſa*	*driſti*, *dreſame* ‖ *drenſi*, *drinſai*	*driſt*, *dreſa*, *driſo*	–, *driſtu* ‖ *driſu*, –
13.	dulkti	—	—	—	—	–, *-dułkſtu*, –
14.	-gąsti	*-gąſti*, *-gąſt*, *-ganda*	**-ganſti*, *-gansta*, *-ganda*	*-ganſti*, **-ganſta*, *-ganda*	*- gáſt*, *-gaſt*, *-gado* ‖ *-gándo*	– *-guſtu*, *-gunday*
15.	girsti	–, *-girſt*, *-girdau*	*-girſti*, *-girſta*, *-girda*	–, –, *-girda*	*-gírſt*, *-gîrſta*, *-gîrdo*	*-girſt*, *-girſtu*, *-girdau*
16.	gelsti	—	—	—	—	–, *gielſtu*, –
17.	gilbti	—	—	—	–, –, *-gíłbo*	—

[116] Šio veiksmažodžio paliudyti tik būtojo laiko dalyviai, plg. *imbiges* DP 228,21, *prabinguſi* DP 610,33, *binguſios* DP 534,2 ir pan.

[117] Bretkūnas ir Sirvydas paliudijo tik šių veiksmažodžių būtojo laiko dalyvius, plg. *nubrende* BP II 3219, *pribrindis* SD 46v I,28.

[118] Daukša užfiksavo būtojo laiko dalyvius *iʒdirgus* DP 226,18, *iʒdirguſia* DP 440,26, *iʒdirguſiu* DP 384,37.

[119] Paliudyti tik būtojo laiko dalyviai *indrinkes* BP I 24_{16}, *in drinkens* BP I 311_{9}.

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
18.	grįžti	*-griſchti, -griſcht, -griβai	griſchti ‖ grinſchti, griſchta ‖ grinſchta, griβa ‖ -grįsza	*-grinſchti, -grinſchta, -grinſa	-griβt, grîβta ‖ griβta, griżo	*-griszti, -griβtu, -griźo
19.	grimzti	-grimſti, –, –	grimſti, –, grimſda	—	-grimſt, –, grîmʒdo	–, grimſtu, –
20.	ilsti	–, –, -ilſa	–, -ilsta, –	—	*-iłſti, -iłſta, -îłſo	*-iłſti, iłſtu, -iłſome
21.	ilgti	—	–, –, -ijlgau	—	iłgtis, –, –	–, -iłkſtu, –
22.	junkti	-junkt, –, -junkai	-iunkti, –, –	–, -iunkſta, –	*-íukti, –, -íuko	*-iunkti, -iunkſtu, –
23.	-kalbti	—	—	—	–, –, -kalbo	—
24.	karsti	—	—	—	—	–, -karſta, -karto
25.	karšti	—	–, –, -karſcha	—	—	–, -karβt, –
26.	kalsti	—	—	—	–, –, -kałt-[120]	—
27.	kimti	—	—	—	—	-kimt, -kimſtu, –
28.	kiršti	—	*-kirſchti, -kirschta, -kirscha	–, –, -kirſchate	–, –, -kîrβo	
29.	klimpti	–, –, -klimp-[121]	–, –, -klimpa	—	-klîmpt, –, –	–, -klimpſtu, –
30.	kursti	—	–, –, -kurt-[122],	—	—	–, -kurſtu, –
31.	linkti	—	–, linkſta, -linka	—	–, –, -link-[123]	–, -linkſtu, –
32.	minkšti	—	—	—	—	–, minkβtu, –
33.	mirkti	—	—	—	–, –, -mirko	–, mirkſtu, –
34.	-miršti	-mirſti, -mirſta, –	-mirſchti, -mirſchta, -mirſcha	-mirſchti, -mirſchta, -mirſcha	-mirβt, -mirβta, -mirβo	-mirszt, -mirβtu, -mirszo

[120] Plg. šio autoriaus užfiksuotus būtojo laiko dalyvius *nukałt̨es* DP 432,29, *nukâłt̨e* DP 586,23.

[121] Paliudytas tik būtojo laiko dalyvis *inklimpe* ira Mž 97$_{17}$

[122] Užfksuotas būtojo laiko dalyvis, plg. angis *apkurtusi* BBPs58, 5.

[123] Autoriaus paliudyti tik būtojo laiko dalyviai *palînkusî* DP 189,33, palínkę DP 422,3, *palinkus* DP 52,21.

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
35.	nirsti	—	*–, –, -nirta*	—	**-nírsti, –, -nîrto*	*–, -nirſtu, nirto*
36.	palšti	—	—	—	—	*–, -pałβtu, –*
37.	pursti	—	—	—	—	*–, –, -purt-*[124]
38.	salpti	—	*–, –, -ſchalp-*[125]	—	*ſâlṗi, –, –*	—
39.	silpti	—	*–, –, -silpa*	*–, ſilpſta, –*	**-ſîlpti, –, –*	*–, ſiłpſtu, –*
40.	sirpti	—	—	—	—	*–, -sirpſtu, –*
41.	sirgti	—	*–, *-ſerga, -ſirga*	—	*–, *-ſerga, –*	*–, -sirgſtu ‖ -ſergu, –*
42.	skęsti	—	*-ſkenſti, -ſkenſta, –*	—	*ſkéſi, ſkéſta, -ſkédo*	**-skisti, ſkiſtu, –*
43.	skursti	—	—	—	—	*–, –, -ſkurd-*[126]
44.	smirsti	—	—	—	—	*–, -ſmirſtu, –*
45.	smilkti	—	—	—	—	*–, ſmiłgſtu, –*
46.	spįsti	*–, –, -spinda*	—	—	—	—
47.	springti	—	—	—	*–, –, -ſprîngo*	*-ſprinkt, -springſtu, -springo*
48.	stingti	—	—	—	—	*–, -ſtinkſta, –*
49.	stimbti	—	—	—	—	*–, ſtimbſtu ‖ ſtimbiuoſi, –*
50.	sunkti	—	—	—	—	**-sunkti, -ſunkſtu ‖ -ſunku, -ſunko*
51.	šiurpti	—	—	—	—	*–, -śiurpſtu, –*
52.	tarpti	—	—	—	*-târpi, -târpſta, –*	—
53.	tilpti	—	*–, –, -tilpa*	—	*tilpt, –, –*	*-tilpt, tiłpsta, tilpo*
53.	tingti	—	*–, –, -tinga*	—	—	*–, tingſtu, –*

[124] Plg. Sirvydo paliudytą šio veiksmažodžio būtojo laiko dalyvį *iʒpurtis* SD 152, I

[125] Plg. būtojo laiko dalyvį (akis iu) *apſchalpuſias* II 35_{18}.

[126] Plg. užfiksuotą būtojo laiko dalyvį *nuſkurdis* SD 93.

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
54.	tirpti	–, *-tirpſt, –	*-tirpti,* *-tirpſta,* *-tirpa*	–, –, *-tirp-*[127]	**-tirpti,* **-tirpſta,* *-tirpo*	–, *-tirpſtu, –
55.	tiršti	—	—	—	—	–,*-tirßtu, –
56.	tįsti	—	*-tisti, –, –	—	—	–, *-tiſtu, –
57.	tvinkti	—	—	—	—	–, *twinkſta,* –
58.	tulžti[128]	—	–, –, *-tulß-	—	–, –, *-tůłʒ-	–, –, *-tulʒ́-
59.	vargti	–, –, *-warg-*[129]	*wargti,* *wargſta,* –	—	*wargi̇,* *wârgſtáte,* –	*wargt,* *wargſtu,* *wargo*
60.	vilsti	—	—	—	*-wîlſt, -wîłſta,* *-wîłdo*	—
61.	virkti	–, –,*-wirka	**-virkti, –,* –	—	—	*-wirkt, –, –
62.	virsti	**-wirſti,* *-wirſt, –	*-wirſti,* *-wirſta,* *-wirta*	—	*-wîrſt,* *-wîrſta,* *-wîrto*	**-wirſti,* *-wirsta,* *-wirto*

CaRC, CeRC
Esamasis laikas

Aptikta 15 šio tipo veiksmažodžių. 12 iš jų priklauso *CaRC* tipui: *alkti* „alkį kęsti, norėti valgyti“, *alpti* „netekti sąmonės, leipti“, *balksti* „balti, balsti“, *gąsti* „staigiai pabūgti, pabijoti“, *kalbti* „pradėti kalbėti“, *karsti* „darytis karčiam, gižti“, 3 *karšti* „senti; silpti, nebeturėti jėgų dėl senatvės“, *kalsti* „kaltam darytis, nusidėti“, *palšti* „darytis palšam, pilkėti, blukti, šviesėti“, *salpti* „silpti“, *tarpti* „vešliai augti, vešėti; klestėti“, *vargti* „sunkiai, vargingai gyventi, skursti“, 3 veiksmažodžiai – *CeRC* tipo: 1 *bręsti* „baigti augti, nokti, prieiti“, *gelsti* „darytis gelsvam, geltonam“, *skęsti* „žūti vandenyje, prigerti; grimzti vandenyje“.

Ne visi senuosiuose raštuose aptikti veiksmažodžiai aktyviai vartojami dabartinėje lietuvių kalboje: veiksmažodžio *palšti* „darytis palšam“ pavartojimo atvejų DLKT nepateikia, o veiksmažodžiai *balksti* „balti, balsti“ ir *salpti* „alpti, silpti“ nefiksuojami nei DLKŽ, nei DLKT.

---

[127] Užfiksuotas būtojo laiko dalyvis *ſutirpis* WP 26v,1.

[128] Bretkūnas ir Sirvydas paliudijo tik šio veiksmažodžio būtojo laiko dalyvius *patulßuſi* BP II 4267, *patůłʒes* DP 339,4, *patulʒ́is* „ištinęs“ SD3 489.

[129] Paliudyti tik būtojo laiko dalyviai *pawarguſi* Mž 524_{16}, *pawarguſiuiu* Mž 522_{16}, *pawarguſius* Mž 558_{5}, *pawarguſſyas* Mž 57_{15}; Mž 571_{16}.

Senuosiuose raštuose dominuoja reguliarios ir konstrukciškai ikoniškos *sta* kamieno formos, koduojančios laipsnišką būsenos kitimą arba savaiminius fiziologinius procesus, dažniausiai vykstančius nepriklausomai nuo subjekto valios, plg.:

***sta* kamienas**

alkſtat Mž 139_{1}, *alxtanczus* Mž 170_{5}, *alkſtanczius* BP I 313_{5}, *ałkſta* DP 533,39, DK 104,16, *ałkſta* DP 532,7, *ałkſtánczius* DP 475,29, *ałkſtanczio* DP 533,48, *ałkſtanczíam* DP 523,5, *ałkſtatę* DP 272,19, *ałkſtanti* DP 402,41, *alkſtanczius* WP 231r,13, *ałkſtu* SD 70r I,14, *ałkſtu* SD3 1,70, 3,148, *ałkstunćius* PS I 45, *ałksta* PS I 24;

apalpsta BBPs 17, 46, *âłpſta* DP 66,11, *âłpſtati* DK 162,20, *apałpſtu* SD3 3,167;

bałkstu SD3 18;

tenůſigąſt Mž514_{6}, *iſſiganſtu* BP I 83_{10}, BBHiob23, 15, *nusigansta* BBHiob 41, 25, *nugáſtaś* DP 80,40; *nenuſigąſt'* DP 446,37; *nuſsiganſtanczia* WP 286v,32, *iźſiguſtu* SD3 20, *iźſiguſtu* SD3 352, *nuſiguſtu* SD 175, I;

giełſtu SD 3 301;

karſtu SD3 73, *ſukarſtu* SD 37v II,27, *ſukarſta* PS I 307, II 106;

iźkarβt SD3 544;

iżpałβtu SD 172r I,13;

nuſkenſta BG 34,6–7, *ſkéſta* DP 222,36, *skeſtancžia* DP 78,20, *nuskista* PS I 369, *ſkiſtu* SD 136r II,16, 181; SD3 75, 444.

patárpſtamę DP 380,19, *patârpſta* DP 61,13;

wargſta BP I 71_{8}, *wargſti* BP I 284_{19}, *pawargſta*BP II 223_{20}, II 477_{4}, II 478_{24}, BBSal 11, 24, *pawargsta* BBKos4, 14, *warkſtat* BP II 514_{12}, *wargſtancze* II 63_{14}, *warkſtancżes* II 124_{8}, *warkſtanczus* II 131_{12}, *wargſtanczíam* II 274_{21}, (wiſſi) *wargſtantis* 426_{9}, *wargſtanczíuiu* II 513_{3}, *wargſtans* II 39_{19}, II 200_{22}, II 225_{3}, *wârgſtáte* DP 32,4, *nuwargſtu* SD 88r I,13, *wargſtu* SD 56r II,9, *pawargſtu* SD3 452;

Iš pateiktų pavyzdžių matyti, kad Sirvydui būdingos puntininkiškos formos (*ą, ę* dėsningai verčiamos į *ų, į,* plg. *iźſiguſtu* SD3 20, *nuskista* PS I 369).

Tarmėse įvairuoja keli senuosiuose raštuose užfiksuoti veiksmažodžiai, susidaro keletas konstrukcinio įvairavimo modelių:

***sta* || intarpas**

skę̃sta || *skeñda*

Veiksmažodžio *skę̃sti* esamojo laiko *sta* kamieno forma dominuoja didžiojoje Lietuvos dalyje. Lazūnuose ir Daugpilio lietuvių šnektoje užfiksuota *sta* kamieno forma su išlaikytu *-n-* šaknyje: *Dangus griūna, žemė skeñsta* Lz.

Kai kuriose tarmėse išlikusios gretutinės formos suponuoja šį veiksmažodį turėjus intarpinę struktūrą *skeñda*, tokia forma užfiksuota rytų aukštaičių šnektose apie Kazliškį (Rokiškio r.), plg. *Teisybė nei skenda, nei dega* Kz, Adutiškį (Švenčionių r.) (LKŽ pateikia pavyzdžius reikšme „grimzti, klimpti"), Apsą (Breslaujos r., Vitebsko sritis, Baltarusija): *Arklys negali eit [per šlapią dirvą] – skeñda kojos* Aps. *Traktoriai važiuoja par pievas – neskeñda* Ad. Intarpinė forma užrašyta ir kupiškėnų žodyne. D. Kiseliū-

naitė bando atstatyti intarpinę šio veiksmažodžio struktūrą **skesti (?), skenda, skedo* (1991, 174). Tokia rekonstrukcija atrodo visai įmanoma, ir ja būtų galima paaiškinti būtojo laiko formą *skẽdo,* aptinkamą lietuvių tarmėse.

***sta* || *a* kamienas || *ia* kamienas**

karšta || *kárša* (|| *karšia*)

brę́sta || *bréndžia*

Didžiojoje Lietuvos dalyje dominuoja šių veiksmažodžių *sta* kamieno formos *karšta*, *brę́sta*.

A kamieno forma *kárša* užfiksuota D. Sutkevičiaus, plg. *O kas sensta ir karša, arti yra pabaigos* Sut, taip pat užrašyta iš Kelmės apylinkių: *Karša karša, kažin kada nusikarš* Krkl. Šio veiksmažodžio *ia* kamieno forma LKŽ tik nurodyta lemoje, tačiau pavyzdžiais neiliustruojama, ji neužfiksuota ir tarminiuose žodynuose. Veiksmažodžio *brę́sti* gretutinė *ia* kamieno forma fiksuojama tik rytų aukštaičiuose, plg. *Rugiai bréndžia* Ob. *Jau bréndžia rugiai, nebetoli pjūtis* Šd. Semantiniu atžvilgiu minėtos formos nereguliarios, mat nereiškia tranzityvaus veiksmo, jomis eksplikuojama ne aktyvaus veiksmo, o savaiminė būsenos kitimo reikšmė.

Dabartinėje kalboje vartojamos tik *sta* kamieno formos. Pažymėtina, kad veiksmažodžio *-kalbti* esamojo laiko formų DLKT nepateikia (atrodo, kad šis veiksmažodis konkuruoja su mišriojo tipo *a* kamieno veiksmažodžiu[130] – ingresyvine reikšme „imti kalbėti“ pastarojo veiksmažodžio esamojo laiko forma *pràkalba* DLKT pavartota 46 kartus).

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos tik reguliarios *o* kamieno būtojo laiko formos:

Álko DP 242,49, DP 200,25, *íßálko* DP 106,40, *ałko* PS I 24, 342;

apalpa BBPs 32, 3, *apálpo* DP 174,11;

nůſiganda Mž 277_{19}, *nuſſiganda* BP I 399_{3}, 401_{16}, 405_{10}, II 145_{4}, BBPs 6, 4, *nuſiganda* BP II 345_{12}, *iſſigandot* BP II 37_{1}, *iſſiganda* BP I 149_{5},161_{15}, 331_{1}, 391_{22}, II 4_{8}, II 29_{5}, II 133_{11}, *iſſigandai* BP I 336_{19}, *issiganda* BBHiob4, 14, *iʒgándoś* DP 41,16, *nugándos* DP 6,36, *nugándoś* DP 337,14, *nuſigado* DP 590,29, *iʒgandotes* DP 194,14, *iʒgandȯs* DP 440,38, *nuſsiganda* WP 208r,21, *iʒſigunday* SD3 151;

prakalbo DP 117;

ſukarto PS I 307;

nukarſcha BP II 235_{23};

wargo PS I 342;

paſkę́ndo DP 418,43, *paſkęndo* DP 60,48, *paſkę́do* DP 523,13.

---

[130] Tačiau būtuoju laiku pavartota kur kas daugiau intarpinio veiksmažodžio formų, plg. *prakalbo* 636 pavartojimo atvejai, *prakalbėjo* – 34.

Tarmėse taip pat dominuoja reguliarios *o* kamieno formos, gretutinės *ė* kamienės retos, fiksuojamos tik pavieniuose plotuose:

***o* kamienas || *ė* kamienas**

skeñdo || *skeñdė*

bréndo || *bréndė*

Veiksmažodis *skę̃sti* tarmėse turi dominuojančią *o* kamieno būtojo laiko formą *skeñdo*. LKŽ duomenimis, L. Rėza yra užfiksavęs *ė* kamieno formą *skeñdė*: *Pri krašto plaukiau, nuskendė kepurėlė* RD77. Vertinant morfologinės struktūros ir semantikos kodavimo atžvilgiu, tokia forma nereguliari ir nedėsninga.

Rytų aukštaičių panevėžiškių plote bei Druskininkų tarmės žodyne užfiksuota būtojo laiko forma *skẽdo*, plg. *Davė lietus – paskẽdo dirvos visai* Mžš. *Žolėm paskẽdus kolonija (ūkis)* Ėr, *Paskẽdęs tas dvaras* Šd. Kaip minėta, ši forma gali priklausyti intarpinio veiksmažodžio paradigmai, kurią, veikiant konstrukcinio ikoniškumo principui, ilgainiui nukonkuravo konstrukciškai raiškesnis *sta* kamieno veiksmažodis.

LKŽ greta *o* kamienės būtojo laiko formos *bréndo* pateikiama ir *ė* kamienė *bréndė*, tačiau pavyzdžių, kur tokia forma vartojama, nepateikiama. Veikiausiai ši forma koreliuoja su rytų aukštaičiuose vartojama gretutine esamojo laiko forma *bréndžia*.

Dabartinėje kalboje vartojamos tik *o* kamieno būtojo laiko formos.

CiRC

Esamasis laikas

Analizuojamuose raštuose gausiai paliudyti veiksmažodžiai su šaknies dvigarsiu *iR* – aptikta 40 veiksmažodžių: 2 *bingti* „dideliam darytis, įsigalėti“, *blįsti* „temti, niauktis“, *brinkti* „pūstis (drėkstant), pursti, kilti“, *dilbti* „tykoti (ko), taikyti (kur)“, *dirgti* „tvirkti, gesti, dykti, lepti“, *dingti* „nebebūti kur, prapulti; žūti“, *drinkti* „prasti, gusti, junkti“, *drįsti* „nebijoti, turėti drąsos“, *girsti* „imti girdėti; gauti žinią, patirti“, *gilbti* „gyti, sveikti, taisytis“, *grįžti* „eiti atgal“, grimzti „skęsti, nerti, garmėti“, *ilsti* „vargti, silpti, netekti kvapo“, *ilgti* „ilgėti, darytis ilgam“, *kimti* „darytis dusliam, netekti balso“, *kiršti* „pykti“, *klimpti* „smegti, grimzti klampioje vietoje“, *linkti* „svirti žemyn, leistis“, *minkšti* „minkštėti“, *mirkti* „būti panardintam į vandenį ar kokį kitą skystį, tūnoti vandenyje“, *miršti* „neišlaikyti atmintyje, neprisiminti“, *nirsti* „smarkiai pykti, niršti“, *silpti* „darytis fiziškai silpnam, eiti silpnyn; mažėti, pradėti silpniau veikti“, *sirpti* „nokti, bręsti“, *sirgti* „būti nesveikam, apimtam ligos“, *smirsti* „gendant, pūvant pradėti smirdėti, pašvinkti“, *smilkti* „pamažu, be liepsnos degti, rusenti“, *spįsti* „pradėti šviesti, spindėti“, *springti* „negalėti nuryti, užsiryti“, *stingti* „vėstant, šąlant, džiūstant tirštėti, kietėti, tenėti“, *stimbti* „augti į stiebą, medėti“, *tilpti* „užtekti vietos“, *tingti* „darytis nepaslankiam, tingiam“, *tirpti* „lydytis, leistis; leidžiantis nykti“, *tiršti* „darytis tirštam, tirštesniam, tenėti“, *tįsti* „tiestis, temptis į ilgį; drykti“, *tvinkti* „teš-

meniui didėti, pildytis pieno“, *vilsti* „pasiekti, užvaldyti, įgyti, veldėti“, *virkti* „imti verkti“, *virsti* „svirti, linkti į kurią nors pusę; darytis kokiam, tapti kuo“.

Ne visi veiksmažodžiai aktyviai vartojami dabartinėje lietuvių kalboje: antai veiksmažodis *blįsti* „temti, niauktis“ dabartinės lietuvių kalbos tekstyne pavartotas 4 kartus, o leksemos *bingti* „įsigalėti,“ *dilbti* „tykoti (ko), taikyti (kur)“, *drinkti* „pripratsi,“ *gilbti* „gyti, sveikti, taisytis,“ *minkšti* „minkštėti,“ *stimbti* „augti į stiebą,“ *tiršti* „tirštėti,“ *vilsti* „pasiekti, užvalgyti, įgyti“ nepateikiamos nei DLKT, nei DLKŽ.

Senuosiuose raštuose daugumos užfiksuotų veiksmažodžių esamojo laiko struktūra reguliari ir dėsninga, plg.:

bliſta SD3 171, *bliſtus* SD3 30;

abrinkſtus SD5 160, *abrinkſtu* SD3 185, *brinkſtu* SD3 185, 288;

diłbſtu SD3 71;

iſchgirſt Mž 399_{17}, *iſchgirſt* BP I 241_{4}; *iſchgirſtam* BP I 101, *iſchgirſta* BP II 224_{16}, BP II 509_{7}

iʒgîrſta DP 248,22, *iʒgirſtu* SD 128r I,20;

sugriſcht Mž 153_{16}, *griſchta* BG 87,5, BG 94,4, *neſugriſcht* BP I 93_{23}, *griſchta* BP I 97_{12}, *ſugriſchta* BP II 27_{24}, *negrinſcht* II 221_{7}, *ſugriβtant* BP I 161_{3}, *ſugriſchta* BP I 163_{8}, *ſugriſchti* BP I 186_{6}, *sugrinschta* BBSal 30, 30, *griſcht* BP I 250_{3}, *grinſchtanczius* BP II 228_{5}, *ſugriſchtanczio* II 453_{22}, *negrinscht* BBHiob7,7, *grîβta* DP 236,4, DP 162,45, *griβta* DP 236,4, *atgriβta* DP 549,1, *nugriβta* DP 328,50, *ſugriβta* DP 120,36, *ſugriβtanczių́s* DP 542a(542),29, *ſugrîβta* DP 206,25, *pagrîβta* DP 382,45, *ſugrinſchta* WP 57v,12, WP 59v,28, WP 86r,29, WP 132v,3, *ſugrinſchtanczią* WP 293v,24, *neuβgrinβta* WP 84v,2, *ſugriβtu* SD 196v II,7, SD3 486, *griźtunt* PS I 195, *pagriźta* PS I 40, II 158;

nugrimſtu SD3 316, *nugrimsta* PS I 369, *grimſtu* SD3 75;

atsijlsta BBHiob29, 2, *paiłſtamę* DP 357,19, *atiłſtu* SD 204r I,4, *priiłſtu* SD 188r I,2, *priilſtu* SD3 463, *prijłſtu* SD3 356, *iłſtu* SD3 179, 447, *nuiłſtu* SD3 463, *iʒiłſtu* SD3 505;

iʒſiłkſtu SD3 442;

įkirschta BBPs 124, 3;

klimſtu SD 72v I,4, *iklimpſtu* SD3 479, *nuklimpſtu* SD3 456;

palinksta BBKos12, 5, *linkſta* BP I 37_{4}, *linkſtans* BP I 37_{4}, *nułinkſtu* SD 162v II,27, *pałinkſtu* SD 125v I,15, *priłynkſtu* SD3 190, *ſułynkſtu* SD3 455;

minkβtu SD3 170, 191;

permirkſtu SD 144r I,13, *pamirkſtu* SD3 191, *ſumirkſtu* SD3 178, 191;

vſchmirſtam Mž 452_{2}, *nevβumirſcht* Mž 399_{13}, *vβumirſta* Mž 522_{13}, *vβumirſcht* Mž 521_{12}, *uβmirſcht*BP II 397_{13}, II 481_{21}, *neuβmirſcht* BP II 227_{8}, *uβmirſcht* BP II 223_{13}, BBHiob8, 13, *vβmirſchta* BG 105,25, *uβmirſchta* BP I 25_{15}, *uszmirschta* BBHiob 39, 18, *vʒmîrβtamę* DP 18,37, *vʒmirβta* DP 560,25, DK 114,9, *vʒmîrβta* DP 274,35, DP

586,33, *ußmirſchta* WP 241v,5, WP 167v,29, *aźumirszta* PS I 246, ne *aźumirszta* PS I 360, *aƶumirßtu* SD 210r I,19;

ſilpſta WP 167v,26, WP 168r,5, *ſilpſtu* SD 168r II,27, *ſiłpſtu* SD 190r II,11, *pasiłpsta* PS II 17, 67;

ißsirpſtu SD 24r I,11;

paſmirſtu SD3 488;

ſmiłgſtu SD3 443;

paspringſtu SD 20v I,10;

ſuſtinkſta SD3 554;

tingſtu SD3 71;

iſchtirpſt Mž 287$_{6}$, *ischtirpsta* BBPs 68, 3, *iƶtirpſtaſis* DP 615,40, *nutirpſtu* SD 14v II,13, *ſutirpſtu* SD 159v II,7, *tirpſtu* SD 181r II,13, SD3 380, *tirpſtus* SD3 440, 444;

ſutirßtu SD3 67;

iźtiſtu SD 173, I;

twinkſtu SD3 176, *twinkſta* SD 45, I;

pawîłſta DP 121,6, *apwîłſta* DP 121,1, *apwîlſta* DP 119,6, *apwiłſta* DP 568,50, *apwîłſta* DP 121,1;

pawirſt Mž 334$_{9}$, *pawirſt* BG 131,3, *bewirſta* BP I 202$_{21}$, *pawirſt* BP I 271$_{15}$, BB-Kos3, 20, *wirſtant* BP II 439$_{8}$, *pawirsta* BB3Moz13, 16, *pawîrſta* DP 39,39, *pawirſta* DK 11,13, *apwirſtantí* DP 418,8, *apwirſtanczeis* DP 629,45, *nuwirſtu* SD3 546, *pawirsta* PS II 158, *pawirſtu* SD 50v II,21, SD3 92, 320, *parwirſtu* SD3 228;

nirſtus SD3 515, *inirſtu* SD3 386, *nirſtu* SD3 10. LKŽ prie šios paradigmos kaip gretutines *sta* kamienes priskiria ir šias Mažvydo bei Daukšos paliudytas formas: te *nerſt* (Welns ir wiſſa Pekla) Mž 189$_{3}$; *nérſt'* DP 292,25 (beje, LKŽ užrašyta neteisingai – *tenersta*). Šių formų šaknies vokalizmas verčia abejoti tokiu priskyrimu. Jei tai iš tiesų *sta* kamieno formos, jos galėtų priklausyti rekonstruotinam veiksmažodžiui su pagrindinio laipsnio šaknimi **nersti, nersta, nerto* (D. Palkalniškienė lietuvių kalboje yra pastebėjusi tokių dubletinių paradigmų kaip *deřgti* ir *diřgti*, *keřšti* ir *kiřšti*, *sténgti* ir *stìngti*, *steĨbti* ir *stiĨbti*, žr. 1993, 97). LKŽ tokia paradigma neteikiama – *sta* kamieno forma *nersta* traktuojama kaip gretutinė formai *nirsta*, be to, fiksuojama paradigma *nersti, nerčia, nerto* „nertėti, niršti“ su vieninteliu paradigmą iliustruojančiu pavyzdžiu: *Tegul sviets kaip nori nerčia, tegul graso pekla smerčio, – nepadrebėsiu* KN208. Šio darbo autorės nuomone, minėtą *ia* kamieno formą reikėtų skirti paradigmai *neřšti, neřščia* || *neřčia, neřtė* „patylomis pykti, niršti“, o *sta* kamieno forma *nersta* priklausytų minėtai rekonstruotinai paradigmai. D. Pakalniškienės manymu, *sta* kamieno pagrindinio laipsnio šaknys gali būti naujesnės, „atsiradusios iš *ia* kamienių kauzatyvų, kai *sta* kamienas jau galėjo prisijungti ir prie pagrindinio laipsnio šaknų“ (1993, 97). Tačiau kur kas labiau tikėtina, kad Mažvydo ir Daukšos paliudytos formos ne *sta* kamienės, o atematinės (žr. Sabaliauskas, 1957, 106), plg. Volfenbiutelio posti-

lėje užfiksuotą šio veiksmažodžio trečiojo asmens formą *ſchatanas* <...> *pleſchaſi a draſkaſsi, kerſchija nerſti, ir kaip lewas βeiſtas a ranitas* WP 217v,1.

Pasitaiko atvejų, kai ankstesnės *a* kamieno formos keičiamos *sta* kamieno formomis, kartais abi struktūros fiksuojamos to paties autoriaus raštuose, toks gramatinis formų „performavimas" ypač būdingas rytietiškiems Sirvydo raštams:

***a* kamienas → *sta* kamienas**

drę̃su Mž 10, *nedrensa* BBSal 24, 7, *nedrę̃s* BP II 225, *nedrenſa* BB98, 32, *dreſa* DP 23,47, *dreſame* DP 291,42, *dréſa* DP 18,19, *dreſu* DP 598,38, *dréſu* DP 597,42, *dréſſa* DP 266,38, *drésí* DP 23,31, *dreſſa* DP 455,19, *dreſi* DP 389,36, *dreſa* DP 457,31, *drêſa* DP 285,35, *drę̃ſſa* DP 11,40, *drenſi* WP 295v,14, *drę̃ſame* WP 188v,5, *driſu* SD 170, I, SD3 412, 471 || *driſtu* SD3 451, *indriſtu* SD3 273;

ſergans BP II 372$_{13}$, *ſergá* DK 152,21, *apſergu* SD 116, I || *isirgſtu* SD 209.

Aptariamam struktūros modeliui priklauso ir Sirvydo užfiksuoto veiksmažodžio *tilpti sta* kamieno esamojo laiko forma *netiłpsta* PS I 301. Visos išvardytos formos reikšmės ir formaliosios struktūros atžvilgiu neatrodo nereguliarios, mat, kaip ir kiti *sta* kamieno veiksmažodžiai, reiškia savaiminį veiksmą, todėl formų *tilpsta, sirgsta, drį̃sta* (su nykstamuoju šaknies vokalizmu, išlyginant paradigmą) preferenciją *a* kamieno formų *telpa*, *serga*, *drę̃sa* atžvilgiu galima paaiškinti konstrukcinio ikoniškumo principu. Sirvydo užfiksuotas formas su nykstamojo laipsnio vokalizmu J. Kazlauskas (LKIG 362) aiškina taip: „Sirvydo žodyne silpnasis šaknies vokalizmas esamajame laike gali būti apibendrintas todėl, kad autoriaus – rytų aukštaičių tarmės atstovo – raštuose dėl fonetinių pakitimų galėjo būti išsilyginęs kai kurių veiksmažodžių esamojo ir būtojo laiko šaknų vokalizmas (plg. *krimta* PS, SD, *rinku* SD, *nuslinka* SD, *lindu* PS ir pan.), toks šaknies suvienodinimas galėjo persimesti ir į kitus veiksmažodžius". Galbūt toks vokalizmo išlyginimas atspindimas ir Sirvydo paliudytame veiksmažodyje *ſtimbſtu* SD3 113 || *ſtimbiuoſi* SD3 32, plg. LKŽ 2 *stembti* „augti į stiebą, stybti".

Tarmėse įvairuoja jau minėti senuosiuose raštuose alternuojantys veiksmažodžiai:

***sta* kamienas || *a* kamienas**

drį̃sta || *drę̃sa* || *drẽsa*

Lietuvių tarmėse dominuoja naujesnioji *sta* kamieno forma. Senesnioji forma *drę̃sa* paliudyta A. Juškos, F. Kuršaičio, taip pat M. Petkevičiaus bei J. S. Dovydaičio darbuose. LKŽ ir tarminių žodynų duomenimis, ji užfiksuota žemaičiuose apie Žemaičių Kalvariją (Plungės r.), ŠRDŽ, KretŽ, užrašyta Žemaitės, Valančiaus veikaluose. Apie Veiviržėnus užfiksuota *a* kamieno forma be nosinio balsio: *Nedresu anam visko pasakyti į akis* Vvr. Tokį šios formos vokalizmą galima paaiškinti tuo, kad „žemaičiai vakaruose ir šiaurėje vietoj šakninių *ą*, *ę*, *ų*, *į* turi denazalizuotus monoftongus" (Zinkevičius, 1966, 79).

***sta* kamienas || *ia* kamienas**

stim̃bsta || stim̃bia

vìrksta || vìrkia

LKŽ nurodoma, kad Sirvydo paliudytas *sta* kamieno veiksmažodis *stim̃bsta* fiksuojamas įvairiuose žodynuose (Š, NdŽ, Kos, Sut, Mit), taip pat Šeduvoje (Radviliškio raj.), tačiau pavyzdžių su šiuo veiksmažodžiu nepateikiama. Forma *stimbia*, LKŽ duomenimis, užfiksuota Ambraziejaus Kosarževskio taip pat be iliustruojančių pavyzdžių. D. Pakalniškienės manymu, veiksmažodžio *stimbti* antraštėje nurodytos gretutinės *ia* kamieno ir *ė* kamieno formos galėtų sudaryti atskirą paradigmą **stimbti, stimbia, stimbė* „tempti“ (2000, 86).

LKŽ prie veiksmažodžio *virkti* paradigmos pateikiama gretutinė *ia* kamieno forma *virkia*, iliustruojama pavyzdžiu *Kad boba šoka, diedas vìrkia* Zt. Veiksmo pradžios reikšmė, būdinga *sta* kamieno veiksmažodžiui *-virksta,* pavyzdyje nėra aiškiai atspindėta, todėl kyla klausimas, ar nederėtų jos priskirti veiksmažodžio *verkti* paradigmai su pakeistu šaknies vokalizmu **virkti, virkia, virkė*. Kad tokių vokalizmo pakitimų šioje tarmėje būta, liudija tai, kad „kai kurių daiktavardžių priesagose su balsiu *e* gali atsirasti balsis *i* ir atvirkščiai, plg. *audiklas*, *vandinio*“ ir pan. (žr. Vidugiris, 2004, 73).

a* kamienas || *sta

se͂rga || si͂rga || si͂rgsta || se͂rgsta

te͜lpa || ti͜lpsta || te͜lpsta

Daugelyje tarmių vartojamos šių veiksmažodžių *a* kamieno formos *se͂rga, te͜lpa*. Gretutinė *a* kamieno forma su išlygintu vokalizmu *si͂rga* užfiksuota Nemenčinėje (Vilniaus r.), plg. *Kap si͂rga, tai ir neina krutėt* Nmč.

Šių veiksmažodžių *sta* kamieno formos labiau būdingos rytų aukštaičiams: antai forma *se͂rgsta* fiksuojama Ignalinos, Zarasų, Utenos, Švenčionių apylinkėse, paliudyta ir Kaltanėnų šnektos žodyne, plg. *Kai apsergstù, tada jau laksto par daktarais* Ktk. *Lekia an mane, ar apsergstù, ar ką* Lkm. *Kad tik kiaulis apse͂rgsta, duoda gyvatę* Imb. *Kad tik prisiekia karvė dobilų, ir apse͂rgsta* Ds. *Mūsų karvė po teliuku labai suse͂rgsta* Klt. Pelesoje užfiksuota forma *te͜lpsta,* plg. *Nete͜lpsta visi ir tam kambarė͜ly* Pls.

LKŽ ir tarminių žodynų duomenimis, Sirvydo raštuose užfiksuotos *sta* kamieno formos su išlygintu vokalizmu *si͂rgsta, ti͜lpsta* vartojamos pietryčių aukštaičių apylinkėse (Salakas, Valkininkai, Druskininkai, Lazūnai, DvŽ), užrašyta ir vakarų aukštaičių šiauliškių plote (Pagiriai, Kėdainių r., Pašušvys, Radviliškio r.) bei Baltarusijos teritorijoje, plg. *Kap labai deguma (kaitra) pasdaro, tai labai ažsi͂rgsta karvės* Lz. *Bitės si͂rgsta* Azr. *Kai privalgo [per Velykas], apsi͂rgsta i numiršta* Aps. *Jeigu jau susi͂rgsta [vaikas], lepina labai* Pg. *Atrodo, kad kepurė maža pasidarė, – ant galvos neti͜lpsta* Pg. *Nebeti͜lpsta tose duobėse [srutos], išbėga į upę* Pšš. *Ir duona, ir da pyragai – nepati͜lpsta man pečiuj* Slk. *Kad nepati͜lpsta dūmai per aukštinį, tai per duris eina* Vlk. A. Kaukienės manymu, aptariamos *sta* kamieno formos yra naujos, jų radimąsi galėjo lemti vis ryš-

kėjantis formaliosios struktūros ryšys su kategorine semantika, būtent – aptariamų formų savaiminio veiksmo morfologinis kodavimas *sta* kamienu (plačiau apie veiksmažodžius su kaitybine balsių kaita, jų raidą ir struktūros inovacijas žr. Kaukienė, 2006c, 49–65). Natūraliosios morfologijos atžvilgiu tokios formos konstrukciškai ikoniškos, maksimaliai atliepiančios kategorinės semantikos ir morfologijos kodavimo asimetriją.

Dabartinėje kalboje vartojamos reguliarios *sta* kamieno formos.

Būtasis laikas

Būtojo laiko formos **senuosiuose raštuose** reguliarios, visos jos *o* kamienės:

pabrinko SD3 380;

pradinga BP I 381$_{7}$;

nepradriſa BP II 332$_{23}$, *nedrinſa* BP II 444$_{4}$, *drîſso* DP 27,40 *drîſſo* DP 271, *drîſso* DP 27,40, *driſo* DP 303,13, *drîſſo* DP 271, *driſſo* DP 76,35; DP 315,13, DP 315,47, DP 316,3, DP 518,46, *drinſai* WP 92v,9, WP 92v,12, WP 129v,9, *drinſate* WP 118v,18;

pagúłbo DP 369,53;

iſchgirdau Mž 350$_{7}$, *iſchgirda* BP I 341$_{12}$; *iſchgirdau* BP II 266$_{5}$; *iʒgirdáu* DP 613,10, *iʒgîrdo* DP 157,10, DP 211,26, DP 234,37, DP 354,44, DP 357,43, DP 391,15, DP 407,12, DP 407,12, DP 471,4, DP 519,2, DP 522,26, DP 570,33, DP 600,47, DP 613,4, *iſchgirda* WP 13r,9, WP 51v,7, WP 185r,19, *iʒgirdau* SD3 531, ne *iʒgirdau* SD3 272;

ſugriſai Mž 462$_{11}$, 462$_{7}$, *griſa* BP I 255$_{23}$, II 111$_{5}$,*sugrįsza* BB2Moz 14, 28, *atſigriſa* BP I 373$_{5}$, *atgrinſa* II 383$_{7}$, II 383$_{7}$, *apsigrįsza* BB2Moz 10, 6, *atgrįsza* BB2Moz10, 19, *ſugrinſa* BP II 260$_{2}$, II 453$_{13}$, *ſugriſa* BP I 51$_{1}$, 115$_{13}$, 151$_{23}$, 161$_{9}$, 376$_{20}$, 391$_{26}$, 404$_{23}$, 414$_{1}$, BP II 19$_{9}$, *ſugriſa* BP I 384$_{2}$, 426$_{2}$, *sugrįsza* BBRut2, 6, *neſugrinſa* BP II 391$_{13}$, *ſugrinſa* BP II 475$_{20}$, II 507$_{15}$, *pagrinſa* BP II 331$_{18}$, II 470$_{14}$, *ſugríʒo* DP 390,6, *ſugriʒo* DP 65,38, *ſugrîʒo* DP 49,16, *ſugriʒo* DP 384,13, *grîʒo* DP 179,14, *griʒo* DP 61,37, *pagriʒo* DP 444,53, *atgriʒo* DP 75,54, DP 302,25, DP 328,33, DP 403,44, *apgriʒo* DP 61,30, *ſugrinſa* WP 57r,2, *pagriźo* PS II 236;

grimſda BP II 273$_{4}$, *grîmʒdo* DP 290,3, DP 288,3;

nůilſau Mž 513$_{13}$, *apilſa* Mž 528$_{3}$, *paĩłſo* DP 82,9, *iźilſome* PS I 160, *iʒilſau* SD3 451;

issijlgau BBPs 143, 8;

ſukîrſo DP 344,1, *ſukirſchate* WP 156r,34, *pakirscha* BBPs18, 8, *inſikirſcha* BP II 213$_{11}$;

nuklimpa BBPs9, 16;

prilinka BP II 18$_{16}$;

ſumirko DP 505,34;

neuſmirſcha BG 109,20; *vʒmirſo* DK 124,16, *nepamirſcha* WP 140r,8, *aźumirszo* PS I 111, *aźumirsza* PS I 264;

apſinirta BP II 464$_{14}$, *apnîrto* DP 419,35, *apnirto* SD3 386;

pasilpa BBHiob 17, 1;

apſirga BP I 112_{12};
ispinda Mž 154_{4};
vžſprîngo DP 140,5, *paspringo* PS II 85;
netilpa BB1Moz13,2, *tilpo* SPI214;
neaptinga BG 121,21;
sutirpa BBKnSud15, 14, *ižtirpo* DP 616,7;
apwîłdo DP 535,3, *apwîłdo* DP 44,10, DP 114,40, *apwiłdai* DP 609,22, *pawiłdo* DP 508,26, *pawîłdai* DP 609,24;
prawirka Mž 433_{17},
pawirta BG 71,5, BP II 178_{17}, II 344_{21}, BB2Moz 4, 3, BBHiob30, 31, *perwirta* BG 122,10, *pawirto* DP 491,14, *atwîrto* DP 271,38, *pawîrto* DP 43,9, *pawirto* PS II 75.

Tarmėse vartojamos būtojo laiko *o* kamieno formos. LKŽ veiksmažodžio *stimbti* antraštėje nurodoma gretutinė būtojo laiko *ė* kamieno forma, tačiau nei jos paplitimo, nei ją iliustruojančių pavyzdžių nepateikiama.

Dabartinėje kalboje aptariamų veiksmažodžių būtojo laiko formos nelinkusios įvairuoti, dominuoja *o* kamieno formos, optimaliai įforminančios semantinio ir morfologinio kodavimo asimetriją.

CuRC
Esamasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuoti 7 šio tipo veiksmažodžiai: *dulkti* „dulkėti“, *junkti* „prasti, jaukintis“, *kursti* „darytis kurčiam, negirdinčiam“, *pursti* „darytis minkštam, koryti, akyti“, *skursti* „labai prastai, vargingai, neturtingai gyventi“, *sunkti* „darytis sunkiam, sunkesniam, sunkėti“, *šiurpti* „nuo šalčio, iš baimės darytis nelygiam dėl atsiradusių smulkių raupelių (apie odą)“, *tulžti* „pursti, brinkti, tinti (apie kūną, jo dalis)“.

Paliudytos esamojo laiko formos priklauso *sta* kamienui:
apdułkſtu SD3 144;
apkurſtu SD3 70, 258;
paiunkſta WP 111r,10, *nuiunkſtu* SD 106r I,17, *priiunkſtu* SD 151v I,6, *nuiukſtu* SD3 246, *prijunkſtu* SD3 368, *paiunkſtu* SD3 190;
paśiurpſtu SD3 189;
Vieno veiksmažodžio struktūra įvairuoja Sirvydo raštuose:
apſunkſtu SD3 241, *ſunkſtu* SD3 35 || *apſunku* / ſunku ſtaiuoſi SD 15r I,23. Paliudytoji *a* (o galbūt *ia*?) kamieno forma nereguliari – LKŽ ir tarminiuose žodynuose tokia forma nefiksuojama.

Tarmėse ir **dabartinėje kalboje** taip pat vartojamos tik reguliarios *sta* kamieno formos. Veiksmažodžio *dulkti* esamojo laiko forma *dulksta* DLKT pateikiama 5

kartus (kur kas daugiau mišriojo tipo veiksmažodžio *dulkėti* esamojo laiko formų pateikimo atvejų – 179), su priesaginiu veiksmažodžiu konkuruoja veiksmažodis *sunkti* (plg. –*sunksta* 38 pavartojimo atvejai, *sunkėja* – 214).

Būtasis laikas

Senuosiuose raštuose užfiksuotos 2 veiksmažodžių būtojo laiko formos, plg.:

pajunkai Mž 67_{10}, *paiu̧kau* DP 308,6, *paiu̧ko* DP 91,39, *paíu̧ko* DP 285,29, *paiúko* DP 336,37;

apsunko PS I 51.

Tarmėse ir **dabartinėje kalboje** vartojamos reguliarios *o* kamieno būtojo laiko formos, veiksmažodžio *tursti* būtojo laiko formų DLKT nepateikia.

***

Apibendrinant tai, kas buvo pasakyta apie veiksmažodžius su mišriuoju dvigarsiu šaknyje, galima teigti, kad **senuosiuose raštuose** *sta* kamienas labai produktyvus, esamojo laiko formos neįvairuoja, išskyrus veiksmažodžius su šaknies balsių kaita: *sta* kamienas atrodo tinkamesnis įforminti savaiminį veiksmą, todėl senesnės *a* kamieno formos konkuruoja su *sta* kamienėmis, plg. *dręsu* Mž 10, *nedręs* BP II 225, *dręſa* DP 23,47, *dręſame* WP 188v,5, *driſu* SD3 412 || *driſtu* SD3 451, *netiłpsta* PS I 301 (vietoj *telpa*), *apſergu* SD 116, I || *isirgſtu* SD 209.

Tarmėse taip pat vyrauja apofoninių veiksmažodžių senesnių *a* kamieno ir *sta* kamienių formų konkurencija (*drį̃sta* || *drę̃sa* || *drẽsa, sẽrga* || *sir̃ga* || *sir̃gsta* || *sẽrgsta, tel̃pa* || *til̃psta* || *tel̃psta)*. Su *a* kamieno formomis konkuruojančios *sta* kamienės konstrukciniu atžvilgiu raiškesnės, geriau įforminančios savaiminį veiksmą ar procesą. Gretutinės *ia* kamieno esamojo laiko ir *ė* kamieno būtojo laiko formos (pavyzdžiui, *bréndžia, skeñdė*) būdingos pavieniams plotams, morfologijos ir semantikos kodavimo atžvilgiu jos nereguliarios.

Dabartinėje kalboje aptariamiems veiksmažodžiams formaliosios struktūros variacijos nebūdingos, vartojamos reguliarios ir konstrukciškai ikoniškos esamojo laiko *sta* kamieno resp. *o* kamieno būtojo laiko formos. Nemaža dalis šios grupės veiksmažodžių traukiasi iš aktyviosios leksikos, plg. *balksti*, *palšti*, *nirsti* „pykti, niršti“, *blįsti* „temti, niauktis“, *dilbti* „tykoti“, *salpti*, *bingti* „dideliam darytis, įsigalėti“, *drinkti* „prasti, gusti, junkti“, *gilbti* „gyti, sveikti, taisytis“, *stimbti* (*stembti*?) „augti į stiebą, medėti“; kiti, priklausę *sta* kamienui, užleidžia pozicijas produktyvesniems priesaginiams denominatyvams, raiškesniems konstrukcinio ikoniškumo požiūriu, plg. *dùlkti* → *dulkéti*, *miñkšti* → *minkštéti*, *suñkti* → *sunkéti*, *tiršti* → *tirštéti*, *vilsti* → *veldéti*.

2.2.3. Veiksmažodžiai su dvibalsiu šaknyje

Analizuojamuose raštuose užfiksuota 12 *sta* kamieno veiksmažodžių su dvibalsinėmis šaknimis: 1 *aušti* „vėsti, darytis šaltesniam“, 2 *aušti* „pradėti rodytis ryto bei dienos šviesai, švisti, brėkšti“, *baisti* „pradėti būti, darytis baisu“, *gaišti* „laiką veltui leisti, trukti; nykti, dingti, prapulti; *juosti* „juodam darytis, juodėti”, 3 *kaisti* „šilti, karštam darytis (apie negyvus daiktus); džiūti; šilti (apie organizmus), prakaituoti“, *kiesti* „kietėti“, *laibti* „eiti laibyn, laibėti“, *liesti* „liesėti, lysti, džiūti“, *skaisti* „blizgėti, spindėti, šviesti“, *svaigti* „suktis, kvaisti (galvai); netekti nuovokos, eiti iš proto, kvaišti“, *sveikti* „gyti, sveikėti“, jų morfologinė struktūra stabili, todėl visi veiksmažodžiai aprašomi bendrai, smulkiau jų neskaidant pagal šaknies vokalizmą.

Ne visi veiksmažodžiai vartojami dabartinėje lietuvių kalboje: antai veiksmažodžiai *baisti* „pradėti būti, darytis baisu“, *laibti* „eiti laibyn, laibėti“, *liesti* „liesėti, lysti, džiūti“, *kiesti* „kietėti“, *skaisti* „blizgėti, spindėti, šviesti“ nei DLKŽ, nei DLKT nefiksuojami, jie pakeisti priesaginiais veiksmažodžiais.

7 lentelė. Veiksmažodžių su dvibalsiu šaknyje registras

Nr.	Veiksmažodis	Mažvydas	Bretkūnas	WP	Daukša	Sirvydas
1.	1 aušti	—	—	—	**außti, –, –*	*-außt, außtu, –*
2.	2 aušti	—	*–, *außchta, –*	—	*–, –, -âußo*	*–, außta, –*
3.	baisti	—	—	—	—	*–, bayſtu, –*
4.	gaišti	*-gaiſchti, –, –*	*-gaiſchti, gaischta, -gaiſcha*	*-gaiſchti, -gaiſchta, -gaiſcha*	*-gaißt, gâißta, –*	*-gayszt, gayßtu, –*
5.	juosti	—	—	—	—	*–, juoſtu, –*
6.	kaisti	—	—	—	*kaiſt, –, –*	*–, kayſtu, –*
7.	kiesti	*–, –, -ket-*	*–, –, -ket-*[131]	—	—	*–, -kieſtu, -kietau*
8.	laibti	—	—	—	—	*–, laybſtu, –*
9.	liesti	—	—	—	—	*–, lieſtu, –*
10.	skaisti	—	*–, skaista, –*	—	—	—
11.	svaigti	—	—	—	—	*–, swayksta ‖ ſwaygſtu, –*
12.	sveikti	—	*–, –, -ſweika*	—	*–, -ſwéikſta, -ſwéiko*	*-sweykt, ſweykſtu, -sweyka*

[131] Mažvydas ir Bretkūnas užfiksavo tik būtojo laiko dalyvius, plg. *vſchketuſighi* (Pharaona) Mž 1035, *ußketuſe* (ſchirdi) BP I 246.

CaiC, CeiC, CauC, CuoC
Esamasis laikas

Senuosiuose raštuose dvibalsinių šaknų struktūra reguliari, dėsninga – paliudytos tik *sta* kamieno esamojo laiko formos:

aufchtant BP II 31_{10}, *außta* SD 177v II,3, SD3 430;

außtu SD 11, I, *ataußtu* SD3 426;

bayſtu SD3 263;

pragaiſchtanczіu BP I 9_{21}, *pragaiſchtanti* BP I 226_{18}, *nepragaiſchtanczіu* BP II 384_{14}, *nepragaiſchtanczіos* BP II 13_{7}, *fugaiſchtam* BP II 512_{13}, *sugaischta* BBHiob 8, 14, *gaischta* BBHiob4, 21, *pragaischt* BBHiob20, 8, BBSal10, 31, *ischgaischt* BBHiob 36, 12, *ischgaischtant* BBSal 28, 28, *iżgâißta* DP 582,33, *noṗgâißta* DP 81,3, *nugaiſchta* WP 291v,24, *iſchgaiſcht* WP 45r,19, *gayßtu* SD 35r I,8, SD 91v I,16, SD 98v I,23, SD 163r I,15, *apgayßtu* SD3 167, 264, *iżgayßtu* SD3 550, *iżgayßta* SP I 72, *gaysztu* PS II 20, *gayszta* PS I 113, 274, PS II 178, ne *gayszta* PS I 231, *negaysztа* PS I 350;

juoſtu SD3 41;

inkayſtu SD 156r I,13, *aẋukayſtu* SD 210v II,2, *ikayſtu* SD 159r II,1;

ſukieſtu SD3 252;

laybſtu SD3 434;

lieſtu SD 13r I,5, SD 14v I,10;

skaista BBPs 68, 14;

swayksta PS I 372, *paſwaygſtu* SD3 70, *ſwaygſtu* SD3 525;

paſwéikſta DP 369,45, *pasweyksta* PS II 47, 67_{2x}, ne *pasweyksta* PS I 115, *paſweykſtu* SD 118, I, SD3 279, 519, *ſweykſtu* SD3 512.

Tarmėse dominuoja reguliarios *sta* kamieno formos, gretutinės formos retos: Lazūnuose užfiksuota veiksmažodžio *sveĩkti* sangrąžinė *ia* kamieno esamojo laiko forma: *Kap sveĩkias?* Lz, kitose lietuvių tarmėse tokia forma neaptikta.

Dabartinėje kalboje vartojamos tik *sta* kamieno formos.

Būtasis laikas

Analizuojamuose **senuosiuose raštuose** užfiksuotos keturių veiksmažodžių būtojo laiko *o* kamieno formos:

***o* kamienas**

ißâußo DP 427,15;

nugaiſcha WP 70r,33, WP 276v,31, *pragaiſcha* BP II 194, BB3Moz13, 21;

ſukietau SD3 252;

paſweika BP I 278_{18}, II 475_{2}, *paſwéiko* DP 113,36, *pasweyka* PS I 235, *pasweykome* PS I 102.

Tarmėse ir **dabartinėje kalboje** vartojamos tik *o* kamieno būtojo laiko formos. Vienintelio veiksmažodžio *skaĩsti* būtojo laiko forma *skaĩstė* kelia abejonių dėl realumo – LKŽ nenurodytas jos paplitimas, pavyzdžiais neiliustruojama semantika, o struktūra nedera nei su esamojo laiko forma, nei su nurodyta reikšme „blizgėti, spindėti, šviesti; rausti (iš gėdos, pykčio, susijaudinimo)“, implikuojančia savaiminį veiksmą. Labai tikėtina, kad ši būtojo laiko forma taisytina į visiems *sta* kamieno veiksmažodžiams reguliarią *o* kamieno formą **skaisto*.

***

Senuosiuose raštuose dvibalsinę šaknį turintys veiksmažodžiai turi stabilią esamojo laiko struktūrą – paliudytos tik konstrukciškai ikoniškos *sta* kamieno formos. Būtojo laiko formos taip pat reguliarios *o* kamienės.

Tarmėse taip pat dominuoja optimaliai skaidrios *sta* kamieno formos. LKŽ nurodytos lemos *skaisti* kamieno būtojo laiko forma *skaistė* abejotina, veikiausiai taisytina į reguliarią *o* kamienę.

Dabartinėje kalboje aptariamų veiksmažodžių morfologinė struktūra stabili, vartojamos reguliarios *sta* kamieno esamojo ir *o* kamieno būtojo laiko formos, formaliosios struktūros variacijų nesama. Ne visi veiksmažodžiai dabartinėje kalboje aktyviai vartojami – antai veiksmažodžiai *baisti, laibti, liesti, skaisti* nepateikiami nei DLKŽ, nei DLKT. Pastebima bendrašaknių priesaginių veiksmažodžių preferencija *sta* kamieno formų atžvilgiu, kaip antai *kĩesti* → *kietė́ti, lĩesti* → *liesė́ti, láibti* → *laibė́ti*, pasitaiko atvejų, kai kartu su struktūra šiek tiek pakinta ir veiksmažodžio semantika: *baĩsti* „pradėti būti, darytis baisu“ → *baisė́ti* „bijoti, pabūgti“, *skaĩsti* „blizgėti, spindėti, šviesti“ → *skaistė́ti* „darytis ryškesnių spalvų, skaisčiam, skaistesniam; prk. linksmėti, šviesėti“.

III.

Intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių semantika

Kaip minėta, semantiniam senuosiuose raštuose užfiksuotų analizuojamo tipo veiksmažodžių aprašui šiame darbe pasirinkta akcionalinė predikatų klasifikacija (žr. 1.2.1.), leidžianti sugrupuoti veiksmažodinę leksiką į universalias grupes pagal konkrečiame kontekste pavartoto predikato akcionalinį pobūdį. Predikatas šiame darbe suprantamas kaip leksikografinis vienetas, paimtas viena konkrečia reikšme.

3.1. Būklės predikatai

Būklės predikatai žymi statines situacijas, kurios, pasak A. Holvuto ir V. Čižik, „nesuponuoja jokio subjekto aktyvumo, nepasižymi natūralia veiksmo baigtimi“ (Holvoet, Čižik, 2004, 147). V. Plungianas teigia, kad būklės predikatai (statyvai) nurodo „(pastovias) ypatybes ir būsenas, kurių egzistavimas (reiškimasis) yra mažiausiai priklausomas nuo laiko“ (Plungian, 2010, 104). Siuzana Rotštain (Rothstein, 2004, 15-16), aptardama Z. Vendlerio predikatų klasifikaciją, skiria ir daugiau bruožų, būdingų statyvams:

1. jiems būdingas duratyvumas, nurodantis, kad būklė ar būsena tęsiasi tam tikrą laiką (angl. *for a time*);
2. neimplikuojamas kitimas ir teliškumas, nežymimi jokie situacijos pokyčiai laiko tėkmėje;

3. būdingos neagentyvinės konstrukcijos;
4. paprastai nevartojami su tokiais prieveiksmiais, kaip *sąmoningai*, *tyčia*, *atidžiai*, *atsargiai*, *noriai* ir kitais, suponuojančiais subjekto agentyvumą;
5. nebūdinga imperatyvi vartosena.

Semantinės būklės predikatų funkcijos tiesiogiai koreliuoja su leksine predikatų reikšme, būtent – su semantine grupe, kuriai priklauso predikatas: A. Drukteinis yra pastebėjęs, kad emocinių, mentalinių būsenų, emocinio santykio bei pojūčių semantinėms grupėms būdinga percipiento (Pcp) semantinė funkcija, o buvimo (egzistavimo) veiksmažodžiams, kuriais nurodomas tam tikro dalyko egzistavimas, jo padėtis ar lokacija, būdinga statanto semantinė (Stat) funkcija, šie veiksmažodžiai dažnai prisijungia ir lokatyvą (Loc) (2006, 26–27).

Būklės predikatai, užfiksuoti senuosiuose raštuose, pagal reikšmę skyla į percepcijos, fiziologinių būsenų, egzistavimo ir socialinių santykių semantines grupes.

3.1.1. Percepciją žymintys veiksmažodžiai implikuoja mentalines bei emocines subjekto būsenas. Jiems būdinga dvinarė argumentų struktūra – subjektas yra mentalinės būsenos patyrėjas [Pcp], o tai, ką jis patiria, realizuojama kontentyvo [Con] reiškiamu turiniu.

3.1.1.1. Mentalinės būsenos

Pcp Con

suprasti „suvokti prasmę“: *Kurié* [Pcp] *iau apkrikßtiios* ♦*ſuprątá ką biłáu* [Con] DP 35,19; *Prots* [Pcp] *to* [Con] *negal ſupraſti* Mž 339_{8}; (Tu [Pcp]) *Klauſik / klauſik bei* ♦*ſupraſki / Kas mums raſchit toliaus eſti* [Con] BG 129,19.

pažinti „žinoti, suvokti asmens ar daikto ypatybę“: *kaipagi weidamainai ‹←weidamainei›* [Pcp] ♦*nepaßinna nei ßinnaia* ‖ *Cћaus Jeſaus* [Con] WP 252v,20; *Kaip Dewa* [Con] (jūs [Pcp]) *turit paßinti pregtam ir garbinti* Mž 10_{10}; *idant mes* [Pcp]‖*tawa miela Sunu* [Con] ♦*paßintumbim / ir* ‖ *garbintumbim* BKo 2,8*;*

„suprasti“: (jie [Pcp]) *pigai ghį* [Con] ♦*paßinna ßadʒius ir makſlų amßina ßiwata turintį* WP 235r,15; *Paʒîſtu* (aš [Pcp]) *Wießpatié nẽwertibé ſawą* [Con] DK 149,14; *Vʒdégtá yra ßirdís‖ʒmôgaus / ir nẽ ſupratama? Kas* [Pcp] *ią* [Con] *gâłi* ♦*paʒinì?* DK 113,5;

„pajusti, patirti“: (kursai žmogus [Pcp]) *kierßtų* ‖ *Diewa* [Con] *ant ſawęs preſch grekus ſawa paiunta ir* ♦*paßinſta* WP 149r,26; *Tai* [Con] *ira* ♦*paßinnis a paiutis anſai* [Pcp] WP 8r,29;

„suprasti, pripažinti*“;* plg. *Paʒiſtu aß* [Pcp] */ míélauſęs Wießpatie ioġ ęſmi kaip' kâłe / paſmírduſi / ne wertá małônes ir pagálbos tawós* [Con] DP 116,10, DK;

pažinti refl. „pripažinti“: <...> *ghis akiu ſawa nedrens roditi / ghis paſiβinſta newertas æſans* <...> BP II 362_{24}; *mótinos ſawòs / nẽ driſſo palitétis gałwós / ir nẽ ♦ paʒínoś ‖ ẽſſas wêrtú idánį autúwo ‖ tawo diʒrę̨li iʒriβtú* DK 149,5;

išpažinti „pripažinti ką esant, laikytis įsitikinimų“: (Aš [Pcp]) *Tawê* [Con] *meldžiu ir ♦iʒpaʒíſtu / padék mań / ir bûſſiu ‖ iʒganîtas* DK 135,22;

„patvirtinti, laikyti kuo“: *O wiſsí* [Pcp] *weľ βâukia / gieſt' / yβpaʒiſta ii* [Con] *Karâlum / Meſióβiumi / ſunumí Dówido / kùrís turéio atẽit pagal' ʒadéiima Díewo* DP 4,45;

sutikti „pritarti, neprieštarauti“: *O tretíeii ko ne iβmâno / arba kas* [Pcp] *nóri ne ſutinka ſu iu íβmonia* [Con] */ tai ʒótaġ atmetinêie / ir íůkiaś iʒġ to / káip' aníe Ʒîdai* DP 212,20.

Dar vienas percepciją reiškiantis priešdėlinis veiksmažodžio *gosti* „prasti“ vedinys ***nugosti*** „suprasti, nusimanyti“ Sirvydo žodyne paliudytas be jokio iliustracinio pavyzdžio (plg. *nugodau* SD 23). LKŽ duomenimis, šis veiksmažodis užfiksuotas Salamiestyje (Kupiškio r.), tačiau nėra iliustracinio sakinio, todėl nustatyti veiksmažodžio semantines funkcijas neįmanoma.

3.1.1.2. Būklės predikatų, realizuojančių **emocinės būsenos** reikšmę, subjektas yra percipientas [Pcp], prie kurio jungiasi kontentyvas [Con], detalizuojantis emocinės būsenos pobūdį:

Pcp Con

nirsti „smarkiai pykti, niršti“: *Beł aβ íumus ſakáu ioġ kiekwiénas / kurís* [Pcp] *nérſt' anł brôlo ſáwo* [Con] *káłtas bus ſûdo* DP 292,25; <...> *iiſsái* [Pcp] *túri ka prieβ tawé / ioġ anł tawés* [Con] *ſkūndžes / arba nęrſt' tad̀ efsí kâłtas iʒtéiſintis íam' iʒġ to / ir ſulígt' ſu iů.*DP 296,17;

mėgti

„jausti polinkį, traukimą į ką“: *Téwas aprêiβkia tiémus / kuriús* [Con] *iis'* [Pcp] *pamêgſta / daugéus per ſúnu ſawą* DP 435,39;

„norėti“: <...> *kaip* [Con] *Wieβpatis* [Pcp] *mégo / teip tikoſi* DP 464,12;

„mylėti, vertinti“: *Kuns* [Pcp] *muſu ghrekais* [Con] *megſta* Mž 452_{4};

patikti „būti pagal skonį, teikti pasigerėjimą, malonumą“: *Iſch wiſſu βmoniu kurie Diewo bijoſi ir gerai dara/thie* [Con] *iam* [Pcp] *patinka* BP $I158_{5}$*; Er ♦nepatika ‹←nepatikai› tai* [Con] *panu Dewu* [Pcp] WP 228v,12; *Tiemus* [Pcp] *didei ♦nepatinka tai* [Con]*, ir uβ padiwna ‖ a uβ pikta iei tai ſaw turr* WP 251r,25;

patekti „iškęsti, ištverti“: *kaip' aníe* [Pcp] */ kuríe ant' ůłós / kuríe ne vienoj pagundoj* [Con] *patekt ir ižkęst negali* DP 101,21;

pramisti „iškęsti, ištverti“: <...> *mûſu miélauſes Iéʒus* [Pcp] *tûłoſe kanczioſé / ſopulůſe / ir apîiůkoſe* [Con] *ṗramíto drin' iʒgânimo mûſu* [Fin] DP 164,39.

įtikti „patikti, kelti prielankumą“: <...> *pamokiti palinkſminti ir ‖ paſtiprinti / daritumbim kas* [Con] *taw* [Pcp] *♦intink / ir mumus naudinga eſt* BKo 8,17–18; *iei nórime*

/ idánt' máłdos <...> darbái mûſu gęri [Con] *W. Diéwu* [Pcp] *méiłus intika butú: tad iam' pirm' afiéra mêiłes affierawokime* DP 296,20;

ilgti refl. „ilgėtis“: *Pradéio ʒmónes* [Pcp] *ʒídu* [Con] *gírioi iłgtis ir bodétis kelu ir wárgais ir murmeno prieß Diéwa ir Móiʒeßa* DP 454,23.

3.1.2. Būklės predikatams, reiškiantiems **fiziologines subjekto būsenas,** būdinga atverti subjekto poziciją statantui, kuris patiria tam tikrą fiziologinę, su subjekto fizinio kūno sfera susijusią būseną, o prie jo gali jungtis šios būsenos priežastį ar net tikslą specifikuojantys aktantai:

Stat /[132] Fin, Caus

svaigti: *swayksta iiemus gałwa* [Stat] PS I 372; SD3;

alkti „jausti alkį“: *Iey ałks aba ałkanas bus neprietelius* [Stat] *tawo, pripenek ii* PS I 348; *Iiſsai* [Stat] *ált̨ko / idánt tu geráutumbei* [Fin]*: búwo nůgu / idánt tu rubú nemirtiés butúmbei âpwiłktas* DP 242,50.

trokšti „jausti troškulį“: *Pekloie karſchti ugnies kentedams* (bagotas žmogus [Stat]) */ troſchka gerti / iſch mukos / ir iſch karſchcʒo didʒoio* [Caus] BP II 196$_{5}$; *Wiſſi* [Stat] *kurie trokſchtat gerti ateiket wandinop* BPI192$_{18}$; *Alkanas* (aš [Stat]) *neſanga buaw, a nedawete man walgiti, ♦traſchkau a nedawete ‖ man gierti* WP 196r,35;

(*badu*) ***mirti*** „alkti, neturėti ko valgyti“: (žmogus [Stat]) *Ant gala wis praradens / ſtokoj / badu* [Caus] *mirſchta ir didei pawargſta* BP II 223$_{19}$.

3.1.3. „Egzistavimo“ predikatai, reiškiantys ko nors buvimą, egzistavimą.

3.1.3.1. Predikatai, kuriais nurodomas tam tikro dalyko egzistavimas, numato subjekto poziciją statantui, jų struktūroje gali būti ir lokatyvas, nurodantis subjekto egzistavimo vietą:

Stat / Loc

pritekti „būti“: *Atwadáwimas* [Stat] *♦priteka.*] ‖ [*Wáiſtas ant nuodemiu.*] ‖ [*Pawāiʒdas.*] ‖ [*Meiłe.* DP 147,10m;

rasti refl. „būti, pasitaikyti“: *Piktuiju pulks* [Stat] *ſcha* [Loc] *randaſſe* Mž 351$_{2}$; *Darbai geri* [Stat] *cʒa* [Loc] *randaſi / Kur tikra wiera eſti* BG 72,4.

vargti „sunkiai, vargingai gyventi, skursti“: *Eîkite manéſp̨ wiſsí* [Stat] *kuríe wârgſtáte / ir ęſté apſúkinti / o aß ius ātwéfiſsiu* DP 32,4; *Paſetas unt erßkieciu tay ira kuny ſopuligami* [Stat]*/aba kuriami daug kinte / alko / troßko / kayto / wargo* PS I 342; *Diewas ßmogumi paſtoiens* [Stat] */ ant ßemes* [Loc] *wargſta/kencʒ dide muka* BP I 71$_{8}$.

3.1.3.2. Egzistavimo predikatų, suponuojančių laiko trukmę ar jo kiekį, reikšmė galėtų būti išskaidyta į semantinius komponentus „būti + tiek laiko“. Šie predikatai atveria subjekto poziciją statantui, prie jų gali jungtis ir įvairūs fakultatyvieji adjunktai (temporatyvai, bendratimi, dalyvinėmis ar pusdalyvinėmis konstrukcijomis reiškiami komplementai):

[132] Čia ir kitur pasviras brūkšnys atskiria fakultatyviuosius struktūros aktantus nuo būtinųjų.

Stat

patekti „tęstis, trukti“: *Nes dągus ir ʒęme praeis / o ʒódʒęi Wießpaties* [Stat] *patéka* DP 79,4; <...> *patéka anſai furißímas* [Stat] *ioġ nei wîras kółai mote giwá / ne gal turéi kitós / nei móte kíto wîro /kółai gîwas bus anſái pírmaſis*. DP 69,48; *Nes per moteristy płeme aźusiłayko, namay* [Stat] *iłgay patinka, waysosi* PS I 231;

trukti „gaišti“: *kayp pakielingas źmogus* [Stat] *priimtas namuosna kieno, ne iłgay trunka, bet weykiey iź iu iźsieyt* PS II 239; *Ir kaiṗ ii* [Stat] *niéko ne trúko / bęt' tękiná tekéio gréitaí ir ſu ragczia teiṗ ir męs ik' kółai tūrim métu nòrigai ir ſtaigei pęlnikim iʒgánima múſu* DP 475,46;

ištrukti „sugaišti, užtrukti“: *czia Iʒganîtoias mûſu mòkia / kas wiſſa nákti maldòs* [Stat] *iʒtrunka* DP 620,15;

užtrukti „užsibūti, užgaišti“: *Jei* (jūs [Stat]) *to trumpa makſla makiti vßtrukſit* Mž 12_3, (Jūs [Stat]) *neußtrukiet... manes ſkaitity* Mž 9_1; *Idant* (jie [Stat]) *ilgai io ieſchkodami ne ußtruktu* BP I 85_4; „užgaišti, uždelsti, susivėlinti ką daryti“: *wiſsí* [Stat] */ kurié tułais ʒémiſkaís dáiktais / ir to paſâulo rûpeſceis apſipainioie vʒtrúko Wiéßpatiés pawadínimo / ir atpůłe nůġ karalíſtes Diéwo* DP 275;

nutrukti „užgaišti, uždelsti, suvėlinti ką padaryti“: <...> *wiſsemus pakutų darantemus malanen || ſawą doſti, kuriei* [Stat] *tada ♦nutrunka pakutawati, tiei peikia a nekinna ſunų || Diewa* WP 263v,25.

3.1.3.3. Egzistavimo predikatų, nurodančių erdvės santykius, reikšmė susideda iš komponentų „būti + tam tikroje erdvėje“. Šie predikatai subjekto poziciją atveria statantui, o jo padėtis erdvėje specifikuojama lokatyvo semantine funkcija:

Stat Loc

tilpti „užtekti vietos“: <...> *grudan garſtićios* [Loc] <...> *neintilpſta aukßti namay* [Stat]/ *plaćios ʒiames niekay / kuriuos ʒmones ſaw didina* PS I 301; *suday śieśi padeti [...], kuriosn* [Loc] *tiłpo du arba tris wiedray* [Stat] PS I 214;

pratekti refl. „siekti, tęstis iki kurios vietos“: <...> *karaliſte* [Stat] *io praſſitenka netiktai ant ßmoniu bet ir ant Velino* [Loc] BP I 10_{22}; <...> *ik talei* [Loc] *praſiteka thů cźefu Rubeßius* [Stat] *Rimlionu karaliſtes* BP II 347_7;

įtekti refl. „siekti, plytėti, driektis“[133]: <...> *karaliſtes io nebus galo. Jo Poniſte* [Stat] *iſſiteks nůg wienu Juriu ik antru ir nůg wandinio ikki galo ſwieto* [Loc] BP I 11_2.

3.1.3.4. Egzistavimo predikatams, kurie aktualizuoja atitikimo, lyginimo reikšmę, būdinga dvinarė argumentų struktūra – be kontentyvo arba statanto funkciją turinčio subjekto, predikato struktūroje yra benificientas arba komparatyvas:

B Con

pritikti „būti tinkamam“: *Ir kaiṗ ʒęmißkáṁ Adómui* [B] *pritiko arbá pridęrêio anie namái ʒémes* [Con]/ *teiṗ weľ daguie iaṁ* [B] *pritíko arbá pridęréio húkis daguieiis*

[133] LKŽe tokia reikšmė neužfiksuota.

[Con] DP 439,46; *taſſái ne maż notbotú wíſſo* [Con] *kas iam'* [B] *príeßaus pritiktúś: turédamas tai tikrái / ioġ io anſái wießpatis nopłéis* DP 81,15;

tikti „būti pritaikomam kokiam reikalui, derėti“: *O cże iau niékam'* [B] *netinka anié ißkałbinéiimai* [Con] *atakíngu ir ſmarkîuiu żmoniú* DP 362,22;

Stat Comp

sulygti „atitikti ką, sutapti su kuo“: *Kas* [Stat] *wel' grażęy ſúdęra / ir ſulîgſta ſu pranaßâwimays* [Comp] *augßczéus paminétays / ir iżġ tos Ewangelíos paróditis gal* DP 59,29; *Antras prieżodís* [Stat] *Wießpatiés mażu ků tů pirmu* [Comp] *ne ſulígſtas* DP 526a(526);

atitikti „sutapti“: *Kas tadu ſawo weykaluoſe ne weyzdi unt Chriſtaus kaip unt żimes <...> taſay* [Stat] *iam prießtarauia <...> notatinka tos żimes* [Comp] PS I 191–192;

sutikti „būti darniems, sutapti su kuo, derintis“: *te nitneka nedara kas* [Stat] ♦*ſutiktų a ſuderretų ſu ſ: Egłas makinimu* [Comp] WP 94r;

prilygti „susilyginti su kuo, būti lygiam su kuo“: (Abraomas [Stat]) *<...> wiſſamé turéio brôlamus* [Comp] ♦*priligt: Todrin' daugęuſei dídinu ir mîlu ßíta‖diéna* DP 35,6, plg. ir veiksmažodį ***prinokti*** „prilygti“: *Negu żinái kaip ſtebuklingi ir ne prinókſtami yra io ſudai* [Stat]*?* DP 389,47.

3.1.4. Posesiniai predikatai, žymintys situacijos dalyvio ko nors turėjimo ar neturėjimo, stygiaus ar socialinės gerovės būseną, atveria subjekto poziciją beneficientui (kieno naudai vykta veiksmas), o konkretus atitenkantis objektas realizuojamas kontentyvo semantine funkcija (žr. Valeckienė, 1998, 47):

B Con

tekti „kliūti į dalį, būti gautam“: *Kiekwiénas dżéugeś / kaḋ iam'* [B] *téwainúmas* [Con] *téka: o dábar łabiéus dżéuges / kaḋ toíí téwikßke yrá garbí / o dábar daugesň / kaḋ yrá łobinga* DP 190,22;

„pakakti, užtekti“: *Pirmiaus iog cże ġirdí / iog wîno* [Con] (jiems [B]) *ne* ♦*teko* DP 72,35; *A kad neteko* (jiems (B]) *wino* [Con]*, taria motina* PS I 214;

pritekti „užtekti, nepritrūkti“: *ne ganá anť atéczío męto apwéiżdis darbůſe gerůſe: kokíos búwo anòs pékios paikuiu mergú / kuriémus* [B] *aliéieus* [Con] *ne pritęko* DP 387,20;

pakakti „užtekti, netrūkti ko“: *Padůk mań ‖ patís ſawę ir* ♦*pakáks man'* [B] *‖ßito* [Con] DK 156,2; *<...> du ſchimtu pinnigu důnos* [Con] *nepakanka iemus* [B] BP I 316_{2};

nustokti „stokoti, stigti“: *Wieſchpats eſt piemuo mana* (aš [B]) *nieka* [Con] *nenůſtokſu* Mž 533_{11};

prisekti „trūkti, stokoti“: *Nes nórint rêgiś íßminti wârgu / idánť mus Díéwas turêtu apweizéi reikałéis / kaḋ' ieu wíſso* [Con] (mums [B]) *priſéka ir ne túrime níéko* DP 125,11.

sutekti „pakakti, užtekti“: *<...> tikisi rasti penukszło* [Con] *tiek, kiek del papeneimo wisu* [B] *sutektu* PS II 94;

Veiksmažodžio ***pertekti*** „pakakti, užtekti," užfiksuoto Sirvydo žodyne be jokio iliustracinio konteksto (*pertinka* SD3 50), vartosenos pavyzdžių LKŽ pateikia tik iš Žemaitijos, plg. *Savo duonos nepártenkam, reik vis pripirkti* Šts. *Ar pártenkat pieno?* Šts. *Ko nepartekęs buvai, ko stokojai, ko numirei?* S.Dauk. *Kunegai vos partenka duonos* M.Valanč. Šiam veiksmažodžiui tarmėse būdinga ir refleksyvi vartosena, plg. *Uošvienė nebepársitenka trobo[je] su muno vyru – rejas ir rejas visą dieną* Vkš.

3.1.5. Socialinių santykių semantinei grupei priklauso penki būklės predikatai:

Pcp_{Ag} B

įtikti „įsiteikti kam, daryti ką pagal kieno valią": *Tadangi ſaldźiauſemus Angelamus* [B] (mes [Pcp_{Ag}]) *neku ‖ didźiaus ne ♦intinkame, kaip to, kad weßlibai a cźiſtai elgimeſsi* WP 295r,33; *Weſkem toki giwenima idant* (mes [Pcp_{Ag}]) <...> *Diewui* [B] *intiktumbim* BP II 473_{6};

įtekti „įsiteikti, įtikti": *nei todrin' idánė* (mes [Pcp_{Ag}]) *žmonémus* [B] *ėtektumbime* DP 561,1.

apskilti „būti įsiskolinusiam": (mes [Pcp_{Ag}]) *buwam apſkille* BP I 74_{15}; *iiſsái rękgédamas ſkolinîka* [Stat] *aná ſkółoie teip łabái apſkíłusi ſusimîłe ant' io* DP 360,44.

Pcp_{Ag} Com

pažinti refl. „būti pažįstamiems": *Ghis* [Pcp_{Ag}] *gerai paſißiſta ſu welinais* [Com] / *ſu ieis burſawoij* BP I 299_{7}; *Bęt iis'* [Pcp_{Ag}] <...> *ne pagrižo ne wienósp kitósp bažnícźio{p} kaip tikręſneſp (nes ios niékur nebů) nei Grękump nei Arménump / nei Huſsitump / kúriump* [Com] *paſsižint' ne nor{é}io* DP 444,54;

sulygti „sutikti, sugyventi": *Heretíkai ir kiti piktadêios* [Pcp_{Ag}] *nórinė pâtis tarp' ſowés* [Com] *niékad ſulîgt negali* DP 167.

Būklės predikatai, pavartoti metaforine reikšme.

1. **Mentalinių būsenų SG** periferijai galima būtų priskirti perkeltine reikšme pavartotus predikatus *alkti*, *tokšti*, *apiplūsti* ir *pramisti*, kurie eksplikuoja skirtingas ištakos sritis:

Pagrindinė reikšmė – **fiziologinės būsenos** → perkeltinė reikšmė – **mentalinės būsenos**.

Perkeltine metaforine reikšme pavartoti veiksmažodžiai *alkti* ir *trokšti* pagrindinėmis reikšmėmis priklauso fiziologinių būsenų semantinei grupei, tačiau pavartoti perkeltine metaforine reikšme, pereina į emocinių būsenų SG, plg.:

alkti „labai norėti, geisti, trokšti": *ius alkſtat* ir *trokſchtat* (susimylimo) Mž 139_{1}; *Pałáiminti kurié áłkſta ir trôkßta teisîbes: Néſſa ßitié bus paſótinti* DP 532,7;

trokšti „labai norėti, geisti": *Néſsa małónus yr: ir kaip žmôná gîmdatiii trokßta iźg ſáwés waifiaus ißłáiſt: teip ir iiſsái trókßta ißpilė miełaßirdúmo ſawo* DP 36,11; *Kriſtus <...> aźu ii krauiu praliet ir numirt gieyde ir troszko* PS I 37; *Troſchka daugeſni* (jie) *nůg to girdeti / ir iſch ſchwento raſchto apie Kriſtu iſchmokti* BP II 27_{5}.

Veiksmažodis *alkti* paprastai reiškia gyvos būtybės jaučiamą maisto, *trokšti* – skysčio poreikį, o vartojami perkeltinėmis reikšmėmis jie gali reikšti abstrakčių, ne mate-

rialaus pavidalo ar substancijos dalykų (kaip antai, *susimylimo*, *teisybės*, *mielaširdingumo* ir pan.) troškimą, taigi šiems veiksmažodžiams būdingas daiktavardinių leksemų kategorinių požymių skirtumas [+konkretu] → [-konkretu]. Atitinkamai pakinta ir šių perkeltine reikšme pavartotų predikatų semantinė struktūra: vartojami pagrindinėmis reikšmėmis, šie predikatai paprastai atveria subjekto poziciją patientui (žr. Valeckienė, 1998, 39), o perkeltine – percipientui, prie kurio jungiasi ir trokštamas objektas, realizuojamas kontentyvo funkcija, plg. **SemS**: ([Pr – Pat] → [Pr – Pcp Con]).

Pagrindinė reikšmė – **fiziniai procesai** → perkeltinė reikšmė – **mentalinės (emocinės) būsenos**.

Veiksmažodis *apiplūsti* pagrindine savo reikšme paprastai nurodo gausiai tekančios skystos substancijos plitimą, nekontroliuojamą jos sklidimą. Pavartotas perkeltine reikšme, šis predikatas aktualizuoja gausos, pertekliaus semą, kuri išryškina pozityvaus psichologinio nusiteikimo reikšmę, plg. ***apiplūsti*** „gausiai turėti, pertekti“: *apſtu linxmibiu / kuriomis apipluſta widuriey iu* PS II 100. Taigi, pasikeitus daiktavardinių leksemų kategoriniams požymiams, pakito ir semantinių funkcijų rinkiniai: pagrindine reikšme šiam veiksmažodžiui būdinga **SemS** esti [Pr – $Proc_{Hol}$ Con], o perkeltine [Pr – Pcp, Con].

2. Pagrindinė reikšmė – **emocinė būsena** → perkeltinė reikšmė – **fiziologinė būsena**. Fiziologinių būsenų semantinės grupės ribinis narys – frazeologizmas ***širdis pyksta*** „verčia vemti, bloga, šleikštu“: *pikſta mi ſirdis* [Pat] SD3 26, susiformavęs veiksmažodžio *pykti* metaforinės reikšmės pagrindu[134]. Vartojamas pagrindine reikšme, veiksmažodis *pykti* priklauso emocinių būsenų semantinei grupei ir atveria subjekto poziciją percipientui, tačiau, vartojamas pastoviame junginyje su daiktavardžiu *širdis,* jis įgyja fiziologinės būsenos reikšmę, todėl pasikeičia ir jo semantinė struktūra – subjekto pozicija atveriama statantui (**SemS**: [Pr – Pcp] → [Pr –Stat]).

3. Pagrindinė reikšmė – **fiziologinis veiksmas, fiziologinės būklės kitimas** → perkeltinė reikšmė – **emocinė būsena, jos kitimas**.

Perkeltine reikšme Daukšos pavartotas veiksmažodis ***tukti*** „tarpti, klestėti“, plg. *Ne wiénas weł Sakraméntas ne éſt ant to iżgânimop gáligéſnis: kuríů nůdżios apkůpies / ir gâmtos iwiſa / o dußá apſté wiſſú małóniu dwáſißku tuka* DP 267,51 nurodo ne žmogaus kūno, organizmo fiziologinį pasikeitimą, būdingą šiam veiksmažodžiui pagrindine reikšme, tačiau dvasios gerovę esant palankioms gyvenimo aplinkybėms (eksplikuojamas kategorinių požymių *kūnas* [+konkretu] > *dvasia* [-konkretu] pasikeitimas). Atitinkamai pasikeičia ir semantinė predikato struktūra: iš pagrindine reikšme vartojamo predikato **SemS** [Pr – Stat Loc] pereinama į [Pr – Pcp].

---

[134] A. Gudavičius teigia, kad frazeologija yra artimai susijusi su metafora, „frazeologizmo vidinė forma (jei ji gyva) rodo, į ką remiasi jo reikšmė“. Autorius pastebėjo, kad „didžioji dalis frazeologizmų turi antropomorfinį pagrindą, t. y. jų šaltinio sritis yra žmogus, jo kūno dalys, jo materialinės ir dvasinės veiklos rezultatai“ (2009, 138).

Veiksmažodžio ***misti*** „eikvoti, mėgautis kuo“: *Norétu kúnas gériůſia miſt᷑ / priéſt᷑ prigiárt᷑ / iſsmiegótis ik᷑ nórui: bęt᷑ ẑmógus krikſcẑioniſkas tai wiś tur paniékint᷑* DP 488,19 atveju vienas pagrindinių reikšmės perkėlimo indikatorių yra kategorinių požymių pasikeitimas: šiuo veiksmažodžiu paprastai nurodomas konkretus asmuo, gyva būtybė, tačiau šiame pavyzdyje akcentuojamas vien žmogaus kūnas, kuris yra lyg „nuasmeninamas“, mechaniškai atskiriamas nuo dvasios, siekiant parodyti, kad moraliai neatsakingo krikščionio kūniški poreikiai nugali dvasinius dalykus, atitinkamai pakinta ir perkeltine reikšme pavartoto veiksmažodžio **SemS:** [Pr – Stat Loc] → [Pr – Pcp].

Būklės veiksmažodžių tranzityvumas. Tranzityvumas tradiciškai siejamas su veiksmažodžio ypatybe valdyti galininką be prielinksnio, t. y. tranzityviniai veiksmažodžiai turi tiesioginio papildinio galininką, reiškiantį į objektą nukreipto veiksmo rezultatą ar poveikį. Didžioji dalis senuosiuose raštuose užfiksuotų būklės veiksmažodžių neturi tiesioginio objekto, mat jiems būdinga statinė būsena ar tam tikra pastovi ypatybė. Senuosiuose raštuose užfiksuotų būklės predikatų, turinčių tiesioginio papildinio galininką (ir kurie atvertų mažiausiai dvi argumentų pozicijas), yra tik keletas:

mėgti „jausti polinkį, traukimą į ką“: *Téwas aprêiſkia tiémus / kuriús iis᷑ pamêgſta / daugéus per ſúnų ſawą* DP 435,39; *Pamega mumins pons Diews* Mž 216_{4}; *Pamek ir muſu nobaßniſta* Mž 162_{11}. Tiesa, šiam veiksmažodžiui senuosiuose raštuose būdinga ir intranzityvi vartosena, plg. <...> *kaip Wießpatis mégo / teip tikoſi* DP 464,12;

pažinti „suprasti“: *aſch praſtoghimus manapaßiſtu* Mž 538_{6}; *Pone iſchmeginai mane ir paßinai mane tu paßinai ſedeghima mana* Mž 253_{5};

„suvokti kieno buvimą, vertę“: *O Diewe důdanſis pakaiu / ir‖mileſis meile / kas tawe ♦paßiſt / giwen / kas taw tarnawija / tas‖karaliauia* BKo 12,15-16; „sugebėti atskirti nuo kitų, nustatyti tapatybę“: *awis balſų ſawa pemenis ♦paßinſta a nog ſwetima bega* WP 40r,26;

išpažinti „pripažinti ką esant, laikytis įsitikinimų“: *Tawê meldẑiu ir ♦iẑpaẑíſtu / padék mań / ir bûſſiu ‖iẑganîtas* DK 135,22;

„patvirtinti, laikyti kuo“: *O wiſsí weľ bâukia / gieſt᷑ / yßpaẑiſta ii Karâlum / Meſióßiumi / ſunumí Dówido / kùrís turéio atẽit pagaľ ẑadéiimą Díewo.*DP 4,45;

suprasti „suvokti, žinoti“: *tikreij krikßanis ♦ſupranta ir paßinſta didę geribę Vreda preſch ſawe* WP 269v,8.

Neigiamojoje konstrukcijoje objektinį galininką pakeičia kilmininkas, taip pat laikomas tranzityvumo rodikliu:

atitikti „sutapti“: *Kas tadu ſawo weykaluoſe ne weyẑdi unt Chriſtaus kaip unt ẑimes* <...> *taſay iam prießtarauia* <...> *notatinka tos ẑimes* PS I 191–192.

Pateikti objektiniai veiksmažodžiai reiškia percepcinius procesus, o jų semantiniai palydovai atlieka kontentyvo funkciją. Prototipinis tranzityvus veiksmažodis reiškia aktyvų veiksmą arba atsitikimą (Judžentis, 2012, 212), jis suvokiamas kaip dinaminis – reiškiantis atsitikimą arba vyksmą, o ne būklę (Holvoet, Judžentis, 2004, 66). Minėti autoriai su tranzityvumu sieja ir kitus veiksmažodžio požymius – teliškumą

ir momentiškumą, subjekto agentyvumą, jo valingumą ir poveikį objektui. Nė vienam iš minėtų būklės veiksmažodžių nebūdingi išvardyti prototipinio tranzityvumo požymiai, tad galima teigti, kad pateikti būklės predikatai priklauso semantinei tranzityvumo kategorijos periferijai.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai. Būklės predikatų, kurie turi paliudytų sangrąžinių formų, senuosiuose raštuose negausu. Palyginus veiksmažodžius *rastis* „būti“ bei *mėgtis, pasimėgti* „patikti“ su nesangrąžinėmis šių veiksmažodžių formomis, matyti, jog sangrąža panaikina šių veiksmažodžių tranzityvumą, o kartais net keičia akcionalinę predikato klasę, plg. *Piemenis Jeſu rada* (atsitikimo predikatas) Mž 205_5 vs. *Piktuiju pulks ſcha randaſſe* (būklės predikatas) Mž 351_2, taip pat *Darbai geri cza randaſi / Kur tikra wiera eſti* BG 72,4 (tiesa, šiame sakinyje sangrąžinio veiksmažodžio reikšmė gali būti interpretuojama dvejopai – viena vertus, jis gali reikšti „yra“; kita vertus – „po truputį atsiranda“, pastaroji reikšmė leistų priskirti šį veiksmažodį ne būklės, o vyksmo predikatams, implikuojantiems laipsnišką kitimą); taip pat plg. tranzityvų veiksmažodį *pamėgti* ir sangrąžinį *pasimėgti*: *Pamega mumins pons Diews* Mž 216_4; *Pamek ir muſu nobaßniſta* Mž 162 vs. *ant to kalna Diewui paſſimega giwenti* Mž 289_{18}.

Sangrąžiniam veiksmažodžiui ***pasižinti*** „pažinti, būti pažįstamiems“ būdingas ne tik tranzityvumo apribojimas, tačiau ir tarpusavio reikšmė, kurią A. Drukteinis linkęs laikyti santykių bendrinimu (pavyzdžiui, nesangrąžinis veiksmažodis *pažinti* gali reikšti vienos krypties santykį, kaip antai: <...> *aſch praſtoghimus mana paßiſtu* Mž 538_6; *Dowana diewa paßiſtam* Mž 47_3, o senuosiuose raštuose užfiksuotas sangrąžinis veiksmažodis *pasižinti* „būti pažįstamiems“ apima abu santykius vienu metu, tokiu būdu „sangrąžiniai veiksmažodžiai leidžia laisvai kaitalioti dėmenis vietomis – tai paslankus simetrinių santykių perteikimo būdas“ (Drukteinis, 2007, 23), plg. *Ghis gerai paſißiſta ſu welinais / ſu ieis burſawoij* <...> BP I 299_7).

Mažvydo katekizme užfiksuotas sangrąžinis tranzityvinis veiksmažodis ***pasižinti*** „pasisakyti, prisipažinti“ : *paſſißinſiu priſch mane praſtoghimus mana* Mž 466_{10}. Tranzityvumo ribojimas – viena pagrindinių sangrąžos funkcijų, todėl šis veiksmažodis yra netipinis kitų sangrąžinių veiksmažodžių atžvilgiu. Gali būti, kad ši autoriaus pavartota sangrąžinė veiksmažodžio forma atliepia lenkų kalboje vartojamą taip pat sangrąžinį šio veiksmažodžio atitikmenį.[135]

Daukšos postilėje užfiksuotas sangrąžinis būsenos veiksmažodis ***ilgtis*** „ilgėtis“ reiškia vidinę percipiento būseną, kuri yra apribojama subjekto sfera, plg. *Pradéio*

[135] Kita vertus, A. Kaukienė atkreipė dėmesį, kad sangrąžiniai tranzityviniai veiksmažodžiai senuosiuose raštuose vartoti itin retai – paprastai net ir tais atvejais, kai originalas reikalavo sangrąžinės formos, senuosiuose lietuvių kalbos paminkluose vartotas nesangrąžinis veiksmažodis, plg. *Nůdemes ſawo* <...> *ißpaʒiſsi* DK 87_{18} (=*Spowiádayſie grzechow ſwoich* I 58) (žr. Kaukienė, 2006a, 43).

ʒmónes Ʒídu gírioi iłgtis ir bodétis kelu ir wárgais ir murmeno prieß Diéwa ir Móiʒeßa DP 454,23.

Dar du sangrąžiniai veiksmažodžiai, užfiksuoti Bretkūno raštuose, reiškia pasyvinę, statinę būseną, kuri nepriklauso nuo pašalinio, išorinio veikėjo, plg.:

įsitekti „siekti, plytėti, driektis“[136]: <...> *karaliſtes io nebus galo. Jo Poniſte iſſiteks nůg wienu Juriu ik antru ir nůgwandinio ikki galoſwieto* BP I 11_{2};

prasitekti „siekti, tęstis iki kurios vietos“: <...>*karaliſte io praſſitenka netiktai ant ßmoniu bet ir ant Velino* BP I 10_{22}; <...>*ik talei praſiteka thů cʒeſu Rubeßius Rimlionu karaliſtes* BPII 347_{7}.

Sangrąžos vieta. Sangrąžos dalelytės vietą senuosiuose raštuose dažniausiai lėmė priešdėlio pridėjimas prie veiksmažodžio šaknies: veiksmažodžiai be priešdėlio senuosiuose raštuose turi struktūrą **V+s**, plg. *Tiewe / Kurſai tu* ‖ ♦*nemekſtaiſi bednoio grieſchnika Smertimi* BKo 17,6; *Schitai ira mana mielas Sunus kureme eſch megſtůſiu* BP I 147_{13}; *Dalis mil ßadį pana Diewa ir* ♦*mekſtaſsi iame* WP 108r,22; *Tai ira ſunus mana malianiauſuſis, kurame aſch* ♦*mekſtoſsiu*WP 50r,17; *Piktuiju pulks ſcha randaſſe* Mž 351_{2}; *Mana duſche penneti / Atſiginti / Kada beda* ♦*raſis / Ir nores* ‖ *man nukreipti* BG 76,7; *Pradéio ʒmónes Ʒídu gírioi iłgtis* DP 454,23. Priešdėliniai veiksmažodžiai sangrąžos dalelytę turi arba po veiksmažodžio šaknies (**P+V+s** struktūra), plg. *ʒiedas / kurime ſtêbuklingai* ♦*pamégos Diéwui Têwui io* DP 625,28, *nerandaſi* BP I 190_{27}, arba prieš veiksmažodžio šaknį po priešdėlio (**P+s+V** struktūra) – ši struktūra kur kas dažniau vartota senuosiuose raštuose, plg. *paſſimegti* Mž 157_{7}; Mž 511_{4}; *paſſimegſtami ira* Mž 123_{6}; *a ßlußimu ſaw* ♦*paſsimekſta* ‖ *ghis* WP 5r,32; ♦*paſsimekſta mumus panas Dewas*WP 246v,9; ♦*paſsimekſtu* WP 19r,18; *paſſimegſta* BP II 233_{7}; *paſißiſta* BP I 299_{7}; *iſſijlguſius* BP I 156_{1}; *iʒſiłkſtu* SD3 442; *paſißiſta* BP I 299_{7}; *iſſiteks* BP I 11_{2}; *praſſitenka* BP I 10_{22}; <...> *praſiteka* BP II 347_{7}.

Mažvydo raštuose užfiksuota viena veiksmažodžio forma su dviguba sangrąža *pasimėgstąsi* (P+s+V+s struktūra), plg. *darbai Wieſchpaties atraſti wiſſiems paſſimegſtaſi* Mž 458_{7}.

***

Apibendrinant **būklės** predikatus, galima teigti, kad aptarti intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai reikšmės požiūriu sudaro gana vienalytę grupę – jie visi reiškia pastovias būsenas bei ypatybes, jiems nebūdingas subjekto agentyvumas ar predikatu reiškiamos situacijos dinamiškumas, predikato subjektas yra tam tikros būsenos – mentalinės, emocinės ar fiziologinės – patyrėjas, gana nemažas užfiksuotų predikatų būrys nurodo įvairias (temporalines, erdvines, lyginimo) egzistencines situacijas, taip pat socialinius ar posesinius santykius. Pagal leksinę reikšmę domi-

[136] LKŽe tokia reikšmė neužfiksuota.

nuoja egzistavimą (būvį), percepciją ir posesinius santykius reiškiantys predikatai (žr. diagramą žemiau).

Užfiksuota keletas reikšmės perkėlimo atvejų. Jų metaforizacijos kryptis tokia pati – iš konkrečios į abstrakčią (išskyrus frazeologizmą širdis *pyksta* „verčia vemti, bloga, šleikštu“, kurio reikšmės perkėlimo ištakos sritis – mentalinė, o tikslo sfera – fiziologinė): ištakos sritis fiziologinė arba fizinė, tikslo sritis – mentalinė arba emocinė, plg. *alkti* „labai norėti, geisti, trokšti“, *trokšti* „labai norėti, geisti“, *apiplūsti* „gausiai turėti, pertekti“; ištakos sfera – fiziologinė, o tikslo sfera – abstrakti (*tukti* „tarpti, klestėti“, *misti* „eikvoti, mėgautis kuo“).

Semantinių funkcijų atžvilgiu būklės predikatai, reiškiantys būvį, paprastai atveria subjekto poziciją statantui, o percepciją reiškiantys predikatai dėsningai atveria subjekto poziciją percepientui, į jų struktūrą neretai įeina ir kontentyvas, kuriuo nurodomas percepcinės būklės turinys. Įgijimo, priklausymo reikšme vartojami predikatai (*tekti*, *pakakti*, *prisekti* ir pan.) suponuoja beneficiento ir kontentyvo semantines funkcijas.

Tranzityvumas būdingas tik percepciją reiškiantiems būklės predikatams, o sangrąža panaikina tranzityvumą arba paryškina iš subjekto sferos neišeinančią būseną.

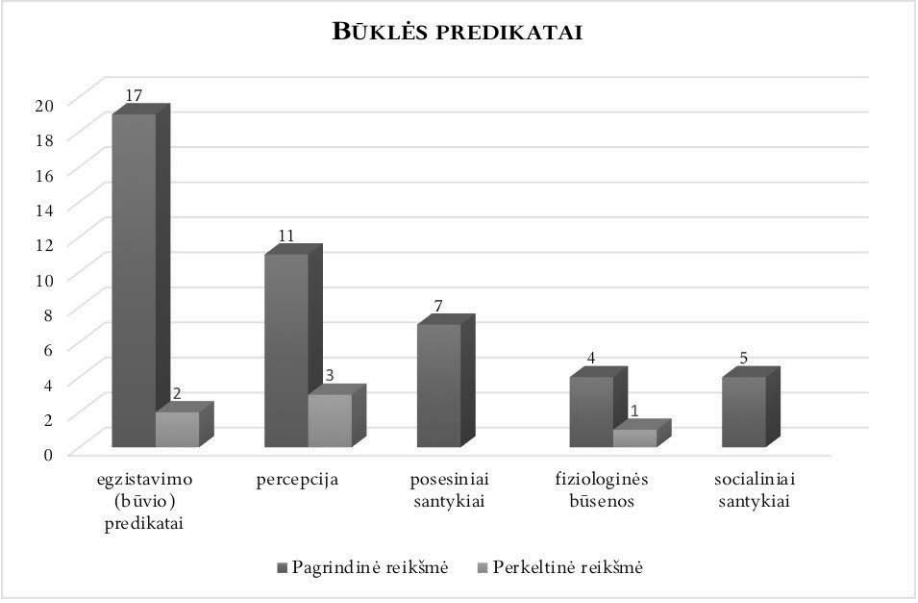

2 pav. Būklės predikatų semantinės grupės

3.2. Veiklos predikatai

Šios predikatų grupės veiksmažodžiai, skirtingai nuo būsenas reiškiančių veiksmažodžių, yra dinaminiai – paprastai jie suponuoja subjekto aktyvumą, tačiau jais nerealizuojama natūrali veiksmo ar proceso baigties reikšmė, t. y. veiklos predikatams nebūdingas ribiškumas / teliškumas, jie nesuponuoja ir veiksmo pokyčio. V. Plungianas pažymi, kad „visi procesai nusako tam tikras nuolatines kaitas arba, kitaip tariant, tai situacijos, kurių metu „kažkas vyksta“ ir bet kuriuo konkrečiu proceso momentu nusakoma tam tikra būklė, kuri skiriasi ir nuo ankstesniosios, ir nuo būsimosios“ (2010, 106). Z. Vendleris (1957) vaizdžiai iliustruoja šią mintį kalbėdamas apie bėgimo procesą, susidedantį iš kelių cikline seka vykstančių etapų: bėgantis žmogus vieną akimirką pakelia dešinę koją, kitą akimirką nuleidžia ją ant žemės, paskui pakelia kairę koją, ją nuleidžia ir taip toliau. Vadinasi, veiklos predikatai „susideda“ iš keleto veiksmo etapų, kurie tęsiasi laiko ašyje, todėl veiklos predikatams būdingas duratyvumas, be to, šiai akcionalinei grupei priklausantys veiksmažodžiai neimplikuoja nei veiksmo pradžios, nei jo pabaigos – svarbus tik pats laiko ašyje besitęsiantis veiksmas.

B. Riaubienė yra atkreipusi dėmesį, kad riba tarp įvykčių ir veiklų ne visada yra ryški – antai veiksmažodis *valgyti* gali būti vartojamas tiek tranzityvine, tiek intranzityvine reikšmėmis. Tyrėja daro išvadą, kad „jeigu tranzityvinis *valgyti* turi kvantifikuotą objektą, jis perteikia įvyktį, pavyzdžiui, sakinys *Jonas valgo obuolį* implikuoja, kad veiksmas gali tęstis tik tol, kol suvalgomas visas obuolys. Kita vertus, jeigu *valgyti* vartojamas intranzityviškai arba turi nekvantifikuotą objektą, pvz., *Jonas valgo obuolius*, jis yra veikla, nes neapibrėžtas objektas neįveda baigties taško“ (2015, 11).

3.2.1. Veiksmų semantinei grupei priklauso 5 veiklos predikatai, tačiau tik 2 iš jų turi kontekstines iliustracijas, kurios leidžia daryti išvadą, kad jo subjektas – aktyviai veikiantis asmuo:

Ag

vargti „sunkiai dirbti, triūsti, plūktis“: *Teipo ir tu* [Ag] *mielas brolau / ſchitai iau kiek metu wargſti /meldies Diewa / o ghis tawe ikſcholei negelbeia* BP I 284$_{19.}$

Ag Con

išpažìnti (nuodėmes) „atvirai papasakoti, išsakyti, pripažinti“: *IOġ tûli iżġ tu /‖kuríe* [Ag] *dażnái ♦iżpáżîſta nůdemẽs* [Con] / *nẽ kokímẽ ſumißimé / ír pêrtraukíme* DP 426,11; *O wiſsí* [Ag] *weĺ ßâukia / gieſt / yßpażiſta ii Karâlum* [Con] / *Meſióßiumi / ſunumí Dówido* DP 4,45.

Kiti 3 veiksmažodžiai, užfiksuoti Sirvydo žodyne, pateikiami be pavyzdžių ar platesnio konteksto:

Ag

dilbti „tykoti (ko), taikyti (kur)“: *dilbſtu* SD3 71;

žūti „žvejoti“: *ʒuwauiu / ʒuſtu* SD3 156 ;

žlugti „skalbti“: *wełeiu* / ‖ ♦*żłungu* SD 122v I,24.

Iš Sirvydo pateiktų pavyzdžių sunku spręsti apie semantinius predikatų palydovus, tačiau akivaizdu, jog tai agentyvinės konstrukcijos, mat veiksmui atlikti būtinas gyvas, aktyvus veikėjas.

Kaip papildomą veiklos predikatų poklasį galima išskirti *semelfaktyvų*[137] grupę, kurią reprezentuoja veiksmažodis *atsidusti* – jį taip pat galima priskirti **veiksmų SG**:

Ag / Mod

atsidusti „atsikvėpti dūsaujant dėl ko“: *kop mesſ chaukſim? Kop* (mes [Ag]) *werkſmingai* [Mod] *atſidusim* Mž 453.

3.2.2. Kita senuosiuose raštuose užfiksuotų veiklos predikatų leksinė grupė – **judėjimo (slinkties) veiksmažodžiai**. Jai priklauso du Sirvydo žodyne užfiksuoti predikatai *bristi* ir *skristi* – iš užfiksuotų pavyzdžių galima daryti prielaidą, kad predikatų subjektas yra aktyvus veikėjas, todėl subjekto pozicija atveriama agentui, plg. *brindu / bredżioiu / bradau* SD3 22 ir *ſkrindu / ſkredżioiu* SD 70v II,19. Kiti autoriaus užfiksuoti pavyzdžiai su pastaruoju veiksmažodžiu jokio subjekto aktyvumo nesuponuoja, tai veikiau momentinės, netikėtos patientinės situacijos, plg. *nupuołu.‖ item* ♦*ſkrindu* SD 70v II,19 (veikiau atsitikimo, o ne veiklos predikatas) arba savaiminio veiksmo konstrukcijos, plg. *kibirkßtis* [Proc] ♦ *ſkrinda* SD 48r II,21; *żieżirbas* [Proc] ♦ *ſkrinda* SD 141r I,2.

Tranzityvumas. Mikalojus Daukša užfiksavo tranzityvų veiksmažodį *išpažinti* (nuodėmes). Identifikuoti Sirvydo žodynuose užfiksuotų veiklos predikatų tranzityvumo požymius sudėtinga, nes dauguma jų pateikti be konteksto. Tranzityvumas galbūt būdingas ir dar vienam veiksmažodžiui *žlugti* „skalbti, velėti“, tačiau Sirvydo paliudytame pavyzdyje tranzityvumas neeksplikuojamas.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai. Veiklos predikatai reiškia iniciatyvų besitęsiantį veiksmą, kuris gali išeiti iš subjekto sferos ribų ar turėti sąlytį su išoriniais objektais,

[137] Semelfaktyvus kaip atskirą akcionalinę klasę išskiria siūlo skirti Bernardas Komris (Comrie, 1976), Karlota Smit (Smith, 1991), dar žr. Ehrich, 1992. Tai vienkarčiai įvykiai, kurie atsitinka staiga ir nesukelia jokio rezultato ar padarinių (Smith, 1997, 29), pavyzdžiui, *Jonas kostelėjo / krenkštelėjo*. Semelfaktyvams būdingi tokie aspektiniai parametrai kaip *dinamiškumas*, *ateliškumas*, *momentiškumas*. Taksonominiu atžvilgiu semelfaktyvai artimi veiklos predikatams – jei semelfaktyvais žymimas veiksmas būtų atliekamas kartotine tvarka, jie būtų interpretuojami kaip veiklos predikatai, plg. *Jonas pabeldė į duris* vs. *Jonas (ilgai) beldė į duris, jis atsiduso* vs. *jis dūsauja*. Kaip pažymi K. Smit, semelfaktyvai negali būti vartojami imperfektyvine reikšme, jie nevartojami su veiksmo trukmę implikuojančiais prieveiksmiais. Savo momentiškumu jie artimi ir atsitikimo predikatams, tačiau nuo pastarųjų skiriasi tuo, kad nežymi rezultatinės būsenos (o atsitikimo predikatams būdingas staigus būsenos pasikeitimas) (Smith, 1997, 56–58). Yra tyrėjų, kurie nepritaria semelfaktyvų, kaip atskiros akcionalinės klasės, išskyrimui. Pavyzdžiui, Siuzana Rotštain (Rothstein, 2004, 2008) semelfaktyvus priskiria veiklos predikatų grupei. Panašaus požiūrio laikosi ir šio darbo autorė, traktuodama semelfaktyvus kaip papildomą veiklos predikatų klasės pogrupį.

todėl refleksyvi reikšmė ir struktūra jiems nebūdinga. Sangrąža „apgaubia“ veiksmą subjekto sfera, apriboja veiksmažodžio tranzityvumą, neretai implikuoja padėties kitimą ar vidinę būseną, suteikia savaiminio veiksmo reikšmės atspalvį (daugiau apie sangrąžinių veiksmažodžių reikšmes ir funkcijas žr. Kaukienė, 2006a). Savaiminio veiksmo reikšmė būdinga tik semelfaktyvams priskirtinam veiksmažodžiui *atsidusti* „atsikvėpti dūsaujant dėl ko“, kurio sangrąžinė struktūra pabrėžia momentišką, tik subjekto sferoje egzistuojantį veiksmą, neturintį jokio poveikio išorės objektams.

***

Apibendrinant **veiklos** predikatų grupę, pasakytina, jog veiklos predikatai sudaro analizuojamų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių mažumą, mat jais implikuojamos besitęsiančio aktyvaus veiksmo, kurį atlieka konkretus veikėjas, reikšmės minėtiems veiksmažodžiams beveik nebūdingos. Visi veiklos predikatai atveria subjekto poziciją agentui, o pagal konkrečiąją semantiką veiklos predikatai sudaro dvi grupes: 5 veiklos predikatai priklauso veiksmų (dar vienas veiksmų semantinei grupei priskirtinas veiksmažodis *atsidusti* priklauso semelfaktyvų pogrupiui) ir 2 predikatai – judėjimo semantinėms grupėms.

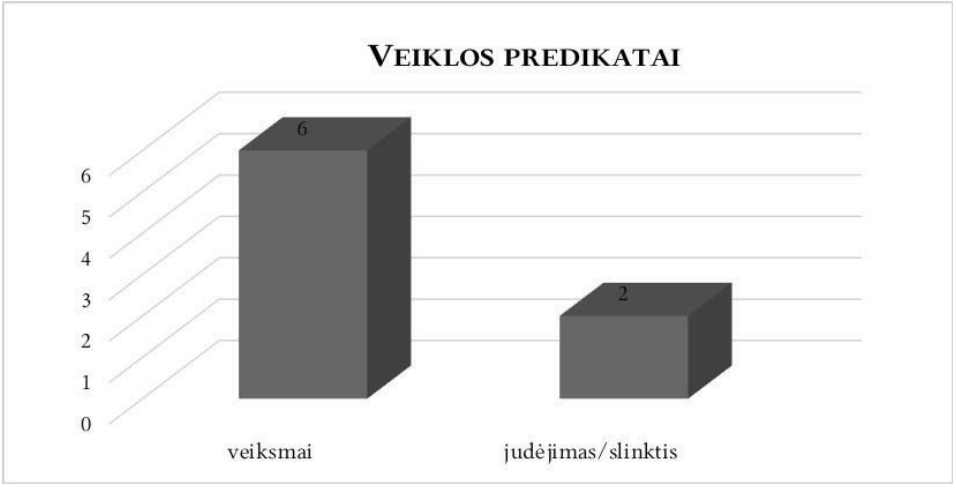

3 pav. Veiklos predikatų semantinės grupės

3.3. Vyksmo predikatai

Kaip jau minėta, Z. Vendlerio klasifikacijoje nėra išskirta atskira klasė vyksmo, suvokiamo kaip savaime vykstančio proceso, predikatams, kurie sudaro nemažą senuosiuose raštuose užfiksuotų veiksmažodžių dalį, todėl regisi tikslinga atskirti vyksmo predikatus nuo atlikčių (arba įvykčių) klasės predikatų.[138] Pagrindiniai atlikčių klasės predikatų požymiai, kaip antai agentyvumas, siejamas su situacijos dinamiškumu, bei suponuojama galinė veiksmo riba šiame darbe analizuojamiems intarpiniams ir *sta* kamieno veiksmažodžiams visai nebūdingi dėl jiems būdingos semantinės dominantės – (potencialaus) subjekto būsenos pasikeitimo (plačiau žr. Arkadjevas, 2008) ir savaiminio veiksmo reikšmės.

Vyksmo predikatais šiame darbe laikomi tokie intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai, kurie reiškia savaiminį laipsnišką kitimą be eksplicitiškai išreikštos telinės ribos[139], plg. *šąla*, *vėsta*, *gęsta*, *džiūsta*[140] ir pan., ir perteikia neagentines situacijas.

---

[138] Atlikčių klasės predikatais paprastai reiškiama laipsniška kaita, besitęsianti tam tikrą laiko atkarpą ir vedanti natūralios baigties (telinės ribos ar kulminacijos) link, tačiau jais nenusakomas pats galutinės ribos pasiekimo momentas, plg. *Jonas valgo obuolį*, *Petras dažo namą*, *Marytė rašė laišką* ir pan. Šiems predikatams būdingi tokie parametrai kaip *duratyvumas, teliškumas, dinamiškumas*. Pasak B. Riaubienės, „įvyktys inherentiškai koduoja veiksmo ribą, kuri suprantama kaip pasiekta nauja objekto būsena, arba kitaip – rezultatas“ (Riaubienė, 2015, 11).

[139] Nors paties Z. Vendlerio klasifikacijoje tokie predikatai nėra išskirti, mokslinėje literatūroje jie paprastai traktuojami kaip *laipsniško atsitikimo predikatai* (angl. *degree achievements*) – su atsitikimo predikatais juos sieja tai, kad šie veiksmažodžiai gali žymėti staigų pokytį, pvz. *ji išsyk paraudo*, tačiau kituose kontekstuose staigus pokytis gali būti iš viso neimplikuojamas, pvz., *obuoliukai rausta* (iš lėto). Tiesa, toks aspektinis dvilypumas labiau būdingas anglų kalbos veiksmažodžiams, nežymintiems šios subtilios aspektinės skirties (galima sakyti *the soup* ***cooled*** *in one hour* arba *the soup* ***cooled*** *at 3 o'clock*), o lietuvių kalboje svarbų vaidmenį atlieka priešdėlis – „akcionalinę klasę keičiantis rodiklis“ (Plungian, 2011, 158), leidžiantis išvengti tokių dviprasmiškų interpretacijų. Vis dėlto, skirti tokius veiksmažodžius prie atsitikimo predikatų neleidžia pagrindinis atsitikimo klasę apibrėžiantis parametras – netikėtas, staigus, nenumatytas pokytis.

[140] Šie veiksmažodžiai dažnai žymi pokyčių sekas, suponuojančias tam tikrą skalę ar dimensiją (angliškai tokie veiksmažodžiai vadinami *scalar verbs,* apie juos plačiau žr. Wechsler 2005, Beavers 2008, Rappaport Hovav 2008), kuri dažniausiai remiasi tam tikro parametrinio būdvardžio pagrindu, pavyzdžiui, veiksmažodis *vėsti* siejamas su temperatūros skale, tiksliau – su kintančiu temperatūros mažėjimo požymiu (plg. būdvardį *vėsus*). Gana didelė intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių dalis, priskirtina vyksmo predikatams, turi parametrinių veiksmažodžių požymį – vieni jų implikuoja būsenos kitimą, susijusį su temperatūros, ilgio, pločio, gylio dimensijomis, kiti reiškia trajektorijos kitimą, kuris gali būti tiek kryptingas judėjimas, tiek nekontroliuojamas, nekryptingas. Plačiau apie laipsniško atsitikimo predikatus ir parametrinius veiksmažodžius žr. Dowty (1979), Abusch (1985, 1986), Hay, Kennedy ir Levin (1999).

Pavyzdžiui, sakinyje *sriuba vėsta* predikatas neimplikuoja galutinės proceso ribos, jo teliškumas nėra aiškiai išreikštas, juo realizuojama savaiminio kitimo, laipsniško virsmo reikšmė. Eksplicitiškai išreikštos galinės veiksmo ribos nebuvimas ir yra toji ypatybė, atskirianti vyksmo predikatus nuo atlikčių klasės predikatų (kurių vienas svarbiausių akcionalinių parametrų ir yra teliškumas). D. R. Dautis (Dowty, 1979) ir D. Abušas (Abusch, 1986) teigia, kad savaiminį kitimą reiškiantys veiksmažodžiai turi ir veiklos, ir vyksmo predikatų bruožų, tačiau S. Rotštain (žr. Rothstein, 2008, 190–195) mano, kad šie veiksmažodžiai artimesni veiklos predikatų klasei. Aptariamieji intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai iš tiesų turi bendrų parametrų su veiklos predikatais: tai telinės ribos nebuvimas bei (sąlyginis) duratyvumas (autorė siūlo pavyzdžius *Jis bėga* ir *sriuba vėsta*). Tačiau čia svarbi aptariamųjų veiksmažodžių prototipinė semantinė dimensija, į kurią autorė neatkreipė dėmesio – tai savaiminis laipsniškas tam tikro požymio, būsenos arba struktūros kitimas, kuris veiklos predikatams (suponuojantiems aktyvų, iniciatyvų veikėją) apskritai nebūdingas. Vyksmo predikatams būdingas inherentinis terminatyvumas – jais implikuojamas procesas baigsis tuo, kad bus pasiektas tam tikras pokytis (*sriuba vėsta – sriuba atvės*), jie visuomet implikuoja natūralią, numanomą kulminaciją. P. Arkadjevo teigimu, „pagrindinės daugumai n/st-veiksmažodžių būdingos semantinės ypatybės — tai subjekto patientiškumas ir (inherentinis) baigtumas, t. y. šių veiksmažodžių žymimos situacijos struktūrai būdingas „perėjimo į naują būseną“ reikšmės komponentas“ (2008, 9), o tai yra tipiškas vyksmo predikatų klasės požymis. Dauguma šių veiksmažodžių yra nepriešdėliniai, žymintys savaiminio būsenos kitimo viduriniąją stadiją. Priešdėliniai šių veiksmažodžių vediniai suponuoja jau kitą aspektinį požymį – jais realizuojama pradžios (įžangos į tam tikrą būseną) arba pabaigos stadija, o tai yra jau atsitikimo predikatų klasės „teritorija“.

3.3.1. Gamtos procesų semantinei grupei priklauso keletas predikatų su bevalente struktūra (N. Sližienė tokiems predikatams siūlo *nevalentingųjų*, arba *avalentinių,* predikatų terminą, žr. 1986, 69), plg.:

šalti „būti šaltam orui, laikytis šalčiui“: *liia, szuła, saułe degina* PS II 63;

lyti „kristi lietui, būti lietui“: *liia, szuła, saułe degina* PS II 63;

aušti „švisti, brėkšti“: *Jeſus Kriſtus <...> Nedelios rita auſchtant pagal praneſchima Senoio Teſtamento iſch numiruſiu priſſikiele* BP II 31_{10}; *świta / dieſcit.* ⌊*auſta*⌋ SD 177v II,3.

Šiai grupei priskirtini ir Sirvydo žodyne užfiksuoti veiksmažodžiai ***snigti*** „kristi sniegui“, plg. *ſniekt* SD3 413 (plg. *sningant* BB Sal 31, 21), ***blįsti*** „temti, niauktis“, plg. *bliſta* SD3 171; *bliſtus* SD3 30, ***temti*** „darytis tamsu (artėjant vakarui, nakčiai)“, plg. *timſta* SD 81r II,28; SD 83v I,26; *timſta/bliſta* SD3 17, pavartoti be leksemas iliustruojančio konteksto. Šių predikatų bevalentę struktūrą iliustruoja LKŽ pateikiami pavyzdžiai iš lietuvių tarmių, plg. *Sniñga, pusto, teška, ale sniengas mernas* Lkv. *Ar čia lyja, ar čia sniẽgti?* LKT346 (Dsn). *Gražiai sniẽga* Šk. *Dabar anksti blį̃sta, reik skubinti atgal* KzR, *Jau bliñdo, kai namo ejau* Ktk. *Rudenį, žiemą kaipmat témsta, nieko*

dienos nėra Sdk. *Čia aušta, čia témsta [žiemą]* Drsk. *Vasarą vėlai tetémsta* Pln. *Atejo vėlai, jau tẽmė* Pv.

Gamtos procesų semantinei grupei priklauso ir vienvalenčiai predikatai *nokti*, *sprogti*, atveriantys argumento poziciją procesantui, realizuojančiam mutatyvinę reikšmę, mat procesanto semantinę funkciją numato savaiminio proceso, būsenos kitimo veiksmažodžiai, plg.:

Proc

nokti „bręsti“: *nokſta wayſius* [Proc] SD3;

sprogti „skleisti pumpurus, lapuoti“: *Weiʒdêkit ant̀ mẽdžio fîgu / ir ant̀ wiſsú mẽdžiu: kad̀ iau* (medžiai [Proc]) *ſprógſta / žínotẽ íog iau arti yrá wâſsara* DP 13,1; *weiſdeket ant figos medʒio/ ir ant wiſſu medʒiu* [Proc] *kada iau ſprogſta/ tada regit ir numanat iog arti ira waſara* BP I 15_6.

Veikiausiai procesantu reiškiami ir kitų gamtos procesus reiškiančių *sta* kamieno veiksmažodžių, užfiksuotų Sirvydo žodyne, semantiniai palydovai, apie tai galime spręsti iš LKŽ pateiktų pavyzdžių iš lietuvių tarmių:

dygti „leisti daigą, želti“: *dikſta* SD3 488 (LKŽ pavyzdžiai: *Nereikia durnių sėt – patys dýgsta* Trgn. *Vieną dieną dygsta, kitą vėl nyksta* KlvrŽ. *Dýgo rūta, dýgo mėta, dýgo lelijėlė* Dkš);

stimbti „augti į stiebą, medėti“: *ſtimbſtu* SD3 113 (plg. ir šio autoriaus užfiksuotą *ia* kamieno formą *ažuželu/ ſtimbiuoſi/ing ſtiebu iβaugu* SD3 32). (LKŽ pavyzdžiai: *Dar auga jiej (seredėliai), stem̃bsta (stembėja, storėja)* Lp. *Idant augmuo galėtų augti ir stembti, reikia, idant jis žemėje arba dirvoje sau atrastų reikalingą maistą* prš.);

vysti „glebti trūkstant drėgmės ar esant netinkamoms augimo sąlygoms (apie augalus)“: *wiſtu* SD 192v II,16; SD3 477 (tarm. *Jeigu gėlės výsta, tai vis tiek jau oras mainysis* Slm. *Kaip medis džiūsta, výsta, teip ir žmogus* Pl. *Suvytę kvietkai, výsta* Pb. *Bulbos výsta, neuždera niekas* Kvr.).

3.3.2. Kita vyksmo reikšmę realizuojančių veiksmažodžių grupė – **perstrukciniai** (būsenos arba struktūros kitimo) veiksmažodžiai. Šie predikatai numato subjekto poziciją procesantui. Pagal leksinę reikšmę šiuos perstrukciją reiškiančius predikatus galima suskirstyti į tokias smukesnes grupes:

Proc / Caus

3.3.2.1. Šviesos pogrupis:

gesti „nykti ugniai, šviesai, blėsti“: *Důkite múmus iʒġ aliéieus iûſu / nes' lampós mûſu* [Proc] *géſa* DP 567,12;

svisti „švisti, žibėti“: <...> *miéſtas mûſu purpura aprêditais / ir tóli ir płaczei ſwindanczeis tuntáis* [Proc] *apriéte / ir kaip̀ bûtu iʒġ daugio bragiuiu ʒemcziûgiu wiéna karûna nupîne Rima nukarunawoio* DP 610,46;

skaisti „blizgėti, spindėti, šviesti“: *Kada ius Stonawiczioia este, tada szibba kaip sparnai karweliu, kurie kaip auksas ir sidabras* [Proc] *skaista* BBPs68,14.

3.3.2.2. Cheminiai procesai:

rūgti „darytis rūgščiam, fermentuotis“: *rugſtu* SD 54r II,15; SD3 103, 145 (plg. LKŽ teikiamus pavyzdžius: *Iš šviežių miltų įmaišiau – gražiai duonikė rūgsta* Erž. *Mūs duona nerūgsta* Grv.).

3.3.2.3. Mechaniniai arba destrukciniai procesai:

plyšti „skilti į dalis, driksti, trūkti, sprogti“: *pliβta puſłe* [Proc]*; pliβtu/ ſkradžiuoſi* [Proc] SD3 370;

gesti „irti, trikti, prastėti, pūti“: *Kalawias* [Proc] *makβtiſe neśioiamas ir retay iʒ iu iʒtraukiamas paruduoia ir ginda* PS II 7;

pūti „smukti, gesti“: *tuoiaus anas* [Proc] *ginda*, *pusta ir dulkiesna pabira* PS I 95.

3.3.2.4. Spalvos, skonio, substancijos kitimas:

balksti „balti, balsti“: *bałkſtu/iβblikβtu* SD3 18 (plg. *Bal̃ksta rugiai, greit bus rugiapjūtė* Lš. *Audeklai bal̃ksta* Lp);

gelsti „darytis gelsvam, geltonam“: *giełſtu* SD3 301 (plg. *Lapai gel̃sta* K. *Javai gelst pradėjo* rš. *Seni klevai jau gelsta, lapai krinta* J.Dov);

juosti „juodam darytis, juodėti“: *juoſtu* SD3 41 (plg. *Mano plaukai vis juõsta ir juõsta* Žvr. *Júosta tavo veidas nuo saulės, t. y. įdega* J. *Nuo rūkymo júosta dantys* Dkš);

karsti „darytis karčiam, gižti“: *karſtu* SD3 73 (plg. *Sviestas, miltai, barščiai, kad neįrūgsta, kar̃sta ir plėksta* J. *Vikiai peržydėję karsta ir pasidaro labai kieti* rš);

brinkti „pūstis (drėkstant), pursti, kilti“: *brinkſtu* SD3 185, 288 (*Brìnksta miltai* Dkš. *Žirniai vandenyje brìnksta* K. *Žalios [pupos] brinksta, motinėlė* JD909);

kiesti „kietėti“: *kieſtu* SD3 450 (plg. *Duona tavo kíesta, t. y. darosi kieta* J);

minkšti „minkštėti“: *minkβtu* SD3 170, 191 (plg. *Roputės jau miñkšta* Skr. *Kas buvo kietas, nū miñkšta* J);

salti „darytis saldžiam, saldesniam“: *sałstu* SD 3, 409 (plg. *Užraugta gira pirma sq̃la, paskui rūgsta* PnmA. *Misa jau pradeda sálti* Skdv. *Salykla sãla, nepraveizėk* Trš.);

stipti „stingti“: *ſtimpu/kietu tumpu* SD3 53 (plg. *Kūnas sušalęs stim̃pa* J. *Sprandas stimpa, galva stimpa* Kv).

3.3.2.5. Terminiai bei sąlyčio su skysčiu veikiami procesai:

aušti „vėsti, darytis šaltesniam“**:** *chłodníeie frigeſco, frigefio,* ♦*auβtu* SD 11v I,12 (plg.: *Atkelk kruopas ant suolo, tegu áušta* Dkš. *Eikiat valgyti, bulvės áušta* Grg);

tirpti „lydytis, leistis; leidžiantis nykti“: *tirpſtu* SD 181r II,13; *tirpſtu, teku* SD3 380, 440 (plg. *Švinas – tas tir̃psta, labai sunkus* Plšk. *Kelmai dega, smala tir̃psta, verda* Vg. *Sniegus jau tir̃psta, pavasaris* LzŽ);

šlapti „darytis šlapiam, drėkti, mirkti“: *ſʒłumpu / ʒ́łungu*; *ſʒłumpu / ſumirkſtu* SD3 178 (plg. *Vis šlam̃pa ir šlam̃pa kelias* Pl. *Žemė ant rudens šlam̃pa, t. y. pasrūna vandenimi* J. *Keliaĩ šlam̃pa* NdŽ);

žlugti „šlapti, mirkti, žliugti“: *Sʒłumpu / ʒ́łungu* SD3 178 (plg. *Ta žemė nesausė[ja], i žluñga teip bulbės* Krž. *Žlùgo žlùgo rąstaliai i supuvo* Lkž. *Piemuo žlunga par dienas šlapias* Slnt. *Žluñga medis pelkė[je]* Sr);

šusti „šilti, kaisti, prakaituoti," ***kaisti*** "šilti, prakaituoti": (aš [Proc]) *kayſtu nuog karścio* [Caus]/*ßuntu* SD3 343 (*Ko jūs čia šuñtate tokioj karštoj troboj ir dar su kailiniais?* Š. *Vaikai, nešùskit gryčio[je], eikit an oro palakstyt* Ėr. *Teip šilta, ko šuñtat gryčioj!?* Sug);

rūkti „eiti, kilti dūmams": *Wiſſas kalnas Sion* [Proc] *kaip pæczus kokſai ruka* BP II 142_{20};

smilkti „pamažu, be liepsnos degti, rusenti": *ſmiłgſtu* SD3 443 (plg. LKŽ teikiamus pavyzdžius iš tarmių: *Smil̃ko smil̃ko ir užsiliepsnojo* Dg. *Kodėl čia tiek daug dūmų? Pažiūrėk, gal nedėgulis smil̃ksta* Srv. *Šlapios durpos gerai nedega, tik smil̃ksta* Vrb).

3.3.2.6. Fiziniai procesai:

tvinti „kilti, daugėti vandeniui": *twiſta upe* [Proc] SD3 499;

dilti „nykti, dingti, mažėti": *menuo* [Proc] *diłſtus* SD3 138.

3.3.3. Fiziologinės būsenos kitimas

Proc / Caus

džiūti „lysti, menkėti": *kas* ‖ *iam pirma patika,* ♦*dʒius wiſsas kunas ia* [Proc], *ir* ‖ *kaulai kure bua pridenkti atſidenks* WP 238r,26; *Diewas karaghimu makinna ßmagų, Jdant atkreiptų ghį nog ta ką dare,* <...> *ir wiſsemus kaulamus* [Proc] *ia doſti dʒiuti* WP 238r,24; <...> *ir ßmones* [Proc] *dʒius delei baimes ir laukimo tu daiktu* [Caus] *kuire ateis ant ßemes* BP I 14_{27}; <...> *bus źinkłay vnt saułes,* [...] *dźiustunt źmonemus* [Proc] *nuog baymes* [Caus] PS I 1; *ʒmóneś* [Proc] *nůġ baimes* [Caus] *teip' didžių / teip' ſtębuklíngu ir nę paiúkuſiu dáiktu / nęmînta dʒiut / ir ſâlṗt tuŕi* DP 7,19;

gyti „sveikti, taisytis": *kaíp' nę iſwáiſtomos ʒaîʒdos* [Proc] *nei aßtráis nei łegwáis wáiſtais ne maʒ ne gîie: teip' ir duſßîá kârta nůġ wêlino ſugautá* / <...> *ne wienós naudós iʒ' ſakimo ʒodʒio diewo ir iʒgraudínimo ne turi* DP 155,3;

salpti „silpti": <...> *ʒmóneś* [Proc] *nůġ baimes teip' didžių / teip' ſtębuklíngu ir nę paiúkuſiu dáiktu* [Caus] / *nęmînta dʒiut / ir ſâlṗt tuŕi* DP 7,19;

šipti „nuo rūgštumo darytis jautriam": *Bęt' kad̓ mętas priéit' waiſeus / ne rasí ant' iu kíto niéko / tiektái bangíus káułus / nůġ kuríu* [Caus] *dentes* [Proc] *ßîmpa* DP 303,44; *šimpu* SD3 443;

tvinkti „tešmeniui didėti, pildytis pieno": *twinkſtu pienu* SD3 176; *twinkſta* SD 45. I.

Gausi vyksmo predikatų grupė, reiškianti fiziologinius procesus, užfiksuota Sirvydo žodyne, tačiau nustatyti šių veiksmažodžių semantinius palydovus iš autoriaus pateiktų pavyzdžių kebloka dėl veiksmažodžių pateikimo pobūdžio – užfiksuoti veiksmažodžiai neinformatyvūs jų semantinių palydovų atžvilgiu, tad jų sintagminiams santykiams nustatyti pasitelkiami tarmių duomenys, kurie iliustruoja potencialius veiksmažodžių, pavartotų Sirvydo paliudyta reikšme, semantinius vaidmenis. Pasitaiko atvejų, kad veiksmažodžiai pavyzdžiais neiliustruojami nei Sirvydo, nei LKŽ. Sprendžiant iš autoriaus pateikimo, galima numanyti, kad jie atveria bent vie-

ną argumento poziciją procesanto semantinei funkcijai, tačiau spręsti apie kitus šių predikatų valentinius palydovus neįmanoma:

drūsti „drūtėti, eiti drūtyn“, plg. *Stipru tumpu / drutin eymi / druſtu* SD3 173, 177 (LKŽ pavyzdžiais neiliustruoja);

sunkti „darytis sunkiam, sunkesniam, sunkėti“, plg. *ſunkſtu* SD3 35 (LKŽ pavyzdžiais neiliustruoja);

stropti „stiprėti, darytis žvalesniam“, plg. (aš [Proc]) *drutinuoſi / ſtropſtu / ſtropin eymi / gaywinuoſi* SD3 41 (LKŽ pavyzdžiais neiliustruoja);

Remiantis LKŽ pateiktais pavyzdžiais, galima teigti, kad Sirvydo žodyne užfiksuoti predikatai atveria bent vieną argumento poziciją procesantui, patiriančiam tam tikrą būsenos kitimą, kurį lemia savaiminis procesas, perteikiamas veiksmažodžiu, plg.:

laibti „eiti laibyn, laibėti“**:** *łaybſtu* SD3 434 (*Menko[je] duono[je] láibsi greitai* J);

liesti „liesėti, lysti, džiūti“: *lieſtu* SD 13r I,5; SD 14v I,10 (*Lĩeste sulieso jo arklys* J. *Jos skaistūs veideliai pradėjo balti ir liesti* Pč);

lysti „darytis liesam, liesėti“: *liſtu* SD3 32 (*Ligoniai lysta, silpsta* rš. *Bėga vilkas – tunka vilkas, stovia vilkas – lysta vilkas* S.Dauk);

plikti „netekti natūralios dangos (plaukų, vilnų, plunksnų, augmenijos, lapų)“: *pliku tumpu / plinku nußuntu* SD 75, I; SD3 160 (*Durna galva nė žilsta, nė pliksta* KrvP(Srv). *O vilnoti tiej kailiniai kap luobas! Nei jiej pliñka, nei nieko!* Lp);

šašti „šašams darytis, rastis, nižti, krupti, kramti“:*ſʒußu* SD3 132 (*Kas tau yr, kad tu vis šanšì ir šanšì?* Sb. *Kas čia galia būti, ko tos muno kiaulės šañša?* Krš);

sveikti „gyti, sveikėti“:*ſweykſtu* SD3 512 (*Jau jis sveĩksta iš ligos* J. *Aš jau sveikstù, tuoj ir keltis galėsiu* Vrb. *Kas sirgo pilvine, tai kas gėrė pelūnų – sveĩko* Dg);

tinti „nenormaliai plėstis, brinkti, plisti (apie audinius)“: *tiſtu* SD 152, I; SD3 370 (*Koja tìnsta* J, *Labai kojosa puolė, pradėj[o] kojos týt* Kpč, *Ta koja juk nė týsta, nė mėlynuo[ja]* Jrb, *Arklys stovi, arkliu[i] tìnsta kojos* Pb, *Pradė[jo] ranka tìnt, net pažastin eina* Klt.);

žilti „darytis žilam, netekti tam tikrų pigmentų“: *ʒiłſtu* SD 166r I,8 / *ʒiłu* SD 166r I,9 (plg. *Ale dar vis nežỹla plaukai* Dg. *Vyram kai ūsai želia ar žỹla, tai jiem išdygsta piktas plaukas po smakru* PnRm. *Plaukai žỹla, žmogus bręsta* JT56).

3.3.4. Kita dalis vyksmo predikatų priklauso **judėjimo, padėties kitimo erdvėje SG,** tačiau jais implikuojamas judėjimas yra nekontroliuojamas, nekryptingas, mat sakinio subjektas nėra aktyvus veikėjas, o pats veiksmažodis koduoja savaiminį veiksmą, todėl predikatas atveria subjekto poziciją procesantui:

Proc / Dir

virsti „svirti, linkti į kurią nors pusę“: <...> *ſchitai Pone laiwas* [Proc] *muſu bewirſta iau / ſchitai niekas negal muſu gelbėti* BP I 202_{21};

skristi „lėkti oru, erdve (vėjo nešamam, paleistam ir pan.)“: *kibirkßtis* [Proc] ♦ *ſkrinda* SD 48r II,21; *ʒieʒirbas* [Proc] ♦ *ſkrinda* SD 141r I,2;

skęsti „grimzti vandenyje“: (vaikai paikieji [Proc]) *nórinț peilú ne wiéną kártą impíauięś / ir ʒaibłę daʒnái paʒéidʒeś / ir máudidamies ſkéſta* DP 222,36; *ſkiſtu* SD 136r II,16, 181; SD3 75, 444;

grimzti „skęsti, nerti, garmėti“: *anț ʒódʒio io pagâwo ʒuwú teíp didț apſtą kadț trúko tínkłai / ir pripílde abú łůtu* [Proc] *teip kadț grîmʒdo* DP 290,3; *Ir atêio / ir pripílde abú łůtú* [Proc] */ teip ioġ grîmʒdo* DP 288,3; *Smertis wiena man likoſe / Peklan* [Dir] ‖ (aš [Proc]) *tureiau ♦grimſti* BG 42,17*; <...> łabay apsunkinta eldiia* [Proc] *grimzda ing dugnu* [Dir] *ir skista* PS I 276;

klimpti „smegti, grimzti klampioje vietoje“: *Lgnę / in luto hæreo.* ⌊*klimſtu*⌋ SD 72v I,4 (plg. LKŽ pateikiamus tarmių pavyzdžius: *Arkliai klim̃psta į purvus, į armenį, į pelkę, į sniegą* J. *Kojos dažnai iki kelių klimpdavo sniege* rš. *Man kojos klimpsta per pieską* Azr. *Tiek prilijo, kad net dirvoj klim̃psta* An);

griūti „lėkti, veržtis, gausiai rinktis“: *<...> kaip wîlnios* [Proc] *mâriu ant łuoto* [Dir] *griutú: idánt nórinț tů budú ſupraſtûmbimę / ioġ múmus io apginímo ir pâßałpos priwału* DP 80,3;

kristi „staigiai leistis žemyn, pulti, birti“: *Ir lapai* [Proc] *krint ant ßemes* [Dir] Mž 62_{20}; 354_{12}; *Ligei kaip padʒiuſt ßoles / Ir lapai* [Proc]‖*♦krint ant ßemes* [Dir] BG 96,2; *Anť antro ką bîło ioġ iau ſpėnéi ʒmónes girtůię: atſakáu / ioġ wel ſpėnęi ʒmónes* [Proc] *pękłon'* [Dir] *kayp' lietús krînta: o nôri wel ir tu ſu ięis?* DP 72,45; *Anai naßle teip ſiunkioſa metoſa kad bua dangus ußwertas puſkietwirta meta nekritta ant ßemes* [Dir] *raſsa* [Proc] *nei lietus lija* WP 194v,17;

linkti „svirti žemyn, leistis“: *O kaip iau keleſſi weias kokſai /tadda ana* [Proc] *weio bijodamos po weiu* [Dir] *linkſta* BP I 37_{4}.

Veiksmažodžiai *birti* ir *plūsti* taip pat reiškia nekontroliuojamą judėjimą, tačiau kartu su procesantu suponuojama pradinio slinkties taško funkcija [Ab], plg.:

Proc Ab

birti „byrėti, bertis, kristi“: *Teip yra Wießpatie: bet ir ßunitêlei êſt iʒġ trupucʒiú* [Proc] */ kuríé bîra nůg ſkomiú* [Ab] *Wießpatú iu* DP 113,33;

plūsti „tekėti, bėgti, srovėti“*: iʒġ cʒîſtos wêrſmes* [Ab] *cʒîſtos vpes* [Proc] *płûſta* DP 559,49; *płûdo iʒ io* [Ab] *węrſmes krauio* [Proc] *dides / nůġ wirßāus nęť ik ʒęmęi* DP 169,3; *Ragotine indurts tapa / Iſch to* [Ab] *kraugs wando* [Proc] *♦pluda / Ant iſchpildima raſchta* BG 102,1.

3.3.5. Mentalinių (psichologinių) procesų SG:

Pcp

stigti „rimti, liautis“: *kada ßmones* [Pcp] *biodamies drebes/dʒus/ir kaip rimte niekur nerims/neſtigs* BP I 22_{13}.

Šiai semantinei grupei priskirtinas ir Sirvydo žodyne užfiksuotas veiksmažodis be konteksto ir be sinoniminės poros ***baisti*** „pradėti būti, darytis baisu“: *bayſtu* SD3 263. LKŽ iliustracinių sakinių, kurie padėtų nustatyti šio veiksmažodžio sintagminius santykius, taip pat nepateikia. Psichologinės būsenos kitimą implikuoja dar vie-

nas Sirvydo paliudytas veiksmažodis ***tingti*** „darytis nepaslankiam, tingiam“: *siłpſtu / tingſtu* SD3 71, plg. LKŽ pateikiamą iliustracinį sakinį: *Tìngti, tinginiu stoties* I.

3.3.6. Virsmą, būvio pasikeitimą reiškiantis predikatas atveria subjekto poziciją procesantui – šiuo veiksmažodžiu implikuojamas savaiminis, laipsniškas kitimas, o jo subjektas yra abstraktus, neapčiuopiamas objektas:

Proc

vykti „tapti tikrove, pildytis“: *Bęt' muſimp wikſta anſai Pranaßo ʒodis* [Proc] DP 508,46; *Nes' / tůſia tikrai wikſta arba pildʒias anſai ʒodis* [Proc] *kuri biłoio Wießpatís Diéwas per pranaßą* DP 509,38.

Vyksmo predikatai, pavartoti metaforine reikšme

1. **Psichologinių būsenų SG** periferijai priklauso keturi perkeltine reikšme pavartoti predikatai.

Pagrindinė reikšmė – **fizinė arba fiziologinė destrukcija** → perkeltinė reikšmė – **psichologiniai procesai.**

Vartojami pagrindinėmis reikšmėmis, predikatai *žūti*, *pūti* reiškia fizinę ar fiziologinę destrukciją, nykimą, egzistencijos baigtį, taigi jų dominuojanti SemS yra [Pr – Proc]. Daukšos užfiksuotuose pavyzdžiuose šie veiksmažodžiai implikuoja laipsnišką psichologinės, dorovinės būklės kitimą, todėl jų semantinė struktūra keičiasi į [Pr – Pcp / Con], plg.:

žūti „darytis blogam, smukti morališkai“: *Pádâre tai kas pàſkui tatái eìt / íoġ prieio ioṗ /ir pabúdino ii bîłódami / Wießpatie / gęłb mus / nes ßitái ʒúwamę* DP 79,28; *dàbar* (mes) *wiſſadós rûſtibeie Diéwo liekameś / ir ♦ʒûwame nůdemeie ‖ mûſu* DP 328,26;

pūti „smukti, gesti“: *iei téipaiaġ* (tu) *ne gulí ant' tos mękos łôwos piktîbiu tawu / ir ne pûſti biauriůſe tawoſe paiúkimůſe / kaip kítas pękus méßłe ſawamę* DP 349,49;

silpti „mažėti intensyvumui“: *Antra turrim ßinnati, kaipagi wera neaſchtrinama a nekrutinama, nebudinama, angu neplatinama Toiaus trumpame, a maßiame cʒeſe ſilpſta a maßinaſsi* WP 167v,26; <...> *ira prigimimas weras kaip ghi takių ‹meginimų,→› meginimu, ‹budinimų→› budinimu angu ‹krutinimų→› krutinimu ÷ krißunn angu platinaſsi, a pateikai pakaiui ÷ be ßedna krißiaus, ſilpſta a maßinaſsi* WP 168r,5.

Pavartoti perkeltine reikšme, šie veiksmažodžiai atskleidžia autoriaus poziciją, kad dorovinės sistemos nuostatų nesilaikymas prilygsta dvasiniam asmens žlugimui, sielos mirčiai, tikėjimo destrukcijai.

2. Pagrindinė reikšmė – **kontaktinis veiksmas** → perkeltinė reikšmė – **percepcija**.

Perkeltine reikšme pavartotas veiksmažodis *lipti* „būti priimtam, laikytis“ paprastai (pagrindine reikšme) vartojamas su daiktavardiniais palydovais, reiškiančiais konkretų, materialų objektą, prie kurio galima ką nors (paprastai taip pat kažką materialų) prilipdyti, prišlieti. Bretkūno pavyzdyje šis veiksmažodis, pavartotas perkeltine reikšme „būti priimtam, laikytis“ nurodo nematerialaus objekto (žodžio) įsitvirti-

nimą žmogaus sąmonėje (taip pat nematerialus konstruktas), jos polinkį jį priimti, pripažinti, juo vadovautis, plg. *βodis* [Con] *ſchirdiſſa* [Prcp] *iu nelimpa net naprofnai iemus ſakams ira* BP I 247_2; *newiſſump* [Prcp] *lips io βodis* [Con] BP I 243_4. Taigi pagrindinę nuo perkeltinės reikšmės skiria kategorinių požymių [+konkretu] ir [-konkretu] skirtumai, taip pat nevienoda semantinė struktūra – pagrindine reikšme „kažkam lipti prie kažko“ **SemS** esti [Pr – Pat Ad], o šiame pavyzdyje eksplikuojama **SemS** yra [Pr – Pcp Con].

Tranzityvumas. Senuosiuose raštuose užfiksuotiems savaiminio vyksmo predikatams tranzityvi vartosena visai nebūdinga, mat jais realizuojama proceso reikšmė nukreipta į patį procesantą, o ne išorinį objektą, tad vyksmo predikatai yra inefektyviniai, neturintys poveikio semos.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai. Vyksmą implikuojančių veiksmažodžių sangrąžinių formų ir refleksyvios vartosenos atvejų tirtuose senuosiuose raštuose nepaliudyta.

***

Atlikus **vyksmo** predikatų analizę matyti, kad gausiausia jų dalis priklauso perstrukcinių veiksmažodžių ir fiziologinės būsenos kitimo semantinėms grupėms, nemaža dalis predikatų reiškia gamtos procesus ir nekontroliuojamą padėties kitimą erdvėje (žr. diagramą žemiau). Galima teigti, kad laipsniškas būsenos arba struktūros kitimas yra dominuojanti, galbūt net prototipinė intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių, priklausančių vyksmo predikatams, reikšmė. Predikatams, implikuojantiems savaiminį procesą arba virsmą į kitą būseną, būdinga atverti bent vieną semantinę funkciją (dažniausia tai procesantas), kiti predikato valentiniai palydovai priklauso nuo predikato pobūdžio – jei tai nekontroliuojamą judėjimą žymintys predikatai, prie procesanto jungiasi ir direktyvas (verta atkreipti dėmesį į tai, kad savaiminio vyksmo predikatai, priklausantys padėties kitimo erdvėje SG, yra išskirtinai mutatyvai, žymintys savaiminį, nevalingą subjekto padėties kitimą, tad jiems visai nebūdingas agentyvinis valentingumo modelis). Perstrukcijos arba fiziologinių, biologinių procesų SG priklausantys predikatai numato procesanto, kartais – ir kauzatorius semantines funkcijas. Psichologinę būseną, jos kitimą implikuojantys predikatai subjekto poziciją atveria percipientui. Gamtos procesus reiškiantys predikatai yra arba bevalenčiai, arba prisijungia procesantą.

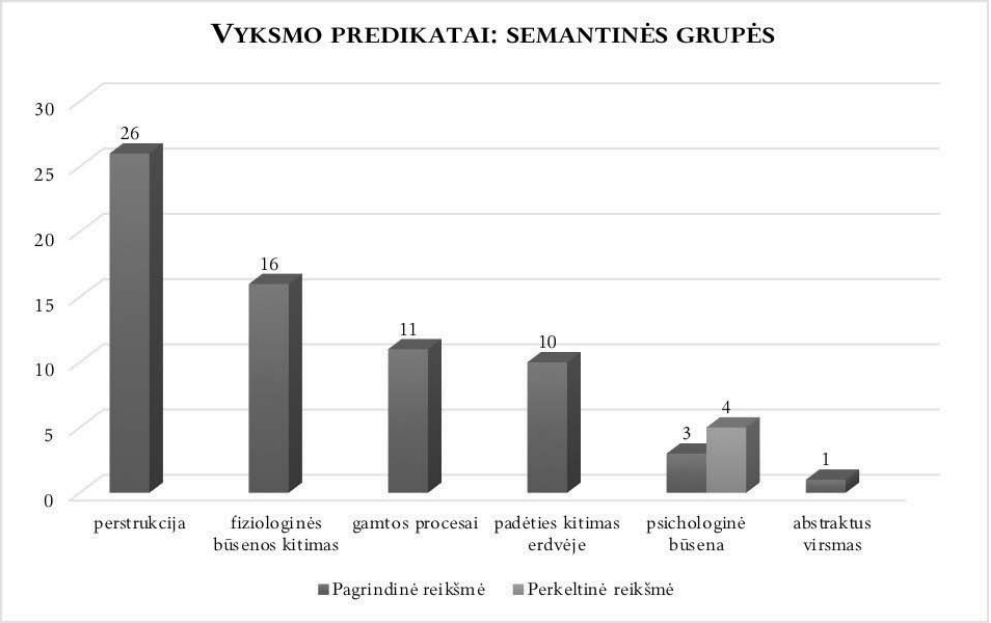

4 pav. Vyksmo predikatų semantinės grupės

Perkeltine reikšme pavartoti veiksmažodžiai suponuoja bendriausią metaforizacijos kryptį iš konkrečios į abstrakčią: visų perkeltine reikšme pavartotų veiksmažodžių tikslo sritis – mentalinės (psichologinės) būsenos pasikeitimas, tačiau skiriasi jų ištakos sferos: antai veiksmažodžių *žūti* „darytis blogam, smukti morališkai“ ir *silpti* „mažėti intensyvumui“ metaforizacijos ištakos sritis fiziologinė, o veiksmažodžių *lipti* „būti priimtam, laikytis“ ir *pūti* „smukti, gesti“ ištakos sfera fizinė.

Vyksmo reikšmę padeda „sustiprinti“ esamasis laikas, mat jis išryškina besitęsiantį vyksmą arba virsmą – taip aktualizuojamas laipsniškai kintantis procesas be eksplicitiškai išreikštos galinės jo ribos. Vyksmo predikatų klasėje dominuoja nepriešdėliniai veiksmažodžiai, nes priešdėlis šiems veiksmažodžiams paprastai suteikia jau kitą aspektinį atspalvį – veiksmo arba proceso pradžios, pabaigos arba tam tikros ribos, dar nepasiekusios galinės stadijos, reikšmę, kuri priklauso jau kitos aspektinės klasės zonai.

Tranzityvumo ir refleksyvumo kategorijos savaiminio vyksmo predikatams nebūdingos.

3.4. Atsitikimo predikatai

Atsitikimo predikatai panašūs į atlikčių ir vyksmo klasių predikatus tuo, kad jais implikuojama veiksmo galo riba, tačiau, skirtingai nuo pastarųjų, jiems nebūdinga reikšti tęstinį veiksmą ar procesą. Pagrindinis atsitikimo predikatų bruožas – „mo-

mentinio būsenos pasikeitimo reikšmė“ (Dowty 1979, Piñon 1997). V. Plungiano teigimu, atsitikimo predikatai (arba *įvykiai*, kaip juos vadina autorius) laiko ašyje užima tam tikrą laiko atkarpą, tačiau kalbos požiūriu ši atkarpa yra „pernelyg trumpa: pradinės būsenos pabaiga tarytum sutampa su kitos būsenos pradžia“ (Plungian, 2011, 106), todėl natūralu, jog atsitikimo predikatai nevartojami su trukmę žyminčiais rodikliais bei tokiais žodžiais kaip *nustoti*, *baigti (ką nors daryti)* (plačiau apie akcionalinių klasių nustatymo kriterijus žr. Freed, 1979, 47).

3.4.1. Nesietiniai atsitikimo predikatai

Kitaip nei vyksmo predikatai, atsitikimo predikatai reiškia tokį būsenos pasikeitimą, kuris nėra susijęs su jokia išankstine užduotimi, tikslu ar veikla (Rothstein 2008, 23), atsitikimo predikatais apibūdinamas veiksmas paprastai yra netikėtas situacijos dalyviui (dalyviams), nes jis neplanuotas, spontaniškas, kitaip tariant, atsitikimo predikatais „implikuojamas pokytis yra momentinis ir neišplaukia iš parengiamojo proceso“ (Holvoet, Čižik, 2004, 147). Be to, atsitikimo predikatais yra perteikiamos izoliuotos situacijos (dėl termino žr. Plungian, 2011, 109), kurios kalboje konceptualizuojamos kaip atsirandančios ar pasibaigiančios be būtinos sąsajos su kita situacija (ten pat), t. y. tam, kad atsitikimo predikatu implikuojamas veiksmas atsitiktų ar įvyktų, jam nebūtina kita, iki šios situacijos vykusi ir ją lėmusi, situacija (izoliuotos / sietinės situacijos skirtis aktuali identifikuojant atsitikimo predikatus ir atsitikimo akcionalinei zonai priskiriamus kompletyvus, kuriems būdingi antriniai akcionaliniai požymiai, žr. 3.5.2.2).

Senuosiuose raštuose užfiksuotų intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių, priklausančių atsitikimo predikatų akcionalinei klasei, leksinės reikšmės labai įvairios, įvairuoja ir jų atveriamų argumentų pobūdis.

3.4.1.1. Mentalinės būsenos pasikeitimo reikšmę turintys predikatai atveria subjekto poziciją percipientui, o mentalinės veiklos turinys reiškiamas kontentyvu:

Pcp Con

miršti „neišlaikyti atmintyje, neprisiminti“: *Ir kaczei ana io uβmirſtu/taczіau aſch* [Pcp] *tawens* [Con] *nemirſchiu* BP I 147$_{10}$; *Jeng tawes* [Con] *negales mirſchti* Mž 186$_{20}$; *Důk* (man [Pcp]) *tawes Chriſte* [Con] *nemirſchti* Mž446$_{5}$;

pamiršti „išleisti iš atminties, užmiršti“: *Idant paroditu kaip anas* [Pcp] *wiſadu muſte ſirdyi apie kunćiu ir ſmerti ſawo/net ir paćioy kaip butu linkſmoy βwenteyſawo ne noreio ios* [Con] *pamirβt* PS II 29;

užmiršti „išleisti iš atminties, neatminti“: *Pona geribe* [Con] (mes [Pcp]) *vſchmirſtam* Mž 452$_{2}$; <...> *apłâidimę̇ gêro daikto kad̀ kas* [rcp] *vʒmirβta Wieβpatíes Díewo ant̨ wíſſo miłét / álkintis /mêlſtís* [Con]DK 114,9; *ghe* [Pcp]*uβmirſchta miliſtes braliβkas* [Con] *artimų ſawu indiwnu budu* WP 241v,5; *Todrin ne tomis dienomis* (krikščionys [Pcp]) *neaʒumirszta kunćios io* [Con]/*kuriomis labiauſiey notmena vnt*

ios kriksćionis ſawo aʒugawenioſe PSI 360; *Wiens tai a kits kita pilda / Tarpei ta* [Con] *duſches* [Pcp] *vßmirſchta / Taip giwendamas ſwiete* BG 105,25; *Potam daug lobio ſchiteipo ſupleſchens / anam tiktai nuſitik* /(jis [Pcp]) *apie ana wiena te dumoi / o Diewa* [Con] *ußmirſchta* BP I 25_{15};

išrasti „sukurti ką nauja“: (aš [Pcp]) *pramanau ku / iβrandu ku* [Con] SD3 109;

apsirikti, parikti „klaidą padaryti, suklysti“: <...> *kaip' taſsái wârgeta paſáulis iβmâno / ir ne wiénas* [Pcp] *ant' to* [Con] *apſirinka*<...> DP 535,13; *Tiektái ioġ tů* [Con] *wiſsí* [Pcp] *apſirîka arba apſiwiłe / ioġ likſmumú áłga arba wádina tai kas yrá êſt' / gęrì / βokinéì / ſeuſt' / ʒargîtiś / ir kûna ſawa pałàiſt' ant' wiſsôkiú prabagú* DP 211,23; plg. taip pat *iszmonia io negal apsirikt neku budu* PS II 112; <...> *ʒódʒei ir ʒadéiimai Diéwo yrá pateką / ſtíprus / notmáinaſi / ne parikaſi* DP 462,8;

nukalsti „nusidėti“: *idant'* (jis [Pcp]) *butú búwes ků* [Con] *nukałtes / ne idánt' ʒydas butú pergałéies* DP 432,29;

suprasti „suvokti, pajausti kieno būseną, mintis, veiksmus“: (aš [Pcp]) *Supratau klauſitoijus* [Con] *... norincʒus turėti geſme* Mž 81_{7};

„pastebėti, pajusti“: *Net tůiaus* (piemenys [Pcp]) *kaip ſuprant Iſchganitoghi gimmuſi* [Con] */ wis namie palikke leidoſi eiti* BP I 155_{20}.

3.4.1.2. Predikatai, reiškiantys momentinį **fiziologinį ar biologinį veiksmą**, kurio patyrėjas negali kontroliuoti ar kaip nors jį valdyti, subjekto poziciją atveria procesantui:

Proc/ Fin, Loc, Caus, Mod

apalpti „netekti sąmonės, apmirti“: *teip' iłga kakínimą / kad' iau kûnas* [Proc] *táwo tikrái apáłpo / teip' ioġ wos iemé kas kráuio ir ſiłós likos* DP 174,11;

aprasti refl. „gimti“: *kaipagi tas waikelis* [Proc] *nu per tan ſwaigſden apſirades tikrai ira, tikras Meſsiaſchus, wiſsa ſweta iſchgannitaijas* WP 50r,31;

atgyti „atsigaivinti, atsigauti“: (ji [Proc]) <...> *atgiio ir kiełes kayp iź miego* PSI 178; *Teipo ir Cʒmogus* [Proc] *numirens* <...> *cʒieſu paties Kriſtaus Wieſchpaties muſu prikelems / atgjs / ir amβinai giwens* BP II 519_{24}; *Todrín' tam' tikime / ioġ mêdʒei ir* ‖ *ʒółes* [Proc] *wiſſós* ♦ *atgîie / ioġ to ieu pritíreme ioġ tatái ne kârta tíkos* DP 585,39; <..> *ʒiédas ant' kurió kwâpo* [Caus] ♦ *atgîia numirélei* [Proc] DP 625,26;

išgyti „pasveikti, pasitaisyti“: <...> *berberius angu liekarius ‹←lieke› didei abeijaia ape ſweikatų liganų* [Proc] *tų ÷ iſchgijancʒių* WP 88r,5;

mirti „netekti gyvybės, nustoti gyventi“: *Smarkus iau mumus didei graſſa maras / Jau mirſcht iaunas taip ir ſenas* [Proc] Mž 426; *kaipagi Chus Jeſus* [Proc]*, kad ghiſsai kencʒia a mirſchta, tada tikras βmagus, a anſai meſsiaβius ſenai βadetaſis ʒakane Jra* WP 89v,9; *Teyp wiſi dayktay* [Proc] *to ſwieto atayt ir wel pareyt / paſirodʒia ir tuoiaus iʒgayβta / giema ir mirβta / daroſi ir gadinaſi* PS I 270; *A Ponas Kriſtus* [Proc] */ awinelis Diewo kencʒ ir mirſchta / ieib mus pawargulus apteiſintu* [Fin] BP I 425_{5};

nugaišti „nunykti, prapulti“: *Nugaiſchta waiſius* [Proc] *βiwate* [Loc] *matinas, kartais ir pacʒias augibes* [Proc] *draugie nugaiſchta, ir kas tiktai pikta βmagui nuſsidoſti,*

tai wiſsa iſch welina darba ira WP 291v,24; *aklas a Vbagas* [Proc] <...> *wiſsas iſchimtas a iſchfraupts ÷ pergaletas nog nuſsiminima* [Caus] *wargei* [Mod] *nugaiſcha* WP 70r,33;

numirti „nustoti gyventi, netekti gyvybės“: *Vžtiéſſa kaip žóle* [Pat] *kurîii pirm' to giwêno ir* ♦ *numire / wel'* ‖ *atgîdžia ižg ſékłos* DP 585,36; *Numirre ir tas bagotas* [Pat] */ Waitodams* ‖ *irgi ſkaudamas* BG 68,20; *Nůmirſcht motriſchkies ir mergaites iaunas* [Pat] */ gijmditoijus ir waikus vßmuſch maras* Mž 427_{6}; <...> *ſaldžůſes Iéſau / kuris* [Pat] ‖ *ant krîžůs* [Loc] ♦ *numirei / idánt* ‖ *nuſsidêiusius iżgélbetumbei* [Fin] DK 140,8; *vß mus* [Fin] *Chriſtus* [Proc] *nůmirė* Mž 444_{15}; <...> *funaus ſawo* [Proc] */ kuris ażu mus* [Fin] *kinteio ir numire* PS I 61;

palūžti „susilaužyti, nusilaužti“: *gimditoiems labai ſkaudu ira* <...> *kada iu* (vaikų) *akeles mielas pagend / kada iu rankeles* [Proc] *graßes paluſchta* BP II 477_{8};

pasveikti „pasidaryti sveikam, pagyti“: *Ir ios dukte* [Proc] *paſweika ta pacze hadina* BP I 278_{18}; <...> *tada* (jis) *klauſineia nog iu hadinos / kuroie* (jo sūnus [Proc]) *paſweika* BP II 475_{2};

pamirti „nustoti gyventi, mirti“: *Cżmoniu* [Proc] *taipo nu daug didei pamire / Jog nepakaſtus warnai wilkai æde* Mž 427_{10}; *Ar dideſnis tu eſſi ażu Tewu muſu Abrahamu, kuris numire ir pranaßay* [Proc] *pamire?* PS II 109; <...> *ne łayſwen nuweſti ira żmones* [Proc] *mano / ir badu* [Caus] *pamire* PS II 88;

pamigti „numirti“: *O tamé neġ Wießpatís atêis anì ſûdo páſtaro / pamígs wiſsós Mergós* [Proc] */ tai yra pamirs wiſsí / teip gerí kaip ir píkti* DP 569,40;

pražūti „numirti“: *Tiektái ioġ taſsái* [Proc] *kurís* ‖ *tíki inġ Chríſtu / iau daugéus ne* ♦ *prażus* DP 242,25; *wiſsí* [Proc] *kurié íma kaławíią / kaławíiú* [Caus] *prażúwa* DP 154,25;

uždusti „pailsti, pritrūkti oro“: *Chus* [Proc] *prijeme ‹←prijene› ghį, atſkire ipatei nog pulka ir indeies pirſchtus ſawa ing auſis ia ſpiawis liteijaſsi ließuwia ia ir ſchwilktereiens dangų ußduſa ir tare iam Hepheta, kas ira atſiwerkite* WP 231v,9;

„užtrokšti pritrūkus oro, numirti“: *ta turrim makintes, ka Chus Jeſus* [Proc] *ußduſa, to mumis regimas ira ßenklas ir ne iſchkalbamai dides malanes ‹←male› ia preſch mus ‹←nus›* WP 231v,14;

užspringti, paspringti „negalėti nuryti, užsiryti“: *Antras ape moterîßkę* [Proc] *kurîii ne wertái priêmus kûną Chríſtaus* [Caus] */ ne gałêio io prarîì / bęt' vžſprîngo* DP 140,5; *Heretykay* [Proc] */ paſpringo nuog tu aßaku* [Caus] */ ir beweliia praſtu duonu / ir ſauſu krimſt* PS II 85.

Proc Com

užmigti „numirti“: *Patam ijau kaipo* (sūnus [Proc]) *paſena dijdzei / ußmijga ſu tiewais* [Com] *labai ſaldzei* MŽ440.

Kai kurių Sirvydo žodyne užfiksuotų fiziologinės būklės pasikeitimą reiškiančių veiksmažodžių semantinį valentingumą nustatyti keblu. Sprendžiant iš pateiktų pavyzdžių, semantinė šių predikatų subjekto funkcija yra procesantas – pasyvus būsenos patyrėjas, tai liudija ir tarmių pavyzdžiai, plg.:

nutirpti „pasidaryti nejudriam, sustirti (iš baimės, išgąsčio)“: *paſtimpu / ♦ nutirpſtu* SD 77v II,2; *nutirpſtu* SD 14v II,13 (*Viena, kas suskrebs, ir nutirpsiu, būdavo* Sug. *Net nutirpau pamačius, kad vaikas persisvėręs šulnin žiūria* Slm. *Tirpau, nutirpau, kai viską pasakė* Jrb, *Kad nutirpo kojos bestoviant*! Ds. *Kaklas kai nudilgytas, nutirpęs* Jd);

pastipti „numirti, padvėsti“: *apmirßtu / paſtimpu/ nesijauciu* SD3 165 (plg. *Mūsų karvė pastìpo* Ar. *Šiais metais trys mūsų avys pastìpo* Brs. *Jei nešersi, tai spiečiai žiemoje badu pastips* Rdž);

atkristi „dar ne visai išgijus, vėl smarkiau susirgti ta pačia liga; atslūgstančiai ligos eigai staiga pasmarkėti“: *paſinauina / atkrinta* SD 3 324 (*Buvo pasveikęs, šaltis grybštelėjo, ir vėl atkrito* Gs. *Buvo jau pagijęs, ale persišaldė – ir vėl atkrito* Srv).

3.4.1.3. Aktyvaus veiksmo atsitikimo predikatai atveria subjekto poziciją agentui, kuris yra aktyviai veikiantis, valingas asmuo, turintis poveikį išoriniam objektui, kuris semantinėje predikato struktūroje reiškiamas patiento funkcija. Įrankis, kuriuo daromas toks poveikis, reiškiamas instrumento semantine funkcija:

Ag Pat / I

ištikti „užmušti“: *Del piktibes ʒmoniu mano* (aš [Ag]) *iʒtikau ii* [Pat] / *tay ira / Sunu mano iʒdawiau vnt kunćios ir ſmerties* SP II 201;

„suduoti, paliesti suduodant, pataikyti mušti; kliudyti“: *wienas iʒ tarnú* [Ag] *ſtówincʒiuíu ißtiko płáßtaka* [I] *Iézu* [Pat] DP 158,12; *Ir* (žalnieriai Piloto [Ag]) <...> *ſpiaude iam ing akis / ir eme nendre ir iſchtikka ta* [I] *io galwa* [Pat] BP I 382$_{6,7}$;

užgriūti „apnikti, užpulti“: *ką dara <...> tie patis, kurie ſawe Euangeliais wadina, terpei tų ira dallis, kurie* [Ag] *welnißku nauiu praſsimanimu a ſuſsidumaghimu gwaltawnai a ſilingai ußpola a ußgruwa ant ſkarba Baßniczes* [Pat] WP 211v,1;

nuryti „sukramtytą, susmulkintą maistą ar ką kitą pro ryklę nustumti į skrandį“: *Lewas* [Ag] *atimtas waikus* [Pat]<...> *ant wiſsakiu ſweriu <...> teip ruſtai metaſi, kaip ias toiaus ſupleſcha a ſudraſka ir prarija, teip tobudu dara ir welinas* WP 217v,11; *Jey penukßłu ir duonu* [Pat] *ira dayktay dwaſingi / tadu reykia iu ſukrumtinet /gramult / nurit ir widiriuoſe ſuwirint karßćiu iu* PS I 188.

Pasitaiko atvejų, kai atsitikimo predikatais implikuojamas aktyvus veiksmas yra netikėtas šio veiksmo patyrėjui arba jis negali jo sąmoningai kontroliuoti plg.:

Ag Ab

išsprūsti „išsivaduoti, išsigelbėti iš ko“: (kaltasis [Ag]) *iʒſpruſta iʒ runku* [Ab] *ſudʒios be koroimo kaip ne kaltas* SP I 7; *Todelei ßmogau tu* [Ag] *iſchgi bedos* [Ab] *kakios iſſprudens ßinnokeſi* BP II 349$_{18}$;

ištrūkti „išsilaisvinti, išsiveržti, pabėgti, pasprukti“: *Tai tad̀ wiſsa kludé pawârgelui Зacheußui* [Ag] <...> (kuris) *Iʒ trûko kû weikeus iʒ ánós miniós* [Ab] / *ir nutekéio pirm' / ir vʒlípo ant' mêdʒio łâuko figos / ʒinôdamas ioġ tenái turéio praéit' Wießpatís Iéſus* DP 574,14.

3.4.1.4. Nekontroliuojamą, **nekryptingą judėjimą** reiškiantys predikatai subjekto pozicija atveria patientui:

Pat / Loc, Com, Mod

ištikti refl. „susitrenkti“: *Neſa iei augiwe* [Pat] *nieſchczia ka pikto tiktai ſuoſta / iſchgirſta / iei ko pikta iſchwiſta / iei kur iſſitinka tůiaus iſch to waikelis <...> tur ßiwate augiwes kenteti* BPII 509_{7}: *iſſitinku* SD3 277; „atsimušti“: (jis [Pat]) *iſſitikis ſu iu* [Com] *vnt akmenio didżio* [Loc] *... pats ſugriżta* PS I 72;

nuskęsti „nugrimzti skystyje, pasinerti“: *Su ‖ kunu jr ßiwatu / butumbim kaip kas* [Pat] ♦ *nuſkenſta / Ir per kuros wando pluſta* BG 34,6–7;

paskęsti „pasinerti, nugrimzti į dugną“: *daylides* [Pat] *karobiaus Nóe <...> ſu kitays* [Com] ♦ *paſkendo* DP 60,48; „žūti vandenyje, prigerti“: *pirm' to W. Diéwas daugˊ píkto pérłáido antˊ Egípto żémes kadˊ żmónęs żydu* [Pat] *iżġ ios iżdagino: <...> giwâta vż mîrti / kríkßta vż aná wándęni kurimé* [Loc] *paſkéndo* DP 418,43;

iškristi „išpulti iš kur“: *Ir pamêtes ſidâbrinius Bażnícżioi atſtôio ir nuêies ſmûkline paſsikôre / ir puſéu pêrplißo ir wiſsí gróbai* [Pat] *io ißkríto* DP 163,21;

užbirti „užkristi už ko, užbyrėti“: *Důſt dęſtiś tai ne iżġ ßaliés ſ{é}kłos* [Pat] / *kurîii gęrá / yra bęt' iżġ ßaliés tularôpos żęmes / ant kuriós vżpůła. Nes' ięi vżbirs ant immußto kęlo* [Loc]/ *taď ne wiénu budú vżáugt ne gâli / bet túri bût pamintá / arba nůġ pâukßcżiu ſułaſtá* DP 99,31;

nukristi „kristi šalin, atsiskirti“: *Pawito żołé ir źiédas* [Pat] ♦ *nukrito* DP 463,14; (Žmogus [Pat]) *Szel kaip ßole / ir nukrint* BP II 511_{20}; mes [Pat]) *nukritome kayp lapay* [Mod] *wisi* PS I 129;

pagriūti „parvirsti, suirti“: *<...> paſtate namus* [Pat] *ſawo vnt uołas /a nepagriuwo* SP I 50;

paslysti „pačiuožti, pašliuožti“: (Viešpats) *ne důs paſliſti koijei tawa* [Pat] / *ir nemiekt kurſai apgijn tawe* Mž 531_{9}; *paſliſtu* SD3 331;

paklysti „pamesti kelią“: *<...> kaip antai Awis kaczei ganamos / taczau kartais wiena /kartais ir daug* [Pat] *pakliſta* BP II 274_{6}.

Pat /Ad, Ab

įkliūti „įsipainioti, įstrigti, patekti kur“: *Tadaġ iůs iżtéſt iżġ úżtworiu / tadáġ iůs iż erſkeczíu ißwílkt.* (Jie [Pat]) *Anˊ tworą* [Ad] *ıkluwo / ir ne norˊ idánˊ iůs priwerſtú* DP 278,30; *inkluſi* (tu [Pat]) *ing rankas Ponu* [Ad] BP I 44_{25};

užgrįžti „užsukti“: *kuro budu nußengia ſnegas, a litus* [Pat] *nog dangaus* [Ab] *‹←n›, a tę daugiaus neußgrinßta, bet ingirda ßemin, ir indregina iun, ir dara waiſingų iun* WP 84v,3.

Kiti nekontroliuojamą judėjimą reiškiantys veiksmažodžiai, užfiksuoti Sirvydo žodyne, semantinių palydovų atžvilgiu neinformatyvūs, tačiau iš pateiktų predikatų ir juos iliustruojančių pavyzdžių, kuriuos pateikia LKŽ, galima daryti išvadą, kad subjekto pozicija atveriama patientui:

atkristi „atpulti šen“: *atpuołu / ♦ atkrintu* SD 107r I,24 (plg. LKŽ teikiamą pavyzdį *Akmuo krisdamas lig pat kojų atkrìto* Als.);

parvirsti „pargriūti, parpulti, sukniubti ant šono, ant žemės“: *parwirſtu* SD3 228 (*Kaip tik [širdis] stabt, vėl klept ir parvirstù* Alz. *Čia pas duris parvirtaũ – baisiai sklidi lauke* LKT179(Jrb). *Jos sūnus vakar parvir̃to nuo saulės spindulių* Šd);

nuvirsti „nugriūti ant žemės, ant šono“: *nułekiu / nuwirſtu* SD3 546 (*Atgalia ranka ka drožiau į snukį, ans pagal ratais i nuvir̃to* Pp. *Koks pasleidęs [vaikas]: nuvir̃s žemėn, draskysis, rėks, kol paema [ant rankų]* Lel).

3.4.1.5. Nedidelė senuosiuose raštuose užfiksuotų veiksmažodžių grupė reiškia **tarpusavio veiksmą**, įvykį, kuris esti netikėtas ne tik veiksmo patyrėjui, tačiau ir kitiems situacijos dalyviams:

Pcp_{Ag} Com

sutikti (ką) „pamatyti ką nors (einant) priešais, susieiti“: (jūs [Pcp_{Ag}]) *ſutikſite ßmogu* [Con] BP I 357_{26}, *Ir kaip ateia ing nekuri mieſteli ſutikka ghi* [Con] *deſchimtis wiru raupſotu* [Pcp_{Ag}] BP II 382_{6}.

Pcp_{Com} Loc

sutikti refl. „susieiti vienoje vietoje, susidurti“: *Turtingas ir grinas* [Pcp_{Com}] *ſuſitiko vnt kialo* [Loc] */abeiu daritoias ira Wießpats* SP II 87.

3.4.1.6. Kiti atsitikimo predikatai žymi netikėto **posesyvumo** ar ko nors **atradimo** reikšmę – dalis jų akvitatyviniai, kiti – reiškiantys netikėtus percepcinius įvykius, pavyzdžiui:

B Con

rasti „ieškant aptikti, užeiti ką pamestą“: *Piemenis* [B] *Jeſu* [Con] *rada* Mž 205_{5}; „užtikti, sutikti, pamatyti“: *Kąġ aß* [B] *tawimp radáu /gerîbẽ* [Con] *nẽ iźbĩłomoii / Wießpatíe Diewé mânaś* DK 144; *Runda ii* (Kristų) [Con] *tarnay* [B] *Diewośirdiy ſawo* PS I 206; *Rand dwaſia* [B] *Dewa* [Con] *ieme ghį* WP 157v,22; *Bo kure* [B] *gierai ſlußij randſau wera giera* [Con] Mž 30_{14};

atrasti: „ieškant aptikti; suieškoti ką pamestą“: *neſanga kalba angelas iaſp:* (tu [B]) *Atradai (ſaka) malanę* [Con] *Dewip* WP 116v,18; *Jr ineghin* [B] *ing Vkin ♦ atrada waikelį* [Con], ‖ *ſu maria matina ia, ir polį garbinaija ghin* WP 53r,22;

tekti „atitekti kam“: *Nes ʒòtaġ râdo ʒuwi ant krâßto / kuriá vʒ tris ßimtus ßiliġu pardawe: Ir anì to toieġ ʒuwiié ráſtas búwo ʒiédas aùkſo / kurís* [Con] *iaṁ* [B] *têko* DP 539,43;

įtekti „pakliūti į dalį, pasitaikyti“: *Lâimîos dûßios / kuriômus* [B] *teip gẽrá dalis* [Con] *intẽks* DP 10,40.

Pcp Con

rasti „užtikti, sutikti, pamatyti“: *A neradis, biło: Sugriśiu namuoſn mano, iźgi kuriu ißeiau, ir atais* (jis [Pcp]) *runda iuos ßłuotomis ißłuotus* [Con] PS II 44; *Beť manėsp ne wienós biłós ne tuŕ / kadaġ* (jie [Pcp]) *manîmp ne wienós nůdemes*[Con] */ ne ráda* DP 239,54;

užstropti „užklupti, užtikti“: *kaip anás męrgás paikás* [Con] (jis [Pcp]) *vžſtrôpo bę žíburio / ir bę aliéiaus* DP 374,46; *tamé atéio apžiédůtinis* [Pcp] / *o kurés* [Con] *vžſtrôpo paſižopóſtiiuſes / éme ies ſuſawím ant anós ámžinos ſwodbós* DP 570,27.

Proc Con

užstropti „užklupti, užtikti“: *Kąg yßmanái / kokía tẽnái ßírdis bus žmoníų anų / kuríůs* [Proc] *tóii dieną* [Con] *užuſpés / arba vžſtróps?* DP 14,43t; *teip' grêitai toié tekinéia geru darbų be tekinéienczius* [Proc] *anóii galáuſia dieną* [Con] *vžſtróps / niékur mûſu nůpełnų ir ałgós dawėias tußczių ne praſtós* DP 543,9;

primisti (ką) „netekti ko“: <...> *nekalti Bernelei* [Pat] *galwa ſawa* [Con] *turreia primiſti* BP I 112$_{3}$; *Drin' ſweikâtos kûno ne wienų primitímų žmónes* [Pat] *ne ſkundže: o driñ dûßios ſweikâtos niéko* [Con] *primíſt' ne nôri?* DP 370,23; <...> *wiſus mutczelnikus ſchwentoſus* [Pat], *kure del ta ßadzia pana Diewa nepelde netiktai tų ſwetiſchku daiktų* [Con] *‹←dei› primiſti, bet kas didziaus a dargiaus ‹W→daugiaus› ira, krauia ſawa* [Con] *nenuſkunde primiſti a pagulditi* WP 121r,26.

3.4.1.7. Virsmo (perėjimo į kitą būvį) reikšmės veiksmažodžiai sudaro gana gausią visų atsitikimo predikatų dalį ir pagal konkrečias reikšmes gali būti suskirstyti į smulkesnes grupes.

3.4.1.7.1. Vieni jų reiškia įvairius momentinius (ar bent jau konceptualizuojamus kaip momentinius) su virsmu, tapsmu susijusius atsitikimus, plg.:

Proc R

įvykti „atsitikti, nutikti, pasidaryti“: *kas wíſsa* [Proc] *iwiko ípaczey mętú kanczios wießpatíes* DP 50,31; *Kas* [Proc] *ipaczіai iwiko ámžę Apaſtału / kad praiéwai bů dáromi ir reikaligi / drín' prapłátinimu garbés Wießpatiés Chríſtaus* DP 450,46; *iwiks wiſſa* [Proc] *kas nórint' taw yra nůg Wießpatiés žadéta* DP 474,29;

tapti „darytis kokiam, virsti kuo“: *Jeſaus priekelimas* [Proc] <...> *ſwietui tape ßinomas* [R] Mž 279$_{19}$; <...> (aš [Proc]) *pradéiau wíro ne pažinuś / ir tapiau mótina ſunáus io* [R] / *vž ka teſtó pagírtas wardás ßwéntas io* DP 475,22; *Ka gero igîie tas* [Proc] *kurís tâmpa Krikßcžonimi?* [R] DK 11,11; *Tapom kayp nečiſti* [R] *wiſi mes* [Proc] PS I 129; *rubay* [Proc] *balti* [R] *tapo kaip ſniegas* SP II 25; *Sžmones pawarguſes gelbedams* / (jis [Proc]) *patſai tapa nukrißawotas* [R] BP I 19$_{11}$; *akies mirktereimi* (tu [Proc]) *tapſi gražі* [R] *labay* PS II 129; *Czeſai dienas* [Proc] *piktas* [R] *tapa* Mž 385$_{4}$; „pasidaryti, įvykti, tiktis“: *Ir* || *kad diena* [Proc$_{R}$] ♦ *tâpo / pawadíno mókitiniu ſawú* DP 618,12∞; *tetamp walá tawa* [Proc$_{R}$] DP 149,8;

tikti refl. „atsitikti, nutikti“: <...> *ir nu ant' to wíſſo ßitái treczía dieną yrá kaip' tie dáiktai* [Proc$_{R}$] *tíkos* DP 189,21;

virsti, pavirsti, apvirsti „darytis kokiam, tapti kuo“: *tada tamſas* [Proc] *pawirs ingi ſniega ſchwieſuma* [R] Mž 289$_{14}$; *Kuns* [Proc] *pawirs ing ßemes dulkes* [R] Mž413$_{5}$; *Bêt cze náūies yra bûdas âtmáino: kad eſſentia důnos wîno* [Proc] *wîrßta inę eſſentia kûno ir krâuio Wießpatiés* [R] / *o wienók' îpatines ir tikrúmo důnos ir wîno* <...> *atliękt* DP 264,46; <...> *důna* [Proc] *pawirſta kûnu* [R] /*o wînas* [Proc] *krauíų* [R] / *Wießpatẽs*

mûſſu Iêſaus Chriſtaus DK 99,3 <...> *ſkâiſtwarís ir gełeżis* [Proc] *anó abrôżo ſuguréio / ir inġ dûlkes* [R] *pawîrto / kures wéias iżbârſte* DP 581,29; <...> *wiſokios gieribes* [Proc] *ioy niekan* [R] *pawirto* PS II 75.

Proc, Ad / Loc

tapti „atsidurti, pakliūti kur“: *Po ſmerties ir po pakaſimo* (bagotasis žmogus [Proc]) */ tapa pekloie* [Ad] */ tatai eſti / amßiname prapůlime / wietoie amßino paſkandinimo* BP II 196_{2}.

Proc Con

tikti refl. „atsitikti“: *Kas* [Con] *tikoſi iumus* [Proc] *kalnai* Mž 462_{12}; *norejo jo jau akminimimis aźumuśt, jau nuog aukśto kalno numeſt, o tećiau jam* [Proc] *niekas* [Con] *iź to neſitiko* SP I 377;

sutikti „ištikti, užklupti“: *Ką ieigu dabar tai ſaw kiek wenas ßmagus dumatu a primintu, tada uß tieſų lautųſi greſchiti a werſtunſi panap Diewap ir ta wiſsa iſchwenktų kas* [Con] *turri piktoſius* [Proc] *ſutikti* WP 8r,7;

ištikti „atsitikti“: *atmink / tieġ / Pránaßę ir CHRISTAV teip' tarîtas / kas tawé* [Proc] *tai* [Con] *ißtíko*DP 161,15;

nutikti refl. „atsitikti, įvykti“: <...> *iam* [Proc] *wel ganna wargu* [Con] *gal nuſitikti* BP II 510_{5}; *Ir ſchie teipaieg paſake kas* [Con] *iemus* [Proc] *ant kelio* [Loc] *nuſſitika* BP I 404_{27};

pritikti refl. „atsitikti, įvykti“: *Kas* [Con] *ijems* [Pat] *grabiep priſitika* Mž 279_{13}; *Kas* [Con] *iam* [Pat] *priſſitikka po Smerties?* BP II 199_{26}; <...> *prisitinka ir duszei* [Pat] *ligota but* [Con] PS II 121;

patikti refl. „atsitikti, įvykti“: *Mókikites czia męrgos* <...> *ne ſtapczioť vliczioſia / ne truk̀ť aǹť kęlo (kad̀ kuŕ iúmus* [Proc] *patíkſis ißeiť* [Con]*) ne kałbinéť / bęť tů greiczıáus ißeiť iżġ akiú żmoniu / o daugiaus wirißkiu* DP 472,49;

sukakti „sueiti terminui“: ♦ *Sukáko Elżbietai* [Proc] *metas* || *gímdimo* [Con]*: ir pagimde ſúnu.* DP 461,4;

tekti „atsitikti“: *Ar ne żinái kas* [Con] *anômus merg{ô}mus* [Proc] *paikômus têko* DP 96,1*; ieiġ Díewas ſawíemus ne prảłáido / ką ißmanái ioġ múmus prałéis: iei tátái* [Con] *medżiui żalam'* [Proc] *téko / kas' ſauſám' tíkſis* DP 347,40;

pranokti „eiti pirma, pasireikšti pirmiau, anksčiau“: *Rękgi kaip̀ ſtebúklingas yra taſsái wiénas ape Merga ir Mergoié padarîtas żekłas: pirm' kuríô* [Proc] *teip̀ dauġ żékłú* [Con] *pranôko / ir kuri teip̀ dauġ pranáßâwimú ápßauke?* DP 399,43.

3.4.1.7.2. Kiti predikatai realizuoja atsiradimo, egzistencijos pradžios reikšmę:

Proc_{R} O

išrykšti „išryškėti, išeiti aikštėn, pasireikšti“: *Tadáġ tieſa* [Proc_{R}] *ißrîßko iżg ż[ê] mes* [O] */ taď teisíbe pawizdé io iżġ dágáus* DP 33,8;

rasti refl. „kilti, susidaryti“: *Iſch kur* [O] *pirm radoſi Smertis* [Proc_{R}] *ßmoniems?* BP II 410_{8}; *A iſch Welino pawideijmo* [O] *radoſi Smertis* [Proc_{R}] *ant ßemes* BP II 410_{21}.

Proc_{R} Com

tiktis „rastis, kilti“: *Tikos barnis* [Proc$_R$] *tarp̂ mokitiniu Wießpatiés* [Com] / *kuris' tarp̂ iu regétus buť' didęſnis* DP 496,4.

Proc$_R$ / Loc

užrykšti „atsirasti, iškilti, pasireikšti“: *Nes' iei iiſsái* [Proc$_R$] *tůiau wos anť to paſáulo* [Loc] *vžrißko / teip daug ketéť téikeś / o kaipog męs kentéť ne turímę?* DP 418,23; *žmógus* [Proc$_R$] *vžgimes ižg motęrißkes / papíldžias tūłáis wargáis / kurſai vžrikßta kaip žiedas / ir ſutrinas / ir pabęga kaip ßebélis* DP 463,10;

išrykšti „išryškėti, išeiti aikštėn, pasireikšti“: *Czia* [Loc] *ižrißko prakéiktaſis weline bukłúmas* [Proc$_R$] *táwas / cziag iau tikrái atſideges êſt' fâłßius ir wîlus tāwas* DP 625,43;

tikti refl. „rastis, kilti“: *Ir ßitai ſuiudimas didis* [Proc$_R$] *tíkos márioſia* [Loc]*: teip iog láiwe arba aldia wîlniomis vždeges: o iis miegoîo* DP 78,24.

3.4.1.7.3. Dar kiti būvio pasikeitimo reikšmės prediktai reiškia netikėtą išnykimą, dingimą, egzistencijos baigtį, plg.:

Proc / Ab

pražūti „sunykti, pradingti“: *Kaip Prarakas iſchraſa / Pirm nuſſidos / Iog wis* [Proc] ♦ *praßus / Wiens ßodis Diewa ne gaiſchta / Ikki* ‖ *amßu* BG 79,5-6;

žūti „nustoti egzistuoti, prarasti vertę“: *kas vžguľ pakakinimump tos giwâtos / kuriii* [Proc] *akies mirkteréiime* ♦ *žûwa* DP 560,19; *prígimtos dowanos* [Proc] <...> *wéikei žúwa / kad iomís žmógus dažnái /garbeſp ir laupſeſp Diéwo / ir naudóſp artimûiú nę wartôię* DP 391,32; *tíkime ir iždažiftame* ‖ *iog dûßios* [Proc] *ne* ♦ *žûwa pâſkui numiríma* DP 578,40;

pradingti „prapulti, pranykti, pražūti“: *Ir labai ſchauke praſchidami idant butu nukrißawotas. Bet iu ir Biſkupu ſchaukſmas* [Proc] *pradinga* BP I 381$_7$;

sugaišti „prapulti, pradingti“: *Tatai padara tawa kerſchtas / iog* (mes [Proc]) *teipo ſugaiſchtam ir tawa ruſtibe iog teip umai mirſchtam* BP II 512$_{13}$;

išgaišti „pranykti, prapulti, pradingti“: *Kayp iž wundenio pakrutinto paſidaro puta* <...> *kuri* [Proc] *tuoiaus iždgayßta* SP I 72*;* <...> *iíſái* [Proc] *iždgáißo ißniko iž akíu* [Ab] *iu* DP 192,32; *Wiriſchkas, kura nebus appipiauſtitas kunas, te iſchgaiſcht ‹←iſchgaiſchk› duſche* [Proc] *ia iſch ßmanų* [Ab]*, neſanga ſudereijmų manā ioku padare* WP 45r,21;

pragaišti „prapulti, pradingti“: *Tada atſiwere akis iu / ir paßina ghi / ir ghis* [Proc] *pragaiſcha bebudams prieg iu* BP II 194; *Ne eſmi ſiuſtas / tiktai awiumpi / kurios* [Proc] *pragaiſchta / iſch namu* [Ab] *Ifrahelo* BP I 278$_8$;

išnykti „pasišalinti, pasitraukti, nustoti būti akivaizdoje“: *Ir atwêres ákis iu / ir pažíno ii / ir iiſsái* [Proc] *ißnîko iždg akíu iu* [Ab] DP 189,36; <...> (Kristus) [Proc] *iiémus dáwe Sakraménta po wiéna îpatine důnos / tůiéu ißnîko nůg iu* [Ab] DP 193,42;

sunykti „nustoti buvus, egzistavus, dingti“: <...> *eſte prakeikti /iog wis* [Proc] *iumus tarp ranku ſunjkſt* BP I 352$_{15}$;

paslipti „dingti, pasislėpti“: (Bažnyčia Kristaus [Proc]) <...> *drin' ſáwo ßwiéſumo arbá ʒibéiimo / wiſſiémus ieit' inġ akís / o niekad' paſlípt ne gal'* DP 458,27;

praslipti „dingti, pasišalinti“: *Lúteris* [Proc] *idánì praſliptú / gîntiíe / ioġ tai wíſsa ka W. Chríſtus tamé iʒſkîrſtime kâłba /ne ape Sakraménta / beť apé dwáſißka wartóiima Chríſtaus / per tikéiima / ißmanîł tūrime* DP 138,15.

Proc / Caus

išnykti „nustoti buvus, egzistavus; dingti, pražūti“: *kas* [Proc] *nůg baímes ir iʒgaśćio* [Caus] *nę iſnîks?* DP 8,39.

3.4.1.8. Kontaktinių veiksmų SG priklauso du senuosiuose raštuose užfiksuoti atsitikimo predikatai:

Proc / Ad Caus

prilipti „prisiklijuoti, prikibti“: *Diel balſa duſaughima mana* [Caus] / *prielipa kaulai* [Proc] *mana kunop* [Ad] *mana* Mž 472_{17}; *prilimpu* SD 148v I,24.

Dar vienas šio pogrupio predikatas, užfiksuotas Sirvydo žodyne, valentinių palydovų atžvilgiu neinformatyvus, tačiau sprendžiant iš tarmėse užrašytų pavyzdžių, jis atveria subjekto poziciją procesantui:

atlipti „atsiklijuoti, atkibti, atšokti“: *Odlipa co, Glutino vincta hiant, glutinoſa non adhæreſcunt. atlimpa* SD3 247 (*Pamirkyk vandeniu, ir atl̃ips skuduriukas [nuo žaizdos]* Ėr. *Buvo sulipę lapai, sudrėgo ir atl̃ipo* Rm).

3.4.1.9. Gamtos procesų semantinei grupei priklauso vienas atsitikimo predikatas, plg.:

Proc

užtemti „netekti šviesumo, pasidaryti tamsiam“: *Po tam drebeija ßeme: Ir vſchtema Saule* [Proc] Mž 444_{2}; *O búwo tikrái hadína ßeßta ir tamſibes tápuſios eſt per wiſśa ʒeme neł ik dewíntós hadinos / ir ſaułe* [Proc] *vʒtemo* DP173,19; *Nes dagús paſsikrútis / ſáúłe* [Proc] *vʒutéms / menů krauiú pawirs / ʒwaîʒdes iʒg dagáus puldinés* DP 7,15.

Metaforinės atsitikimo predikatų reikšmės. Pavartoti perkeltinėmis reikšmėmis, atsitikimo predikatai pereina į skirtingas meataforizacijos tikslo sritis: didžioji dalis predikatų įgyja mentalinės būsenos, egzistencijos pradžios ar pabaigos reikšmę, vienam predikatui būdinga poveikio (efektyvinė) reikšmė.

1. Pagrindinė reikšmė – **nekontroliuojamas judėjimas** → metaforinė reikšmė – **mentalinės būsenos pasikeitimas**.

Veiksmažodžiai, kurių pagrindinė reikšmė esti „nekontroliuojamas judėjimas“, perkelti į mentalinės būsenos sritį akcentuoja asmens dorovinės sistemos, moralės normų ar tikėjimo pagrindų pasikeitimą – žmogaus mąstymas, mintys tartum materializuojami, jiems priskiriamas gebėjimas judėti – autorius tam tikrą psichikos reiškinį įsivaizduoja kaip judėjimą ir dar pabrėžia kokį nors jo aspektą, plg. *griūna* kliedėjimas, žmogus *nugrimzta* arba *paskęsta* į pagundas ir nusidėjimus, *įklimpsta* į vargus. Mąstymo netikslingumas perteikiamas veiksmažodine *klysti* metafora (bažnyčia *paklysta*, žmogus, nepaisydamas religinių nuostatų, *paklysta*, *užklysta*, *nuklysta*

nuo tiesos kelio (vadinasi, elgiasi ar mąsto netinkamai), nuodėmė priverčia žmogų *nugrįžti* nuo Dievo, lepystė *pervirsta* ir pan.). Visais atvejais suponuojama mąstymo, minčių, lemiančių tam tikrus poelgius, transformacija, todėl pakinta ir semantinė predikatų struktūra – nekontroliuojamo judėjimo subjektas [Pat], judėjimo krypties funkcija [Dir] virsta mentalinės būsenos subjektu [Pcp] ir jo suvokiamu turiniu, objektu [Con], plg.:

griūti, pagriūti, pergriūti „žlugti, nieku virsti, netekti reikšmės“: *Griûwa kłaideïimas Lúterio príeß ßwentûiu bédriſte príeß małdás bendras ir ïwadínimą ßwęntúiu* DP 349,28; *Págriúwa weł ir kliedeïimas Eutichetu / kurié móke / idánt' Wießpatís Chriſtus ne butu toſiau naturós / kurios ir mergá Mariá / ir męs eſſmę* DP474; *Pagriúwo tręczias paklidímas Lútęrio / ape atłáidíma nůdemiu / idánt' ne wíenas żmógus ne turêtu nůġ Díewo galîbes nůdemiu atłaidímo* DP 349,39; *Ir ióġ Dwáſiá ś. per Elżbéta wadína Wießpati Chriſtu wiaſiúmi íſcios męrgos / nůġ czia pęrgriuwa pirm' anſai kłaioïimas atſkalůniu* DP 473,48;

nugrimzti „smukti, žūti“ bei ***nuskęsti*** „įsitraukti, įnikti“: *<..> kriksčionis nuſkiſta giłuman paſkundas umżinos / nugrimſta tułays nuſideimays* PS I 369;

paklupti „suklysti, nusidėti“: *<...> żmógus wíſsadós gréiczeus pakłûmpa kałbéiimę / o neġ darbé. Néſſa kas ne paſlis kałboiá / tatái iau tóbułas / topˇ żódżei gréiczeus ir pigéus gáli bût' kitáipˇ apgreßti / ir pakłapôti / neġ darbái* DP 364,40;

paklysti, ***nuklysi*** „klaidą padaryti, apsirikti“: *O kad' iéu ßatônas priwés żmôgu inġ ta abęióiima / iêi bażnîczia paklîdo důdamá ta Sakraménta po wíêna îpatinę / tad' żótaġ teiéus iſtumie inġ kítús wiſsús kłaiôïimus* DP 136,39; *Ne wiénas / tieġ / notait' Téwopˇ <...> tiéktái per mané: per mókſła maná / kurió yrá pakłúſnus ir per giwęnima mana / kuri ſakioia niékad' ne paklís* DP 449,25; *Mes tieg paſiuti ir paduki / nuklidome nuog kielo tieſos* PS I 160;

įklimpti „įkliūti, įsipainioti“: *<..> kada* (mes) *regimes wargůſa inklimpe <...>/ tada turrim dumoti / idant pameſtumbim koßnas pikta ſawa giwenima* BP II 480$_9$.;

užklysti „pamesti tiesos kelią, suklysti“: *ſaugokis fałßiwu Pranaßu ir niekad' ſu ieis ape tikęiima ne diſputawok' iei* (tu) *ne nori vżkliſt* DP 514,19;

nugrįžti „nutolti, nusigręžti“: *ka kam padés ßitái kûno ſwêikátá / iei dußía per nůdeme nugrißta nůġ Diéwo?* DP 328,50;

pervirsti „pasikeisti“: *Aigi kaip weikei perwirta / Io dideie ta lepiſta / Kure ant ßemes tureia* BG 122,10.

2. Pagrindinė reikšmė – **egzistencijos pabaiga** → perkeltinė reikšmė – **mentalinės būsenos pasikeitimas**.

Egzistencijos baigtį žymintys predikatai, perkelti į mentalinių būsenų sritį, leidžia įsivaizduoti žmogų kaip dvilypę asmenybę, susidedančią iš gėrio ir blogio „sudedamųjų dalių“. Žmogus tartum pats gali nuspręsti, kuri iš šių dalių gali egzistuoti, o kuri ne. Tokiu būdu mentalinės būsenos tarytum suasmeninamos – jos gali nustoti egzistuoti arba toliau gyventi:

mirti „išsižadėti ko“: *Todrînaġ ir mes kaiṗ Apâßtałas biło / ißmanîkime ioġ* (mes) *nuſidéiimui miréme / o giwênаme Diéwui Chriſtuie Iefuie Wießpatiié mûſu* DP 577,28;

nu(si)mirti „tapti nereikšmingam, visiškai neberūpėti kam“: *Důk maň aná drutíbe ůłós <...> kurę aß nusimircʒę geidułâmus / ir wàlei mânai / o tau giwécʒę* DK 166,4.

Be to, mentalinės būsenos konceptualizuojamos kaip laikina, laki substancija, kuri gali išgaruoti ar išsivadėti (pavyzdžiui, *viltys*, *skaistumas* išgaišta kaip dūmas), plg.:

išgaišti „pranykti, prapulti, pradingti“: *<...> ſu ieys iżgayßta wiltis iu* SP II 99; *O teiṗ vżtrumpo mêto wiſsá anóii pompá ir ſkâiſtumas kaiṗ dûmas iżgâißta* DP 582,33.

Šių predikatų semantinė struktūra, lyginant juos su pagrindine reikšme vartojamais, pakito taip: **SemS:** [Pr – Proc] → [Pr – Pcp / Con].

3. Pagrindinė reikšmė – **judėjimas, fiziologinis veiksmas** → perkeltinė reikšmė – **poveikis.**

Veiksmažodis ***praryti***, kuriuo implikuojamas veikėjo aktyvumas, turi netiesioginę reikšmę „naikinti“, taip fiziologinio veiksmo reikšmės pagrindu išvesta destrukcinio veiksmo, kurio veikėjo aktyvumas menamas, metafora, plg. ***praryti*** „pro ryklę nustumti į skrandį“: *Marioſe wiena ʒuwis* [Ag] *dide maʒieſny* [Pat] *prariia* PS II 269 → ***praryti*** „sunaikinti, nusiaubti“: *Ir iżġ cziaġ gíltine* [Ag_2] *vżſtrópus kaiṗ wágis nakti / né wiena* [Pat] *prariia bę teftamęnto ir bę gaiłęiimo* DP 478,42; *ugnis* [Ag_2] *turtus* [Pat] *praria* PS I 110. Pagrindinis šios metaforos rodiklis yra daiktavardžių kategorinių požymių skirtumas: *žuvis* [+konkretus], [+gyvas], [-asmuo], *giltinė*, *ugnis* [-konkretus], [-gyvas], [-asmuo].

4. Pagrindinė reikšmė – **gamtos procesai**, **fiziniai procesai** → metaforinė reikšmė – **egzistencijos pradžia.**

Atskirą grupelę sudaro veiksmažodinės radimosi metaforos, atsiradusios į šią sritį perkėlus gamtos procesų veiksmažodį *išsprogti* ir fizinių procesų veiksmažodį *nuplūsti*. Šių veiksmažodžių daiktavardiniams palydovams būdingas kategorinių požymių pasikeitimas: veiksmažodis *išsprogti* paprastai vartojamas nusakyti pumpuro, gėlės žiedo [+konkretus], [-gyvas], [-asmuo] žydėjimo pradžią, tačiau pavartotas metaforiškai, šis veiksmažodis reiškia konkretaus asmens [+konkretus], [+gyvas], [+asmuo] gyvenimo pradžią, atitinkamai pasikeičia ir **SemS**: [Pr – Proc] → [Pr – Pat_{Rez} O] plg.:

išsprogti „atsirasti“: *CHriſtus wiens Sunus Diewa / Amßinaio Tiewa / Iſch io ſchirdies iſſproga / Kaip ſchwents rafchtas roda* BG 73,4-5.

Veiksmažodis *plūsti,* vartojamas tiesiogine reikšme, paprastai nurodo tam tikros skystos substancijos [-gyvas], [-asmuo], [+konkretus] sruvimą, tačiau pavartotas metaforiškai, jis prisijungia tokius abstrakčios reikšmės daiktavardžius kaip *malonės*, *nusidėjimai*, *žala*, *grožybė* [-gyvas], [-asmuo], [-konkretus], plg.:

nuplūsti „atsirasti, kilti, būti gaunamam“: *tatái* [Pat_{Rez}] *nůġ anós* [O] ‖ ♦*nupłúſta / kurîii wiſſómis małônemis apipłûſta* DP 626,23; *Níekàs ing ta ipaczia vżgimíma iżġ geidulo kûno ne ięio niekas* [Pat_{Rez}] *iżġ biłós nufideiimo* [O] *ne nupłùdo* DP 47,25;

plūsti, išplūsti „kilti, atsirasti, pareiti“: <...> *teip weĺ nůġ piktîbes* [O] *dweiopa ẑała* [Pat_{Rez}] *płûſta / ir múmus / ir tiémus kuriůs ẑêidẑeme* DP 559,12; *Ta graẑibe io ira kayp werſme* [O] *iẑ kurios wiſokia ſutwerta graẑibe* [Pat_{Rez}] *iẑteka ir iẑpluſta* SP I 171.

5. Pagrindinė reikšmė – **gamtos procesai**, **judėjimas, fiziologinis veiksmas** → perkeltinė reikšmė – **egzistencijos pabaiga**.

Gamtos procesus reiškiantys veiksmažodžiai *pavysti*, *padžiūti*, pavartoti perkeltine reikšme, reiškia egzistencijos baigtį. Šių veiksmažodžių daiktavardiniams palydovams būdingas kategorinių požymių pasikeitimas: veiksmažodžiai *pavysti, padžiūti* paprastai vartojamas nusakyti tam tikro augalo [+konkretus], [-gyvas], [-asmuo] vegetacinio laikotarpio pabaigą, tačiau pavartotas metaforiškai, šis veiksmažodis reiškia konkretaus asmens ar asmenų grupės [+konkretus], [+gyvas], [+asmuo], net abstraktaus ar metafizinio objekto (Dievo tėvonystė) [-konkretus], [-gyvas], [-asmuo] egzistavimo ar dominavimo pabaigą, atitinkamai pasikeičia ir šių predikatų **SemS**: [Pr – Proc] → [Pr – Pat_{Rez} O] plg.:

pavysti „nustoti egzistuoti, pragaišti“: *Diewas mus atgimde ant giwo nuſſitikeghimo <...> ant nepragaiſchtancẑios ir cẑiſtos nepawiſtancẑios tewoniſtes* [Pat] BP II 13_5;

padžiūti „sunykti, žūti“: *a heretikay* [Pat] *ne rundaſi po wiſam ſwietuy / kumpuoſe kur pa truputi iẑdigſta ir pakiek deśimt metu <...> padẑiuſta ir prapuoła* PS I 289; *Nęś ir pâſkui ßítokiam' atmetimui padẑiúſta ne náudingas iẑtikimaſis* [Pat] DP 607,26.

Perkeltine egzistencijos baigties reikšme pavartotas judėjimo srities veiksmažodis *prašokti* suponuoja nebe agento [Ag], o kontentyvo [Con] semantinę funkciją, o veiksmažodis *pabirti*, pagrindine reikšme žymintis netikėtą, nekontroliuojamą judėjimą ir suponuojantis procesanto [Proc] semantinę funkciją, perkeltas į egzistencijos baigties sritį, aktualizuoja fizinės destrukcijos reikšmę ir suponuoja patiento [Pat] semantinę funkciją:

prašokti „praeiti, pranykti, prapulti“: *Baĭ dagus ír ẑęme praßóks / o ẑôdís Wießpatiés niekad nẽ̊praßóks*. DP 11,41; <...> *metay ir walundos iu wießpatawimuy paẑimetos iau praßoko ir paſibaygie* PS I 134; <...> *pârdawei Chriſtu W. ir Díéwa / ſutweréie ir atpirkéie tāwa / vẑ aná miẑérna gêrı̇ / <...> kurís akiés mírgtęreiimę pabégeś ir praßókſta?* DP 104,8; *Norinť giarai ẑinomę / kaip węikiai ir pekios dęßimtis mętu praßokſta* DP 500,17; *Tay tieg kas weykiey praßokſta* PS I 52;

pabirti „suirti, sunykti“: *wiſsà anóii pompa áukſo ir ſidábro ir wârio ẑótaġ pabira / ir inġ dulkias apgriẑus nůġ wêio iẑ neßióias* DP 582,21; *Dušia giwendama ſawo kuny ażułayko ii giwu ir ſweyku / a kad iß io iśieyt tuoiaus anas ginda /puſta /ir dulkieſna pabira* PS I 95.

Egzistencijos baigties reikšme pavartotas ir frazeologizmas **(galvą, sprandą) *nutrūkti*** „galą gauti, užsimušti“: *nůg olos patis nuſſiwerte ir ſpranda nutruka* BP II 340_{10}; taip pat plg. *pro langa nůg riekliu ſchoktu ir ſchiteipo galwa nutrukens ſau pats ſmerti důtu* BP I 273_{23}.

6. Pagrindinė reikšmė – **posesyvumas** → perkeltinė reikšmė – **judėjimas**.

Pasak Erikos Jasionytės-Mikučionienės, „nemodalinės dinaminio posesyvumo ir judėjimo reikšmės susijusios konceptualiai: dinaminis posesyvumas nusako posesumo, t. y. tam tikro konkretaus arba abstraktaus objekto, judėjimą posesoriaus, dažniausiai žmogaus, link. Semantiniai posesoriaus ir lokatoriaus vaidmenys panašiai konceptualizuojami“ (2014, 109), plg.:

tekti refl. „pakliūti kur“: *Néſsa teip' darîdami tékſimeś giwâton' amžinon' / per Iéſu Chríſtu Wiéßpati mûſu. AMEN.* DP 326,15;

įtekti „pakliūti, patekti“: *geréus búwo* (tau) *ant to paſaulo ne gimt / o neg intékt ing tokiůs baiſumus* DP 272,6; *Didžiâuſei iog kas kârtą ing prágarą intêks / tas' {í}au niékad ant ámžių ne ižegs ing dágů* DP 272,29;

patekti refl. „atsidurti, pakliūti kur“: *žmógus ne || tieſíogu Diewóp* [Ad] ♦ *paſiteka / bet' tarpiniku ſaw ïeßko iop* DP 77,48.

Minėtų predikatų **SemS** pokytis galėtų būti toks: B (kitur – Posesorius [Psr]) Con (kitur – Posesyvas [Pss]) → Ag Ad.

Tranzityvumas. Senuosiuose raštuose užfiksuota nemažai tranzityvių atsitikimo predikatų – tokie veiksmažodžiai efektyviniai, jų veikėjas aktyvus, valingas, o jo atliekamas veiksmas tiesiogiai veikia kitą, patientu reiškiamą, situacijos dalyvį, pavyzdžiui:

ištikti „suduoti, paliesti suduodant, pataikyti mušti; kliudyti“: *wienas iž tarnů ſtówincžiuiu iſtiko płáßtaka Iézu* DP 158,12; „užmušti“: *Del piktibes žmoniu mano ižtikau ii /tay ira / Sunu mano iždawiau vnt kunćios ir ſmerties* SPII201;

praryti, nuryti „pro ryklę nustumti į skrandį“: *Marioſe wiena žuwis dide maždeſny prariia* PS II269; *Garba Diewui iog nedawe / Iu gurklui mus prariti* BG 34,10; *Er teiſus ira wilkaitis, kaip dabar newenas awes neprarija?* WP 250v,17; *Jey penukßłu ir duonu ira dayktay dwaſingi / tadu reykia iu ſukrumtinet / gramult / nurit ir widiriuoſe ſuwirint karßćiu iu* PS I 188;

„sunaikinti, nusiaubti“: *Norint ſwiets pilns Welnu butu / Mus prariti noretu* BG 32,9; *ugnis turtus praria* PS I 110.

Kiti tranzityvūs šios klasės veiksmažodžiai implikuoja labiau atsitiktinį, netikėtą arba neplanuotą veiksmą, todėl jų reiškiamas veiksmas tiesiogiai nepaveikia kito situacijos dalyvio:

sutikti (ką) „pamatyti ką nors (einant) priešais, susieiti“: *ſutikſite ßmogu* BP I 357_{26}, *ſutikka ghi deſchimtis wiru raupſotu* BP II 382_{6};

rasti „užtikti, sutikti, pamatyti“: *runda iuos ßłuotomis ißłuotus* PS II 44; *manîmp ne wienós nůdemes / ne ráda* DP 239,54; *Piemenis Jeſu rada* Mž 205; ***atrasti*** „ieškant aptikti; suieškoti ką pamestą“: *Atradai (ſaka) malanę Dewip* WP 116v,18; ♦ *atrada waikelį,|| ſu maria matina ia* WP 53r,22;

užstropti „užklupti, užtikti“: *kaip anás mėrgás paikás vžſtrôpo bę žíburio / ir bę aliéiaus* DP 374,46; *kurés vžſtrôpo paſižopóſtiiuſes* DP 570,27;

primisti (ką) „netekti ko“, plg. <...> *nekalti Bernelei galwa ſawa turreia primiſti* BP I 112_{3}.

Dar kiti tranzityvūs veiksmažodžiai reiškia psichinės, percepcinės būsenos kitimus, kurie šios būsenos patyrėjui netikėti, sunkiai arba visai nekontroliuojami:

užmiršti „išleisti iš atminties, neatminti“: *Pona geribe vſchmirſtam* Mž 452_{2}; *Tarpei ta duſches vßmirſchta / Taip giwendamas ſwiete* BG 105,25; *Diewa ußmirſchta* BP I 25_{15};

išrasti „sukurti ką nauja“: *pramanau ku /iβrandu ku* SD3 109;

suprasti „suvokti, pajausti kieno būseną, mintis, veiksmus“: *Supratau klauſitoijus .. norinczus turėti geſme* Mž 81_{7}; „pastebėti, pajusti“: *Net tůiaus kaipſuprant Iſchganitoghi gimmuſi / wis namie palikke leidoſi eiti* BP I 155_{20}.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai. Atsitikimo predikatais paprastai reiškiama momentinė, netikėta situacija, tad sangrąžos dalelytė sustiprina savaiminio veiksmo reikšmę, kartu panaikindama ar ribodama ir veiksmažodžio tranzityvumą, kaip antai:

rastis „kilti, susidaryti“: *Iſch kur pirm radoſi Smertis βmoniems?* BP II 410_{8}; *A iſch Welino pawideijmo radoſi Smertis ant βemes* BP II 410_{21}.

Sangrąža apriboja veiksmą subjekto sfera, jis neišena iš būsenos patyrėjo sferos ribų:

išsitikti „susitrenkti“ (kaip priešprieša tranzityviniam efektyviniam veiksmažodžiui *ištikti* (ką)), plg.: *Neſa iei augiwe nieſchczia ka pikto tiktai ſuoſta / iſchgirſta / iei ko pikta iſchwiſta / iei kur iſſitinka tůiaus iſch to waikelis <...> tur βiwate augiwes kenteti* BPII 509_{7}: *iʒſitinku* SD3 277; „atsimušti“: *iʒſitikisſu iu vnt akmenio didʒio ... pats ſugriʒta* PS I 72;

apsirikti, pasirikti, pariktis „klaidą padaryti, suklysti“:<...> *kaip' taſsái wârgeta paſáulis iβmâno / ir ne wiénas anť to apſirinka* <...> DP 535,13; *iszmonia io negal apsirikt neku budu* PS II 112; <...> *ʒódʒei ir ʒadéiimai Diéwo yrá pateką / ſtíprus / notmáinaſi / ne parikaſi* DP 462,8; <...> *idánį ʒîdai anį io nę̊ apriktúś* DP 3,47; *O czе rêgimę βwieſei kaip pigái kiekwiénas / nórinť ir nóbaʒnas / raβté pakłúpť ir páſsiríkt' gáli* DP 415,24; *Czia pírmiaus dabókimes / ioǥ ʒódʒei ir ʒadéiimai Diéwo yrá pateką / ſtíprus /notmáinaſi / ne parikaſi* DP 462,8;

apsiryti „persivalgyti“: *kiti kaip karwelicia iβſkridi <...> ne paſitepa maytomis ney purways biauribiu / ne apſiriia* PS I 370; t.p. *Rôdʒę apſirîianczem gardumîmus wálgimu / ir gérímo brágaus líepia idánť apritúś' ir apſigęrtú /idánť niekú nerûpintuś* DP 103(89),50; <...> *nusigiert, apsirit[...] gieydźia kunas* PS I 266.

Kiti veiksmažodžiai yra intranzityvūs, todėl sangrąža, vartojama su jais, atrodo perteklinė, ji neatlieka tranzityvumo ribojimo funkcijos. Gali būti, kad šiuose pavyzdžiuose sangrąžos funkcija – savaiminio veiksmo reikšmės sustiprinimas:

nusitikti, prisitikti, patiktis „atsitikti, įvykti“: *Kaip tau Roijui prieſitika* Mž 330_{2}; *Kas ijems grabiep priſitika* Mž 279_{13}; *Kas iam priſſitikka po Smerties?* BP II 199_{26}; *I rfchie teipaieg paſake kas imus ant kelio nuſſitika* BP I 404_{27}; *iam wel ganna wargu gal*

nuſitikti BP II 510$_5$; *Mókikites czia męrgos <...> ne ſtapczioť vliczioſia / ne trukť ant kęlo (kad kuř iúmus patíkſis ißęiť) ne kałbinéť / bęť tů greiczióus ißeiť iżg akiú żmoniu / o daugiaus wirißkiu* DP 472,49; *<...>prisitinka ir duszei ligota but* PS II 121;

tiktis „atsitikti“: *ieig Díewas ſawíemus ne prałáido / ka ißmanái iog múmus prałéis: iei tátái medżiui żalam' téko / kas' ſauſám' tíkſis* DP 347,40; *<...> ir nu ant' to wíſſo ßitái treczía dieną yrá kaip' tie dáiktai tíkos* DP 189; *Kas tikoſi iumus kalnai* Mž 462$_{12}$; *norejo jo jau akminimimis aźumuśt, jau nuog aukśto kalno numeſt, o teciau jam niekas iź to neſitiko* SP I 377;

„pasitaikyti, būti“: *Tinkaſi kartays ißeyt kam iż kalines vnt karaliſtes ir karalum but kaip raßtas biło* PS I 39;

„rastis, kilti“: *Tikos barnis tarp mokitiniu Wießpatiés / kuris' tarp iu regétus buť didęſnis* DP 496,4;

tektis „pakliūti, patekti kur“: *Néſsa teip' darîdami tékſimeś giwâton' amżinon' / per Iéſu Chriſtu Wiéßpati mûſu. AMEN* DP 326,15;

pasitekti „atsidurti, pakliūti kur“: *żmógus ne || tieſíogu Diewóp ♦ paſiteka / beť tarpiniku ſaw ïeßko iop* DP 77,48;

pasigrįžti „pasukti, pakrypti“: *Pergałetoias Izraeliy ne prałeys nuſideiuſiam/ir unt pagayłeimo ne paſigriż* PS I 10, 15;

apsirasti „gimti“: *kaipagi tas waikelis nu per tan ſwaigſden apſirades tikrai ira, tikras Meſsiaſchus, wiſsa ſweta iſchgannitaijas* WP 50r,31;

išsirykšti : *Schwents priekelims iſſiriſka* Mž 280$_3$.

Sangrąža padeda išryškinti ir dar vieną – tarpusavio ar bendro veiksmo – reikšmę, kai situacijos dalyvių skaičius nesumažinamas iki vieno, „kiekvienas iš reciprokinės situacijos dalyvių prisiima ir kito dalyvio vaidmenį, bet vienu metu atlieka abu – ir savąjį, ir svetimąjį – vaidmenis“ (Plungian, 2011, 54), t. y. situacijos agentas ir patientas yra tas pats asmuo, todėl „tarytum atsiranda du agentai ir du patientai vienu metu“ (Plungian, 2011, 54). Kartu sangrąža atlieka ir tranzityvumo ribojimo funkciją, plg.:

susitikti „susieiti vienoje vietoje, susidurti“: *Turtingas ir grinas ſuſitiko vnt kialo / abeiu daritoias ira Wießpats* SP II 87.

***

Apibendrinant pasakytina, kad **atsitikimo** predikatai leksinės reikšmės atžvilgiu yra labai įvairūs, jų kiekybinis pasiskirstymas semantinių grupių atžvilgiu atsispindi diagramoje (žr. toliau). Skirtingai nuo vyksmo predikatų, atsitikimo predikatais implikuojamas **momentinis**, netikėtas virsmas ar veiksmas, perėjimas į naują būseną arba netikėtas pokytis, egzistencijos pradžia ar jos baigtis. Matyti (žr. diagramą toliau), jog gausiausia iš atsitikimo predikatų yra virsmo (perėjimo į kitą, paprastai abstraktų būvį) semantinė grupė. Abstrakčios egzistencijos baigties arba atsiradimo

reikšmėmis pavartota ir keletas perkeltinės reikšmės veiksmažodžių. Jų metaforizacijos ištakos sritis – įvairūs gamtos arba fiziniai procesai, pavyzdžiui, *pavysti* „nustoti egzistuoti, pragaišti“, *padžiūti* „sunykti, žūti“; *išsprogti* „atsirasti“, *nuplūsti* „atsirasti, kilti“, *išplūsti* „kilti, atsirasti, pareiti“, taip pat judėjimas, plg. *prašokti* „praeiti, pranykti, prapulti“, net fiziologinis veiksmas, plg. *praryti* „sunaikinti, nusiaubti“.

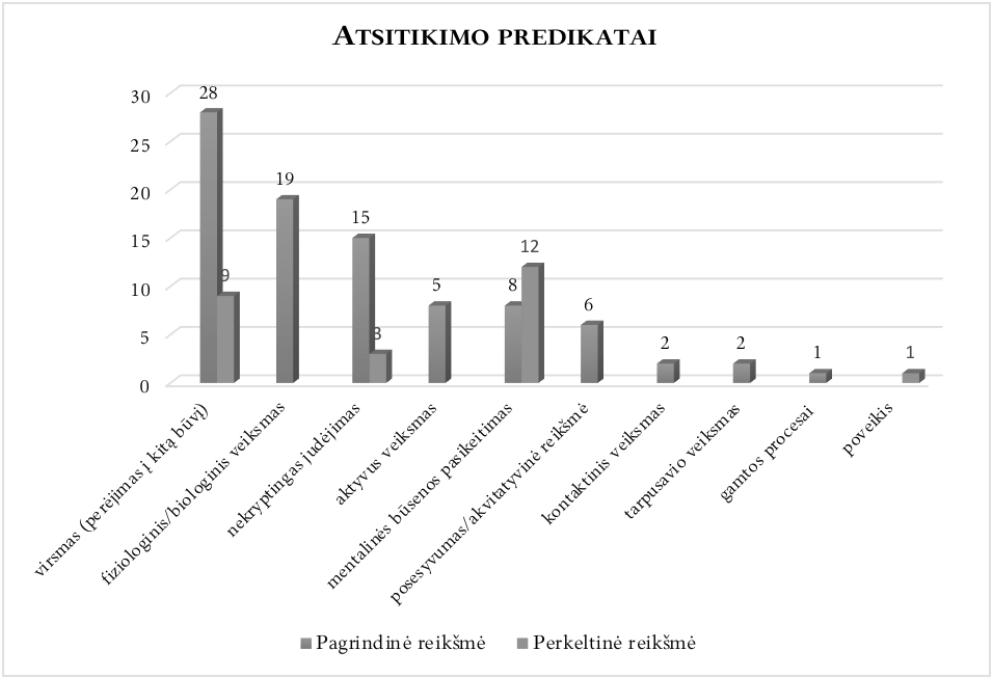

5 pav. Atsitikimo predikatų semantinės grupės

Taip pat gausios atsitikimo predikatų grupės reiškia fiziologinį ar biologinį veiksmą (fiziologinės būsenos pasikeitimą) bei nekryptingą judėjimą, kurio situacijos subjektas negali kontroliuoti. Minėtomis reikšmėmis vartojami predikatai atveria subjekto poziciją ne agentui, o procesantui, kuris yra tarytum tam tikros situacijos įkaitas, susiklosčiusių aplinkybių auka, negalinti jų sąmoningai valdyti. Rečiau vartojami predikatai aktyvaus veiksmo, posesyvumo, mentalinės ar psichologinės būsenos pasikeitimo reikšmėmis. Visoms šioms predikatų grupėms būdinga tai, kad jomis reiškiamos situacijos esti netikėtos, neplanuotos bent jau vienam iš situacijos dalyvių (jei jų yra keli).

Įdomu tai, kad perkeltinėmis reikšmėmis pavartotų predikatų dauguma reiškia mentalinės būsenos pasikeitimą (šių metaforų ištakų sritis – nekontroliuojamas judėjimas ir egzistencijos pabaiga) – jais akcentuojamas dorovinių normų nesilaikymas, religinių prievolių išsižadėjimas, todėl šios metaforos įgyja neigiamą konotaciją.

Netikėtumo, momentiškumo reikšmę, būdingą atsitikimo predikatams, sustiprina prie veiksmažodžio šaknies pridedami priešdėliai, be to, atsitikimo predikatai būtuoju laiku dažniau vartojami, matyt, neatsitiktinai – jais implikuojamą „įvykį galima tik konstatuoti *ex post*“ (Holvoet, Čižik, 2004, 148).

Tranzityvumas būdingas tik aktyvaus veiksmo (efektyviniams) predikatams bei akvitatyvinę ir mentalinės ar percepcinės būsenos kitimo reikšmę turintiems veiksmažodžiams.

Sangrąža, pridėta prie analizuojamų veiksmažodžių šaknies, padeda pabrėžti predikatu implikuojamą savaiminį veiksmą ar įvykį, kartu apribodama ir veiksmažodžio tranzityvumą.

3.4.2. Sietiniai antrinius požymius turintys atsitikimo predikatai

Atsitikimo predikatų klasei galima priskirti ne tik predikatus, reiškiančius izoliuotas (nesietines) situacijas, tačiau ir tokius, kurių reikšmėje glūdi sąsaja su kitų aspektinių klasių predikatais. Šiems veiksmažodžiams būdinga dvilypė akcionalinė prigimtis, jie turi bent dviejų akcionalinių klasių požymių ir reprezentuoja sietines situacijas – jei atsitikimo predikatai reiškia izoliuotas, nepriklausomas situacijas, tai aptariamieji predikatai „būtinai arba atsiranda pasibaigus kitai situacijai, arba patys sukelia kitą situaciją“ (Plungian, 2011, 109). Antai ingresyvinę (pradžios reikšmę) turintys veiksmažodžiai žymi sąsajas su būklės arba veiklos predikatais (plg. *aptingti* / *tingėti*, *nustebti* / *stebėtis*, *pravirkti* / *verkti* ir pan.), kompletyvai – su vyksmo arba veiklos predikatais (plg. *temti* / *sutemti*, *skristi* / *perskristi*, *skęsti* / *nuskęsti* ir pan.), savaiminiai limitatyvai – su vyksmo predikatais (plg. *aušti* / *praaušti*, *linkti* / *palinkti*). Akivaizdu, jog pagrindinis formalusis mechanizmas, leidžiantis perteikti šį sietumą, yra prefiksacija: „aspektinės gramemos įgyja svarbią antrinę funkciją – žymėti veiksmažodinių leksemų perėjimą iš vienos akcionalinės klasės į kitą“ bei perteikti „sudėtingesnės sandaros situacijų fragmentus“ (Plungian, 2011, 158–159): situacijos pradžią, finalą ir natūralaus finalo nepasiekusį, bet virsmo būseną suponuojantį kitimą.

Minėti predikatai laikomi atsitikimo zonos priklausiniais todėl, kad jų predikacija „koncentruojama į **virsmo atkarpą** – į tiesioginį predikacijos akiratį patenka tik ta veiksmo atkarpa, kuri yra reikšminga ribos įveikimo atžvilgiu. Tokių sakinių profiliuojamas įvykis faktiškai neturi trukmės ir konstatuojamas *ex post*“ (Mikulskas, 2005, 36). Šiais predikatais implikuojama „staigaus perėjimo į kitą būseną stadija perteikia įvairius subjektinio referento transformacijos iš vieno pavidalo į kitą niuansus“ (Mikulskas, 2015, 38).

Dėl sąsajų su kitomis aspektinėmis klasėmis šios papildomos grupės traktuojamos tik kaip antrinius požymius turintys atsitikimo predikatai, kurie pagal savo akcionalinį pobūdį toliau skirstomi į tokius pogrupius: įžangos predikatai, kompletyvai ir savaiminiai limitatyvai.

3.4.2.1. Įžangos predikatai

3.4.2.1.1. *Įžangą į būseną* žymintys veiksmažodžiai eksplikuoja skirtingus semantinio valentingumo modelius ir realizuoja įvairias leksines reikšmes.

3.4.2.1.1.1. Percepciją reiškiantys ingresyvai reiškia įžangą į tam tikrą mentalinę, emocinę ar psichologinę būseną, jiems būdinga atverti subjekto poziciją percipientui – sakinio subjektas nevalingai patiria tam tikrą, dažniausiai psichinę ar emocinę būseną. Prie percipiento gali jungtis percepcijos turinį (Con) ar emocinės būsenos priežastį (Caus) reiškiantys aktantai (pastarasis neretai reiškiamas eksplicitiškai – šalutiniu ar infinitiniu dėmeniu, prielinksninėmis konstrukcijomis), plg.:

Pcp / Caus, Con

pabūgti „pabijoti, pasibaisėti, nusigąsti“: *Kuns kalb iau aſch* [Pcp] *nu ♦ pabugau / Ir dʒiaukſmo iſſijlgau* BG 119,25;

įbūgti „įsibauginti, pabijoti“: *idant kiti ßmones* [Pcp] *grieku* [Con] *inbuge / prießaſti turetu / Diewop werſtiſi* BP I 296;

nugąsti refl. „išsigąsti“: *Teſigiediſi ir tenůſigąſt … neprieteliai mana* [Pcp] Mž 514_{6}; *idant muſu ſchirdis*[Pcp] <…> *niekada nenůſigaſtu* Mž 229_{1}; *Schus didei nuſſiganduſius piemenis*[Pcp] *Angelas/ draudʒ idant ſchiteipo ne iſſiganſtu* BP I 83_{10}; *Te nenuſigaſt' ßirdís iuſu* [Pcp] DP 446,37∞; *O Hérodas* [Pcp] *iʒgirdes ioġ Kunigáikßtis ʒydu vʒgime* [Caus] */ tikêdamas idanť turêtu bûť vʒʒeieiu anť io wietos / nuſigado / ir padumôies vʒnôwiť dawêia ſweikâtos* DP 590,29;

sugąsti refl. „išsigąsti, nusigąsti“: *anos* [Pcp] *ſuſſiganduſios akis ſawa nuleida ßemeſpi* BP I 399_{12};

pergąsti refl. „labai išsigąsti“: *idant tai girdedamas ſchirdij ſawa* (žmogus [Pcp]) *neſuſsitrimtų a neperſigąſtų ſawei, ir idant nepradetų gailetes tų grekų ſawų glauſtes a paſsitekiet malanes a ſuſsimilimap pana Diewa* WP 200r,22;

sugėsti „pajusti gėdą“: *beť io iʒ numiruſsiu kélime / ʒegime dagun' / praſâkime / nê kurié paʒina êſť ir atgriʒe: o kití* [Pcp] *vʒ kiétinos ir ſugêdo: beť ne wieni ne linkſminos* DP 576,52; *Prieikites ioṗ / ir bûkite apßwieſtí: ir neſuſiges wéidai iûſu*[Pcp] DP 576,29;

suniukti „sunerimti“: *Todring tari gimines* [Pcp] *ſuniuko / o ʒmonies tuſcʒus dayktus muſte* PS II 202;

nustebti „pajusti nuostabą, nustebimą“: *WIeßpatis Iéſus ißtremdinêio welinuwa /o ii bů neʒadʒiá ir kaď ißtrême węlinuwa / tůieu prakâłbo neʒadʒia ir nuſtębo mínios* [Pcp] DP 118,33;

įnirsti „smarkiai įpykti, įniršti“: (aš [Pcp]) *inirſtu* SD3 386;

ap(si)nirsti „supykti“: *Téipaġ ir anť můſu* [Con] (Viešpats [Pcp]) *tikrái ápnírs / ir nůdemes pirm' atłaiſtaſes ne maʒeus anť můſu karós* DP 361,33; *karalius* [Pcp]*, tatai isgirdes* [Caus]*, apſinirta* BP II 464_{14}; *Hęrodas* [Pcp] *ręgédamas / ioġ búwo prigáutas* [Caus] *nůg ißmintigúiú apnîrto łabái* [Mod] */ ir núſiunte tarnus ſawús pámuße wiſsús bernęlús* DP 419,35; *Herodas*[Pcp] *potam regedams /iog nog iſchmintingu priwiltas*

buwa [Caus] */didei apſinirta / ir nuſiuntes / liepe wiſſus bernelius ußmuſchti Bethlehe-me mieſte* BPI103$_{7}$;

pasvaigti „netekti nuovokos, pakvaišti“: (aš [Pcp]) *padukſtu / paſwaygſtu* SD3 70;

palosti „išpuikti“: *Teip Rimionis ne noreio pagadint mieſto Karthagines / idant jaunimas* [Pcp] *iu ne pałoſtu ir nuog pateikos nepapiktu* PS II 7;

pablūsti „pamišti, sukvailioti“: *Ponas Kriſtus daugia priliginimais iſchroda. Apie Sunu* [Pcp] *pabludu ſi / ape graſchi pamesta* BP II 149$_{13}$; *Sunus* [Pcp] *pabludens / ſawe patis negal gelbeti* BP II 224$_{2}$;

pasiusti „išeiti iš proto, išprotėti“: *O kazꝫ yrá teip' paśiutés* [Pcp]*/ idaní turétu turéť nopîkantoie tikrús ſawús ſánarius?* DP 529,53;

išlepti „pasidaryti lepiam, išpaikti“: *Karâlaus* [Pcp] *iſßłâpuſio* DP 167a(164),1;

pamilti „pradėti mylėti“: *kurſai mil mane ßadį maną ſaugaija, tų ir tewas* [Pcp] *mana pamiles, ir iap attaiſime ir giwenimų ſaw Jame padarriſime* WP 3v,5;

išdirgti „ištvirkti, išdykti, išlepti“: *Iewa* [Pcp] *per łapumą ir ne paklunúmą tápe Diéwui iꝫdirguſia / ir iſßtremta iꝫꝫ Roiaus* DP 440,27; *Ir ik' kôłei miſerniéii ꝫmônes ïeßkoſite tos tußczioſ garbés tu mekûiu łôbiu tu iꝫdirguſiu gêriu* [Pcp] *to pasáulo?* DP 384,37;

pervirsti „pasidaryti kokiam, tapti kuo“: *teiꝑ weľ ir męs kłauſtis ape ii túrimę / tatai yra mokéť paꝫinť piktůſius pérwirtuſius átſkałůnis ꝫmónęs* [Pcp] DP 416,27;

pradrįsti „išdrįsti“: *<...> wireſnieghi Szidu ſchito delei / didei ant io papjka ir rodas ghi tůiau butu ußmuſche / taczіau anis* [Pcp] *to* [Con] *nepradriſa* BP II 332$_{23}$; plg. taip pat Sirvydo paliudytą *idriſtu* SD3 240;

priprasti, paprasti, įprasti „įgyti įprotį, prigusti, prijunkti“: *tay tinay dare, ku* [Con] *paprato źmones* [Pcp] *baźnićioy darit* PS I 40; *Nęſſa tie wiſsi titůłai / prídęra Iónui S. kurió patiés wiéno vꝫgimimą páſkui Wießpatiés Chríſtaus ir Mergós ßwenczіáuſios vꝫgimíma* [Con]*/ deľ dwieiu prieꝫáſtú baꝫniczia* [Pcp] *papràto ßweſť* DP 461,32; (vaikai [Pcp]) *Turi mokitis meſtibes arba mieros gierimy ir walgimy/ idant ne paiunktu ir ipraſtu apſiriimop* [Con] PS I 212;

pajunkti, prijunkti „paprasti, įprasti“: *Duſchu* (tu [Prcp]) *pajunkai eſchkati* [Con] Mž 67$_{10}$; *Teipaiegi Jaunikaitis* [Pcp] *ſawa walnas kurſai nog iauniſtes leidziaſsi ſawa wa-liā,* ♦ *paiunkſta iſch maßenas tingina pateikas latriſtes* [Con] WP 111r,10; *prijunkſtu* SD3 368; *priiunkſtu / pripruntu* SD 151v I,6; *nepriiunkis* SD3 214 (*Prijùnko kiškelis an žalias rūteles* Ad. *Bernai prijùnksta į mergas kap kiaulė į bul'bas* Ad. *Priklydęs šuo prijunko it mūsų pačių augintas* Skd);

aptingti „pasidaryti tingiam, tingokam“: *Schunis* [Pcp] *iam io wotis laißе / Ir neaptinga tame* [Con]*/ Iſch alkims / introſchkums / muka / Make aukſchtin dangu ſchaukt ia* BG 121,21;

sutrimti „išsigąsti“: (jūs [Pcp]) *nenoſitrimſtat niekakiu baiſumu* [Con] Mž35$_{7}$;

sukiršti „supykti, įniršti“: *Téipaꝫ Héródas ſu Piłótú* [Pcp] *budami ne priételumis ſuderinoś / ir ſukîrßo ańt' nuꝫúdimo W. Chríſtaus* [Con] DP 344,1*; Tada ir Joſehas*

atteijes ‹←atteija› iunpi tare, ką(jūs [Pcp]) *ſukirſchateant manens* [Con], *kaip Jeſų ing grabų manų iſchdeijau, kaip tai piktai bucia padares* WP 156v,2; ***įkiršti*** „įpykti“: *Patſai Diewas* [Pcp] *apſiruſtawa / inſkirſcha ant tokiu pakwieſtu ſwecziu* [Con] BP II 213_{11}; ***pakiršti*** „supykti“: *O iei ſakis nebuti / tada pakirſch ant io* [Con] *Cieſarus*[Pcp] / *Ir ſchitaip tare nemintans primis galwa* BP II 497_{12};

nustebti „pajusti nuostabą, nustebimą“: *Merga kélkiś ir tůiau kęłeś ir wáikßczioio. Nes' iau búwo dwîlikos mêtų / ir iei důt liépe ęſt' Ir nuſtębo wiſsí* [Pcp] / *ſtębukłu didžíu* [Con] DP 371,32;

susimilti „pasigailėti“: *Åtłáiſkią taď ‖mań kurís eſsí izganîtoiu ‖ mânú / o* (Išganytojau [Pcp]) ♦ *ſuſimilkanť nuſſidêiuſios dûßios manós* [Con] DK 140,17; *Maldas muſu wargu prijmk / Ir ant muſu* [Con] *tu* [Pcp] ♦ *ſuſſimilk* BG 7,18; *Pirmiauſei neſanga kan kalba: ſuſsimilk ant manens* [Con] *Diewe* [Pcp], *pagal didzia ſuſsimilima tawa, czia ghis ir gaileſsi didei ſawa ta ſugreſchima* WP 101r,4;

paklusti „paklausyti, pasidaryti paklusniam“: *móte kłauſo wîro ſáwo / ir wîras* [Pcp] *mòtęręs ſawós* [Con] *gęrái ródiianczios miełai pakłuſa*DP 464,49; *Ewá* [Pcp] / *kuri pakurſtimo Szatonò* [Con] *pakłuſo / ſopuli gimdimo / ir ſentencia mirimo nupełne* DP 491,19; *Chriſtus* [Pcp] *ißêio iżġ pasáulo gírion' álkinoś / ir ne wiename dáiktę węlino*[Con] *ne pakłúſso ir wíſsadós iam' žodžíú Díéwo g{î}neś* DP 107,35;

įdrinkti „įprasti“: *Neſa ßmogus* [Pcp] *ſchitaipo indrinkes ing girtawima* [Con] *<...> nieka negal dumoti / miſliti* BP I 24_{16}; *ſwietas*[Pcp] *teip nůdem ira paſſileides / ir griekuſu*[Con] *in drinkens* BP I 311_{9}.

pažvilti „būti linkusiam, ketinti ką daryti“: *Antra ioġ ßitą paſiúntínimą nể kokíe nor Zydai atâſiunte / bat Ieružalimiônis / tai êſt wîręuſias miêſtas Zydų / ir aukßczęuſę rôdą anós lâudies wiſsós. Bat ir tů wêiu* [Caus] *Iônas* [Pcp] *nei mažo nê pažwiło* DP 22,23;

papykti „supykti, užsirūstinti“: *O mokintinei Jana* [Pcp] *tikedami ſawa Miſtra eſſanti Meſſiofchumi <...> ir Kriſtu nůg Szidu milima ir garbinama* [Caus] *papika / ir Kriſtui ta garbe pawideia* BP I 29_{14}; *<...> wireſnieghi* [Pcp] *Szidu ſchito delei* [Caus] / *didei ant io* [Con] *papika ir rodas ghi thůiau butu ußmuſche* BP II 332_{21}; taip pat plg. reikšmę „pasidaryti negeram, nedoram, pagesti“: *idánť wel wáikai* [Pcp] *tarp ßeiminos dargios ne butų / ir ſêrgetuś piktós draugés: idánt ko ne pamatîtu / arba ne iżgirſtu iżġ kuŕ* [Caus] *papîkt ir pagêſt gałétų* DP 65,50.

pradžiugti refl. „pradėti džiaugtis“: *praſidzziuga tada Paſiuntinei* [Pcp] / *iſchwide Wieſchpati* [Caus] BP II 42_{3}; *Beť Zydai* [Pcp] *kodrin' nuſimíne / kuríe gęręus iżġ tos nouiiinós* [Caus] *pradžíugtis turéio?* DP 60,22; *O Herodas* [Pcp] *ißwîdes Ieſu* [Caus] *pradžiúgoś łabái* DP 164,27;

nuliūsti „pasidaryti liūdnam, nusiminti“: *Neſſa nulûſta* (ištikimieji [Pcp]) *vž nůdemes teip vž ſawas / kaip vž ſwêtimas* [Caus] / *nulûſta iżg abîdos díewo* [Caus] / *vž práilginimą garbés karalîſtes Diewo* DP 213,44;

sumišti „iš susijaudinimo nežinoti ką daryti, suglumti, sunerimti“: *Tůgi ir wiſſa daugibe ßmoniu* [Pcp] *ſumiſcha / neſa kiek wienas girdeia/ ließuwiu ſawa* [Caus] BP

II 144_{20}; <...> *ir nuſſiganda wiſſi* [Pcp] *ir ſumiſcha ir biloia tarp ſawes/ kas tatai bus?* BP II 134_{6}.

Pcp O

patarpti „pasidaryti geresniam, doresniam“: *Nes wieni râßta ſkaito / árba io mókes tiektay ídánt ii moketu ir kitus mókitu / o patis* [Pcp] *iżg io* [O] *ne maż ne patârpſta* DP 61,13; *Kąġ wienók' brólei miélieií / ka iam' atſakîſsimę ant' anó báiſaus sûdo io / kurié drin' méiłes miſerno paſáulo to / niéko nodbôiemę ant' io iśâkimo / o ne maż* (mes [Prcp]) *ne patárpſtamę páſkui iſkaróiima io?* [O] DP 380,19.

Sirvydo žodyne užfiksuota ir daugiau mentalines būsenas reiškiančių ingresyvų, tačiau bekontekstis pateikimas neleidžia nustatyti šių veiksmažodžių semantinio valentingumo, plg. ***padūkti:*** *padukſtu / paſwaygſtu* SD3 70; ***išdykti***: *iżdikſtu* SD 214v I,24; *iżdikſtu / iżdrikſtu* SD3 57, 521; ***susiprasti***: *ſuſipruntu* SD3 228; ***išdrykti***: *iżdikſtu / iżdrikſtu* SD3 521. Sprendžiant iš LKŽ pateikiamų sakinių, iliustruojančių šių predikatų vartoseną, jiems būdinga atverti semantines funkcijas percipientui ir – dažnai – kauzatyvui (ar kauzuojančioms aplinkybėms), plg. *Padūkstù ant vietos, netrivoju, kai užeina skaudėt* Skr. *Ar tu jau visai padūkaĩ taipo begyvendams?* K.Donel. *Iš rūpesčių galiu padūkt* B. *Vaikai be darbo išdỹksta* Dkš. *Rasi jau išdykaĩ, varlių per daugel turėdams* K.Donel. *Jau jis, toj karčemoj belėbaudamas, ir išdyko* BsPIV26,) arba percipientui ir kontentyvui (plg. *Susiprãto, ka negerai daro, nėrės lauku* Lnk. *Nu, svečiai, suspratot ateit, suspraskit ir išeit* (juok.) Sdk).

Kita dalis senuosiuose raštuose užfiksuotų ingresyvų – percepcijos veiksmažodžiai, reiškiantys su jutimais susijusią subjekto būseną – tai fiziškai suvokiamas, jutimo organais fiksuojamas pojūtis. Šių pojūčių objektas yra kitas tos pačios situacijos dalyvis ar objektas, todėl predikato argumentų struktūra dvinarė – predikatas atveria subjekto poziciją percipientui, o objekto poziciją – kontentyvui, įvardijančiam percepcinio įvykio turinį:

Pcp Con

išgirsti „suvokti garsą“: (avys [Prcp]) *ſwêtimo bâłſo ne pażiſta / ir łabái kad ii* [Con] *iżgîrſta tuŕ vż nútarema ir bêga po akiṁ io* DP 248,22; *ſchaukſma iju* [Con] *aſch* [Prcp] *iſchgirdau* Mž 350_{7}; <...> *ipatei kad*(Herodas [Prcp]) *iſchgirda karalu iſch gimines ßidų nauiei ußgimuſį* [Con], *kadel ghiſsai ganna driſus ‹←driſs› galleĳa būti* WP 51v,7;

išvysti „pamatyti“: *Duſaughima iju* [Con] (aš [Prcp]) *iſchwidau Mž* 350_{6}; *ßabąnguſu tus ſugawai kurius* [Con] *ſpendent* (tu [Prcp]) *iſchwidai* Mž 400_{6}; *Iſchkele ghis* [Prcp] *akkis ſawa / Abrahama* [Con] ♦ *iſchwida / ‖ Ir Lafaru io prieglopſtij* BG 122,13; *kadáġ mażeuſia / kaip kriſtali akiié / tůáu paíuſt' turêio:* (žmonės [Prcp]) *kitámp żmógup mażéuſias nůdemes*[Con] *ißwîſta* DP 287,4;

„suprasti, pastebėti“: *Iżwiſkig ir tu* [Prcp] *kaypo turi biaurus rubus duśios tawos* [Con]*?* SP II 170;

pajusti, įjusti „pajausti, patirti“: *ſchwents Jons* [Prcp] ... *pona ſawa* [Con] *paiuta* Mž 179_{12}; *newienas ſutwerimas Diewo* [Prcp] *tiek nekencż / kiek ßmogutelis tur kenteti*

/ kaip ir tatai [Con] *koßnas ant ſawa paties kuno paiuntam* BP II 508$_{23}$; *Saldibe tawa* [Con] (mes [Prcp]) *ijuſſim* Mž 345$_{3;}$

pažìnti (ką) „suprasti“: <...> *žmôgui* [Prcp] *pažinì pâty ſawé* [Con] DK 112,9.

3.4.2.1.1.2. Predikatai, reiškiantys **būsenos pasikeitimą**, suponuoja procesanto semantinę funkciją (kaip jau minėta, procesanto semantinės funkcijos palydovus numato savaiminio proceso ir būsenos kitimo veiksmažodžiai). Pagal leksines reikšmes užfiksuotus būsenos kitimo veiksmažodžius galima suskirstyti smulkiau.

3.4.2.1.1.2.1 Predikatai, realizuojantys **fiziologinių** ir **biologinių būsenų pasikeitimo** reikšmę, ir žymintys fiziologinius, su žmogaus kūno būkle susijusius pokyčius, plg.:

Proc

užmigti, pamigti „pradėti miegoti“: *Bet kartais* (samdinys [Proc]) *ſawa wale důſt awims eiti kur norinczìams / kartais nůg iu iſch lauko atſtoj / kartais uſming etc.* BP II 59$_{20}$; *Ir kad vžtrúko apžadétinis / apſnûdo wiſſós* [Proc] */ ir pamigo* DP 569,32; *O kad trukinos apžiedůtinis / apſnûdo wiſſós* [Proc] *ir pamígo* DP 567,8; *Dreba tos peledos atayt świeſibeſp / todrin nakti ſeia / kad muſißkiey kunigay* [Proc] *ažumiegti* PS I 289;

pabusti „nebemiegoti, pakirsti“: *Kaip antai Szmogus* [Proc] *ußmiggens gul* <...> *bet paſkui wel praſſimiegoiens pabunda / waikſczoij / kalba / kruta etc.* BP II 519$_{21}$; *Kaip antai ßmogus* [Proc] *uzmiggens ir atſijlſejiens / kaip pabunda / ſilingenſis ira* BP II 519$_{26}$;

pasenti „pasidaryti senam, pasenėti“: (aš [Proc]) *Paſenau tarp wiſſu neprieteliu mana* Mž 513$_{18}$; *Kaip' gal' žmogus* [Proc] *iž̨g' nâuio gimt' / kad paſéſtá?* DP 255,8; *Bet kada* (tu [Proc]) *paſenſi tada iſchtieſi rankas tawa ir kits tawe wes kur ne noreſi* BP I 410$_{14}$; „nusilpti, sumenkėti dėl senatvės“: *Paſena wiſſi kaulai* [Proc] *mana kada riekiau daßnai* Mž 466;

pagilbti „pasveikti, pasitaisyti iš ligos“: *tad nůdemeies žmógus* [Proc] */ idánt' tiektái gęrai iſžakîtu nůdemes / gaus nůg io ißrißíma ir nůdemiu atłaidíma / teip' iog žótag paius iog iau pagílbo* DP 369,53;

pasveikti „pasidaryti sveikam, pagyti“: *Teípáieg ir nu kiekwiená ſęrgantîîi dußía* [Proc] *krikßczioníes žmógaus / per Sakraménta gaiłeíimo S. nórint' minioié paſwéikſta / kad tíektái palités rubo W. Chríſtaus* DP 369,45; *Teyp žmogus* [Proc] *unt dušios per nuſideimu łabay paſilpſta / ir atmiatis ii nuog ſawis / ne tuoiaus paſweykſta* PS II 67;

pagesti „pasidaryti nebetinkamam, negeram“: <...> *gimditoiems labai ſkaudu ira* <...> *kada iu akeles mielas* [Proc] *pagend* II 477$_{8}$;

sušalti „būti perimtam šalčio, smarkiai sužvarbti, sustirti nuo šalčio, peršalti“: (jūs [Proc]) *Ney ſedite / ney krutate / bet ſtowite / kayp ſuβały* PS I 330;

apkursti „pasidaryti kurčiam“**:** (aš [Proc]) *apkurſtu / kurčiu tumpu* SD3 70;

užkimti „pasidaryti dusliam, netekti balso“: (aš [Proc]) *ažukimſtu* SD 104r II,18; SD 113v I,27; SD3 30; *ažukimis* SD3 30;

įmigti „kietai užmigti“: *imigo* SD3 385;

apiblusti: „nuliūsti, nusiminti, netekti vilties“[141]: *Oſowieć, prop: Deſpondere animum, horrere, contriſtari, abbłuſt* SD3 274; *oſowiały /Trop. v. Niewesoły / Melankolik / abbluſis* SD3 274;

įsusti „aptekti niežais, susu“: (aš [Proc]) *iſuſu* SD3 285;

išblykšti „išbalti“: (aš [Proc]) *bałkſtu / iſſblikſſtu* SD3 18; *iźbliſſko* SD3 185;

išbalti: (žmogus [Proc]) *iźbliſſkis/iźbałys* SD3 17.

Proc Con

apsirgti „pasidaryti nesveikam“: *Herodas* [Proc] *apſirga drugiu* [Con] BPI 112_{13}; (Herodas [Proc]) *Apſirga widureis* [Con] / *kaip io wiſſas kunas patinna* BP I 112_{15}; (Herodas [Proc]) *koiomis ir rankamis* [Con] *apſirga / kaip iu negaleia pakrutinti* BP I 112_{21};

patulžti „pabrinkti, paburkti“: *Ir ſitái źmógus* [Proc] *wándenimis* [Con] *patûłźes ſtowêio pás iẏ* DP 339,4; *aptinis / patulźis* SD3 489.

Proc Mod

apakti „netekti regėjimo“: *O kayp vźtekeio ſáułe / kuriiê ápźiebe wiſsus Pâhonis / iie* [Proc] *teyp łabai* [Mod] *ápiâko / iog né gal regęt pas ſawę ſanczio* DP61, 7; *O ſitie* [Proc] *nórinì pagal' kûna ſweíkás akís tuṙ / bet' anť dûſſios apâkę ir aklí yra' / ioġ né rẹgi dides miſeríos ír ſmûrto sáwo kurín' impůła* DP 105,42;

įsirgti „įsigalėti ligai, sunkiai sirgti“: *Nes' idánť ſunús* [Proc] *io butú teiṗ ſukei* [Mod] *ne iſirges / ertés butu niekadòs Chríſtaus ne ïęſſkoiês / nei ape iẏ butú kłauſés* DP 356,10; *isirgſtu* SD 209; *negalis / ♦ iſirgis* SD 206.

Proc Caus

surukti „pasidaryti raukšlėtam, susitraukti“: *Drin' ſukio ſópulo anos zaiźdós* [Caus] / *ſurúko wiſſos gîſtos kúno Wieſſpatiés Chríſtaus* [Proc] / *ir ſuſitese anóſp' ſſaliéſp' pramuſſtos rákos io* DP 176,14;

sušilti „šildantis atsigauti nuo šalčio“: *Neſſa kurís* [Proc] *nuſſałés / kaḋ úgnieſṗ priêies* [Caus] *ſuſſíłs / ape tatái abéios / iog nůġ úgnies ſſilima tuṙ / kuríos be úgnies turét ne gałéio* DP 250,20;

3.4.2.1.2.2. Ingresyvai, kuriems būdinga **fizinės būsenos (arba fizinių ypatybių) pasikeitimo** reikšmė:

Proc

pakvipti „pasmirsti“: *<...> iiſsái blúźniie Tráice ſſwénczéuſia / ir wâgia pirm' ámžinuma ſůnui Diéwo iźġ tu te{í}p' pakwípuſiu biaurûiu waiſiu* [Proc] *iu môkſło ne wárgei paźiſIpránaſſus wílanczius* DP 304,37;

pasmirsti „gendant, pūvant pradėti smirdėti, pašvinkti“: *<...> kita maita* [Proc] *tur walkioties biaurus / paſmirdens / kaip io kits ſſmogus ne po akimis nekencz* BP I 189_{17}; *paſmirſtu; paſmirdis* SD3 488;

---

[141] LKŽ žodyne šio veiksmažodžio reikšmė nenurodoma, pateikiamas tik vienas sakinys *Jis apiblùsęs, t. y. miego nori* J. Sirvydo nurodoma kitokia reikšmė.

surukti „susiglamžyti“: *ſuſiβoka / ſurunka* SD 3 555 (plg. LKŽ teikiamus pavyzdžius: *Tavo kelnės visai surùkusios, esi turbūt ant jų atsisėdęs buvęs* Sg. *Marikės suknelės amžinai surùkusios* Krtn. *Popierius surukęs* Yl).

Proc / Caus, Loc

pabalti „pasidaryti baltesniam, šviesesniam“: <...> *iſch drėgnumo* [Caus] *lapai* [Proc] *pabal / ir βmones liggas gaun* BP II 406$_7$;

sumirkti „visam prisisunkti, prisigerti vandens, sušlapti“: *βitą Gegeono ſrůga* [Proc] *wilnos / kuriii widui ʒiames ſauſos* [Loc] *ſumirko* DP 505,34.

Sirvydo žodyne užfiksuoti predikatai, kuriems būdinga būsenos pasikeitimo reikšmė, valentinių palydovų atžvilgiu neinformatyvūs, tačiau, sprendžiant iš jų reikšmės, šių predikatų subjektas yra procesantas, patiriantis būsenos pasikeitimą:

sukiesti „sukietėti“: *ſukieſtu*; *ſukietau* SD3 252 (plg. LKŽ pateikiamą pavyzdį *Sukĩeto dideliai košelyna* J.);

pastipti „pastirti, sukietėti“: *paſtimpu / nutirpſtu* SD 77v II,2 (plg. *Rankos pastipo taip, kad jis jas visą nedėlę negalėjo pajudyti* LC1880,13. *Jo visi sąnariai lyg pastipę radosi* prš);

praplyšti „atsirasti plyšiui, skylei, įplyšti, pradriksti“: *prapliśis* SD3 355 (plg. *Pradūriau kelnes kur kalvek ar praplýšo* Nmč, *Lig praplyštant milas kaip nau[ja]s* Lnk);

sušlapti „pasidaryti šlapiam, sumirkti“: *ſuβłumpu* SD 83r I,20 (plg. *Ejau par lietų, sušlapaũ ir apsirgau* Skdt, *Tęnai baloj grėbėm šieną, sušlãpom visos, sumirkom* LKT312(Rk));

atidrėkti „drėgnam pasidaryti“: *atadrekſtu* SD3 480 (plg. *Sniegas atdrékęs* J. *Atidréko grūdai* Dkš);

apdulkti „apdulkėti“: *apdułkſtu* SD3 144 (plg. *Ans visas apdùlkęs* J. *Jo veidas apdulk̃ęs* Lnkv);

apiplėkti „aprūkti, apsisuodinti, apsipurvinti“: *aprukſtu* / ♦ *apipłekſtu* SD 60r II,14; *apipłekis / aprukitas*SD3 261; ***įplėkti*** „pasidaryti nešvariam, purvinam“: *impłekis* SD3 22 (LKŽ pavyzdžiais neiliustruoja);

aprūkti „apsitraukti suodžiais, apjuodyti nuo dūmų“: *aprukſtu / apipłekſtu* SD 60r II,14; *aprukis* SD 112r II,23 (plg. *Nu tų dūmų [krosnies] kakta aprũko* LKT108(Tt). *Aprũkę sienos tos* Krm. *Lubos nuo tų dūmų visai aprũkusios* Gl);

išpursti „pasidaryti minkštam, iškoryti, išakyti“: *purchaty / rarus, ſpongioſus*[*iʒpurtis*]SD 152v II,21 (plg. *Išpur̃sta griežčiai, ridikėliai* Ob, *Senam nemožna sodint ridikai, be bus išpurtę* LTR(Slk), *Katrą paimi griežtį, vis išpur̃tęs ir išpur̃tęs* Slk);

įkaisti „kaistant įšilti“: *ikayſtu* SD 159r II,1; *inkayſtu* SD 156r I,13; ***užkaisti*** „sušilti“: *aʒukayſtu* SD 210v II,2; ***sukaisti*** „sušilti“: *gintaras* [Pat] *patrintas ir ſukaytis / šiaudus ir pełus ſawiſp vʒkiela* PS I 183;

surūgti „pasidaryti rūgščiam“: *Kwáśnieię. Aceo, aceſco, acorem concipio, fermentor, ſurugſtu* SD3 145; *ſurugſtu* SD 69r II,16 (plg. *Pienas [kubile] surűgdavo kaip uksusas* Všv. *Greĩta va čia surűgo, čia pašildei, tai tada gardu [varškė]* Pb);

sutiršti „pasidaryti tiršta, tiršta, tiršta“: *ſutirßtu / tirßtu tumpu / ſuſieku* SD3 67 (plg. *Moteris užsiminkė duoną per skystą, tai kalba: – Sutirštù, duonute, sutirštù (*ps.) Vv);

ištįsti „išdrykti, išsitempti, išsitraukti į ilgį“: *iźtiſtu* SD 173, I (*Kad siūlas iš drabužių ištįsta, nesi užmokėjęs už pasiuvimą* (juok.) Kin. *Ka snarglys ištį̃s, baugu šnypšti* Klk).

3.4.2.1.1.3. Socialinių santykių semantinei grupei priklauso vienas senuosiuose raštuose užfiksuotas ingresyvas.

Pcp_{Ag}

įtekti „įsiteikti, įtikti“: *nei todrin'* (mes [Pcp_{Ag}]) *idánį ʒmonémus* [B] *itektumbime* DP 561,1.

3.4.2.1.1.4. Keturi senuosiuose raštuose užfiksuoti ingresyvai reiškia tam tikro **požymio ar ypatybės** (tiek vidinės, tiek išorinės) **kitimą:**

Dskr / Mod

atpigti „pasidaryti pigiam, pigesniam, sumažėti kainai“: *Tadda atwirs geros gadinnes /wiſſi daiktai* [Dskr] *atpigs / nei bus tiek wargu / kaip nu dide wallanda buwa* BP I 315_{10}; *atpigſtu* SD3 441; *atpinguSD* 136r I,17;

prabingti „viršyti saiką, būti per dideliam“: *nůg prabiguſio rúpinimo* [Dskr] *nórįnt ape priwâłomus dáyktus túrimę appiauſtit tay wis kas nórint iʒġ piktos βírdíes yβeiį* DP 55,26; *Diéwas łabigas miełaβirdumé drin' prabiguſios méiłes* [Dskr] *ſawós / <...> pabüdino mus ſu iů draugia / ir dáwe múmus ſu iů podráugei ſedéį daguſé.* DP 187,41.

nugrynti „pasidaryti neturtingam“: *Pirmoie môkia mus méiłes / Diéwui ir artimám' prieneʒios. Antramę mókia mus nuźéminimo / kuríů Diéwas ir ʒmónes mégſta. Kadą̇ġ tůsé abieiůſe ir mes* [Dskr] *łabai* [Mod] *nugrînomę.* DP 338,35.

praturti „pasidaryti turtingam“: (aš [Dskr]) *praturſtu / prałobſtu* SD3 20, 522; *praturſtu / praturau, prałobſtu / tumpu turtingu* SD3 20.

3.4.2.1.2. Predikatų, reiškiančių *įžangą į tam tikrą procesą* arba *veiksmo pradžią*, semantinis valentingumas priklauso nuo to, ar įžanga į procesą ar veiksmą intencionali, kontroliuojama veiksmo atlikėjo, ar savaiminė, nevalinga.

3.4.2.1.2.1. Tais atvejais, kai proceso pradžia sąlygojama konkretaus veiksmo atlikėjo, predikatas atveria subjekto poziciją agentui. Tokie veiksmažodžiai priklauso žmogaus (ar kitos gyvos būtybės) skleidžiamų **garsų** semantinei grupei:

Ag

prabilti „pratarti, prakalbėti“: *Paſſakes bů per taíau Angeła / ioġ Ʒachariás* [Ag] *tapes ne ʒadʒiá del' ne intikéíimo ſáwo / ne turéio prabilt' / nęt' iam' ſunús ʒadétas vʒgimtu* DP 462,19; *Tatái Więbpatís lîepia / ʒôdis Diéwo ſtoios manesp / naſrai Wießpatiés* [Ag] *prabîło* DP 303,1;

pragysti „pradėti giedoti“: *Vžtiêſa ſakáu taw Pêtre ioġ ßia nákti / neg gaidís* [Ag] *du kartú pragís / tris kartus manés vžgîſsieś* DP 148,28; *Ir átmine Pêtras žódi Wießpatiés / kuri iam búwo paſâkes / ioġ pirm neġ gaidís* [Ag] *du kartú pragîs tris kartús vžſigíſi manés*DP 159,15; *Ir íßéio Petras óran' iž pałôcžeus / ir gaidîs* [Ag] *pragîdo*DP 159,2; *po pirmo uſſiginimo / kaip ghis iſcheia dwarop pragjda gaidjs* [Ag] BP I 372_{12};

prakalbti „pradėti kalbėti“: *ANuo metu: buwo Ieſus ißmetineies Wełinuwa ir tóii bů nežadžiá. Ir kad ißtreme wêlinuwa prakâłbo nežadžiá* [Ag] *ir / ſtebêioś miníos* DP 117, 33;

pravirkti „pradėti verkti“: (Tai) *Jobs* [Ag] *(išgirdęs) prawirka* Mž 433_{17}; *kurſai waikas* [Ag] <...> *pametens ſawa miela matutti nepravirtktu?*BP II 518_{7}.

Kalbėjimo pradžią implikuojantys predikatai numato semantines funkcijas ne tik agentui, tačiau ir kitiems semantiniams predikato palydovams, kaip antai kontentyvui, modusui, finityvui, plg.:

Ag Con

iššasti, pražasti „ištarti“: *Teypagi prieß ßwentuoſius ne iʒžūda ie* [Ag] *mažo žodeło* [Con] / *kuris turetu žeyſti iu garbu ir błowi* PS II 55; *Tadugi beżadis* [Ag] *pražado anuos žodžius* [Con] *piłnus gayliſtos ßydißkos* PS II 75; (aš [Ag]) *iʒžundu žodi* [Con] SD3 180, *praʒundu / pramenu* SD3 200;

prašukti „sušukti, surikti“: *Cžę iau Wießpatis Iéſus* [Ag] *pergałetas / o tikrái ſawůiu žodžiú ůžmintas / ne gałêio iau toleus vžturéł iśćiu miełaßirdúmo ſawo / bęt' mėiligai atgręžeś ioſp / praßúko tais žodžeis* [Con] DP 116,18.

Ag / Mod, Fin

prašukti „sušukti, surikti“: Ir *Elſbieta* [Ag] *ſtoioſi Dwaſes Schwentos pilnai ir praſchukka didžu balſu* [Mod] BP II 258_{4};

sušukti „sušukti, surikti“: *Néſſa pírmiéus ſußúko wiſſa râtha žałniéru* [Ag] / *kaip' bútu ant' kokiós Komedíos* [Mod] / *idant' kiekwíenaś paſſótintu akis ſawas iž Wießpatiés gałwôkarto* [Fin] / *ir idánt' íiemus padetú io apiiůkt* [Fin] DP 169,32.

3.4.2.1.2.2. Vienas predikatas priklauso **tarpusavio veiksmų** semantinei grupei:

Ag Com

susitikti „susikauti“: (aš [Ag]) *ſuſitinku ſu neprietelu* [Com] SD3 188.

3.4.2.1.2.3. Gamtos procesų semantinei grupei priklausantys predikatai atveria subjekto poziciją procesantui, kuris kartu su veiksmažodžiu (ir su kitais valentiniais palydovais) implikuoja savaiminį procesą, dažniausiai tam tikrą savaime vykstantį gamtos reiškinį ar fizinį procesą. Kartu su procesantu vartojami ir kiti veiksmažodžio valentiniai palydovai, nurodantys savaiminį procesą lemiančią priežastį (Caus), proceso pobūdį (Mod), proceso ištakos sritį (O) arba šio proceso lokaciją (Loc), plg.:

Proc / Caus, Mod, O

įspįsti „imti šviesti, nušvisti“: *Ir ispinda nauias ſchwieſumas* [Proc] / *kurio tamſa negal aptemti / Bet wernai wis tur ßibeti* Mž 154_{4};

pražibti „nušvisti, sužibti“: *Ir teyp ne ſtebukłas buwo kad pražibo kunas* [Proc] *io* PS II 35; *Marios pribúwimu* [Caus] *wiſſás paſaulis* [Proc] *pražimba: teip ioġ iau ir patí*

téwißkia daguieii ßwieſiaus / mergißkos łópes inſpindimais apżiebtá DP 616,12; *weydas* [Proc] *prażibo kayp ſaułe* [Mod] *a rubay balti tapo kaip ſniegas* PS II 25;

išaušti „prašvisti, prasidėti dienai“: *Szia diena ißâußo dieną* [Proc] *afierawóiimo io* DP 427,15;

išdygti „išleisti daigą, išaugti“: (sėkla [Proc]) *... nórint węikei iżdîgſta / beť wel zótag padżiûſta / iog ne túri drêgnumo / nei gilós żę{me}mes* DP 99,33; *Iei grúdas kwiéczio* [Proc] *imęſtas bus żémen <...> tad átnęßa wáiſiu gáuſú / iżdikſta ſu didemis nůmomis* [Mod] DP 487,11;

patvinti „pakilti, padaugėti vandeniui, paplūsti“: *Wiſos upes inteka marioſna / a tecìau marios* [Proc] *ne patwiſta / arba ne kielaſi* PS I 270; taip pat plg. šį veiksmažodį, pavartotą netiesiogine reikšme: *<...> Apaßtałay ir kiti iu krauio / bus łabay ßwenti / iu teyſibe ir ßwyntibe* [Proc] *patwins kayp wundenio twanay* PS I 344;

prasprogti „kiek praskleisti pumpurus, sulapoti“: *Rikſte Aarono* [Proc] *nakti praſprogus pražydus ir waysius turedama* PS II 24.

pražysti „pradėti žydėti“: *Iżġ ántros ßaliés / erßkeczéi ir úſnes* [Proc] *teip' gražéi* [Mod] *pražîſta / żîdi / kad téip' paródżeś / kaip' turêtu pâti ſókorą / o ražinkás waisíť* DP 303,42; *Ką kíto praßau żîmino rigßte Aarono* [Proc] */ kuríii ſausá budamá* [Mod] *pražîdo / tiektái téipaieġ Maríia Mêrga kurí pradêio wîro ne pażínuś* DP 398,22; *iſch ſeklos* [O] *iſchdigſta ir ußauga jawai* [Proc] */iſch kuriu ßmones paſſipen* BP I $245_{18;}$ 417_{13}.

Proc Loc

apšvisti „imti šviesti, sušvisti“: *ßitái Ańgełas Wießpatíes ſtóios pas iůs / ir ßwieſùmas Díewo* [Proc] *(tay yrá dídis) apßwíto apſukúi iůs* [Loc] */ ir iżgándoś iżgaſciu didżíų* DP 41,16.

Įžangos predikatų metaforinės reikšmės.

Percepcinės būsenos pasikeitimo metafora perteikiama pasitelkus įvairioms semantinėms grupėms priklausančių veiksmažodžių netiesiogines reikšmes. Nustatyta, kad į percepcijos veiksmažodžių SG dažniausiai pereina judėjimą reiškiantys veiksmažodžiai, įgiję perkeltinę metaforinę reikšmę.

1. Pagrindinė reikšmė – **judėjimas** → perkeltinė reikšmė – **ūmus emocinės ar psichologinės būsenos pasikeitimas**. Kaip pastebi V. Drukteinytė, „psichikos reiškiniai gana dažnai eksteriorizuojami: jie ne tik suvokiami kaip kažkas atskira nuo žmogaus, bet ir kaip su žmogaus „aš“ ar tarpusavyje konfliktuojančios, draugaujančios, maištaujančios ir pan. esybės“ (2006, 33), be to, toks percepciniams prosesams priskiriamas dinamiškumas padeda akcentuoti ūmų, netikėtą percepcinės (emocinės ar psichologinės) būsenos pasikeitimą, plg.:

apsišokti „užpykti, užsirūstinti, įsikarščiuoti“: *O iżgirdes tatái karâlus anſái apſißôkes / ir núſiuntes karíus ſawús / iżgaißíno vżżawintoius anůs* DP 350,35; *Tada namu wieſchpats apſiſchokens biloia tarnui ſawa* BP II 204_{12}, atitinkamai kinta ir **SemS**: [Pr – Ag, Loc / Dir / Ad] → [Pr – Pcp].

užgriūti „prislėgti, prispausti“: *Kaip iżġ ántros ßaliés ka W. Chriſtus apłéis páſkui tat ii iau wiſſa píkta vżgruwa* DP 334,44; *Baßniczias tiei indiwnais ſawa kleijaghimais*

<...> baiſei ſiunkei a ſmarkei uβpola a uβgruwa, ant tas Baβniczias Cħaus WP 211r,2; *Idant sunkus sapnas* (mūsų) *neužgriūtų* Mž 78; *Te vž půl' anť manės wiſsós ligós / te vž griûwi anť manės wiſsí apmáudai ir ne gandái* DP 555,16; *Kartays regisi źmonemus iau tikra prapultis vnt iu vźgriuwusi* PS I 109, **SemS**: [Pr – Ag_2 Pat] → [Pr – Pcp Con];

pagrįžti refl. „atsigręžti į ką, pasigailėti ko“: *bažnyčia pagriźta ing kalinį* PS I 40, *Pergałetoias Izraeliy ne prałeys nuſideiuſiam / ir unt pagayłeimo ne paſigriž* PS I 10, 15; **SemS**: [Pr – Ag Dir] → [Pr – Pcp Con];

pakrypti „pagesti; išklysti iš tiesos kelio“: *Bet anis wiſſi pakripa ir wiſſi pagæda / nera newieno gerai daranczio* BP II 285_{18}; **SemS**: [Pr – Proc Dir] → [Pr – Pcp];

užsvirti „tekti kam“: *Neſſa wiſsá garbé paſáulo vžſwiro anť giwâtos kûno žmôgaus: kurís kaip yra iżġ mólo ſulipîtas* DP 582,23; **SemS** [Pr – Proc Dir] → [Pr – Pcp Con].

2. Pagrindinė reikšmė – **terminiai procesai** → perkeltinė reikšmė – **emocinės ar psichologinės būsenos pasikeitimas**.

Terminį, temperatūros kitimą implikuojantį pokytį reiškiantys veiksmažodžiai, įgiję perkeltinę metaforinę reikšmę, pereina į percepcinių veiksmažodžių SG. Pateiktuose pavyzdžiuose percepcinės (šiuo atveju – psichologinės ar emocinės) būsenos subjektas reiškiamas abstrakčios reikšmės veiksmažodžiais *širdis*, *meilė* arba *žmogus*, kuris yra vertinamas per tikėjimo, religingumo prizmę. Lyginant su pagrindinėmis reikšmėmis vartojamais veiksmažodžiais, šie metaforine reikšme pavartoti predikatai turi kitokią semantinę struktūrą: savaiminio proceso subjektas (Proc) keičiasi į Pcp, nurodantį emocinės ar psichologinės būsenos turėtoją: **SemS** [Pr – Proc] → [Pr – Pcp]:

užvėsti „pasidaryti abejingam“: *Kaip patís Wieβpatís lûdiie tais žodžeís / o idánť* (tu [Pcp]) *butúmbei arba βîłtas /arba βâłtas: bęť ioġ vžwęſes / ioġ nei βîłtas nei βáłtas / tad tawé pradêſiu iβwéniť íżġ naſrú máno* DP 353,18; *Néſsa ne iβtikeiimas / ne tiekтái žmónęs* [Pcp] */ vžwêſuſeis ir tiginczeis / bęť ir pałaidûnais / ir prieβ Diéwa ſtémbiaczeis dáro* DP 404,26;

išgesti „išblėsti, užgesti“: *<...> io kenteghimas ir ſmertis kaczei gedinga / wieros muſu (per ka eſme iſchganami) teneiſchgeſa* BP I 73_8;

užšalti „pasidaryti nejautriam, abejingam“: *Ronos io ira vgnim / kuri aždußałuſiu śirdi ſukaytina ir ażudega* PS II 254; „netekti įkarščio, užsidegimo, nusilpti“ *ir užußáłs męiłe / ir bus žmônes ſawę pâtis mîli / ir daugˇ apéſawe̊ túri pútłus / łâpus ſawawâlei / gimditoiamus ir Baznicžęi ne̊ pakłůſnus* DP 13,37;

užaušti „prarasti įkarštį, susilpti“: *pagérbimo werta βwéte důſť mums βia diéna linkſmibes praiłginima / idanť <...> dżêugſmo línkſmíbe / ir tikêiimo kârβtis ne vžaußtu* DP 590,8; *dáro žmôgu vžáußuśiu / ir vzwêſſuśiu mêiłeia / ir tarnâwime̊ / arba darbůſſę Díewo* DK 93,2.

3. Pagrindinė reikšmė – **fiziologinės būsenos pasikeitimas** → perkeltinė reikšmė – **emocinės ar psichologinės būsenos pasikeitimas** (**SemS** [Pr – Proc] → [Pr – Pcp Con]):

pabusti „įgyti nuovoką, atgauti sąmonę“: *pabuſkij wieſchpatie weikijaus ſpauſk ſylas neprietelaus* Mž 400_{12}; *taſsai te paiunt' ir te pabundˊ / idánt' páſkui to butú budrêſnis / ir pilnęſnis ir iž̃tikimęſnis W. Díewui ſawám'* DP 392,29; *łáukime wiſſadós ſu paſergeiimu ir apſiweiz̃déiimu weikaus atéiimo W. ſáwo: idánˊ kadˊ iis pakłembes / pabuſtu tikéiimas mûſu* DP 556,21;

pasilpti „pasidaryti ne tokiam tvirtam, ištvermingam, pastoviam“: <...> *wiſsi paſipíktiſite manimi* <...> *arba paîlſite tikéiimę / arba iamé łabáí paſîlpſite* DP149,40; <...> *gieyduley ir paiautos io / kurios per paſniku paſiłpſta ir ne patogiomis vnt nuodemiu tumpa* II 17, 67.

4. Pagrindinė reikšmė – **struktūros, fizinių ypatybių kitimas** → perkeltinė reikšmė – **emocinės ar psichologinės būsenos pasikeitimas**, **SemS** [Pr – Proc] → [Pr – Pcp]:

atskilti „atsiskirti, atsimesti (skiriantis pažiūroms)“: *O kití kurié nůġ tos parednós ſucceſsios arba paſiunt{í}mo atſtôie / kur nórinť ſuriktuś / túrime turėť vž̃ nútaremus / arba kaíp Hęretikús / arba kaíp atſkíluſius* DP 302,13;

pagesti „patvirkti, negeram pasidaryti“: *Bet anis wiſſi pakripa ir wiſſi pagæda /nera newieno gerai daranczio* BP II 285_{19}; *Wiſſi atpůle / wiſſi pageda* BP II 489_{18};

surūgti*: niewesoły. paniuurus/ ſurugis* SD3 145;

užkiesti „tapti nejautriam, abejingam“: *vſchketuſighi Pharaona ſu wiſſu karia pulku Maroſu Raudonoſu paſkandinai* Mž 103_{5}; *wiena dalis ßmoniu kaip ir ußketuſe ſchirdi tur* BP I 246.

Senuosiuose raštuose užfiksuota ir keletas frazeologinių junginių su aptariamais veiksmažodžiais, kuriais implikuojamas emocinės ar psichologinės būsenos pasikeitimas:

(širdį) sukarsti „apimti nepasitenkinimui, nusivylimui“: *Teyp Diewo ž̃odis daro sirdiy łabay ſweyku dušiay kartiby / kad ana až̃u ſawo nuſideimus karčiey werkia ir kayp butu wiſa ſukarſta* PS I 307, *kayp duona meło ira ne tikra / ſu ž̃wirž̃days ſumaišita* <...> *tuoiaus nuog iu ſukarſta širdi łabay* PS II 106;

atšipti (dantims) „turėti daug rūpesčių, vargo“: *Beť iey paláyſite iůs válonˊ ž̃inókite tikrái / iog atßíps dantes iúſu / ir bus dídis ſopulis dûßey iúſſu* DP 65,34r.

5. Pagrindinė reikšmė – **kontaktinis veiksmas** → perkeltinė reikšmė – **socialiniai santykiai**

Perkeltine reikšme pavartotas veiksmažodis *sulipti*, kurio pagrindinė reikšmė priklauso kontaktinio proceso SG. Pagrindinis šios veiksmažodinės metaforos požymis – daiktavardinių palydovų kategorinių požymių skirtumas: vietoj paprastai vartojamo konkretaus, materialaus objekto [–gyvas], [–asmuo], [+konkretus], kuris limpa, šliejasi prie kito dalyko ar daikto, čia nurodomas žmogus [+gyvas], [+asmuo], kuriantis bendrystę su kitu žmogumi ar bendruomene, atitinkamai keičiasi ir **SemS**: [Pr – Pt / Ad] → [Pr – Ag / Com], plg.:

sulipti „artimai susidraugauti, sutapti“: <...> *idánť mes cze anť to paſáulo / kaiṗ giwiéii ákmenes teiṗ budawôtumbimes ir teiṗ wiénibe mêiłe ſuliptumbime* DP 573,33.

Tranzityvumas. Užfiksuotiems įžangą *į tam tikrą veiksmą ar procesą* reiškiantiems veiksmažodžiams tranzityvumas nebūdingas. Vienintelis aktyvaus veiksmo priešdėlinis veiksmažodis su šaknimi *žasti* yra tranzityvus: *iʒʒundu ʒodi* SD3 180, *praźado anuos źodźius* PS II 75. Įžangą *į tam tikrą būklę* reiškiantys veiksmažodžiai vartojami su priešdėliais, suteikiančiais būsenos pradžios reikšmę. Priešdėliai vaidina gana svarbų vaidmenį veiksmažodžio tranzityvumo atžvilgiu – intranzityvus nepriešdėlinis veiksmažodis, gavęs priešdėlį, tampa galininkinis arba kitaip pasikeičia jo reikšmė. Veikiausiai neatsitiktinai didžioji dalis tranzityvių ingresyvų, kurių sandaroje esti leksikalizavęsis priešdėlis, reiškia percepcinius procesus, kurių objektas ir jungiasi prie tranzityvaus veiksmažodžio, plg.:

pažìnti (ką) „suprasti“: <...> *ʒmôgui paʒinì pâty ſawé* DK 112,9;

pajusti „patirti, sužinoti, išgirsti“: *Ir kaip tóii ʒmoná paíúto réikała duktęr{é}s ſawós ir pagaiłéioś ios / teip wel ir męs paʒînkimę nůdeme múſu* DP 116,50;

išvysti „pamatyti ką“: *Duſaughima ijuiſchwidau* Mž 350_{6}; *net iſchwis nepriteliu ſawa prapůlima* Mž 460_{15}; *tare Diews iſchwides welna* 432_{2}; *Awis ta tur buda / kaip iſchwiſta ſawa neprieteli / tůiaus iſſiganduſi* <...> *beg pametuſi kitas* BP $II221_{1}$; <...> *kitámp ʒmógup maʒéuſias nůdemes iſßwîſta* DP 287,4;

išgirsti „suvokti garsą“: *Duſaughima iju iſchwidau / ſchaukſma iju aſch iſchgirdau* Mž 350_{7};

pamilti „pradėti mylėti“: *kurſai mil mane ßadį maną ſaugaija, tų ir tewas mana pamiles, ir iap attaiſime ir giwenimų ſaw Jame padarriſime* WP 3v,5.

Senuosiuose raštuose užfiksuoti įžangą į būklę reiškiantys galininkiniai veiksmažodžiai priklauso tranzityvinių veiksmažodžių periferijai – jais realizuojamas veiksmo dinamiškumas tik sąlyginis, jiems nebūdingas veikėjo agentyvumas ir iniciatyvumas, šiais veiksmažodžiais reiškiami percepciniai procesai, tiesiogiai nepriklausomi nuo veikėjo valios.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai. Veiksmažodžių, reiškiančių įžangą į tam tikrą procesą, sangrąžinių formų tiriamuosiuose raštuose nepaliudyta. Įžangą į būklę reiškiančių veiksmažodžių refleksyvią vartoseną galėjo nulemti aptariamų veiksmažodžių vartojimas su priešdėliais, mat priešdėlis padeda sangrąžos dalelytei prisitvirtinti prie veiksmažodžio šaknies, nors sangrąžos dalelytės vieta analizuojamuose raštuose buvo dar gana nenusistovėjusi. Sangrąžos dalelytė, vartojama su ingresyviniais veiksmažodžiais, turi gana konkrečią funkciją – ne tik riboti veiksmažodžio tranzityvumą, bet ir apriboti veiksmą paties subjekto sfera – veiksmas apima tik patį subjektą, todėl nepereina į išorinius aplinkos objektus, tai itin būdinga emocijas, psichines būsenas reiškiantiems veiksmažodžiams, plg.:

apsišokti „užpykti, užsirūstinti, įsikarščiuoti“: O *iʒgirdes tatái karâlus anſái apſißôkes / ir núſiuntes karíus ſawús / iʒgaißíno vʒʒawintoius anůs* DP 350,35;

apsinirsti „supykti“: *Herodas potam regedams/iog nog iſchmintingu priwiltas buwa/ didei apſinirta / ir nuſiuntes / liepe wiſſus bernelius ußmuſchti Bethleheme mieſte* BP I 103_{7};

nusitrimti, susitrimti „pajusti baimę, išsigąsti“: *Kada gerai darot nenoſitrimſtat niekakiu baiſumu* Mž 357; *Todrin ſchirdis iu neparimſt / Koßnu czieſu ſuſitrimſt / Diews nor buti prieg teiſuiu / Tarnu ſaw tikinczіuiu* BG 31,7;

pra(si)džiugti / pradžiugtis „pradėti džiaugtis“: *Praſidzіuga tada Paſiuntinei iſchwide Wieſchpati* BP II 423; *Beĭ' Zydai kodrin' nuſimíne / kuríe gęręus iżġ tos nouiiinós pradżíugtis turéio?* DP 60,22; *O Herodas iβwîdes Ieſu pradżiúgoś łabái* DP 164,27; *Tu ſakái / ioġ pradżiûgos ſunús táwas baſú manú* DP 613,17;

nugąsti, nusigąsti, išsigąsti, susigąsti „išsigąsti, nusigąsti“: *Teſigiediſi ir tenůſigąſt ... neprieteliai mana* Mž 514_{6}; *idant muſu ſchirdis ... niekada nenůſigaſtu* Mž 229_{1}; *Schus didei nuſſiganduſius piemenis Angelas/ draudz idant ſchiteipo ne iſſiganſtu* BP I 83_{10}; *Te nenuſigaſt' βirdís iuſu. Tikite inġ Diéwa / ir inġ mané tikékité* DP 446,37∞; *Pówíłas S. po akim Felixo ſtôraſtos ape βíta ſûdá ſâke / nugándos / ir padrębéio ſtóraſta / norinł buwo Págonimi* DP 6,36;

susigėsti: *Prieikites ioṗ / ir bûkite apβwieſtí: ir neſuſiges wéidai iûſu* DP 576,29;

pajusti(s) „patirti, sužinoti“: *Iei dárgumu nůdżiu pêrtrimes / biaurumúſiełos ſuſigédes / baiſumú sûdo Diéwo iżgándintas / paiuſiés éſsas maž ne prarîtu nůġ nuludímo ir nůġ nuſiminimo* DP 400,26;

susimilti „pasigailėti“: <...> *tews pats didei ſuſimilſt* Mž 62_{13}; *Âtłáiſkiġ tad' || mań kurís eſsí izganîtoiu || mânú / o ♦ ſuſimilk ant' nuſſidêiuſios dûβios manós* DK 140,17; *Maldas muſu wargu prijmk / Ir ant muſu tu ♦ſuſſimilk* BG 7,18; *Pirmiauſei neſanga kan kalba: ſuſsimilk ant manens Diewe, pagal didzia ſuſsimilima tawa, czia ghis ir gaileſsi didei ſawa ta ſugreſchima* WP 101r,4; *Lutuie ſie / miſereor⌊ſuſimilſtu⌋* SD 75r II,7.

Sangrąžos vieta ir vartosena. Dalis sangrąžinių veiksmažodžių, užfiksuotų senuosiuose raštuose, turi ir paliudytų nesangrąžinių atitikmenų: antai Bretkūno pavartotas sangrąžinis veiksmažodis *apſinirta* BP II 464_{14} Daukšos ir Sirvydo raštuose turi paliudytas tik nesangrąžines formas *apnírtes* DP 359,15, *apnîrto* DP 419,35, *inirſtu* SD3 386, *apnirto* SD3 386. Mažvydo ir Bretkūno raštuose užfiksuoti sangrąžiniai veiksmažodžiai *nenoſitrimſtat* Mž 35_{7}, *ſuſitrimſt* BG 31,7 Daukšos ir Volfenbiutelio postilėse turi tik nesangrąžines formas *ſutrímes'* DP 194,12∞, *pêrtrimes* DP 400,25, *ſutrimis* WP 231v,26. Daukšos paliudytas sangrąžinis veiksmažodis *paiuſiés* DP 400,26 kituose analizuojamuose raštuose turi tik nesangrąžinius atitikmenis. Pasitaiko, kad sangrąžinės ir nesangrąžinės to paties veiksmažodžio formos vartojamos ir to paties autoriaus raštuose, plg. *Prieikites ioṗ / ir bûkite apβwieſtí: ir neſuſiges wéidai iûſu.* DP 576,29; <...> *kití vž kiétinos ir ſugêdo: beł ne wienί ne linkſminos* DP 576,52; *Jſch ka wenak kaſnadeiei ÷ makintaiei ta βadzia netur iſchganſti a baiditeſsi* WP 84r,13; *panas Dewas greſchnuių neklauſa baidites angu nuſsiganſti* WP 174r,26.

Analizuojamuose senuosiuose raštuose sangrąžinių veiksmažodžių struktūra įvairi – dominuoja formos, kai sangrąža vartojama po veiksmažodžio priešdėlio (**P+s+V**), plg. *apſiβôkes* DP 350,35, *apſinirta* BP I 103_{7}, *nenoſitrimſtat* Mž 357, *neſuſiges* DP 576,29, *ſuſimilſt* Mž 62_{13} – pastarojo veiksmažodžio sangrąžinė forma

yra slaviškos kilmės, plg. lenkų atitikmenį *zmilować się*, jo struktūra **P+s+V** stabili visuose analizuojamuose senuosiuose raštuose, ji nelinkusi įvairuoti, išskyrus Bretkūno užfiksuotą formą su dviem sangrąžos dalelytėmis, plg. *Kaip Tiewas ſuſſimilſta / ant waikuſawa / Teip Diews ſuſſimilſtaſſi bijanczuiu ſawe* BP I 147$_{6}$. Pasitaiko atvejų, kai senuosiuose raštuose įvairuoja to paties veiksmažodžio sangrąžinė struktūra – dauguma autorių paliudijo **P+s+V** struktūros veiksmažodžius, o Daukšos postilėje užfiksuoti tiek **P+V+s**, tiek **P+s+V** struktūros veiksmažodžiai, plg. *praſidżiuga* BP II 42$_{3}$, *pradżíugtis* DP 60,22, *pradżiûgos* DP 613,17; *nůſiganda* Mž 277$_{19}$; *iſſiganſtu* BP I 83$_{10;}$ *nuſsiganſti* WP 174r,26; *nuſigundis* SD3 352; *nenuſigaſt'* DP 446,37∞, *nugándoś* DP 337,14.

***

Gausiausia *įžangą į būseną* reiškiančių veiksmažodžių semantinė grupė – percepcijos veiksmažodžiai (žr. diagramą žemiau): 42 iš jų realizuoja įžangos į psichologinę ar emocinę būseną reikšmę, o 5 predikatai reiškia su jutimais susijusią subjekto būseną, fiziškai suvokiamą ar jutimo organais fiksuojamą pojūtį. Perceptyvai atveria subjekto poziciją percipientui, kiti dažniau pasitaikantys predikato palydovai – kontentyvas ir kauzatyvas. Būsenos pasikeitimo įžanginės stadijos reikšmė būdinga taip pat gausiam būriui veiksmažodžių: 21 iš jų reiškia fiziologinės, o 20 – fizinės ypatybės ar būsenos kitimą, šie predikatai suponuoja procesanto, neretai ir kauzatyvo, moduso arba kontentyvo semantines funkcijas. Retesnės semantinės grupės: socialinių santykių, tam tikro požymio kitimo.

Įžangą į veiksmą ar procesą reiškiantys predikatai pagal savo leksinę reikšmę pasidalija į tris semantines grupes: garsų, gamtos procesų ir tarpusavio veiksmo. Predikatai, reiškiantys verbalinį, su kalbėjimu susijusį, veiksmą, arba garsus, skleidžiamus subjekto valios pastangomis, suponuoja agentyvo semantinę funkciją, nes subjektas yra aktyvus, iniciatyvus asmuo. Prie kalbėjimo veiksmo pradžios reikšmę žyminčių predikatų jungiasi ir kiti argumentai – kalbėjimo turinį detalizuoja kontentyvo, jo būdą – moduso semantinės funkcijos. Gamtos procesų semantinei grupei priklauso predikatai, reiškiantys gamtos reiškinius ar gamtoje aptinkamus fizinius procesus. Jie atveria subjekto poziciją procesantui, kuris realizuoja savaiminio proceso pradžios reikšmę.

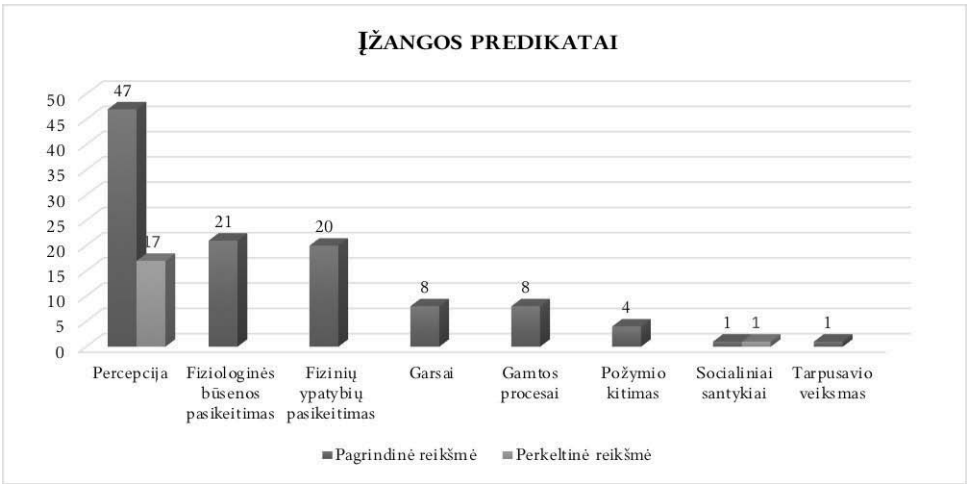

6 pav. Įžangos predikatų semantinės grupės

Ingresyvų, pavartotų perkeltine reikšme, metaforizacijos ištakos sritys įvairios – judėjimas, įvairūs fiziniai procesai, fiziologinės būsenos, o dominuojanti tikslo sritis – mentalinė (tiksliau, implikuojamas emocinės ar psichologinės būklės kitimas), plg. *apsišokti* „užpykti, užsirūstinti, įsikarščiuoti“, *užgriūti* „prislėgti, prispausti“ (apie rūpesčius, sunkumus), *pakrypti* „pagesti; išklysti iš tiesos kelio“, *pagrįžti* refl. „atsigręžti į ką, pasigailėti ko“, *užsvirti* „tekti kam“, *užvėsti* „pasidaryti abejingam”, *išgesti* „išblėsti, užgesti“ (apie tikėjimą), *užšalti* „pasidaryti nejautriam, abejingam“, *užaušti* „prarasti įkarštį, susilpti“ (apie tikėjimą), *pabusti* „įgyti nuovoką, atgauti sąmonę“, *surūgti* „paniurti“, *pasilpti* „pasidaryti ne tokiam tvirtam, ištvermingam, pastoviam“, *atskilti* „atsiskirti, atsimesti (skiriantis pažiūroms)“, *pagesti* „patvirkti, negeram pasidaryti,”, *užkiesti* „tapti nejautriam, abejingam“, fraz. (širdį) *sukarsti* „apimti nepasitenkinimui, nusivylimui“ ir *atšipti* (dantims) „turėti daug rūpesčių, vargo“. Minėtų predikatų semantinių funkcijų pasikeitimas yra susijęs su daiktavardinių palydovų kategorinių požymių kaita: judėjimo veiksmažodžių Ag (jei subjektas aktyvus ir judėjimas kryptingas) arba Proc (jei judėjimas nekryptingas, nekontroliuojamas) bei įvairių savaiminių procesų subjektas (Proc) keičiasi į Pcp, rodantį emocinės būsenos turėtoją. Dar vienas predikatas pavartotas perkeltine reikšme, kurio metaforizacijos ištakos sritis – fizinė, o tikslo sfera – socialinė, plg. *sulipti* „artimai susidraugauti“.

Tranzityvumas būdingas tik percepciją reiškiantiems predikatams, o sangrąža vartojama su emocijas reiškiančiais predikatais, kur ji apriboja veiksmą (šiuo atveju – būseną) subjekto sfera.

3.4.2.2. Kompletyvai

Kaip jau minėta, kompletyvai žymi tam tikro proceso ar veiksmo inherentinės ribos pasiekimą, tad jiems būdinga natūralios proceso baigties, rezultatinė reikšmė. Skirtingai nei izoliuotas situacijas perteikiantys atsitikimo predikatai, kompletyvai yra sietiniai – be paruošiamosios stadijos, tam tikro tęstinio proceso, vedusio iki „ribinio" momento, jie negalėtų išreikšti galinės veiksmo ar proceso ribos, plg. veiksmažodžius *sudžiūvo* ir *užgeso* – iki galinės ribos juos vedė tęstinis procesas *džiūvo* ir *geso*, o izoliuotas situacijas reiškiantys atsitikimo predikatai jokios paruošiamosios stadijos neturi, jie nesietiniai, netikėti ir nenumatyti situacijos subjektui, plg. veiksmažodžius *rasti*, *nukristi, žūti* ir pan.

Senuosiuose raštuose užfiksuotų kompletyvų leksinės reikšmės labai įvairios.

3.4.2.2.1. Dalis jų reiškia **gamtos procesus** – aprašomus procesus sukelia gamtos dėsniai, todėl predikatai neagentiniai, vienas veiksmažodis priklauso **nevalentingųjų, arba avalentinių, veiksmažodžių grupei:**

sutemti „pasidaryti tamsu": <...> *weykiey ſutems / ir naktis tumſi atays* PS I 331.

Kiti gamtos procesų leksinei grupei priklausantys predikatai yra vienvalenčiai, atveriantys subjekto poziciją procesantui:

Proc

padžiūti „nuvysti, nudžiūti, žūti (apie augalus)": <...> *padʒiuſt βales* [Proc] / *ir lapai krint ant βemes* Mž 62; *Teíṗ wiſsi mókſtei paſáulo ir kaciériu tiektái inġ ráwała ir βêka* [Proc] / *kurſái wêikei padžîuſta ir apkrinta* DP 90,19; *Iei kas manimp né patêktú óran' bus iβmeſtas / kaip waſarǫugis* [Proc] / *ir padʒius / ir furinks ii / ir inġ vgni immes / ir degs* DP 603,13∞;

pavysti „nuvysti, suvysti": *Schienas padʒuſt / βole* [Proc] *pawiſt / neſa Dwaſe Wieſchpaties putſch ant ios* BP II 409$_{15}$; *Pawito* [Proc] *žołé ir źiédas nukrito* DP 463,14; *dewekime waynikus* [Proc] *nupintus iž rožiu / kołay ne pawis* PS II 4;

nubręsti „išsirpti, nunokti": *ſchů cʒeſu wiſſokie jawai* [Proc] *ant lauko rodoſe / kaip nubrende / ir ſuwokiami ira* BP II 321$_{9}$; ***pribręsti*** „prisirpti, prinokti": *pribrindis* SD 46v I,28 (plg. LKŽ teikiamus pavyzdžius: *Riešutai jau pribréndo, eisiam riešutauti* Grg. *Uogos jau pribréndo* Klp);

užgesti „nustoti degti, išnykti šviesai": *Nes' ik' kôłei mátka pécʒuie dêga / ik' tôłei tikrái vgnis* [Proc] *ne łauſiś ir ne vžgés* DP 348,48; *Neś kad' vžgéſa źwâke* [Proc] / *tad' žmôgus giwêna tamſibeſe / ir teiṗ wiſſuŕ kłuβinêia ir puldinéia ir inġ tûłas dûbes nůdʒiu impůła* DP 559,46;

užblėsti „užgesti, apsitraukti pelenais": *kaſġ tenai bus gułeł anóĭ' liepſnói / ir płaukiŧ ęžerẽ arbá gadžiaus mâriosia úgnies férós* [Proc] / *kurîii niékad' nê vžbłés?* DP 11,25.

Sirvydo žodyne pateikti predikatai valentinių palydovų atžvilgiu neinformatyvūs – jie pateikti lakoniškai, be konkretaus konteksto, tačiau, sprendžiant iš tarmėse užrašytų pavyzdžių, predikatas atveria subjekto poziciją procesantui:

išnokti „subręsti, prieiti“: *iβnokſta* SD3 51; *iβsirpſtu / ♦ iβnokſtu* SD 24r I,11 (*Jau išnokę kviečiai* Pc. *Ir išnoko žalias linas* KrvD153, *Slyvos jau išnokę* Klvr);

išsirpti „išnokti, prieiti“: ♦ *iβsirpſtu / iβnokſtu* SD 24r I,11; ♦ *iβsirpis / iβnokis* SD 24r I,13 (*Avietės dar turbūt neišsi͂rpo* Erž. *Nevalgyk neišsi͂rpusių agrastų, o susirgsi* Žgč. *Žemuogė jau išsi͂rpusi* J);

apžysti „nustoti žydėjus“: *apiʒiſtu / ʒidet palauiu* SD 113r I,14 (LKŽ pavydžių nepateikia).

3.4.2.2.2. Fiziologinės, fizinės būsenos pasikeitimą, galutinį šios būsenos tašką reiškiantys predikatai atveria subjekto poziciją procesantui:

Proc, Caus / Mod

nukaršti „nusenti“: *Elſbeta <...> ſu wiru ſawa newieno waiko netureia / ikki abudu* [Proc] *nukarſcha* BP II 235_{23};

pavargti „būti menkam, neišaugti“: *gimditoiems labai ſkaudu ira / kadda iu waikai* [Proc] *pawargſta / kada iu ſweikas kunelis / ira liggu iſchpuſtiams / kada iu graβus ſanarelei kuno / ira pagadinami* BP II 477_{4};

„netekti jėgų“: *<...> tawa ſuſſimilimas ant musu dideſnis / neſa mes* [Proc] *iau didei* [Mod] ♦ *pawargom* BKo 18,14;

nušalti „būti perimtam šalčio, peršalti, sušalti“: *ʒwęiéi* [Proc] *<...> kârtais ir íʒtiſſas naktis dírba ir nuβáła / kad̀ kití gardʒei miégt̀* DP 379,47;

išdžiūti „sulysti, sumenkti“: *Kunas* [Proc] *mana ijau iſchdʒuwa / Ir iſchilſis labai trokſcht gerima* Mž447;

nutukti „pasidaryti riebiam“: *Weykiaus priimaałkſtunćius / trokβtunćius / paſnikais iʒſekuſius <...> negi puotinikus* [Proc] *nutukuſius* PS I 45; *miélúlei* [Proc] *ɨriebêio / tad̀ pradêio spiríůt̀: ɨſigrożêie / nuſitúke / kad̀ praſtôio ir vʒmîrβo W. Díéwa darîtoie sáwa / ir atſtôio nůġ Diéwo iʒgełbetoio sáwo* DP 355,36;

pristokti „pailsti, pavargti“: *Ne teiṕ tóií łaimîii ir iʒtikimóii ʒmoná* [Proc]*: beł nórint íi pírma ir ántra kârta ne gandêio / taczéu ne priſtôko / tris biguſes ir didés pagundás iʒkente* DP 115(116),21;

nurimti „nustoti judėti, triukšmauti; nutilti, apsiraminti“: *kuprotas kunas* [Proc] *<...> nurimſta / ir śieśielis ne kruta* PS I 125;

apilsti, nuilsti „pavargti, šiek tiek pailsti“: *Gelbek Wieſchpatie / neſſa apilſa ſchwentaſis* [Proc] Mž 528_{3}; (aš [Proc]) *Nůilſau duſaughimu mana* Mž 513_{13};

nuilsti „nusilpti, nuvargti, pridusti“: *nuiłſtu /priilſtu* SD3 463; ***priilsti*** „privargti, netekti kvapo, uždusti“: *prijłſtu* SD3 356; ***atilsti*** „pavargti, pailsti“: *atiłſtu* SD 204r I,4;

nuskursti „prastai augant, vargingai gyvenant, užnykti, suvargti“: *nuwargis / ♦ nuſkurdis / łuβas* SD 93r I,12;

išsekti „sumenkti, sulysti“: *Weykiaus priimaałkſtunćius / trokβtunćius / paſnikais* [Caus] *iʒſekuſius* (žmones [Proc]) *<...> negi puotinikus nutukuſius* PS I 45.

3.4.2.2.3. Perstrukcinę reikšmę turintys predikatai implikuoja fizinės būklės, pavidalo ar struktūros kitimą, galinę destrukcinių procesų ribą:

Proc / Caus

išpūti „supūti, išgesti“: *Geda io* [Proc] *(ſu atleidimu iuſu kalbant) iam iſchpuwa* BP I 112_{18}; <...> *iſch thu ſchaſchu* [Caus] *iſchpudawa teipaieg ir ſienos* [Proc] / *ir wiſſos trobos iſchgadinamas buwa ſchita liga* BP I 188_{15};

supūti „pavirsti puvėsiais, sutrūnyti“: *duſchele muſu giwa iſſilaika taczei kunas* [Proc] *numirſchta ir ſupuwa* BP II 416_{10}; *ſkarbas* [Proc] *iuſų ſupua, rubus iuſų kandis pakrimta, aukſų a ſidabrų ‹←ſide› iuſų uβrudawimas pagadina* WP 11r,16;

ištirpti „suskystėti, išsilydyti“: <...> *kálnai* [Proc] *iβtirps dienoy anoi* DP 14,28; plg. taip pat ir prk. *duβià kudikêlo* [Proc] *dábar ne vžgimuſio / ižtirpo tůiau kaip' merga Maria prabîło* DP 616,7; *Ir kaip iſchtirpſt waſchkas* [Proc] */nůgi vgnies* [Caus] / *taip prapuls piktieghi nůgi weida Diewa* Mž287_{6}; *Ižtirps wiſsi eleméntai* [Proc] *karβcžiú* [Caus] / *ir žęme draugẻ ſu wiſsú / kas yra' ant' ios* DP 14,38;

nuplikti „visiškai netekti natūralios dangos“: *nuplinka / nuſiśieria iupa* [Proc] SD 3 231;

išsekti „nuslūgti, išdžiūti“: *žieme* [Proc] *ižſekuſi ir iždžiuwuſi* PS II 95;

išdubti „pasidaryti dubai, drevei“: *medi* [Proc] *iſchdubuſi* BP II 469_{7};

sustingti „vėstant, šąlant, džiūstant sutirštėti, sukietėti, sutenėti“: *ſuſtinkſta* SD3 554; *ſuſtingis pienas* [Proc] SD3 554;

pragriūti „sugriūti, prapulti“: *miéſtas Ninîwe* [Proc] *iždẏ Diéwo aprêiβkimo pragriût' turéio / ir iž dékreto Diéwo métas iznaikinimo io ârtinos* DP 586,15.

apgriūti „suirti“: *Cerintus* <...> *piktai ape perſoną Chaus laike, ta pirtis* [Proc] *apgrua, kaip raſcha Baβniczias Hiſtoria* WP 192r,20;

sudriksti „suplyšti, sudilti“: *Szeme padrebeia / Baβniczios danktis* [Proc] *ſudriſka / Daug akmenu perpliſcha* BG 101,22; *Szabangai* [Proc] *iju tur ſudrikſti* Mž 339;

pertrūkti „trūkti pusiau“: *Iſchſpruda muſu duſche / Szebangs* [Proc] *pertruka mes walni* BG 34,12;

palūžti „įlūžti“: *Tatay tieg turi paduxi vnt rumćio iž nindres pałaužto śito / kuris* [Proc] *pałužta pigay ir perduria runku tam / kuris vnt io paſiremia* PS II 99; *Bet taſay rumtis* [Proc] *io teyp siłpnas buwo/kad toygi naktiy pałužo* PS II 98;

nuslūgti „atsileisti, sumažėti, subliukšti“: *tuoiaus ta puſte* [Proc] *weiu tusćiu iztimpus* [Caus] *nuſługtu* PS I 85;

suirti „sugriūti“: *Marioſe pawundenimis paſleptos uołos arba akmieniey* [Caus] / *vnt kuriu uzpuoły eldiios* [Proc] / *ſuſikula / ſuira / ſuſidauzo* PS I 270.

Proc Mod

perplyšti „suplyšti į dalis, perdriksti, perskilti“: *IR βitái vždagtis ba{ž}niczios* [Proc] *perpliβo inġ dwí dalí* [Mod] *nůġ wirβáus neì ik ápaczei* DP 179,1; *Judoſchius* [Proc] <...> *atſtoia ir paſſikore / ir perpliſcha puſiau* [Mod] / *ir widurius ſawa padrebe* BP I 375_{14}; *Ir ſchitai / uβkaba* [Proc] *baβniczioe perpliſcha / puſiau / nůg aukſchto ikki βemes* [Mod] BP I 391_{14}.

Proc Ad

pridžiūti „prilipti džiūstant“: *pírmieus nupłéβe nůġ io anůs rûbus* [Proc] / *kurié iaú búwo pridžíúwe žaižd́ump̀ io* [Ad] / *teip̀ ioġ atſinaúiino weĺ anié pirmieii ſopulėi* DP 176,1; *pridžiuſtu* SD3 367.

Sirvydo žodyne užfiksuoti veiksmažodžiai, žymintys fizinės būklės kitimą, pateikiami be kontekstinės situacijos, kuri padėtų nustatyti aptariamų predikatų semantinį valentingumą. LKŽ pateikiamuose iliustraciniuose sakiniuose su aptariamais predikatais matyti, jog jie atveria subjekto poziciją procesantui, neretai nurodoma ir būsenos arba struktūros kitimo priežastis, plg.:

atslūgti „atsileisti (apie sutinimą), subliukšti“: *atſlugſtu* SD3 442 (plg. *Buvo ranka suputusi, dabar jau atslū́go* Vkš. *Skaudulys buvo bepradedąs augti, al atslū́go* Lkv. *Taip buvo suputęs kaip avilys, bet, pridėjus šutintų liubystrų, putmenys atslūgo* Škn);

atšilti „užšalusiam netekti apšalo, nutirpti“: *atśiło* SD3 387 (*Vidudienį langai atšỹla truputį, vakare vėl ažušąla* Trgn. *Pro atšilusią properšėlę stiklo kamputyje spingso šalta saulė* V.Bub. *Buvo atšilę ežerai, ej[o] uošvis per ledą ir nuskendo* Kpč);

išdilti „išsitrinti, išsidėvėti“: *iʒſitrina kas* / *iʒdiłſta* SD3 494 (plg. *Išd́ilo ir išglero sankalas, kur tur narstytis, judėti* J. *Pieštukas išd́ilo (nudilo), padrožkis* Šts. *Kalvarato špulė išdỹlna, jei buksų neįdedi* Lkv. *Žiedo praba išd́ilus* Slm);

permirkti „labai prisisunkti, prisigerti vandens ar kito skysčio, peršlapti“: *permirkſtu* SD 144r I,13 (plg. *Taip smarkiai sulijo, kad pérmirko iki kaulų* Jnš. *Pakliuvo į tokį didelį lietų, kad pérmirko iki paskutinio siūlelio* Jnš. *Visas peršalęs, permirkęs* Ėr.); ***pamirkti*** „prisisunkti drėgmės, vandens“: *pamirkſtu* / *ſumirkſtu* SD3 191;

uždžiūti „pasidaryti sausam, išdžiūti“: *aʒudʒiuſtu* SD 212r I,19; *aʒudʒiuwis* SD 212r I,20 (plg. *Jau daiktais kieta arti, uždžiūvo* Alv, *Ariami laukai ir pievos uždžiūvo, ir nebželia žolė* J., *Mano darže burokai visai aždžiū́vo (žemė apie burokus sukietėjo)* Mlt); ***perdžiūti*** „labai išdžiūti“: *zſychá ſię mur, ſtátek. Sicceſcendo ſe contrahit, præduratur. perdʒiuſta* SD3 555 (*Veikiai keliai* perdžius J.Jabl, *Sausa, pérdžiuvo visa* Azr);

nušusti „nuplikti, nusišerti“: *plinku* / ♦ *nuβuntu* SD 75v I,18; *plinka* / *nuſiβeria* / *nuſłinka* / *nuβunta* SD3 17 (plg. *Kožną metą ans yr kerpamas, ka ne, ans nušùstų* Yl, *Gyvuliai, nuo mėšlų nušùtusiais šonais* LTR(Kp), *Lietuvos voverytė, lapė ir vilkas net žiemos metu turi kuo puikiausį kailį, vasarą gi nušunta amžinai* Blv);

sutriušti „sutrešti, sutrūnyti“: *ſutruśit* SD3 418 (plg. *Sienos triobų tokios supuvę, sutriùšę* Pnd, *Lūšna prisiplojo prie žemės skurdi, apakus nuo dūmų, nuo vėtros sutriušus* B.Sruog);

priplėkti „nevėdinamam pridvisti, pripelėti“: *pripłekis* SD 198r I,5 (plg. *Pernykščiai grūdai aruode begulėdami pripléko* Rud, *Išnešk pavasarį rugius ant saulės ir vėjo, ba priplėks* Kš, *Jų duona karsteria, matyt, priplékusių rugių* Auk);

sulinkti „pasidaryti lanko formos, susiriesti“: *Suſiłynkiu* / *ſułynkſtu* SD3 455 (plg. *Medis, lankas suliñko* J. *Tėtukas toks pražilęs, jo keliai vis tokie sulinkę* I.Simon. *Strimba nustebo ir sulinko lyg klaustukas* J.Dov);

užlūžti „užlinkti, užsilenkti“*: załomiſty / curuus, ſinuoſus, flexuoſus,* [*aʒułużis*] SD 208v II,27;

užpusti „užtinti, užbrinkti“: *vßpuntu* / ‖ *iʒtiſtu* SD 173r II,7(plg. *Miegakulio akys visada župùtę* Rod, *Lūpa buvo užpùtus* Prk. *Gomurys man tiek užpùtęs, sopa* Km);

prisvilti „pridegti“: *przywrzały / aduſtus* [*priſwiłys*] SD 151v II,21 (plg. *Košė pr̀isvela* Vlk, *Aluminy [puode] neprisv̀ilsta* Plv, *Reik dideliai maišyti, ka neprisv̀iltum* Gršl, *Pr̀isvilė košė – ko nemaišei!* Mžk);

sutirpti „ištirpti, pasileisti, susilydyti“: *ſutirpſtu* SD 159v (plg. *Pavasarį sutir̃po ledas be lytaus – turės šienas supūti* (flk.) Krš, *An saulės sutir̃po lajus* LzŽ, *Ka par šilta būs, sutir̃ps [sviestas]* Vgr, *Dėk cukierką burnon – sutir̃ps* Klt);

iškvėpti „išsivadėti, prarasti kvapą“: *wywietrzeię & wywietruię / inſipidus fio. iʒkwepſtu* SD 204r II,21 (plg. *Vynas išsikvẽpęs, t. y. nuvėsęs* J. *Et, jau gana, koki čia kamščiai, ir nori, kad vynas neišsikvẽptų!* Gs);

išpalšti „prarasti spalvą, papilkėti, nublukti“: *iʒpałßtu* SD 172r I,13 (LKŽ pavyzdžiais neiliustruoja);

pribrinkti „išsipūsti nuo drėgmės“: *pribrinkis* SD3 185 (LKŽ pavyzdžiais neiliustruoja);

ataušti „pasidaryti šaltesniam, atvėsti“: *ataußt* SD 3 280; *ataußtu* SD3 426 (plg. *Na, gerk gerk, atauš arbata* Žem. *Kol tu apsirengsi, tai ir vanduo ataũš* Skrd);

atvėsti „sušilus kiek atšalti, atsiaušinti“: *atweſtu / atſiwedʒiu* SD3 240 (plg. *Prisišutinę, prisivanoję vis lekiam oran atvést* Krs. *Duok arkliam atvést, į kalną neįveš* Jnš).

3.4.2.2.4. Senuosiuose raštuose užfiksuoti predikatai, reiškiantys **psichologinės ir mentalinės būsenos pasikeitimą**, atveria subjekto poziciją percipientui, kuris yra šios būsenos patyrėjas**:**

Prcp / Con

įbosti „įkyrėti, įgristi“: *boſtu mi vnt tawis / boſtus eſsi / iboſta man* [Prcp] SD3 164; *ibodau* SD3 164; ***nubosti, nusibosti*** „atsibosti, įgristi“: *Todelei* (mes [Pcp]) *nei tingekem nei nuſſiboſkem ape Waiſiu Ußgimimo Kriſtaus ſchů kartu klauſiti* [Con] BP I 70_{13}; *Anis* [Pcp] *nenuboſta klauſiti Diewo ßodßio* [Con] BP I 165_{24}; <...> *ape kitus io ſtebuklingus darbus* [Con] (mes [Pcp]) *nenuboſkem klauſiti* BP I 292_{14}; *Nubôs iiémus* [Pcp] *giwatá* [Con] / *paláus wíſsos dûmos / wéikałai / ir praktîkos / kuriomís nu paſáulis / ír per prâßmatu páinioias* DP 14,47; *nuboſt* SD3 362; *nuboſtu* SD 113v II,12;

nujunkti „nuprasti“: Diewas *ſunus Izraelo* <...> ne *wiſus iu neprietelius iʒnaykie bet paliko widuy Serezeus / idant* (jie [Prcp]) *ne nuiunktu ir ne aʒumirßtu kariaut* [Con] PS II 7;

nugristi „nuprasti“: <...> *iei norime po tieſai Chriſtu ſakioł / idanł ne wienu daiktu to paſaulo ne rupintumbimeś daugiaſn': nei meiła gimditoiu ir artimuiu / nei baimę ʒmónių* [Con] (mes [Pcp]) *nugriſtumbim* DP 512,15.

Šiai semantinei grupei taip pat priklauso predikatai *išmokti* ir *primokti*, žymintys mentalinės veiklos rezultatą – Norberto Ostrowskio teigimu, šių veiksmažodžių lek-

sinė reikšmė apima galinę veiksmo ribą bei patį veiksmą, kuris jo siekia, ir implikuoja būseną, kuri yra ribos pasiekimo rezultatas (2004, 57):

Pcp Con

išmokti „įgyti ko, įprasti“: *Baymes* [Con](mes [Pcp]) *iſbmokſime regiedami kaypo Diewas niekami ne kaltu Sunu ſawo iʒdawe unt bayſios kunċios ir ſmerties del ſwetimu nuſideimu* PS II 128; *O tai wis kodrin' Idant paſamdîtu dárbinikús / winîcʒion' ſawón' tai yra / idánt' ir patis Nóe ir wiſsí pálikůnis* [Pcp] *io / iʒg to báîſaus ſûdo / iſbmoktú biiótiś Wießpátiés Díéwo* [Con] *o iʒg ſuſimilímo kuri íiémus parôde / iſbmóktú miłét toi{e}ġ Wießpatíés ſáwo.* DP 94,25; *Cʒę turí krikßcʒionié* [Prcp]*/ ko* [Con] *iſbmókt ir ků káltintiś / ir ků pałixmintiś* DP 178,28;

„mokantis įsiminti, įgyti žinių“: *Todrinaġ Pówilas S.* [Pcp] *graudína iʒtíkimůſius / idant bûtú ſtíprus ir turétuś mókſto arba tradicíu* [Con] */ kuriu iſbmôko / teip per ſákima / teip ir per grômatas io* DP 227,30; *Paſkui tai / kad' iau ſunus ir pâlikůnis Abrômo* [Pcp] *Egiptê wergîſtęie vʒtúrêti / bů ir immíße tarp. páhoniu iſbmôko weikałú ir darbú páhonißku* [Con] DP 94,35; plg. ir veiksmažodį ***primokti*** „išmokti, pramokti“: *Pone Kriſtau gelbek idant* (mes [Pcp]) *ape ſchůs daiktus*[Con]*/kaip pareitis kalbeti ir primokti galetumbim* BP II 33_{2}; *Jei* (tu [Pcp]) *ne gali wiſſa koſani atminti alba atſekti / alba wiſſu poteru* [Con] *wienu kartu primokti* BP II 357_{25}.

Vienas Sirvydo paliudytas predikatas valentinio junglumo atžvilgiu neinformatyvus, tačiau, sprendžiant iš LKŽ iliustruojančių sakinių, šio predikato valentiniais palydovais eina percipientas ir kontentyvas:

išsiilgti „pasiilgti, trokšti“: *iʒſiiłkſtu* SD3 442 (plg. *Taip išsi̇ilgau pamatyti sūnaus* Dov. *Tavęs išsilgstu aš labai, negaudamas matyti* KlvD52, *Labai išsi̇ilgau kopūstų – metai, kap jų* nevalgiau Btr).

3.4.2.2.5. Kalbėjimo veiksmažodžiai, implikuojantys kalbėjimo veiksmo pabaigą ar jo rezultatą, subjekto poziciją atveria agentyvui:

Ag

nutilti, užtilti „nustoti kalbėti, rėkti, verkti, triukšmauti ir pan.“: *Kayp awele unt aʒupiuowimo bus weſtas / ir kayp awinelis* [Ag] *pokim kirpunċio aʒutiłs* PS II 252; *kaip' awinêlis* [Ag] *nutíło ties tů kuris ii kêrpa ir ne praʒiôio naſrú ſawú* DP 147,5; *Gentié / kaip cʒe iieiéi / ne turêdamas rûbo ſwodbos? O iiſsái* [Ag] *nutíło* DP 350,43.

3.4.2.2.6. Aktyvaus veiksmo predikatai, reiškiantys tam tikrą poveikį išoriniam objektui, atveria subjekto poziciją agentui, kuris yra aktyviai veikiantis, valingas asmuo ar personifikuojamas objektas, galintis paveikti ir už jo asmeninės sferos esančius objektus, kurie semantinėje predikato struktūroje reiškiami patiento funkcija:

Ag Pat / I

apvilsti „užvaldyti, užgrobti, apveldėti“: <...> *vʒ wiéna aßtůnis piktêſniu ßatônu iġîię kurié* [Ag] *iůs* [Pat] *apwîłſta* DP 121,1; *Tokſaiġ yra ſmârkumas wełůkos piktoio* [Ag] *ant tu kuriůs* [Pat] *apwîlſta* DP 119,6; *weßpatiś* [Ag] *mané* [Pat] *apwîłdo*DP 44,10;

pavilsti „užvaldyti“: *Teip' wel tikrái ßatônas* [Ag] *kurį* [Pat] *wiéną kârtą pawîlſta / to iau nepałêidżę* DP 121,6; *Wießpatis* [Ag] <...> *teip' dabar pawiłdo ßirdis iu* [Pat] DP 508,26;

apsirti „apsupti, apsiausti“: <...> *tarnai Żidų* [Ag] *apſire Iéżu* [Pat] / *ír ſurißßo ii / ír átwede ii pirmieus Annóßeuſp̃* DP 157,40 (plg. taip pat šį veiksmažodį, pavartotą netiesiogine reikšme „apimti“, kur predikato subjektas *rūpesčiai* personifikuojami, jiems suteikiamos aktyvaus veikėjo ypatybės: *Dabôkis iei wiſsu ſiłų* [Pat] *tawú nopſiro prabíngeiie rupeſcéi* [Ag_2] / *ir nerakaligi negandái ape tůs paſáulo dáiktus* DP 349,50ſ).

3.4.2.2.7. Judėjimo, slinkties semantinei grupei priklausantiems predikatams būdingas situacijos veikėjo aktyvumas, jais reiškiamas valingas, iniciatyvus subjekto judėjimas erdvėje, paprastai tam tikro tikslo, galutinio taško link, todėl agentas yra subjektinis predikato palydovas, prie kurio jungiasi ir kiti tikslą arba kryptį numatantys aktantai, plg.:

Ag Ad / Com

grįžti, sugrįžti, ***atgrįžti*** „ateiti atgal, sugrįžti“: *KAip̃ Karâlus arba Ciéforius* [Ag] *kokſái / iau ant karáliſtes íßriktas / bet dábar ne karunawôtas / pamúßus priéfakius ſawůſius / ſu didżiu triumphú grißta inġ karaliſté ſawą* [Ad] DP 236,4; <...> *taſſai* [Ag] *kurís ne wêikei atgrißta / arbá gaiłêiima vż nůdemes atguldinêie: ik' mirßtas* DP 549,1; *A wienas iſch iu* [Ag] *regedams / iog buwa pagilbens / atginßa ir garbinoia Diewa* BP II 383_{7}; <...> *o iei ka daugeſni iſch doſi/*(aš [Ag]) *uſmokeſiu taw / kada atginſchiu* BP II 375_{14}; *Bet teyp̃ tieſioġant yßmintiguiu nułaydoś / kuríe* [Ag] *ižraudinti nůġ Ańgeło ne griżo daugęſń ioṗ* [Ad] DP 61,38; *Bet kan dara tame ſunkiame a karcziame krißui ſmutnaſis Joſephas ir ſmutnauſaija pana Maria?* (jie [Ag]) *ſugrinßta ing Jeruſalem* [Ad] WP 57v,12; *Ir ghie* [Ag] *kiele ta paczа hadina / ſugrißa ing Jeruſalem* [Ad] */ir rada wienolika ſuſirinkuſius* BP II 19_{10}; *Jordanas* [Ag] *atgalias* [Ad] *ſugrißa* Mž 462_{7}; *Iósephas ir ſu Mariá* [Ag]<...> *io iéßkoio tarp padermes (arba gẽnczių) ir pažîſtamu / ir ne râde ſugrižo ing Ieruſâlem* [Ad] DP 65,38; *Paſkucziauſia girdime ſche, kaipa Chus Jeſ* [Ag]*: ſugrinſchta ſu gimditaieis ſawa* [Com] *ir wiſsame* <...> *bua pakluſnas ir padotas iemus* WP 59v,29; *dwaſia bíéuríii* [Ag] <...> *wáikßczioie wíetomis ſauſomís / iéßkodama átiłſio / ir ne ráduś / ſugrißta ſu ſęptiniomís piktęſnemis* [Com] / *inġ pírmůſius namus* [Ad] DP 120,36.

iškakti „nukeliauti, pasiekti“: *Szmones pawarguſes gelbedams* (Jėzus [Ag]) *patſai tapa nukrißawotas / buwa pakaſtas ir pekla* [Ad] *iſchkaka* BP I 19_{11}; *Ir Maria Magdalena* [Ag] *anaip tekedama iſchkaka Simonop Petrop* [Ad] *ir kitop Apaſchtalop kuri Jeſus mileia* BP I 399_{24}; *A po ſcho giwenimo wienas* (vyras [Ag]) *iſchkaka dangaus karaliſton* [Ad] / *antras ſtoioſi amßinai praßuditas* BP II 193_{19}; *tiktai du wiru* [Ag] <...> *iſchkaka ßeme ßidu* [Ad] BP II 391_{25}; *ius* [Ag] *neiſchkakſit dangaus karaliſte* [Ad] */bet amßinai prapulſit* BPII 286_{21};

perskristi „skrendant persigauti, perlėkti“: <...> *kaip̃ pâukßtis* [Ag] *kuris pérſkrinda / kurió teipaiaġ / kêlo ne wiénós żimés ner'* DP 580,16.

Ag Via

perbristi „brendant pereiti“: (Kristus [Ag]) *turêio pęrbriſt' ſrówų úpi tûlų ſopulų* [Via] DP 149,34.

Ag Comp Dir

pranokti „pralenkti“: <...> *kad̀ kêlſiůś* (aš [Ag]) *pranôkſiu ius* [Comp] *inġ Galiléą* [Dir] DP 148,24; *ghis* [Ag] *pranoks ius* [Comp] *ingi Galilea* [Dir] BP II 4_{14}.

Agento funkciją numato ir kiti Sirvydo žodyne užfiksuoti slinkties veiksmažodžiai, tačiau konkrečiau detalizuoti jų semantines funkcijas be pateikto konteksto neįmanoma. Sprendžiant iš LKŽ pateiktų šiuos predikatus iliustruojančių sakinių, predikatai subjekto poziciją atveria agentui – aktyviam situacijos veikėjui, o judėjimo kryptis dažnai implikuojama direktyvo (Dir), pradinio taško (Ab), galinio taško (Ad) arba kelio (Via) semantinėmis funkcijomis:

apskristi „skrendant aplėkti, apsukti ratu“: *apſkrindu* SD 101r I,28 (plg. *Tris kartus apskridę ašigalį, nuskrido toliau* K.Bor);

atskristi „skrendant prisiartinti, atlėkti“: *atſkrindu* SD3 363 (plg. *Toj paukštė atskr̀ido ir lapsi prieg lango* Asv, *Tu paukštyte giesminyke, ko teip anksti atskridaĩ?* (d.) Šmn, *Žiūrėk, vėl vanagas atàskrenda!* LKT291(Svn));

įskristi „skrendant patekti į vidų“: *iſkrindu* SD 195r I,14; *ilekiu / iſkrindu* SD3 482 (plg. *Įskr̀ido žvirblys į priemenią* J. *Niaugi anos (kregždės) negali inskr̀ist – baisiausios skylės!* Mlk);

išskristi „skrendant pasišalinti“: *iſſkrindu* SD 201r I (291r I),14 (plg. *Gervės išskr̀ido toliau* Dgp. *Tokia viena sportinykė višta: išskrenda i išskrenda iš gardo* Mžš, *Ponas rytą atidarė skrynią, gaidžiukas purpt ir išskr̀ido* (ps.) LKT269 (Pbr));

nuskristi „nulėkti mosuojant sparnais“: *nuſkrindu* SD 185v II,17 (plg. *Nemačiau – niekas, nei paukštukas nenuskr̀ido* Žln, *Pabūgęs paukštelis purpt ir nuskrido tolyn* rš. *Vištos nùskrenda nuo laktų* NdŽ);

praskristi „skrendant pralėkti pro šalį“: *praſkrindu* SD3 352 (plg. *Paukštis pro šalį praskr̀ido, t. y. pralėkė* J. *Bitins, sodą praskrisdamas, ryto ratutoj, lilio* NS116);

priskristi „skrendant pasiekti, prisiartinti“: *priſkrindu* SD 148, I (plg. *Priskr̀ido [žąsys] obelį i klausia: „Čia ejo merga su berniuku?“* (ps.) LKT344 (Prng), *Visi žvirbliai skrenda į vakarus, ir jis kartu priskrido prie tokio namelio* LTR(Kš));

užskristi „skrendant užlėkti ant viršaus, aukštyn“: *wʒlatam / ſubuolo, in altum euolo. ⌊vʒſkrindu⌋* SD 205v I,4 (plg. *Žiūrėk, tavo gaidžiokas jau gieda, ant tvoros užskr̀idęs* Ds, *Višta an karties neužskr̀ido, tai pataikė bačkelėn [su vandeniu]* Smal, *Genys ... užskr̀idęs arkliui ant kaktos ir ėmęs akis lest* BM52(Skp)).

3.4.2.2.7.1. Nekontroliuojamo judėjimo erdvėje reikšmę turintys predikatai subjekto poziciją atveria procesantui – toks judėjimas dažnai netikėtas pačiam situacijos subjektui ir nepriklauso nuo jo valios, neretai nurodoma ir judėjimo kryptis, kuri sakinyje realizuojama direktyvo [Dir] semantine funkcija:

Proc, Dir / Ab

nuplasti „išplisti, išsiplėsti“: *pałáimintas waiſius iſcios tawós / ir waiſiús žęmes tawós ir waiſiús pêkaus táwo / prawís ir nupłás ſtôdai ir kâimenęs táwos* [Proc] DP 290,41; *Bażnîczia* [Proc] *nupłâto / nęt' ik kraßtâmus paſáulo* DP 378,31; *Rîmo karalîſta* [Proc] *Diéwo ápweizdéiimas pazopóſtiio: kuríii płaczei per paſáuli* [Dir] *nupłâto* DP 609,35;

išplasti „išplisti, paplisti“: *prawís ir nupłás ſtôdai* [Proc] *ir kâimenęs táwos / ir pałáiminti bus kłůnai tawí* DP 290,42; *O kítos wíſsos kácérſtwos <...> žínomu metú / ir aut žinomos wîetos pradêiuſsioś: ir pirm' pêrtraukeio pâczios* [Proc] *tarp' ſawés* [Dir] */ o neġ per paſáuli iżpłâto* DP 90,1;

praplasti „išplisti, įsigalėti“: *galîbe* [Proc] */ karalîſtes Chriſtaus <...> wéikei prapłâto / ir paáugßtinoś ant' wiſſú karalîſtu* [Dir] DP 87,10; *Todrînaġ ia wel W. Chriſtus mażînteła kâimene* [Proc] *wadino beť wêikęi prawíſso ir prapłâto po wíſsa paſáuli* [Dir] DP 87,43;

pravisti „pasidauginti, pasiplatinti“: *Todrînaġ ia wel W. Chriſtus mażînteła kâimene* [Proc] *wadino beť wêikęi prawíſso ir prapłâto po wíſsa paſáuli* [Dir] DP 87,43;

išplūsti „ištekėti, išbėgti“: *Iudóßius <...> iżpażíno po akim' iu nůdeme ſawa / ir nekâłte W{í}eßpatiés / ir iż' nuſsiminímo pakóręś ir pêrplißo puſeu ir ißpłûdo wiſſós îſcios* [Proc] *io* DP 165,5; *Trécżia yra dídis anſai żékłas / ioġ iżġ kûno numîruſio* [Ab] *iż płûdo krāuias ir wandů* [Proc] DP 182,3;

nuklimpti „įgrimzti, nugrimzti klampioje vietoje“: *Ieį tu* [Proc] *ne nórí żęmé wáikßcźiodamas móliie* [Dir] *nuklîmpi / ne nużękig nůg to krîżęus* DP 112,31.

Nekontroliuojamą judėjimą reiškia ir Sirvydo žodyne užfiksuotas veiksmažodis *nulinkti*, pateiktas be jį iliustruojančio konteksto. Sprendžiant iš LKŽ pateiktų pavyzdžių, šio predikato subjektas – procesantas, negalintis kontroliuoti savo judėjimo, kurį sąlygoja išorinės priežastys ar aplinkybės:

nulinkti „nusvirti, nusikreipti žemyn“: *Schylam ſię / vergo, nułinkſtu* SD 162v II,27 (*Rausvai žydėjo obelis nulinkus* T.Tilv. *Kai didesnis karštis, nulinksta pavytęs žiedas* P.Cvir. *Išnokusios varpos visai nulinko, tartum stebisi į žemę* Žem).

3.4.2.2.8. Predikatai, žymintys **posesinius santykius**, implikuoja subjekto ko nors turėjimo (įgijimo, gavimo) ar neturėjimo (praradimo) būseną. Jų reikšmė labai artima atsitikimo predikatams, tačiau jais implikuojamas tam tikras subjekto agentyvumas, valingumas, o galinei veiksmo ribai pasiekti būtina tam tikra sietinė situacija, kuri priklauso nuo subjekto valios, religingumo, pareigingumo ir pan.:

B, Con / O

įgyti „gauti, įsitaisyti“: *<...> dayktu* [Con] *niekas* [B] *rast ir igit negałes* PS I 187.

Ag, Pat/Q, Fin

išmisti „išeikvoti, išleisti“: *O iei* (tu [Ag]) *ka daugiaſn'* [Pat] *ißmiſsí / ant' to* [Fin] *aß fúgrizdamas atadůſiu taw'* DP 322,20; *Sunus Diewo* [Ag] *wiſu ſawo turtu* [Pat] *ißmito ant ko*[Fin]*?* PS I 101; *Vnt gało* (jie [Ag]) *ißmito /aba iżdawe vnt karunocios* [Fin] *triſdeśimtis graśiu* [Pat] PS II 163;

išrasti „išleisti, išeikvoti“: *moteriſchke* [Ag] *krauio ligga negaledama wiſſa ſawa turta* [Pat] *ant liekariu* [Fin] *iſchrada* BP II 45924; (aš [Ag]) *daug* [Q] *vnt to* [Fin] *iʒmitau / iʒradau / brungiey to igijau* SD3 125; taip pat plg. *vʒdemi / vʒkrauiu / iβmintu / iβrundu* SD3 190; *iʒeykwot / iʒraſt* SD3 507.

Ag, Pat Com/Loc

prarasti „išeikvoti, išleisti“: (Sūnus pablūdęs [Ag]) <...> *wiſſa ſawa lobi* [Pat] *ſu kekſchemis ir ſmirdais* [Com] *praranda* BPII 223_4; *púſtpelnei* <...> *tů ka* [Pat] (jie [Ag]) *iβłâîſto / prâgare* [Loc] *praráda / bę réikało / dágu ſaẃ vʒpírkť gałêtu / kaḋ tatái élgetomus deľ Diéwo iʒdalîtu* DP 300,6.

3.4.2.2.9. Socialinių santykių semantinei grupei priklauso trys senuosiuose raštuose užfiksuoti predikatai:

Ag Com / Con

suderti „suderėti, susitarti“: *Teip Phariʒeuβai ir Saduceuβai* [Ag] *nórinť búwo pértraukti pátis prieβ ſawę / bęť ſudêro ír ſulîgo anť apráiβimo ir nuʒúdimo Páwiło S* [Con] DP 344,3;

sulygti „susiderinti, susitaikyti“: *Tiemus kurie yrá wêdę lîepia / ne aβ / beť Wieβpatis / idánť móte nopłeiſtu wîro / o iei ii apłeis / taď be wîro totlíektiś / arba ſu wîru* [Com] *ſawůiu* (ji [Ag]) *te ſulígſt* DP 70,4; <...> *iiſsái túri ka prieβ tawé / ioġ anť tawés ſkūndʒes / arba nęrſť taḋ* (tu [Ag]) *eſsí kâłtas iʒtéiſintis íamʼ iʒġ to / ir ſulígťſu iů* [Com] DP 296,17; <...> *palik tenʼ dówana táwa prieġ ałtôriaus / o* (tu [Ag]) *eik pirmʼ ſulígkʼ ſu brólu ſawú* [Com]*: ir potamʼ afierawôſsi dówana táwa* DP 292,29; „sutarti, suderėti“: Ir kaip (jis [Ag]) *ſu darbinikais* [Com] *ſuliga / pa graſchi ant dienos* [Con] BP I 228_4;

įmišti „įsiterpti, įsimaišyti“: *pâlikůnis* [Ag] *Abrômo Egiptê wergîſtęie vʒtúrêti / bů ir immíβe tarp. páhoniu* [Com] *iβmôko weikałú ir darbú páhoniβku* DP 94,35.

Metaforinės kompletyvų reikšmės. Perkeltinėmis reikšmėmis pavartoti veiksmažodžiai pereina į skirtingas semantines grupes: vieni reiškia gamtos procesus, kiti – psichologinės ar mentalinės būklės pasikeitimą.

1. Pagrindinė reikšmė – **judėjimas** → perkeltinė reikšmė – **gamtos procesai**

Judėjimo veiksmažodžiai *prilinkti* „priartėti prie tam tikros ribos, prie pabaigos, galo“ ir *pagrįžti* „pasukti, pakrypti“, perkelti į gamtos procesų sritį, padeda konceptualizuoti abstrakčius dalykus (šiuo atveju *dieną*) kaip judantį, aktyvų objektą, kuris, pasiekęs tam tikrą įsivaizduojamą galinę ribą, žymi temporalinį pasikeitimą – dieną keičia vakaras, šviesą – tamsa. Pavartoti perkeltine reikšme, šie predikatai suponuoja procesanto semantinę funkciją, plg.:

prilinkti „priartėti prie tam tikros ribos, prie pabaigos, galo“: *Paſſilik ſu mumis / neſa iau welu ir diena prilinka* BP II 18_{16};

pagrįžti „pasukti, pakrypti“: *Ir priwerte ii biłôdami: Palíkiś ſu mumís / nesʼ iau pagrîʒo wákaróp / ir palînkuśî yrá iau diená.* DP 189,33*; Atlik ſu mums, nes iau eyt wakarop ir pagriźo diena vſiłaydimop* PS II 236.

2. Pagrindinė reikšmė – **posesiniai santykiai** → perkeltinė reikšmė – **mentalinės būsenos pasikeitimas**.

Mentalinės būsenos pasikeitimo metafora realizuojama į šią sritį perkėlus posesinių santykių SG veiksmažodį *įgyti*, kuris paprastai nurodo materialų, konkretų objektą. Pavartotas perkeltine reikšme, šis predikatas nusako pakitusią subjekto mentalinę ar emocinę būseną, atitinkamai pasikeičia ir semantinė sakinio struktūra: [Pr – B Pat] → [Pr – Pcp Con], plg.:

įgyti „gauti, įsitaisyti“: *kaip Pówiłas įgiio miełaβirdúma / ioġ tatái iźġ ne ʒiniós dáre / ne iźtikiéiiime ſawamé* DP 234,36, *Apâβtałai ir wiſsi iźtikimiéii ir tikraii pakâiu ſiełos įgiio / ir dabár įgîia / iźġ W. kélimo iźġ numiruſiu.* DP 197,5; *makinna ‹←makimna› ßmanes* [B] *‹←te› darbais a per darbus dangų* [Con] ♦ *ingiti* WP 95v,7.

3. Pagrindinė reikšmė – **kiekio mažėjimas arba didėjimas** → perkeltinė reikšmė –**mentalinės būsenos, elgesio normų pasikeitimas**.

Žmogaus percepcinės veiklos „produktai“, tokie kaip *skaistumas*, *nuodėmės*, *piktybės*, *piktas būdas* ar *tikėjimas* konceptualizuojami kaip gana savarankiški fizines ypatybes turintys konstruktai – dinamiški, judantys (net besiveisiantys) arba patiriantys fizinį destrukcinį poveikį, plg.:

išmažti „pamažu išnykti“: *O teip vʒ trumpo mêto wiſsá anóii pompá ir ſkâiſtumas <...> iſsmaʒa* DP 582,33;

įvisti „veisiantis atsirasti, įsiveisti“: *Teip tieg nůdemes ir piktíbes potà Ewangelia įwíſso / iog iáu ir páti wêîina péreit* DP 84,20; *Piktas budas terp krikśćioniu iwiſo* PS II 62.

4. Pagrindinė reikšmė – **struktūros kitimas** → perkeltinė reikšmė – **mentalinės būsenos pasikeitimas:**

pertrūkti „atsiskirti, pasidalyti (į grupes)“: *wiérá tu Ewangeliku <...> wéikei pęrtruko ant̓ túłu ſektu / kas weł̓ yra ʒímé tikrá Heretiku* DP 444,14.

Pavartoti metaforinėmis perkeltinėmis reikšmėmis, šie predikatai eksplikuoja pakitusią semantinę struktūrą: **SemS** [Pr – Proc] → [Pr – Pcp].

Tranzityvumas. Senuosiuose raštuose užfiksuoti baigties tašką žymintys veiksmažodžiai tranzityvūs tik tuomet, kai veiksmažodis atveria mažiausiai dvi argumentų pozicijas, o viena iš jų yra agentas – aktyviai veikiantis situacijos dalyvis ar personifikuotas reiškinys, atliekantis tam tikrą veiksmą – judėjimą kokia nors kryptimi, fiziologinį ar kitokį veiksmą, kurio veikiamas objektas reiškiamas galininku. Šiais predikatais reiškiamas situacijos dinamiškumas, jais implikuojama natūrali veiksmo baigties riba, subjekto agentyvumas ir veiksmo nukreipimas į objektą leidžia laikyti šiuos veiksmažodžius prototipiniais tranzityvais, plg.:

apsirti „apsupti, apsiausti“: *<...> tarnai Ʒidu apſire Iéʒu / ír ſuriββo ii / ír átwede ii pirmieus Annóβeuſp* DP 157,40;„apimti“: *Dabôkis iei wiſsu ſiłú tawú nopſiro prabíngeiie rupeſcéi / ir nerakaligi negandái ape tůs paſáulo dáiktus* DP 349,50;

apvilsti „užvaldyti, užgrobti, apveldėti“: *vʒ wiéna aβtůnis piktêſniu βatônu įgîię kurié iůs apwîłſta* DP 121,1; *Tokſaiġ yra ſmârkumas wełůkos piktoio ant̓ tu kuriůs apwîlſta* DP 119,6; *weβpatiś mané apwîłdo* DP 44,10;

pavilsti „užvaldyti“: *Teip' wel tikrái ßatônas kurì wiéną kârtą pawîłſta / to iau nepałëidżę* DP 121,6; *O teip' dabar pawiłdo ßirdis iu* DP 508,26;

perbristi „brendant pereiti“, plg. *iau mętas ârtínoś / kurì turêio pęrbriſt' ſrówu úpi tûlu ſopulú* DP 149,34;

pranokti „pralenkti“<...> *kaḋ kêlſiůś pranôkſiu ius inġ Galiléą* DP 148,24; <...> *ir antras Apaſchtals pranoka Petra* BP I 400_{3}; *ghis pranoks ius ingi Galilea* BP II 4_{14};

prarasti, išrasti „išeikvoti, išleisti“: *púſtpelnei* <...> *tů ką* (jie) *ißłâîſto / prâgare praráda / bę réikało / dágu ſaẃ vżpírkt' gałêtu / kaḋ tatái élgetomus deĺ Diéwo iżdalîtu* DP 300,6; *wiſſa ſawa turta ant barbieriſtos prarada* BP II 5111; *moteriſchke krauio ligga negaledama wiſſa ſawa turta ant liekariu iſchrada* BP II 459_{24}.

Keletas judėjimą, slinktį reiškiančių veiksmažodžių, užfiksuotų Sirvydo, paliudyti be juos lydinčių argumentų, plg. *apſkrindu* SD 101r I,28; *perſkrindu* SD 143v II,15; *praſkrindu* SD3 352. LKŽ duomenimis, tarmėse ir lietuvių autorių kūriniuose šie veiksmažodžiai paprastai tranzityvūs – jais suponuojamas situacijos veikėjo aktyvumas, o galininku reiškiamas tam tikras objektas, „pakliūvantis“ į veiksmo sferą, plg. *Tris kartus apskridę ašigalį, nuskrido toliau* K.Bor, *Perskrido kalnus* NdŽ. *Bitins, sodą praskrisdamas, ryto ratutoj, lilio* NS116.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai. Senuosiuose raštuose užfiksuoti sangrąžiniai kompletyvai turi keletą specifinių reikšmių.

Sangražos dalelytė sustiprina savaiminę ar eventyvinę veiksmažodžio reikšmę (plačiau apie sangrąžinių veiksmažodžių funkcijas žr. Bernadišienė, 1961; Kaukienė, 2006a), plg. ***išsitekti*** „išplisti“: *Jo poniſte iſſiteks nůg wienu Juriu ik antru* BP I 11_{2}.

Sangrąžai būdinga refleksyvi reikšmė – veiksmažodis apribojamas subjekto sfera, veiksmas tarytum neperžengia subjekto ribų, jis nukreiptas į patį subjektą, o realizuojama reikšmė yra „sau, apie save“, pavyzdžiui:

nusibosti „atsibosti, įgristi“: *Todelei nei tingekem nei nuſſiboſkem ape Waiſiu Ußgimimo Kriſtaus ſchů kartu klauſiti* BP I $70_{13;}$ *nuſibos wiſſiems ßmoniems* BP I 84_{12};

išsiilgti „pasiilgti, trokšti“: *iżſiįłkſtu* SD3 442;

nusitukti „pasidaryti riebiam“: *Ioġ kaḋ miélúlei iriebêio / taḋ pradêio spiríůt': įſigrożêie / nuſitúke / kaḋ praſtôio ir vżmîrßo W. Díéwa darîtoie sáwa* DP 355,37.

Sangrąžinių veiksmažodžių struktūra. Senuosiuose raštuose užfiksuoti sangrąžiniai kompletyvai yra priešdėliniai veiksmažodžiai, kurie turi struktūrą **P+s+V**, t. y. sangrąža pridėta po priešdėlio. Pasitaiko atvejų, kai sangrąžiniai veiksmažodžiai vartoti tik pavienių autorių, o kitų autorių darbuose paliudyti nesangrąžiniai jų atitikmenys, plg. *nuſſiboſkem* BP I $70_{13;}$vs. *Nubôs* DP 14,47; *nuboſt* SD3 362; *nuboſtu* SD 113v II,12; kartais sangrąžinės ir nesangrąžinės to paties veiksmažodžio formos įvairuoja ir to paties autoriaus raštuose, plg. *nuſſiboſkem* BP I 70_{13}; *nuſibos* BP I 84_{12} vs. *nenuboſta* BP I 165_{24}; *nenuboſkem* BP I 292_{14}. Struktūra **P+V+s** labai reta, užfiksuota tik Daukšos, plg. ♦ *pażínoś* DK 149,5; *pażikis* DP 170,34.

***

Galinę veiksmo arba proceso ribą implikuojančių predikatų leksinės reikšmės sprektras labai įvairus (žr. diagramą žemiau): gausiausia **kompletyvų** semantinė grupė – struktūros (substancijos, fizinio pavidalo, kvapo) kitimas. Taip pat gausi ir predikatų, implikuojančių žmogaus kūno pokyčius, grupė bei judėjimo, gamtos procesų, percepcijos predikatų semantinės grupės.

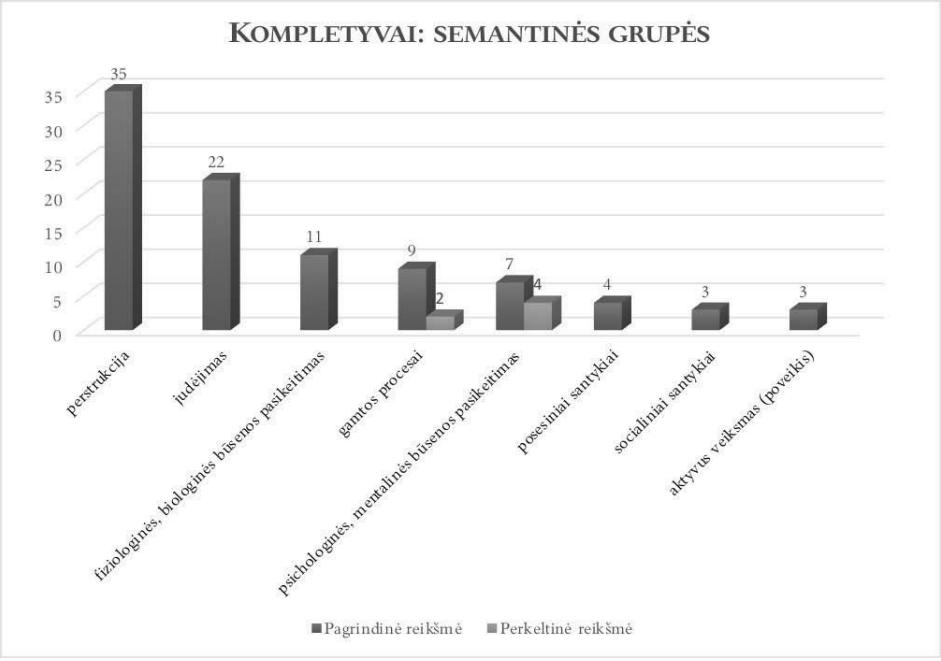

7 pav. Kompletyvų semantinės grupės

Dauguma perkeltinėmis reikšmėmis pavartotų predikatų reiškia tam tikrą percepcinės būsenos arba elgesio normų pasikeitimą, tokių veiksmažodinių metaforų ištakos sritis – posesija (plg. *įgyti* sielos pakajų), kiekio mažėjimas arba didėjimas (pavyzdžiui, skaistumas *išmąžta*, nuodėmės ir piktybės *įviso*), struktūros kitimas (viera *pertrūko*). Dar du judėjimą reiškiantys predikatai, pavartoti metaforiškai, reiškia temporalinį pasikeitimą (diena *prilinko, pagrįžo*).

Senuosiuose raštuose užfiksuotų kompletyvų semantinės grupės dėsningai koreliuoja su predikatų atveriamomis semantinėmis funkcijomis: antai perstrukciją reiškiantys predikatai atveria subjekto poziciją procesantui, prie kurio neretai jungiasi ir kauzatyvas, tikslinantis struktūros kitimo priežastį. Nekontroliuojamą judėjimą, fiziologinės būklės pasikeitimą ar gamtos procesus reiškiantys predikatai taip pat su-

ponuoja procesanto semantinę funkciją – tokių predikatų subjektas paprastai esti pasyvus situacijos dalyvis, negalintis kontroliuoti savo būsenos ar išorinių aplinkybių.

Aktyvaus, kryptingo judėjimo, veiksmo pabaigos, socialinių ir posesinių santykių semantinėms grupėms priklausantys predikatai subjekto poziciją atveria agentui, o psichologinės būsenos pasikeitimą ir percepciją reiškiantys predikatai suponuoja percipiento semantinę funkciją, prie kurios neretai jungiasi ir kontentyvas.

Tranzityvumas būdingas tik tiems kompletyvams, kurie reiškia judėjimą ar subjekto atliekamą aktyvų veiksmą. Sangrąža „kreipia“ veiksmą į patį subjektą, todėl jis tartum lieka „uždarytas“ subjekto sferoje.

3.4.2.3. Savaiminiai limitatyvai

Atsitikimo klasės semantinės zonos periferijai priskirtini ir tokie veiksmažodžiai, kurie implikuoja tam tikro veiksmo ar proceso ribą, tačiau finalinės šio veiksmo ar proceso ribos nepasiekia. Šiuo atžvilgiu aptariami veiksmažodžiai šiek tiek panašūs į *perfektyvinius limitatyvus*[142] (kartais vadinamus tiesiog *limitatyvais* arba *delimitatyvais,* LKG siūlomas *veiksmo galo deminutyvinių veiksmažodžių* terminas, žr. 1971, 21), kurie „žymi tam tikrą temporalinį būsenos arba veiklos kiekį bei nežymi natūralios finalinės ribos“ (Holvoet, Čižik, 2004, 141–142; dar žr. Arkadiev, 2011, 86). Šiame skyriuje aptarsimi veiksmažodžiai nėra grynieji limitatyvai, mat, skirtingai nuo pastarųjų, jiems nebūdinga žymėti tam tikros veiklos trumpumą ar trukmę temporaliniu atžvilgiu, be to, limitatyvai dažniausiai siejami su veiklos predikatais, plg. *pasėdėti*, *pažvejoti*, *pavaikščioti* ir pan., o tokio pobūdžio intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių senuosiuose raštuose apskritai neužfiksuota. Kaip pažymi R. Mikulskas, limitatyvų „perfektyvumas sietinas ne su natūralia veiksmo pabaiga, bet su paties kalbovo resp. klausovo brėžiama veiksmo TRUKMĖS riba“ (2005, 27). Analizuojami intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai nežymi veiklos trukmės trumpumo atžvilgiu – jais kvantifikuojama ne veiksmo trukmė, o kokybiniai savaiminio vyksmo parametrai, tik tam tikra procesinio potencialo dalis, tačiau, kaip ir tipinių limitatyvų atveju, jų reikšmėje glūdi kvantifikatorius „šiek tiek, kažkiek“, plg. *praaušti*, *aptemti, patinti* ir pan.. Šiame darbe tokius veiksmažodžius vadinsime savaiminiais limitatyviniais dėl to, kad jais implikuojama natūralaus, savaime vykstančio proceso riba „yra nubrėžta arbitraliai“ (Mikulskas, 2005, 27), t. y. natūralios proceso baigties nepasiekia.

[142] Šis terminas dažniau minimas kalbant apie slavų aspektologijos problemas (žr. Flier 1984, Hutcheson 1999, Dickey, Hutcheson 2003), tačiau limitatyvų aptinkama ir baltų kalbose – minėtų autorių manymu, limitatyvų užuomazgos galėjo rastis bendroje baltų-slavų fazėje (Dickey, Hutcheson, 2003, 33). Rusų kalboje limitatyvinės veiksmažodžių reikšmės realizuojamos veiksmažodžių formomis su priešdėliais *po-* ir *pro-* (lietuvių kalboje atitinkamai turimi priešdėliai *pa-* ir *pra-*), „kurios žymi ne įvykius, o procesus, be to, joms būdingos ir papildomos darybinės reikšmės: atitinkamai trumpumo arba mažo intensyvumo (plg. *padirbėti*, *paėjėti* ir pan.) ir, priešingai, nepertraukiamumo (plg. *pradirbti* visą dieną, *prastovėti* eilėje visą valandą ir pan.)“ (Plungian, 2011, 179–180).

3.4.2.3.1. Perstrukcinius procesus reiškiantiems limitatyvams būdinga struktūros ar fizinės būklės kitimo reikšmė. Sprendžiant iš pateiktų pavyzdžių, struktūros kitimą implikuojantys veiksmažodžiai suponuoja procesanto semantinę funkciją:

Proc

apdriksti „apiplyšti, apirti, apskarti“: *Diewo tarnay* [Proc] *łopinuoti / apdriſki / łetuoſe rubuoſe waykśćioia* PS II 36; *Grayćiaus priłeydżia ſawiſp łapiniuotus / apdriſkusius ir nuogus* (žmones [Proc]) */ negi śilkays / aukſu / sidabru / brungieys akmenimis apreditus* PS I 45;

apsvilti „kiek apdegti“: *iuodas buwo pats tikras apſwiłys ir apdegis welinas* [Proc] *iż paćios peklos* PS I 287–288;

aprūgti „pasidaryti kiek rūgščiam“: *Patôgi yra karalîſte dągú rûgβti / kuría ́emus żmoną / páſłepie triſé ketwircźiůſe míłtu / net aṕrûgſta wiſsa* [Proc] *biłôio Iéſus príeżodżiůſe minioſṕ* DP 86,42;

apgižti „kiek sugižti“: *apgiżis alus* [Proc] SD3 3,236;

pabrinkti „kiek papusti, papursti (nuo drėgmės)“: *pabrinko grudas* [Proc] SD3 380;

aptrūkti „aplink įtrūkti, įplyšti, įskilti“: *Opukła ſię beczułka, Circuli dolij rupti ſunt, aptruko ałude* [Proc] SD3 269;

apdžiūti „pasidaryti kiek sausesniam, pradžiūti“: *apdżiuſtu / iżſeku* SD 117r I,11 (plg. LKŽ pavyzdžius: *Kelias jau gerai apdžiū́vęs* K. *Apdžiùs ma[n] nedaugį akys nuog ašarų (nebereikės tiek verkti)* Arm);

apibrinkti „kiek išbrinkti, išpursti (nuo drėgmės)“: *Nabrzmiały. Turgens, cadaueroſus*, *abrinkſtu* SD3 185 (plg. *Jau apibrìnkus bačka, mažiau beteka* Kp, *Žekės apibrinkusios ant kojos* J).

3.4.2.3.2. Aštuoni limitatyvinę reikšmę turintys predikatai žymi **fiziologinius pokyčius**:

Proc

pakūsti „kiek suliesėti“: *Kartais ir milintiemus ſawe bei ganna dirbantiemus / neſiſek iu darbai /*(jie [Proc]) *tur pakuſti ir pawargti* BP II 510_{17};

patinti „kiek sutinti, ištinti“: *Apſirga widureis / kaip io kunas* [Proc] *wiſſas patina* BP I 112_{16}; *kaulu ligga ſerganti βmogu <...> kurio kunas* [Proc] *ant kaiu alba ranku patinſta* BP I 188_{26};

apsnūsti „kiek užsnūsti“: *Atſtôkiteś / néſą̇ġ βítoii męrgá* [Proc] *ne númire / bęt' apſnûdo: o ánis apiůke ii* DP 371,6; *idánṫ kad̀ gîrdime ioġ* (jie [Proc]) *apſnûdo ne maż apé tatài ne abeiotumbime* DP 549,39; *Kad kalti ira Mišios kłauſit / tuometu kartays* (jie [Proc]) *apſnuſta* PS II 62.

Pat Caus

aptinti „aplinkui ištinti“: *Gałwá io erβkecżęis iżbadîta: Akis áβaromis ir krauiú użpłûduſios ir użtêmusios <...> węidas* [Pat] *ſubúkintas ir aptínes nůġ płáβtaku* [Caus] DP 145,19; *aptiſtu* SD 115r II,4; *aptinis* SD 115r II,6; SD 173r II,9.

Sirvydo žodyne užfiksuoti predikatai valentinių palydovų atžvilgiu neinformatyvūs, tačiau sprendžiant iš LKŽ pateiktų pavyzdžių, jie atveria subjekto poziciją **procesantui**:

apiplikti „kiek nuplikti“: *apiplinku* SD 101r II,21; *apipłinku* SD 112r II,19 (plg. *Jaunas, bet jau pradėjęs apipl̓ikt* Kt. *Tas kalnierius apipl̓ikęs* Alk);

apkimti „prikimti“: *apkimt* SD3 265; *apkimſtu* SD3 3,240 (plg. *Gerklė apkimo, nebegaliu gerai dainuot* Ds.);

papusti „išsipūsti, išpampti“: *paſipućiu / papuntu* SD3 188 (plg. *Bėgo piemens namo sotūs, kiek paputusiais pilvais* Vaižg. *Tėvai paputę, o vaikai pasiutę (žirniai ankštyse)* Jrg).

3.4.2.3.3. Gamtos procesų leksinei grupei priklauso šie veiksmažodžiai:

nulyti „praeiti trumpam lietui“: *Ugnis ligus ira durnamuiem wirui / kurſai namus ſawa pabudawoia ant βieſoros kaip nu didei nulija / ir twanai atſiranda* BP I 248_{10};

Proc

aptemti „pasidaryti tamsiam, netekti šviesumo“: *Potam ſaule* [Proc] *aptema / Ta regiet nebgaleia* BG 101,17; *Ir ſchefchta hadina aptema wiſſa βeme* [Proc] */ ikki hadinos dewintos* BP I 390_{21};

apmirti „pasidaryti beveik negyvam, pusiau mirusiam“: *Jeigu grudas iawa imeſtas ing βemę* [Proc] *neapmirs pats teip wenas palikſis, bet ieigu apmirs angu numirs didį waiſų dara* WP 143v,25-26.

3.4.2.3.4. Du senuosiuose raštuose užfiksuoti limitatyvinę reikšmę turintys veiksmažodžiai žymi **judėjimą, kuris kontrolės atžvilgiu yra neapibrėžtas**:

Proc

apkristi „šiek tiek nubirti nuo ko“: *Teip̓ wiſsi mókſtei paſáulo ir kaciériu tiektái inġ ráwałą ir βêką / kurſái* [Proc] *wêikei padžîuſta ir apkrinta* DP 90,19;

palinkti „pasvirti žemyn, pasikreipti“: *pochylam ſię / ruinam minitor, pałinkſtu* SD 125v I,15 (plg. LKŽ teikiamus pavyzdžius *Vėjelis papūtė, šakelės paliñko* Ad. *Noriu miegelio, net galvelė palinksta* (d.) Ml).

3.4.2.3.5. Vienas Sirvydo žodyne užfiksuotas predikatas priskirtinas **socialinių santykių** semantinei grupei. Sprendžiant iš LKŽ pateikiamų iliustracinių sakinių, predikato subjektu eina percipientas:

apsipažinti „kiek sueiti į santykius, ryšius, susipažinti“: *Obeznać ſię gdźie, Cognoſcere & viciſim cognoſci, aſſuefcere domeſticis*, *apſipaʒint* SD3 229 (plg. *Pirmą sykį susiejęg giminės apsipažino* J. *Aš jau buvau apsipažinęs su visais* Rš. *Aš pas jus kap apspažinaũ, apsbuvau, tai kap namie* Ml. *Apsipažinsit abu (piemenys), ir karvės tegu apsibado* J.Balt.).

Metaforinės savaiminių limitatyvų reikšmės. Percepcijos veiksmažodžių semantinės grupės periferijai galima būtų priskirti Bretkūno postilėje perkeltine reikšme „kiek apsilpti“ pavartotą veiksmažodį ***apgesti***, plg. *idant io krikſchcʒonis turetu ſu ků kariauti / idant iu wiera neapgeſtu* BP II 314_{4}. Vartojamas pagrindine

reikšme „nykti ugniai, šviesai, blėsti“, šis veiksmažodis paprastai nurodo šviesos intensyvumo (ar ją skleidžiančio šaltinio) nykimą, mažėjimą[143]. Pavartotas perkeltine reikšme, šis veiksmažodis akcentuoja žmogaus tikėjimo, jo religinių ir dorovinių įsitikinimų nuosmukį, o tai yra kur kas abstraktesnis daiktavardinės leksemos kategorinis požymis.

Dar vienas pagrindine nykimo reikšme vartojamas veiksmažodis, perkeltas į percepcijos sritį, aktualizuoja psichologinės ir emocinės būsenos pasikeitimą, plg.

apgaišti „apalpti, apsvaigti“: *Dowiduy tiktay muſtunćiam ape gražibi ir ramumu dungaus karaliſtes apgayβdawo dušia* PS II 32.

Pakitus šių predikatų daiktavardinių palydovų kategoriniams požymiams, pasikeitė ir semantinė šių predikatų struktūra: **SemS** [Pr – Proc] → [Pr – Pcp].

Tranzityvumas. Tranzityvių šio aspektinio pobūdžio veiksmažodžių neaptikta. Tranzityvumo kategorija būdinga tiems veiksmažodžiams, kurių subjektas aktyvus, jis aktyviai veikia objektu reiškiamą situacijos dalyvį. Tranzityvūs veiksmažodžiai paprastai teliški, implikuojantys galutinę veiksmo ribą. Šios ypatybės limitatyvams visai nebūdingos, nes jų žymimas veiksmas nepasiekia galinės veiksmo ribos, o predikatas atveria subjekto poziciją ne agentui, o procesantui, kuris veiksmo nekontroliuoja, o tik patiria jo poveikį.

Sangrąžiniai veiksmažodžiai. Senuosiuose raštuose aptiktas tik vienas limitatyvų progrupiui priklausantis sangrąžinis veiksmažodis ***apsipažinti***, implikuojantis pradinę pažintinio proceso stadiją ir, sprendžiant iš LKŽ pateiktų pavyzdžių, suponuojantis tarpusavio reikšmę.

***

Apibendrinant pasakytina, kad senuosiuose raštuose užfiksuoti savaiminiai limitatyvai dažniausiai reiškia natūralios ribos nepasiekusį pokytį – perstrukcinį, susijusį su materijos kitimu, arba fiziologinį, susijusį su somatiniu planu. Retesnės gamtos procesų kitimo ar kontrolės atžvilgiu neapibrėžto judėjimo reikšmės (žr. diagramą toliau).

Atlikus šių predikatų sintagminių santykių analizę, matyti, jog subjekto funkcija atveriama procesantui, tam tikros kintančios būsenos patyrėjui, negalinčiam kontroliuoti situacijos, tad visus minėtus limitatyvus galima vadinti semantiniais pasyvais. Vienintelis predikatas, kurio implikuojamas procesas suponuoja šiokį tokį subjekto aktyvumą, yra sangrąžinis veiksmažodis ***apsipažinti***, atveriantis subjekto poziciją percipientui, sąveikaujančiam su kitais situacijos dalyviais (kurie semantinėje predikato struktūroje reiškiami komitatyvo semantine funkcija).

[143] Plg. *Důkite múmus iżġ aliéieus iûſu / nes' lampós mûſu géſa* DP 567,12.

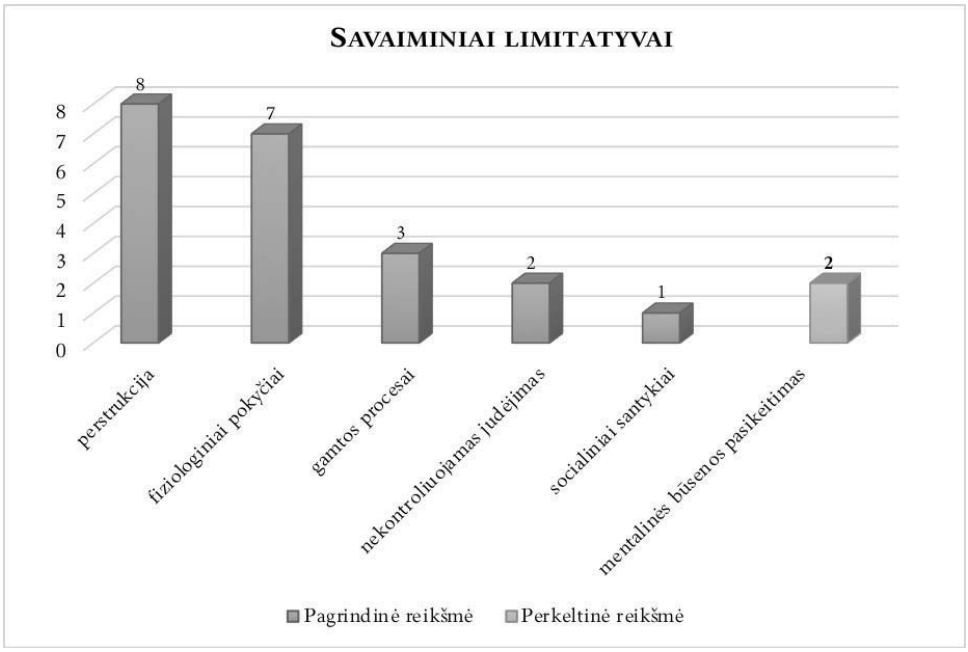

8 pav. Savaiminių limitatyvų semantinės grupės

Perkeltine reikšme pavartotų veiksmažodžių *apgesti* „kiek apsilpti“ ir *apgaišti* „apalpti, apsvaigti“ metaforizacijos ištakos sritis fizinė, o tikslo sfera – mentalinė (psichologinė).

Išvados

Analizuojamuose senuosiuose raštuose aptikti 229 intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai. Gausiausiai šie veiksmažodžiai paliudyti Sirvydo – 176 veiksmažodžiai. Daukšos raštuose užfiksuoti 137 veiksmažodžiai. Bretkūnas paliudijo 124 tiriamojo tipo veiksmažodžius. Kur kas mažiau – 53 – veiksmažodžiai aptikti Mažvydo tekstuose, o mažiausiai, t. y. 42 veiksmažodžiai, – *Volfenbiutelio postilėje*.

Leksinės įvairovės atžvilgiu išsiskiria Sirvydo žodynuose užfiksuoti veiksmažodžiai, kurių neribojo religinis žanras – juose aptikta ne tik dvasinius, moralinius, percepcinius aspektus, tačiau ir įvairius fizinius, fiziologinius reiškinius žyminčių veiksmažodžių.

1. **Senųjų raštų** intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių esamojo laiko morfologinė struktūra glaudžiai siejasi su šaknies struktūra. *Ilgosios šaknies* veiksmažodžiai yra maksimaliai ikoniški *sta* kamieniai, pvz., *dygsta*, *blėsta*, *sprogsta*, *alksta* ir pan. *Trumposios šaknies* veiksmažodžiams būdingas esamojo laiko formų įvairavimas yra susijęs su šaknies finalės tipu: *CVT* ir *CVS* tipo veiksmažodžiai dažniau esti intarpiniai, *CVR* – intarpiniai ir *sta* kamieniai. Senojoje raštijoje neužfiksuota *na* kamieno formų, gausiai vartojamų tarmėse. Būtojo laiko struktūros įvairavimas senuosiuose raštuose užfiksuotiems veiksmažodžiams nebūdingas, dominuoja reguliarios *o* kamieno formos.

2. Alternuojančios esamojo laiko formos senojoje raštijoje atspindi kamienų persigrupavimo procesus. Archajiškos *a* kamieno, atematinės, intarpinės formos, pvz.,

breda BP, WP, SD ‖ *brinda* SD3, **sninga* BB ‖ *ſniekt* SD3, *uβming* BP ‖ *aźumiegti* PS, *aȥumiegmi* SD, vartojamos pagrečiui su inovacinėmis, ikoniškomis *sta* kamienėmis, neretai net to paties autoriaus darbuose, plg.: *praβuſtanczu*s Mž ‖ *ȥuwanczus* Mž; *pagriuwa* PS; *uźgriuwa* PS ‖ *pagriustu* SD; *nutiłu* SD ‖ *aȥutilstu* SD3, *suira* PS I 270, *ſu ira* SD3 ‖ *irstus* SD_3. *Sta* kamieno ekspansija ypač akivaizdi Sirvydo raštuose.

3. Šaknies struktūros ir esamojo laiko morfologinės struktūros sąsaja fiksuojama ir **tarmėse**, tačiau jose alternacijų kur kas daugiau nei senuosiuose raštuose: trumposios šaknies *CVT* tipo veiksmažodžiams greta intarpinių formų vartojamos *sta* kamieno arba *a* kamieno formos, plg. *šlãpsta*, *stìgsta*, *klùpsta, šìpa*, *tùka*, aptinkama atematinių ir kontaminacinių formų. Kaip ir senuosiuose raštuose, daugiausia alternuojančių esamojo laiko formų turi *CVR* tipo veiksmažodžiai, jiems būdinga lokalinė distribucija: Žemaitijoje gausiai vartojamos gretutinės *na* kamieno formos, nors pasitaiko ir *sta* kamienių; Aukštaitijoje ypač populiarios *sta* kamieno formos, retesnės *na* kamieno; gretutinės *a* bei *ia* kamieno esamojo laiko formos aptinkamos tiek žemaičių, tiek aukštaičių tarmėse. Skirtingai nuo senųjų raštų, pagrečiui su senesnėmis *CVS* tipo intarpinėmis esamojo laiko formomis tarmėse vartojamos dvigubos morfologinės struktūros formos su intarpu ar jo pėdsaku ilguoju balsiu ir formantu *sta*. *Ilgosios šaknies* veiksmažodžiams būdingas senųjų intarpinių formų perėjimas į *sta* kamieną, plg. *sleñda*, *viñta*, *ruñga*, *sluñga*→ *slýsta*, *výsta*, *rűgsta*, *slűgsta*. Tarminės būtojo laiko *ė* kamieno formos priklauso skirtingiems chronologiniams sluoksniams: vienos koreliuoja su senosiomis *a* kamieno esamojo laiko formomis (*svìlė*, *dìlė*, *rìjė)*, kitos laikomos inovacinėmis, plg. *skìlė, pùvė, tìnė*.

4. **Dabartinėje lietuvių kalboje** fiksuojama gretutinių esamojo laiko formų niveliacija: mažinamas potencialių alternantų kiekis, pasirenkant vieną formą iš kelių preferentiškų, nebevartojamos atematinės aptariamųjų veiksmažodžių formos. Ryškėjanti tendencija dabartinėje kalboje – priesaginių veiksmažodžių klasės stiprėjimas: į ją pereina vis daugiau intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių. Taigi pasirenkamas vienas dominuojantis konstrukcinis modelis, unifikuojamos paradigmos, atmetami alternantai. Būtojo laiko vartojamos tik *o* kamienės formos, išskyrus *gimė* ir *mirė*, kurios dėl dažno vartojimo išsaugojo archajišką struktūrą ir atsilaikė prieš inovacines semantikos ir morfologijos kodavimo tendencijas.

5. Vertinant **senuosiuose raštuose** paliudytus veiksmažodžius natūraliosios morfologijos požiūriu, galima teigti, kad jų kategorijų simbolizavimas yra optimalus, vienodas ir skaidrus, dauguma paliudytų veiksmažodžių yra morfosemantiškai skaidrūs. 82 proc. esamojo laiko formų yra maksimaliai ikoniškos, priklausančios segmentiniam adityvinam formos tipui, 13 proc. esamojo laiko formų yra mažiau nei maksimaliai ikoniškos – jų atsiradimą lėmė tautosilabinių junginių su *n* nykimas, 3 proc. esamojo laiko formų yra minimaliai ikoniškos – kategorinės semantikos atžvilgiu jos yra neskaidrios ir neatliepia konstrukcinio ikoniškumo principo (plg. *dreſa* Mž, BP, DP, WP, *driſu* SD (greta *driſtu* SD3), *apſunku* SD (greta *ſunkſtu* SD3),

ſtimbiuoſi SD3 (greta *ſtimbſtu* SD3). Atematinės formos (pavyzdžiui, *aźumiegti* PS, *aẑumiegmi* SD, SD3, *ſniekt* SD3, *mêgł* DP) nėra ikoniškos – semantinio žymėtumo asimetrija neatsispindi simbolizavimo asimetrijoje. Jau senojoje raštijoje matyti veiksmažodžių sistemos kitimo tendencija – sąlyginis fleksinių klasių stabilumas: iš stabiliųjų klasių pereinama į superstabiliąsias, kurios pačios ilgainiui ima silpti (pastebėtos tokios kitimo kryptys: atematiniai veiksmažodžiai, *a* kamienas → intarpas arba *sta*; intarpas → *sta*). **Tarmėse** vartojamos minimaliai ikoniškos formos *gìja*, *rìja*, *tùka*, net *gìma*, *mìra* ir pan. iliustruoja konstrukcinės analogijos svarbą veiksmažodžio sistemos kitimams. **Dabartinėje kalboje** dominuoja *sta* kamieno fleksinė klasė, tačiau ryškėja ir šios klasės silpimo požymiai – formuojasi nauja superstabilioji priesaginių veiksmažodžių klasė.

6. Dauguma senuosiuose raštuose užfiksuotų predikatų priklauso atsitikimo (72 proc.) predikatų semantinei zonai (iš jų 21 proc. žymi nesietines situacijas, 51 proc. predikatų būdingi antriniai požymiai), 16 proc. sudaro vyksmo predikatai, kiek mažiau užfiksuota būklės (10 proc.) predikatų. Mažiausiai paliudyta veiklos (2 proc.) klasės predikatų. Dominuojanti atsitikimo predikatų klasė nevienalytė: šios klasės centrą sudaro nesietinės situacijos, neplanuotai ir netikėtai įvykęs atsitikimas. Atsitikimo klasės periferijoje atsiduria tie predikatai, kurie turi bent kelioms akcionalinėms klasėms būdingų požymių ir žymi sietines situacijas. Tokia periferija įrodo, kad analizuojamų veiksmažodžių grupė leksiniu požiūriu – atvira sistema, o jos įvairaus dydžio posistemių ribos yra difuziškos.

7. Semantinė tiriamųjų veiksmažodžių dominantė, arba bendras jungiamasis analizuojamų veiksmažodžių semantinis komponentas, yra tapsmas, virsmas, būsenos arba būklės kitimas, tačiau skirtingose klasėse implikuojamas nevienodas kitimo aspektinis pobūdis: vyksmo predikatai žymi imperfektyvinį, o atsitikimo predikatai – perfektyvinį tokio būsenos arba būklės kitimo aspektą (antrinius požymius turinčių atsitikimo predikatų ingresyvinę, rezultatyvinę arba limitatyvinę reikšmę suteikia priešdėlis). Sietines situacijas žyminčių priešdėlinių vedinių semantinės funkcijos atliepia jų pamatinių veiksmažodžių semantines funkcijas. Perfektyvinę reikšmę – veiksmo baigtumą, ingresyvumą ir limitatyvumą – suteikiantis priešdėlis paprastai nekeičia veiksmažodžio semantinės grupės, tačiau modifikuoja pamatinio žodžio reikšmę ir tampa akcionalinės klasės keitimo rodikliu.

8. Virsmo, būsenos kitimo reikšmė būdinga ir metaforinėmis reikšmėmis pavartotiems predikatams – dominuoja antropocentrizmo ir abstrakčių dalykų konkretinimo metaforizacijos tendencijos. Perkeltinės reikšmės predikatas paprastai esti kitokios semantinės struktūros palyginti su atitinkamo tiesioginės reikšmės veiksmažodžio semantine struktūra, labai dažnai skiriasi ir kategoriniai su veiksmažodžiu einančių daiktavardinių leksemų požymiai.

9. Senuosiuose raštuose užfiksuoti tranzityvieji veiksmažodžiai neatitinka prototipinio tranzityvumo sąlygų: jiems būdingas sintaksinis tranzityvumas, kuriuo daž-

niausiai žymimas tam tikru būdu su objektu susijęs paties subjekto būsenos pasikeitimas.

10. Sangrąža reiškiamas subjekto sferos ribojimas panaikina veiksmažodžio tranzityvumą ir perteikia su subjektu susijusias būsenas, kur kas rečiau eksplikuojama tarpusavio ir savaiminio veiksmo reikšmė. Dominuojanti sangrąžinių veiksmažodžių struktūra yra P+s+V, struktūra P+V+s būdinga tik vidurietiškojo rašytinio varianto (Daukšos) paliudytiems veiksmažodžiams, o struktūra V+s dažnesnė vakarietiškojo rašytinio varianto raštuose.

Literatūra ir šaltiniai

Abusch, D. (1985). *On Verbs and Time*. University of Massachusetts.

Abusch, D. (1986). *Verbs of change, causation and time*. Report 86-50. Stanford: CSLI

Aleknavičienė, O. (2005). *Jono Bretkūno Postilė. Studija, faksimilė ir kompaktinė plokštelė*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.

Ambrazas, V. (1986). Lietuvių kalbos sakinio sintaksinės ir semantinės struktūros vienetai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 25, 4–44.

Arkadjevas, P. (2008). Lietuvių kalbos *pirminių veiksmažodžių* klasių semantika tipologinių duomenų kontekste. – *Acta Linguistica Lithuanica* LIX (2008), 1–27.

Arkadiev, Peter. (2011). Aspect and actionality in Lithuanian on a typological background. In Petit D., Feuvre C., Menantaud H. (eds), *Langues baltiques, langues slaves*. Paris: CNRS Éditions, 57–86.

Arumaa, P. (1957). Von der Eingehart des ablauts un der Diathese im Baltischen. – *Zeitschrift für slavische Philologie*, 25, 118–149.

Bach, E. (1986). The algebra of events. – *Linguistics and Philosophy* 9, 5–16.

Bailey, C. J N. (1973). *Variation and linguistic theory*. Washington, DC: Center for Applied Linguistics.

Balčiūnienė, A. (2007). *Kupiškėnų tarmės intarpiniai ir sta kamieno veiksmažodžiai.* Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.

Balčiūnienė, A. (2014). *Kupiškėnų patarmės intarpiniai ir sta kamieno veiksmažodžiai*. Klaipėdos universiteto leidykla.

Baranauskienė, R. (2004). Agento semantinės funkcijos prie veiksmažodžių samprata. – *Tiltai* 1 (26), 109–114.

Baranauskienė, R. (2006). Veiksmažodžių numatoma linksnių patiento funkcija ir jos atmainos. – *Kalbos vienetų semantika ir struktūra*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 5–11.

Beavers, J. (2008). Scalar complexity and the structure of events. In Dölling J., Heyde-Zybatow T., Schäfer M. *Event structures in linguistic form and interpretation*. Berlin: Mouton de Gruyter, 245–65.

Bernadišienė, P. (1961). *Sangrąžinių veiksmažodžių reikšmė ir vartosena dabartinėje lietuvių literatūrinėje kalboje.* Filologijos mokslų kandidato laipsnio disertacija (mašinraštis). Vilnius.

Bynon, T. (1979). *Historical Linguistics.* Cambridge University Press, Cambridge.

Chafe, W. L. (1970). *Meaning and the structure of language*. Chicago: University press.

Comrie, B. (1976). *Aspect. An Introduction to the Study of Verbal Aspect and Related Problems*. Cambridge: University Press.

Croft, W. (1991). *Syntactic categories and grammatical relations: the cognitive organization of information*. Chicago: University of Chicago Press.

Croft, W. (2012). *Verbs: Aspect and Causal Structure.* Oxford: Oxford University Press.

Dickey, S. M., Hutcheson, J. (2003). Delimitative Verbs in Russian, Czech and Slavic. – *American Contributions to the 13th International Congress of Slavists, Ljubljana,* Volume 1, 23–36.

Dini, P. U. (2000). *Baltų kalbos. Lyginamoji istorija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

DLKG – Dabartinės lietuvių kalbos gramatika, red. Vytautas Ambrazas. Vilnius: Mokslo enciklopedijų leidykla, 2005.

DLKŽ – Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, red. S. Keinys. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

Dowty, D. R. (1979). *Word Meaning and Montague Grammar*. Dordrecht / Boston / London: Reidel Publishing Company.

Dressler, W., Mayerthaler, W., Panagl, O., Wurzel, W. (1987). *Leitmotifs in Natural Morphology*. Amsterdam: John Benjamins.

Dressler, W. U., Dziubalska-Kołaczyk, K., Fabiszak, M. (1997). Polish inflection classes within Natural Morphology. – *Bulletin de la Société Polonaise de Linguistique* 53, 95–119.

Dressler, W. U. (1998). Produktivität als Zentralbegriff der gramatischen (bes. Flexionsmorphologischen) Systemadäquatheit. Terzan-Kopecky, L. (Hrsg.). – *Sammel-band des II Internationalen Symposions zur Natürlichkeitstheorie*. Maribor: Universität Maribor, Pädagogische Fakultät, 113–124.

Dressler, W. U. (2000). Naturalness. In: G. E. Booij, Ch. Lehmann, J. Mugdan. *Morphologie / Morphology: Ein Internationales Handbuch Zur Flexion Und Wortbildung / An International Handbook on Inflection and Word-Formation 1*. Berlin, New York: Walter de Gruyter, 288–296.

Dressler, W. U., Ladányi, M. (2000). Productivity in Word Formation (WF): a morphological approach. – *Acta Linguistica Hungarica* 47 (1–4), 103–144.

Drukteinis A. (2006). Sintaksinė semantinė veiksmažodžio požymių vertė. – *Kalbos vienetų semantika ir struktūra*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 23–31.

Drukteinis A. (2007). Sakinio semantinių struktūrų ryšiai ir semantinių funkcijų hierarchija. – *Ries Humanitariae* 2, 27–33.

Drukteinis, A. (2009). Semantinės sakinių struktūros su sinkretinės reikšmės predikatais. – *Res Humanitariae* 6, 24–41.

Drukteinytė, V. (2001). Sintaksiniai semantiniai veiksmažodinės metaforos požymiai. – *Tiltai*. Priedas Nr. 9, 103–108.

Drukteinytė, V. (2002). Perkeltinė metaforinė reikšmė ir sintagminė jos charakteristika. – *Vārds un tā pētišanas aspekti: rakstu krājums* 6, 313–322.

Drukteinytė, V. (2005). Metaforinis veiklos veiksmažodžių vartojimas. – *Vārds un tā pētišanas aspekti* 9, 111–119.

Drukteinytė, V. (2006). Metaforinis lietuvių kalbos slinkties veiksmažodžių vartojimas. – *Kalbos vienetų semantika ir struktūra*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 31–39.

DrŽ – Naktinienė, G., Paulauskienė, A., Vitkauskas, V. (1988). *Druskininkų tarmės žodynas*. Vilnius: Mokslas.

Dulkienė, J. (2000). Indoeuropietiškosios veiksmažodinės šaknys baltų kalbose: šakninių veiksmažodžių esamojo laiko kamienai. – *Veiksmažodžio raidos klausimai. Tiltai*. Priedas Nr. 1, 17–45.

Dunn, J. (2011). Gradient Semantic Intuitions of Metaphoric Expressions. – *Metaphor and Symbol*, vol. 26, Issue 1, 53–67.

DvŽ – *Dieveniškių šnektos žodynas*, sud. Laima Grumadienė, Danguolė Mikulėnienė, Kazys Morkūnas, Aloyzas Vidugiris. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2005.

Ehrich, V. (1992). *Hier und jetzt: Studien zur lokalen und temporalen Deixis im Deutschen*. Niemeyer, Tübingen.

Endzelīns, J. (1951). *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas valsts izdevniecība.

Endzelynas, J. (1957). *Baltų kalbų garsai ir formos*. Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla.

Филлмор, Ч. (1981). Дело о падеже. – *Новое в зарубежной лингвистике*. Вып. 10, Москва, с. 369—495.

Flier, M. (1984). The scope of prefixal delimitation in Russian. In Flier, M., Timberlake, A. (eds.) *The Scope of Slavic Aspect*. UCLA Slavic Studies 12, Slavica Press, Columbus, Ohio.

Freed, A. F. (1979). *The Semantics of English Aspectual Complementation*. Reidel, Dordrecht.

Gorbachov, Y. (2007). *Indo-European origins of the nasal inchoative class in Germanic, Baltic, and Slavic*. Harvard University.

Gorbachov, Y. (2014). The origin of the Baltic inchoative in *-sta-*: an overlooked Proto-Baltic sound law. – *Indogermanische Forschungen* 119, 21–53.

Gudavičius, A. (2000). *Etnolingvistika*. Šiauliai: J. Vasiliausko įmonė.

Gudavičius, A. (2009). *Etnolingvistika (tauta kalboje)*. Šiauliai: Šiaulių universiteto leidykla.

Gudavičius, A. (2013). Žodžio semantinė struktūra nominacijos požiūriu. – *Filologija* 18, 70–85.

Hay, J., Kennedy, C., Levin, B. (1999). Scalar structure underlies telicity in 'degree achievements'. In T. Matthews and D. Srolovitch (eds). *Proceedings of SALT IX. Ithaca*, Cornell University, 127–144.

Hiersche, R., (1980) Archaische Strukturelemente im Baltischen Verbum. – *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung* 94, 219–229.

Holvoet, A., Čižik, V. (2004). Veikslo priešpriešos tipai. In Holvoet, A., Semėnienė, L. (red.), *Gramatinių kategorijų tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 141–162.

Holvoet, A., Judžentis, A. (2003). Sintaksinių ryšių tipai. – Holvoet, A., Judžentis, A. (red.). *Sintaksinių ryšių tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 1], Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 11–35.

Holvoet, A., Judžentis, A. (2004). Tranzityvumo samprata In Holvoet A., Semėnienė L. (red.), *Gramatinių kategorijų tyrimai*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 61–76.

Holvoet, A., Judžentis, A. (2005). Beasmeniai sakiniai. In Holvoet, A., Mikulskas, R. (red.) *Gramatinių funkcijų tyrimai*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 161–179.

Hutcheson, J. (1999). *The Delimitative Prefix po- and the Perdurative Prefix pro- in Czech and Russian*. MA Thesis, University of Virginia.

Иванов, В. В. (1965). *Общеевропейская прославианская и анатолийская языковые системы*. Москва.

Jakaitienė, E. (1973). *Veiksmažodžių daryba* (*priesagų vediniai*). Vilnius: Vilniaus universitetas.

Jakaitienė, E. (1980). *Lietuvių kalbos leksikologija*. Vilnius: Mokslas.

Jakaitienė, E. (2009). *Leksikologija: studijų knyga*. Vilniaus universitetas. Vilnius : Vilniaus universiteto leidykla.

Jakulis, E. (2001). Seniausi lietuvių kalbos *tekėti, teka, tekėjo* tipo veiksmažodžiai. – *Veiksmažodžio raidos klausimai* (2), 45-48.

Jakulis, E. (2004). *Lietuvių kalbos tekėti, teka, tekėjo veiksmažodžiai*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Jakulienė, A. (1979). Lietuvių kalbos veiksmažodžių struktūrinė klasifikacija. – *Aktualiosios kalbotyros problemos*, Vilnius, 36–38.

Judžentis, A. (2012). *Lietuvių kalbos gramatinės kategorijos*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

Kaikarytė, A. (2010). *Joniškio šnektos daiktavardžio linksniavimo sistema*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilnius.

KaltŽ – Vilutytė, A. (2008). Kaltanėnų šnektos žodynas. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Kapsevičienė, V. (2002). Morfologinė intarpinių ir *sta*-kamienių veiksmažodžių (*griūva*, *gyja* tipų) struktūra senojoje lietuvių raštijoje. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti: Rakstu krājums* 6, Liepāja, 102–112.

Karaciejūtė, V. (2013). *Varėnos šnektos daiktavardžio linksniavimo sistema*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilnius.

Karaliūnas, S. (1987). *Baltų struktūrų bendrybės ir jų kilmė*. Vilnius: Mokslas.

Kaukienė, A. (1986). Lietuvių kalbos *a*-kamieniai veiksmažodžiai. – *Baltistica* XXII (1), 25-46.

Kaukienė-Jakulienė, A. (1988). *Lietuvių kalbos a-kamieniai veiksmažodžiai*. – *Baltistica* XXIV (2), 142-154.

Kaukienė, A., Pakalniškienė, D. (1990). Dėl lietuvių kalbos intarpinių veiksmažodžių. – *Baltistica* XXVI (2), 119–125.

Kaukienė, A. (1994). *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija I*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kaukienė, A., Pakalniškienė, D. (1997). Veiksmažodžio struktūros ypatumai pirmojoje lietuviškoje knygoje. – *M. Mažvydas. Pirmoji lietuviškoji knyga (tarptautinės mokslinės konferencijos, įvykusios 1997 m. sausio 14 d., medžiaga*). Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 88–93.

Kaukienė, A. (1998). Prūsų kalbos veiksmažodžių struktūros ypatumai. – *Baltistica* XXXIII (1), 15-37.

Kaukienė, A. (2000). Prūsų kalbos veiksmažodžių galūnės ir jų jungimosi būdai. – *Tiltai*. Priedas. Nr. 1, 55-64.

Kaukienė, A., Pakalniškienė, D. (2001). Balsių kaitos vaidmuo formuojantis lietuvių kalbos veiksmažodžiui. – *Veiksmažodžio raidos klausimai. Tiltai.* Priedas Nr. 9, 19–22.

Kaukienė, A. (2002). *Lietuvių kalbos veiksmažodžio istorija II*. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kaukienė, A., Pakalniškienė, D. (2002). Veiksmažodžių *likti, snigti, migti* struktūra ir kilmė. – *Vārds un tā pētīšanas aspekti: rakstu krājums,* 6, Liepāja, 113—131.

Kaukienė A., Pakalniškienė, D., Dulkienė, J. (2006). Lietuvių kalbos *gena* tipo veiksmažodžių kilmė. – *Vārds un tā petīšanas aspekti* (*Rakstu krājums* 10), Liepāja, 63–79.

Kaukienė, A. (2005). Bendrieji rytų baltų kalbų *gerti, geria, gėrė – dzert, dzeru, dzeru* tipo veiksmažodžiai. – *Baltistica* VI. priedas, 119–136.

Kaukienė, A. (2006a). *Sangrąžinių veiksmažodžių istorija*. Klaipėda: Klaipėdos universitetas.

Kaukienė, A. (2006b). Bendrieji rytų baltų kalbų *kélti*, *kẽlia*, *kélė – cel̂t*, *ceļu, cêlu* tipo veiksmažodžiai. – *Baltistica* XLI (3), 379–400.

Kaukienė, A. (2006c). Balsių kaita *kerpa – kirpo* tipo veiksmažodžiuose. – *Acta humanitarica universitatis Saulensis*, t. 1, 49–65.

Kaukienė, A. (2009). Balsių kaita prūsų kalbos veiksmažodžio sistemoje : atvirosios (skaidomos) dvigarsinės šaknys. – *Res Humanitariae* 6, 73–97.

Kaukienė, A., Jakulis, E. (2009). *Bendrieji baltų kalbų veiksmažodžiai.* Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla.

Kaukienė, A., (2010). Balsių kaita prūsų kalbos veiksmažodžio sistemoje: atvirosios dvibalsinės šaknys – *Res Humanitariae* 7, 7–28.

Kazlauskas, J. (1968). *Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Mintis.

Kazlauskas, J. (2000). *Rinktiniai raštai I: Lietuvių kalbos istorinė gramatika*. Vilnius: Mintis.

Kiseliūnaitė, D. (1991). *Šakninių veiksmažodžių struktūros įvairavimas baltų kalbose*. Vilnius: Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Rankraštis.

Konstantinova, D. (1984). Intarpinių veiksmažodžių struktūra lietuvių tarmėse ir jų atitikmenys latvių kalboje – *Jaunųjų filologų darbai* I. Vilnius, 48-58.

Konstantinova, D. (1986). Infiksālo verbu struktūra lietuviešu un latviešu valodas izloksnēs – *Latvijas PSR Zinātņu Akadēmijasvēstis*. Rīga: Zinātne, T. 8. (469), 99-105.

Konstantinova, D. Kapsevičienė V. (1989). Šakninių CiC ir CuC tipų a kamienių veiksmažodžių būtojo laiko formų įvairavimas baltų kalbose. *Kalbotyra*. Vilnius, 36-44.

KpŽ – Vosylytė K. *Kupiškėnų žodynas* A–H, I–O, P–S, Š–Ž. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2007, 2010, 2012, 2013.

KretŽ – Aleksandravičius J. *Kretingos tarmės žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2011.

Kuiper, F. B. J. (1937). *Die Indogermanischen nasalpräsentia*. Amsterdam.

Kuryłowicz, J. (1964). *The Inflectional Categories of Indo-European*. Heidelberg: Carl Winter.

KzRŽ – Pupkis, A. *Kazlų Rūdos šnektos žodynas* A–M, N–Ž. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2008, 2009.

Laaha, S., Ravid, D., Korecky-Kröll, K., Laaha, G., Dressler, W. U. (2006).Early noun Plurals in German: Regularity, produtivity or default? – *Journal of Child Language* 33(2), 271–302.

Lakoff, G. (1992). *The Contemporary Theory of Metaphor*. Cambridge: Cambridge University Press.

Levin, B. (2009). Lexical Semantics of Verbs IV: Aspectual Approaches to Lexical Semantic Representation. Summer Course, UC Berkeley. http://www.stanford.edu/~bclevin/lsa09.html

LKA – *Lietuvių kalbos atlasas*. Morfologija, t. 3. ats. red. K. Morkūnas. Vilnius: Mokslas, 1991.

LKE – *Lietuvių kalbos enciklopedija* (sud. K. Morkūnas, red. V. Ambrazas. 2-as patiksl. ir papild. leidimas), Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2008.

LKG – *Lietuvių kalbos gramatika*. Morfologija, t. 2, vyr. red. K. Ulvydas, Vilnius: Mintis, 1971.

LKŽ – Lietuvių kalbos žodynas, t. 1–20. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1968–2002.

LKŽe – Lietuvių kalbos žodyno (t. 1–20) elektroninis variantas, vyr. red. Gertrūda Naktinienė. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – www.lkz.lt (žiūrėta iki 2018-05-08).

LzŽ – J. Petrauskas, A. Vidugiris. *Lazūnų tarmės žodynas*. Vilnius: Mokslas, 1985. Mayerthaler, W. (1980). *Morphologische Natiirlichkeit*. Wiesbaden: Athenaion.

Mayerthaler, W. (1981). *Morphologische Naturlichkeit*. Wiesbaden: Athenaion. [Vertimas į anglų k.: Mayerthaler W. *Morphological naturalness*. Ann Arbor: Karoma Publ., 1988.]

Markevičius, V. (2002). Kelios rytų aukštaičių širvintiškių ir pietų panevėžiškių tarmių vokalizmo ypatybės. – *Baltistica* 37 (1), 101–105.

Markevičius, V. (2002). K. Sirvydo „Punktų sakymų“ I dalies tarminės ypatybės ir jų santykis su dabartinėmis rytų aukštaičių tarmėmis. – *Baltistica* 37 (2), 223–228.

Markevičius, A. (2008). *Šiaurinių širvintiškių daiktavardžio linksniavimas ir jo istorija*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilnius: VU leidykla.

Mikašauskienė, R. (2015). Trumposios šaknies intarpinių ir *sta* kamieno veiksmažodžių (*CVR* tipas) morfologinė struktūra XVI–XVII a. raštuose. *Res Humanitariae* 17, 28–39.

Mikulskas, R. (2005) Išilginių objektų predikacijos pobūdis. Subjektyvaus judėjimo sąvoka. – *Acta linguistica Lithuanica,* t. 52, 23–39.

Mikulskas, R. (2013) [analitinė recenzija]: Plungian, V. 2011: *Gramatinių kategorijų tipologija*, 2 t., Bibliotheca Salensis, 5. Vilnius: Vilniaus universitetas, Asociacija „Academia Salensis“; *Lietuvių kalba*, 7.

http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/67/54.

Mikulskas, R. (*2015). Aspekto raiška jungties konstrukcijose*. – *Lietuvių kalba*, 9, 1–49. http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/165.

Miliūnaitė, R. (2012). Normų nestabilumo priežastys būvio konstrukcijose su veiksmažodžių *tapti*. – *Kalbos kultūra* 85, 46–60.

Morkūnas, K. (1967). Mišrieji dvigarsiai *am, an, em, en* ir balsiai *ą, ę* K. Sirvydo raštuose. – *LKK*, 9, 139-146.

Morkūnas, K. (1969). Rytų aukštaičių pietinės tarmės morfologija. – *LKK*, 11, 107–146.

Morkūnas, K. (1980). Konstantino Sirvydo „Punktų sakymų“ veiksmažodžių indeksas. – *LKK*, 20, 109-222.

Naktinienė, G. (2013). Konstantino Sirvydo žodynų leksika didžiajame *Lietuvių kalbos žodyne*. – *Leksikografija ir leksikologija 3: Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha.* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 128 – 142.

Oehl, P. (2014). Predicate classes: A study in compositional semantics. In Robering K. *Events, arguments and Aspects: Topics in the Semantics of Verbs*. Amsterdam: John Benjamins Publishing Company, 329–362.

Olsen, M. B. (1994). The Semantics and Pragmatics of Lexical Aspect Features. – *Studies in the Linguistic Sciences* 24(2), 361–374.

Ostrowski, N. (2004). Dėl *išgirsti* ir *prabilti* tipo ingresyvų Daukšos Postilėje. – *Baltistica* 39 (1), 55–59.

Otrębski, J. (1965). *Gramatyka języka litewskiego*, II. Warsawa.

Pakalka, K. (1979). *Pirmasis lietuvių kalbos žodynas.* Vilnius: Mokslas.

Pakalniškienė, D. (1993). *Lietuvių kalbos intarpiniai ir sta-kamieniai veiksmažodžiai*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Rankraštis. Vilnius.

Pakalniškienė, D. (1995). Prabaltiškasis intarpinių ir *sta*-kamienių veiksmažodžių sluoksnis. – *Baltistica* 30 (2), 25–28.

Pakalniškienė, D. (1996a). Lietuvių kalbos intarpinių ir *sta*-kamienių veiksmažodžių diachroniniai sluoksniai. – *Lietuvių kalbotyros klausimai*, XXXVI, 83–85.

Pakalniškienė, D. (1996b). Naujausias intarpinių ir sta-kamienių veiksmažodžių sluoksnis: imitatyvai. – *Baltistica* 31 (1), 49–52.

Pakalniškienė, D. (1997). *Senosios balsių kaitos atspindžiai intarpinių veiksmažodžių šaknyse*. Vilnius: VIII tarptautinio baltistų kongreso „Baltų kalbos XVI ir XVII amžiuje“pranešimų tezės, 108-109.

Pakalniškienė, D. (2000). Lietuvių kalbos intarpiniai ir *sta*-kamieniai denominatyvai. – *Veiksmažodžio raidos klausimai. Tiltai*, Priedas Nr. 1, 71–89.

Pakalniškienė, D. (2004). Bendrieji baltų kalbų veiksmažodžiai. Morfologinė struktūra. – *Vārds un* tā *pētīšanas aspekti. Rakstu krājums* 8. Liepaja, 201–210.

Pakalniškienė, D. (2005a). Lietuvių kalbos intarpinių veiksmažodžių su *a* šaknyje kilmė. – *Baltai ir jų giminaičiai. Tiltai*, priedas nr. 26, 187–195

Pakalniškienė, D. (2005b). Rytų baltų *CiR* tipo veiksmažodžiai. - *Baltistica* VI priedas, 181–193.

Pakalniškienė, D. (2008). Lietuvių kalbos intarpinių veiksmažodžių su *e* šaknyje kilmė. – *Kalbos istorijos ir dialektologijos problemos* 2, 250–263.

Pakalniškienė, D., Šarkytė, R. (2012). Mikalojaus Daukšos raštų intarpiniai ir *sta* kamieno veiksmažodžiai natūraliosios morfologijos požiūriu. – *Res Humanitariae* XI, 149–170.

Pakerys, J. (2002). Dėl lietuvių kalbos mišriųjų veiksmažodžių kamienų santykių ir darybos. – *Baltistica* 37 (2), 233—244.

Pakerys, J. (2005). *XVI a. Mažosios Lietuvos spaudinių mišriųjų ir priesaginių veiksmažodžių daryba*. Humanitarinių mokslų daktaro disertacija, Vilnius.

Palionis, J. (1967). *Lietuvių literatūrinė kalba XVI–XVII* a. *Vilnius:* Mintis.

Palionis, J., Žukauskaitė J. (1983). *Jonas Bretkūnas. Rinktiniai raštai*. Vilnius: „Mokslas“.

Palionis, J. (2000). Martyno Mažvydo rašyba. In: G. Michelini *Martyno Mažvydo raštai ir jų šaltiniai*, Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 44–60.

Palionis, J., Strockis M. (2005). Jono Rėzos 1625 m. psalmyno kirčiavimas. – *Baltistica* 40 (1), 31–44.

Paulauskienė, A. (1979). Gramatinės lietuvių kalbos veiksmažodžio kategorijos. Vilnius.

Paulauskienė, A. (1994). *Lietuvių kalbos morfologija. Paskaitos lituanistams*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Petit, D. (2004). *Apophonie et catégories grammaticales dans les langues baltiques*. Leuven-Paris, Peeters.

Piñón, Ch. (1997). Achievements in an event semantics. In: A. Lawson & E. Cho (eds.). *Proceedings of Semantics and Linguistic Theory (= SALT) VII*, Ithaca. NY: Cornell University, 276–293.

Plungian, V. (2010). *Gramatinių kategorijų tipologija 1*. Vilnius: Vilniaus universitetas.

Plungian, V. (2011). *Gramatinių kategorijų tipologija* 2, Vilnius: Vilniaus universitetas.

PPAŽ – Leskauskaitė, A., Ragaišienė, V. *Pietinių pietų aukštaičių šnektų žodynas* A–M. Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla, 2016.

Rappaport Hovav, M. (2008). Lexicalized Meaning and the Internal Temporal Structure of Events. In Rothstein S., ed., *Crosslinguistic and Theoretical Approaches to the Semantics of Aspect*, John Benjamins, Amsterdam, 13–42.

Raudienė, L. (2005). Morfologinė atematinių veiksmažodžių struktūra J. Bretkūno Biblijoje – *Tiltai,* Nr. 26*,* Priedas: *Mokslo darbai. Baltai ir jų giminaičiai*, 207–215.

Riaubienė, B. (2014). Pozicijos konstrukcijos: tarp depiktyvų ir rezultatyvų. – *Kalbotyra* 66, 99–119.

Riaubienė, B. (2015). Lietuvių kalbos rezultatyvai kaimyninių slavų kalbų kontekste. – *Lietuvių kalba* 9, 1–19. http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviukalba/issue/view/124.

Rosinas, A. (2005). *Latvių kalbos daiktavardžio linksniavimo sistema. Sinchronija ir diachronija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Rothstein, S. (2004). *Structuring events: A Study in the Semantics of Lexical Aspect*. Oxford: Blackwell.

Rothstein, S. (2008). *Two puzzles* for a theory of lexical aspect: semelfactives and degree achievements. In Dölling J., Heyde-Zybatow T., Schäfer M. *Event Structures in Linguistic Form and Interpretation*. Volume 5, Walter de Gruyter.

Sabaliauskas, A. (1957). Atematiniai lietuvių kalbos veiksmažodžiai. – *Kai kurie lietuvių kalbos gramatikos klausimai.* Vilnius: Valstybinė politinės ir mokslinės literatūros leidykla, 77–114.

Semėnienė, L. (2012). Daiktavardžio predikatyvo morfosintaksinio žymėjimo koreliacija su veiksmažodžio veikslu. – *Lietuvių kalba* 6 [elektroninis išteklius].
http://www.lietuviukalba.lt/index.php/lietuviu-kalba/article/view/45.

Senn, A. (1934). Die athematischen Verba in Mikalojus Dauksza's Schriften. – *Studi Baltici* 4, 86–122.

Skardžius, P. (1935). *Daukšos akcentologija.* Kaunas.

Sližienė, N. (1986). Lietuvių kalbos veiksmažodžių valentingumas ir sintaksinė klasifikacija. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 25, 45–96.

Sližienė, N. (1994–2004). *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas.* Vilnius : Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Smetonienė, A. (2015). *Lietuvių kalbos priesaginiai veiksmažodžiai slavizmai ir hibridai (XVI–XVII a. LDK tekstuose).* Humanitarinių mokslų daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Smith, C.S. (1991). *The Parameter of Aspect*. Dordrecht: Kluwer.

Smith, C.S. (1997). *The Parameter of Aspect*. 2nd. ed. Dordrecht: Kluwer.

Smoczyński, W. On the *Balto-Slavic present stems* in *-dō*.– Münchener Studien zur Sprachwissenschaft 48: 197–212.

Stang, Chr. (1942). *Das slavische und baltische Verbum*. Oslo.

Stang, Chr. (1966). *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo: Universitetsforlaget.

Stang, Chr. (1966). *Vergleichende Grammatik der baltischen Sprachen*. Oslo, Bergen, & Tromsö: Universitetsforlaget.

Strockis, M. (2004). Graikų ir lotynų kirčiavimo įtaka lietuvių kirčio žymėjimui. – *Baltistica* 39 (2), 289-307.

Svensson, V. M. (2004). Lithuanian *miegoti* „sleep". – *Baltistica* 39 (2), 179–187.

Svensson, V. M. (2016). Zero-grade denominative nasal and *sta*-presents in Baltic. – *Baltistica* 51 (1), 37-59.

Svensson, V. M. (2011[2012]). Anticausative-inchoative verbs in the northern Indo-European languages. – *Historische Sprachforschung*, 124, 33–58.

Svensson, V. M. (2011). The origin of the type Lith. *bliáuti*, *bliáuja*, Latv. *bļaût*, *bļaûju* in a Balto-Slavic perspective. – *Baltistica* 46 (2), 201–223.

Svensson V. M., Karl M. (2010). Baltic *sta*-Presents and the Indo-European desiderative. – *Indogermanische Forschungen* 115, 204–233.

Svensson, V. M. (2005). The Baltic *ē*-preterit revisited. – *Baltistica* 6 priedas, 239–252.

ŠRDŽ – Vitkauskas V. Šiaurės rytų dūnininkų šnektos žodynas. Vilnius: Mokslas, 1976.

ŠVŽŽ – Vanagienė B. *Šiaurės vakarų žemaičių žodynas* A–O, P–Ž. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014, 2015.

Темчин, С. (1986a). Славянские глаголы на *nǫti и основы с *-n-* и *-sta* в балтийских языках. – *Kalbotyra* 22 (2), 29–34.

Темчин, С. (1986b). Семантика *-n-* и *-sta-* глагольных основ литовского языка. – *Kalbotyra* 37 (1), 87–97.

Tesnière, L. (1959). *Éléments de syntaxe structurale*. Paris: Klincksieck.

Топоров, В. Н. (1973). Несколько замечаний о балтийских глаголах на -sta в связи с происхождением этого форманта (индоевропейская перспектива). – *Baltų kalbų veiksmažodžių tyrinėjimai*. Vilnius: Mintis, 151–167.

Ulmann, S. (1972). *Sprache und Stil, Aufsätze zur Semantik und Stilistik*. Tübingen.

Ulvydas, K., red. (1971). *Lietuvių kalbos gramatika 2: Morfologija*. Vilnius: Mintis.

Urbas, D. (1996). *Martyno Mažvydo raštų žodynas*. Vinius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.

Valeckienė, A. (1998). *Funkcinė lietuvių kalbos gramatika*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Vasiliauskienė, V. (2013). Konstantino Sirvydo *Punktų sakymų* spaudmenys ir rašyba. – *Acta Linguistica Lithuanica* LXIX, 30–62.

Vendler, Z. (*1957*). Verbs and Times. – *The Philosophical Review*, Vol. 66, No. 2.

Verkuyl H. (1993). *A Theory of Aspectuality. The Interaction between Temporal and A-Temporal Structure*. Cambridge: Cambridge University Press.

VidŽ – Markevičienė Ž., Markevičius A. *Vidiškių šnektos žodynas*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2014.

Vidugiris, A. (1973). Zietelos tarmės veiksmažodžio kaityba. *Lietuvių kalbotyros klausimai* 14, 199-219.

Vidugiris, A. (2004). *Zietelos lietuvių šnekta*. Vilnius: Presvika.

Vidugiris A. (2014). *Lazūnų šnekta*. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.

Wechsler, S. (2005). Resultatives under the 'event-argument homomorphism' model of telicity. In Erteschik-Shir N., Rapoport, T. (ed.) *The syntax of aspect*. Oxford: Oxford University Press, 255–73.

Wurzel, W. U. (1984). *Flexionsmorphologie und Natürlichkeit* (Studia Grammatica, XXI). Berlin: Akademie-Verlag.

Wurzel, W. U. (1989). *Inflectional Morphology and Naturalness*. Dordrecht: Kluwer.

Wurzel, W. U. (1991). Genitivverwirrung im Deutschen – wie regulär ist morphologischer Wandel? In Boretzky N., Stolz T., Jeßing B. & Enninger W. (eds.), *Sprachwandel und seine Prinzipien* (BochumEssener Beiträge zur Sprachwandelforschung 14). Bochum: Brockmeyer, 168–181.

ZanŽ – *Zanavykų šnektos žodynas* 1–3. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2003– 2006.

Zinkevičius, Z. (1966). *Lietuvių dialektologija*. Vilnius: Mintis.

Zinkevičius, Z. (1971). Dėl K. Sirvydo „Punktų Sakymų" genezės ir kalbos. – *Baltistica* VII (2), 153–167.

Zinkevičius, Z. (1979). M. Mažvydo raštų kalba. – *Baltistica* XV (1), 16–21.

Zinkevičius, Z. (1981). *Lietuvių kalbos istorinė gramatika* 2, Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius, Z. (1988). *Lietuvių kalbos istorija 3: Senųjų raštų kalba*. Vilnius: Mokslas.

Zinkevičius, Z. (2002). Apie mįslingąją Wolfenbüttelio postilę ir jos kalbą. – *Baltistica* 37, sąs. 1, 51–77.

Zinkevičius, Z. (2008). *Mažosios Lietuvos indėlis į lietuvių kultūrą*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

Zinkevičius, Z. (2013). Konstantinas Sirvydas ir jo aplinka. – *Leksikografija ir leksikologija 3: Konstantino Sirvydo darbai ir jo epocha.* Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 310 – 314.

ZtŽ – Vidugiris A. *Zietelos šnektos žodynas*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 1998.

Klaipėdos universiteto leidykla

Raimonda Mikašauskienė
INTARPINIAI IR *STA* KAMIENO VEIKSMAŽODŽIAI
SENOJOJE LIETUVIŲ RAŠTIJOJE
Daktaro disertacija

Klaipėda, 2018

SL 1335. 2018 11 02. Apimtis 19,24 sąl. sp. l. Tiražas 25 egz.
Išleido ir spausdino Klaipėdos universiteto leidykla, Herkaus Manto g. 84, 92294 Klaipėda
Tel. (8 46) 398 891, el. paštas: leidykla@ku.lt; interneto adresas: http://www.ku.lt/leidykla/